

När män möts som pappor

Till minne av Tove Anger och Kicki Anger

Örebro Studies in Gender Research 4

TOBIAS K. AXELSSON

**När män möts som pappor
Fadrandets politik och praktik i det jämställda och
pappavänliga Sverige**

© Tobias K. Axelsson, 2019

Titel: När män möts som pappor. Fadrandets politik och praktik i det
jämställda och pappavänliga Sverige

Utgivare: Örebro University 2019

www.oru.se/publikationer-avhandlingar

Tryck: Örebro universitet, Repro 03/2019

ISBN 978-91-7529-281-6

Abstract

Tobias K. Axelsson (2019): When men meet as fathers. The politics and practice of fathering in the gender-equal and father-friendly Sweden. Örebro Studies in Gender Research 4.

This thesis analyses how fathering is done and how fathers are constructed through the separate organising of men as fathers in meeting places for fathers on parental leave in Sweden. The study is located within the Swedish gender regime, characterised by its dual-earner/dual-carer model, progressive parenthood and daddy politics, and universally-oriented parenting support, making it a relatively gender-equal and father-friendly society.

Theoretically and methodologically, the thesis draws on a feminist perspective. It uses ‘doing gender’ theory, and is informed by critical realism. The material is based on 25 observations at two fathering spaces, seven semi-structured interviews with fathers, and six policy documents on parenting support. Qualitative content analysis is used to analyse the material.

The findings show: first, meeting places for fathers on parental leave can be understood as fathering spaces. Second, these fathering spaces are child-oriented settings and constitute somewhat of an exception within gender-neutral gender regimes. Third, fathering spaces function as transitional sites in which fathers manage different aspects of responsibility and relations to their own selves, to children, to mothers, and to other fathers. Fourth, three approaches to separate organising of men as fathers are identified: a) anti-separate; b) pro-separate; and c) gender paradoxical. The identified arguments for separate organising can be located along two parallel continua: one that stretches from individual to collective argumentation, and another that stretches from general to gender-specific argumentation.

The thesis contributes to research on childcare and masculinities, and fathers’ experiences of parental leave, and to knowledge about separate organising of men as fathers. It also contributes to research and policy debates on daddy politics and parenting support by critically discussing fathering in terms of autonomy, dependence, and masculinity politics.

Keywords: fathering spaces, men as fathers, gender equality, parental leave, parenting support, daddy politics, autonomy, dependence, masculinity politics, Sweden

Tobias K. Axelsson, School of Humanities, Education and Social Sciences
Örebro University, SE-701 82 Örebro, Sweden, tobias.axelsson@oru.se

Förord

Jag gillar visserligen långrandiga, personliga och emotionella förord med blödiga, poetiska och sedelärande inslag. Men det finns något som jag gillar ännu mer: *listor*. Så här följer ett tacklexikon i stället för det smetiga förord jag egentligen hade tänkt skriva. Tack till:

A

Anna G. Jónasdóttir, min första huvudhandledare, för all klokskap om feministisk teori, vetenskapsteori, avhandlingsskrivande och livet i övrigt som du delat med dig av från min första föreläsning med dig på Kvinnovetenskap A höstterminen 2002 ända fram till att du kommenterade en sen version av avhandlingsmanus i december 2018.

Askersundskolleger på Barn- och utbildningsförvaltningen – Anneli Jöesaar, Vendela Lehn och Elin Weiss – för utvecklande och spännande samarbete.

B

Berit Åberg, min första biträdande handledare, för inspirerande undervisning, god handledning och – framförallt – för att du uppmanade mig att söka till forskarutbildning. Jag tror inte att jag hade gjort det annars.

C

Centrum för feministiska samhällsstudier (CFS) vid Örebro universitet för en intellektuellt stimulerande forskningsmiljö.

E

Emelie Nestor för korrekturläsning av delar av manus.

Eyvind för att du är så godhjärtad och klok. Tänk vad kul vi ska ha när vi skriver klart våra kommande projekt! Vår bok om *Justina, Rally och Farfar* kommer att bli en succé, liksom vår artikel om olika sätt att döda Bamse.

F

Familjen Axelsson och dess Heed-Sanfridsson-Thyselius-förgreningar – bestående av till exempel mamma Ulla (som lärt mig att man alltid kan ändra sig), pappa Kjell (som lärt mig allt om pappaskämtens svåra konst), storsyster Jonna (som det alltid är så givande att samtala med), storebror Daniel

(som kan allt om sådant jag inte kan något om) och lillasyster Moa (jag gillar din hjärna!) – för en stadig grund att stå på i livet.

Familjen Carlehed (Anna, Mikael, Nora, Irma och Smilla) för mat, husrum och vinterutflykter under några av de sista arbetsdagarna med detta manus.

Familjen Kahlmeter Brandell (Jenny, Simon, Lisa och Tage) för er gästfrihet och – det här ska inte underskattas – alla era roliga spel.

Familjen Nestor (Lina, Micke, Melker och Majken) för institutionaliserade måndagsmiddagar och överlappande familjestrukturer.

Familjen Nyberg Valentin (Johanna, Calle, Clara, Nora, Milla och Signe) för varm och värmländsk vänskap.

G

Genusvetenskapliga kolleger, både befintliga och före detta, vid Örebro universitet för att ni är så smarta och snälla: Dag Balkmar, Margunn Bjørnholt, Ida-Maria Börjesson, Anne-Charlott Callerstig, Felicia Garcia, Lena Gunnarsson, Jeff Hearn, Amund Hoffart, Liisa Husu, Anna Jónasdóttir, Gunnel Karlsson, Zara Saeidzadeh, Sofia Strid, Berit Åberg.

Gunnel Karlsson för att du uppmuntrade mig att gå i en empirisk riktning.

H

Hilding för att du kom först och för allt därefter. Det är en stor glädje att få vara förälder till dig! Nu ska det bli roligt att få följa dig i ditt liv som vuxen.

I

Ingela Abramsson och andra forskningsadministratörer för utmärkt stöd.

J

Jeff Hearn for proofreading and for sharing useful ideas, especially concerning how to structure a thesis seemingly out of control.

Jennie Plate Blomberg för din eviga frågvishet som jag lär mig så mycket av.

Johan Rex för medföräldraskap.

K

Karin Gustafsson för korrekturläsning av delar av manus och för lunchprat genom åren, om allt från skiljetecken och superbyråkrater till cykelinfrastruktur och ekologisk trädgårdsbroccoli med extra gräsklipp.

Kerstin Lillje för att ha orienterat mig i det strategiska jämställdhetsarbetets komplexa natur på Länsstyrelsen i Örebro län.

L

Lena Gunnarsson för intellektuellt sällskap i skrivprocessen och för tipset om att tänka omkring faddrande i termer av autonomi.

Liisa Husu, min huvudhandledare, för stöd, vägledning och tålmodighet i handledningsprocessen. Jag blev så glad när du viftade med mitt slutmanus, log mot mig och sade att det var dags nu!

Lina Nestor för att du vågar driva med mig som ingen annan gör!

Linda, min käresta, för allt jag får dela med dig! Tack också för hjälp med delar av manus innan avhandlingen gick i tryck.

Länsstyrelsen i Örebro län och mina före detta kolleger på Enheten för social hållbarhet för allt jag fått lära mig tillsammans med er.

M

Madelene Larsson, nationell föräldraskapsstödssamordnare på Länsstyrelsen i Örebro län, för värdefulla synpunkter på delar av manus.

Maarten van Zalk och Marcus Lidström för lunchbadminton/diskbråck.

Medverkande pappor, barn och personal i denna avhandlings empiriska studie för att ni i vetenskapens namn låtit mig vara gäst i era liv!

N

Nejra van Zalk för vetenskaplig inspiration allt roligt musicerande genom åren.

P

Pedagogikkolleger, särskilt på förskolläraryrket, vid Örebro universitet för gott samarbete.

Petterssons i största allmänhet och mina svärföräldrar Carina och Lennart i synnerhet för sommarstugan och skogen, den stora Sjön och elvakaffe.

R

Roger Klinth för en grundlig läsning av en tidigare version av avhandlingen.

S

Samhällskunskapskolleger vid Örebro universitet för möjligheten att undervisa framtidens samhällskunskapslärare och genusexperter.

Sara Frödén för synpunkter på delar av manus och för framtidens spännande gemensamma forskningsprojekt.

Sekt, mitt favoritband, <https://sektband.bandcamp.com/>, för D-takt, sludge och blastbeats. Anders, Daniel, Kalle och Stefan: puss på er!

Sofia Strid, min biträdande handledare, för ypperligt stöd på alla möjliga plan: från det socioemotionella till det hantverksmässiga.

Stefan Heidevik för den finaste vänskap jag kan tänka mig, för 90-talspop och dödsmetall, för fullkomlig panik och andnödsskratt.

T

Thomas Johansson för morfarskap.

Tomas Wetterberg dels för lärorika och spännande samtal om pappor, maskulinitet och våld, dels för värdefulla synpunkter på manus.

Till sist: är det inte nästan våren jag ser när jag tittar mot Markaskogen?

Örebro den 20 mars 2019

Tobias Axelsson

Innehållsförteckning

TABELL- OCH FIGURFÖRTECKNING

LISTA ÖVER FÖRKORTNINGAR

1. INLEDNING	17
1.1 Ojämslaldheter och ojämligheter i föräldraskapet	18
1.2 Faderskap, pappor och fadrande: reflektioner och definitioner	20
1.3 Vad är pappaverksamheter och varför studera sådana?	21
1.4 Syfte och forskningsfrågor	23
1.5 Tidigare feministisk faderskapsforskning	26
1.5.1 Relationen mellan barnomsorg och maskuliniteter	27
1.5.2 Pappors föräldraledighet som levd erfarenhet	31
1.5.3 Särorganisering av män som pappor	34
1.6 Vetenskapliga positioneringar och personliga erfarenheter	39
1.7 Disposition	41
2. FORSKNINGSDSIGN	43
2.1 Analysram	43
2.1.1 Kön som relationellt görande	43
2.1.2 Faderskap, pappor och fadrande	44
2.1.3 Mäns och pappors könsrnakt	46
2.1.4 Sammanfattning av analysram	48
2.2 Material och metoder	49
2.2.1 Datainsamlingsmetoder	49
2.2.2 Material	51
2.2.3 Analysprocess	60
2.2.4 Etiska överväganden	64
2.2.5 Metoddiskussion	66
2.3 Sammanfattande kommentarer	70
3. FÖRÄLDRASKAPSPOLITIK I EN SVENSK KÖNSREGIM	71
3.1 Könsregimer och familjepolitiska modeller	71
3.2 Föräldraskapspolitik	74
3.2.1 Pappapolitik	75
3.2.2 Föräldraskapsstöd	84
3.3 Sammanfattande kommentarer	94
4. VÄLKOMMEN TILL PAPPALAND OCH PAPPACENTRUM	97
4.1 Det fysiska rummet	97
4.2 Om papporna	99
4.3 Den dagliga rytmen: en generell bild	100

4.4 Samtal mellan pappor	105
4.5 Sammanfattande kommentarer	107
5. ATT FADRA TILLSAMMANS.....	109
5.1 Hur pappor använder pappaverksamheter	109
5.1.1 Vardagsskapande	109
5.1.2 Att hantera huvudansvar.....	111
5.1.3 Fadrande i mellanliggande zoner.....	113
5.1.4 Diskussion: pappaverksamheter som övergång	115
5.2 Fadrandets sociala dynamik och gränser	116
5.2.1 Att ta ansvar	116
5.2.2 Tolerans: att få vara som man vill.....	119
5.2.3 Politiskt korrekta attityder	120
5.2.4 Diskussion: gränser för pappors autonomi.....	123
5.3 Sammanfattande kommentarer	124
6. DET FADRANDE SJÄLVET	125
6.1 Delaktighet.....	125
6.2 Distansering	126
6.3 Diskussion: i gränslandet mellan delaktighet och distansering	129
6.4 Sammanfattande kommentarer	130
7. OKONSTLADE PAPPA-BARN-RELATIONER.....	131
7.1 Närvaro	131
7.2 Känslomässig intensitet	136
7.3 Tid	141
7.4 Diskussion: relationsorientering och könsmissig status	144
7.5 Sammanfattande kommentarer	145
8. PROBLEMATISKA PAPPA-MAMMA-RELATIONER.....	147
8.1 Kunskap	147
8.2 Övervakning	148
8.3 Pappors lärande	151
8.4 Mammors lärande.....	153
8.5 Diskussion: mellan konstlade och naturaliserade relationer	155
8.6 Sammanfattande kommentarer	156
9. DET SÄRORGANISERADE FADRANDET.....	159
9.1 Förhållningssätt till pappaverksamheter.....	159
9.1.1 Avståndstagande	160
9.1.2 Ambivalens	161
9.1.3 Behovsbaserad	164
9.1.4 Bejakande.....	165

9.1.5 Begärande	169
9.1.6 Diskussion: könsparadoxala ståndpunkter.....	172
9.2 Särorganisering: verksamhetsanordnares perspektiv	174
9.3 Särorganisering: pappors perspektiv	176
9.3.1 Motverka isolering.....	177
9.3.2 Kompensera för könsminoritetsposition	179
9.3.3 Bearbeta motsägelsefulla ideal	182
9.3.4 Skillnad och särart	184
9.3.5 Diskussion: barn- och pappaorienterade argument	186
9.4 Sammanfattande kommentarer	189
10. SLUTDISKUSSION.....	191
10.1 Pappaverksamheter	191
10.2 Fadrande genom pappaverksamheter	192
10.3 Särorganisering för män som pappor	195
10.4 Bidrag till forskningsfältet.....	197
10.5 Pappapolitiken behöver komma närmare män och pappor	201
10.6 Mer feministisk faderskapsforskning om föräldraskapsstöd	202
10.7 Pappaverksamheter: i vems eller vilkas intressen?	204
ENGLISH SUMMARY	207
REFERENSER	215
BILAGOR	245
Bilaga 1: Anslag som sattes upp på pappaverksamheterna	245
Bilaga 2: Intervjuguide	247
Bilaga 3: Informationsbrev till intervjupersoner	253

Tabell- och figurförteckning

TABELLER

Tabell 1.1 Forskningsfrågor, material och analysmetoder.....	25
Tabell 1.2 Former av särorganisering av män som pappor.....	34
Tabell 2.1 Analysram.....	49
Tabell 2.2 Intervjupersoner.....	57
Tabell 3.1 Kvinnors och mäns uttag i procent av föräldrapenning 1974–2018.....	81
Tabell 3.2 Mäns andel av föräldrapenning i procent under barns två första levnadsår.....	82
Tabell 3.3 Föräldraskapsstödet's arenor och stödformer.....	87

FIGURER

Figur 2.1 Maskulinitetspolitiska positioneringar.....	48
Figur 3.1 Familjepolitiska modeller.....	72
Figur 3.2 Pappaverksamheter i relation till annat föräldraskapsstöd.....	93
Figur 9.1 Förhållningssätt till pappaverksamheter.....	159
Figur 9.2 Argument för behovet av särorganisering av pappor.....	177

Lista över förkortningar

EIGE	European Institute for Gender Equality
FFFF	Föreningen för familjecentralers främjande
FOFF	Forum för feministiska föräldrar
ILO	International Labour Organization
ISF	Inspektionen för socialförsäkringen
NIKK	Nordisk information för kunskap om kön
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SOU	Statens offentliga utredningar
UNICEF	The United Nations International Children's Emergency Fund
WHO	World Health Organization

1. Inledning

Denna avhandling handlar om faderskap, pappor och fadrande i det nutida Sverige – ett av världens mest jämställda länder med generösa rättigheter för pappor. Syftet är att analysera hur fadrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor på pappaverksamheter. Att Sverige är ett av världens mest jämställda länder framgår av flertalet internationella jämförande studier. Samtidigt visar sådana studier att Sverige inte är ett jämställt land (EIGE 2017; World Economic Forum 2018). Det framgår även av statliga offentliga utredningar och officiell statistik att Sverige präglas av ojämsställda könsmonster, som drabbar flickor och kvinnor i större utsträckning och på andra sätt än pojkar och män (Regeringen 2016; SCB 2018; SOU 2015:55; SOU 2015:86). Att Sverige är relativt jämställt jämfört med många andra länder innebär alltså inte att kvinnor och män är jämställda med varandra.

Jämställdhetspolitiken har en förhållandevis stark ställning i Sverige (NIKK 2017). Målet för svensk jämställdhetspolitik är att ”kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv” (Regeringen 2016: 70). Även om detta mål inte har uppnåtts råder det starka normer om jämställdhet i Sverige. Enligt den jämställdhetsideologi som präglar det svenska samhället (Annell 1999; Johansson & Andreasson 2017; Kaufman, Bernhardt & Goldscheider 2017; Widerberg 1986) är jämställdhet rätt, riktigt och modernt. Det är något som även män kan och förväntas ställa sig bakom. Kanske är det till och med så att det uppfattas ”som självklart att vara ’för jämställdhet’ i svensk offentlig debatt” (Gottzén & Jonsson 2012: 9). Mot bakgrund av att Sverige är ett formellt jämställt land med institutionaliserade funktioner för jämställdhetsarbetet, att ojämsställdheten i ett jämförande perspektiv är förhållandevis liten och att stödet för jämställdhet är starkt, väljer jag att tala om Sverige som ett land som präglas av *relativ jämställdhet*.

En betydande del av svensk jämställdhetspolitik har handlat om att förändra villkoren för pappor. Som forskningsfält kallas detta område maskulinitetspolitik eller pappapolitik (Järvklo 2008; Klinth 2002). Från och med 1960-talet har föräldraskapet, och framför allt faderskapet, med allt större intensitet gjorts till politik. Faderskapet har politiserats (Bergman & Hobson 2002; Eydal & Rostgaard 2015; Klinth 2002; Klinth & Johansson 2010; Leira 2006). Ett av målen med jämställdhetspolitiken, inklusive statlig styrning av familjerelationer och föräldraskap, har i många delar varit ”att göra pappor av männen” (Lammi-Taskula 2007: 62). Det svenska pappapolitiska projektet har resulterat i att de institutionella villkoren för pappor succesivt har förändrats och förbättrats. Införandet av en könsneutral föräldraförsäkring år 1974 är ett exempel på detta. Ett annat exempel är de örönmärkta

dagar för vardera föräldern som införts i föräldraförsäkringen (Bergqvist & Saxonberg 2017). Institutionella förändringar som dessa har gjort det lättare för män att åta sig omsorgsansvar för barn (Björk 2013; Hobson 2004; Suwada 2017b).

Jämte institutionella förändringar har betydande normförskjutningar ägt rum. Dessa normförskjutningar handlar huvudsakligen om att ett ”omsorgsinriktat faderskap” har blivit en norm (Chronholm 2004: 143–147). Det innebär dels att pappor likväl som mammor tar eller kan ta huvudansvar för barn, dels att pappor tar eller förväntas stå för både omsorg om och ekonomisk försörjning av barn. Ett omsorgsinriktat faderskap har blivit ett ideal som män, särskilt medelklassens män, har att förhålla sig till om eller när de blir pappor, oavsett om de själva förkroppsligar det eller inte (Bach 2017; Bekkengen 2002; Björk 2017; Ekenstam 2007; Farstad & Stefansen 2015; Nordberg 2007). Ett sådant omsorgsinriktat faderskap har bland annat förståtts och studerats som en politisk vision (Klinth 2002; Klinth & Johansson 2010), som mediala bilder (Hill 2014) och inte minst som ett manlighetsideal med hög status (Forsberg 2009; Hearn m.fl. 2012; Pringle 2012). Faderskapets institutionella och normativa förändringar kan tillsammans läsas som ett tecken på det svenska samhällets *pappavänlighet*. Med pappavänlighet avses dels att pappor har samma formella rättigheter och skyldigheter som mammor beträffade barns försörjning och omsorg, dels att det finns ett normativt stöd för pappor som omsorgsgivare (Bergman & Hobson 2002; Hobson 2004; Smith & Williams 2007).

1.1 Ojämsliddheter och ojämlikheter i föräldraskapet

Inte ens i det formellt jämställda och pappavänliga Sverige har kvinnor och män samma villkor i föräldraskapet. På samhälls nivå har män som pappor och pappor som män könsbundna fördelar, vilka kvinnor som mammor och mammor som kvinnor saknar (Hearn 2002). Dessa fördelar yttrar sig framför allt genom att pappor har större möjligheter att välja nivå på sitt engagemang för barnen: Pappor har större handlingsutrymme och större autonomi samt lägre förväntningar på sig jämfört med mammor (Bekkengen 2002; Elvin-Nowak 2005b). De lägre förväntningarna på pappor bidrar till att pappor som åtar sig huvudansvar för barn tenderar att uppvärderas, då deras prestationer jämförs med andra pappor snarare än med mammor (Bekkengen 2002).

Pappors möjligheter till ett mer autonomt förhållningssätt samt de lägre förväntningar som finns på pappor synliggörs bland annat i könsuppdelad statistik: pappor tar ut en dryg fjärdedel av föräldrapenningen medan mammor står för merparten av uttaget; färre än vart femte heterosexuellt föräldrapar delar jämställt på föräldrapenningen; pappor arbetar vanligen

heltid medan barnen är små medan deltidsarbete är vanligt bland mammor; pappor ägnar sig i mindre grad åt hemarbete än mammor (Försäkringskassan 2018a, 2019; SCB 2018). Även om det över tid finns en tydlig riktning mot ökad jämställdhet i föräldraskapet (Gíslason & Holter 2007; Suwada 2017a), kvarstår könsmonster som privilegierar män som pappor.

Föräldraskapets ojämsställda könsmonster är komplexa. Även om den generella bilden är att pappor överordnas mammor, vilket bland annat innebär att även våldsamma pappor kan uppfattas som ”goda” (Bruno 2016; Eriksson 2003; Jansson & Wendt 2006; Pringle 2012), är föräldraskapet inte enbart en källa till manliga och faderliga privilegier. Föräldraskap har en feminin kodning; det är en moderskapsnormativ institution (Holm 1993; Johansson 2014). Det är en av få domäner i samhället där män inte utgör normen, vilket kan leda till att pappor kan bli misstänkliggjorda, osynliggjorda, förhäriligade (även mot sin vilja) eller kan mötas av fördomar om att de inte skulle vara lika kapabla föräldrar som mammor (Elvin-Nowak 2005a; Premberg 2011; Wells 2015). Dessa mönster visar att föräldraskapet innebär könsbaserade påfrestningar och svårigheter även för pappor. Detta kan sammanfattas med hjälp av dels faderskapsforskaren Thomas Johanssons (2000) parafrasering av filosofen Simone de Beauvoirs argumentation om kvinnor som ”det andra könet”, dels psykologiforskaren Ylva Elvin-Nowaks begreppspar (2011) förstahandsförälder och andrahandsförälder. Johansson (2000) talar om *män* som ”det första könet” medan Elvin-Nowak (2011) understryker att *pappor* vanligen bemöts som eller själva agerar som andrahandsföräldrar, det vill säga som föräldrar som inte förutsätts kunna ta eller som undviker att ta huvudansvar för barn. Män må i allmänhet vara normbärare och betraktas som det första könet, men inom föräldraskapets domän utgör män i regel inte normen. De görs ofta eller gör sig själva till ”den andra föräldern” (Berg & Johansson 1999).

Det är inte bara föräldraskapets ojämsställda mönster som är komplexa, utan även dess ojämlikhetsmönster. Med det menar jag de sätt som kön överlappar och samspelar med andra ojämlikhetsgrunder. För föräldraskapet är inte bara könat. Det skiktas på ett ojämlikt vis på basis av ojämlikhetsgrunder såsom klass, etnicitet, nationalitet och sexualitet. Inom gruppen pappor framträder socioekonomiska och etnifierade ojämlikheter bland annat i uttaget av föräldrappening: Pappor med hög utbildningsnivå, god inkomst och stabil förankring på arbetsmarknaden tar ut en längre föräldraledighet (SOU 2017:101). Vidare är synen på jämställdhet och ett omsorgsinriktat faderskap tätt förknippat med normer om svenskhet och vithet, vilket sammantaget riskerar att missgynna pappor från etniska minoriteter (Bredström & Gruber 2017; Gottzén & Jonsson 2012). Föräldraskapet är också på många vis en heteronormativ institution. Det ingår i ett tänkt eller normalt livslopp,

som en följd av ”naturlig” heterosexuell kärlek. Dessa livsloppsnormer verkar särskilt påverka kvinnor, men även män – särskilt de män som inte vill eller kan få barn – påverkas negativt av dem (Ambjörnsson & Jönsson 2010; Engwall 2010; Engwall & Peterson 2010; Johansson 2014).

I denna avhandling undersöks inte föräldraskapets ojämställdhets- och ojämlikhetsmönster på samhällsnivå. Däremot är de strukturella ojämlikheter i föräldraskapet, som skisserats i detta avsnitt, viktiga för att bättre förstå vad pappaverksamheter är, vad som händer i sådana sociala miljöer och varför de finns.

1.2 Faderskap, pappor och fadrande: reflektioner och definitioner

Faderskap, pappor och fadrande studeras inom många vetenskapsområden. Just denna avhandling handlar om könade och sociala aspekter av faderskap, pappor och fadrande, till skillnad från genetiska/biologiska, juridiska eller psykologiska aspekter (jfr Huttunen 2006). Avhandlingens analysram presenteras i nästa kapitel, men jag ska redan nu reflektera över och definiera några grundläggande termer.

”Faderskap” är både en fackterm och ett ord som används i vardagsspråket. Ibland ges ordet en avgränsad och precis betydelse, till exempel i forskning om föräldraskapspolitik, familjerelationer samt i familjerättslig lagstiftning (Ellingsæter & Leira 2006a; Morgan 2011; SFS 1949:381). Ibland ges ”faderskap” en något vag innebörd, som när politiker framhåller att samhället måste stötta pappor i ”deras faderskap” (Hannah & Tysklind 2016/2017) eller när politiska utredningar konstaterar att mäns ”faderskap” inte påverkar deras inkomster negativt (SOU 1998:6: 163). En mer personlig iakttagelse är att vi i min familj brukar använda ordet på ett tämligen individualiserande och skämtsamt vis. Min pappa går inte sällan under smeknamnet ”faderskapet”.

Vad betyder ”faderskap” i exemplen ovan? Är det något som görs? Är det något slags tillstånd? Är det något man kan ha, något man kan vara en del av? Eller är det till och med en person? Svaren på dessa frågor beror nog på vad den som talar om faderskap vill ha sagt. Ibland går det bra att uttrycka sig vagt och flyktigt, ibland inte. Då ”faderskap” är en central fackterm i denna avhandling behöver det definieras. Med faderskap menar jag de politiska och kulturella villkor som män, som pappor, lever under (Hobson & Morgan 2002). För att bättre förstå vad pappor är och gör, eller hur ”man blir pappa” (Hagström 1999), är det viktigt att redogöra för sådana villkor. Hur dessa villkor ser ut i det nutida Sverige återkommer jag till.

Ordet ”pappa” är, precis som ”faderskap”, både en fackterm och ett vardagsord. Det är nog i större utsträckning än ”faderskap” ett ord som lätt och ledigt kan användas i vardagen. Själv använder jag hellre orden ”pappa”

och ”pappor” i stället för ”far” och ”fäder”, både privat och professionellt. ”Far” och ”fäder” har helt enkelt en något gammalmodig klang. Med ”pappor” menar jag män som har varaktigt ansvar för barn och som bor med barn eller på annat sätt delar sina liv med barn. När män blir, är och agerar som pappor – alltså när de ”görs” till pappor – involverar det en mängd sociala processer och relationer (Hobson & Morgan 2002; Morgan 2011). Sådana processer och relationer är just vad jag intresserar mig för när jag i avhandlingen studerar pappaverksamheter.

Till skillnad från ”faderskap” och ”pappa”/”pappor”, som förekommer ofta i vardagsspråket, är ”fadrande” en typisk vetenskaplig term, även om den inte är särskilt vanlig på svenska. I engelskspråkig vetenskaplig litteratur är det däremot brukligt att tala om ”fathering” eller ”fathering practices” för att undersöka vad pappor gör (se till exempel Dermott 2008; Hobson & Morgan 2002; Johansson & Andreasson 2017; Suwada 2017b). På svenska förekommer det att fadrande används på ett liknande sätt, även om det är ovanligt (se till exempel Berg 2002; Hagström 1999; Holm 1993 och Pringle 2012 för några undantag).

I avhandlingen är ”fadrande” en central term som dessutom fyller en språklig lucka. Till skillnad från ”faderskap” (som handlar om politiska och kulturella villkor) och ”pappor” (vilket avser de män som har ett varaktigt ansvar för barn), handlar fadrande om de *sociala praktiker* som pappor utför. Dessa sociala praktiker måste förstås kontextuellt. De äger rum inom ramen för faderskapets politiska och kulturella villkor (Hobson & Morgan 2002). Vidare äger fadrande rum på olika platser. Med andra ord är det situerat (Brandth 2016; Lilius 2016; Marsiglio, Roy & Fox 2005). De platser som genusforskningen om faderskap, pappor och fadrande framför allt har handlat om är hemmet (Alsarve & Boye 2012; Bekkengen 2002, 2011; Magnusson 2006) och arbetsorganisationer (Allard, Haas & Hwang 2007, 2011; Haas, Allard & Hwang 2002; Mellström 2006), det vill säga platser som vanligen förstås som privata (hemmet) eller offentliga (arbetet). Denna avhandling fokuserar i stället på hur pappor och fadrande görs på en plats som varken bör ses som privat eller offentlig, nämligen på *pappaverksamheter*.

1.3 Vad är pappaverksamheter och varför studera sådana?

Pappaverksamheter är min benämning på en organiserad verksamhet för pappor. På pappaverksamheter träffas föräldralediga pappor tillsammans med sina barn. Pappor och barn umgås framför allt med varandra men de föräldralediga papporna kan också, om de vill, få stöd av eller samtala med pappaverksamhetens personal, oftast en förskollärare eller socionom.

De pappaverksamheter som studeras i avhandlingen organiseras inom ramen för den öppna förskolan. Öppen förskola är en del av det svenska

samhällets föräldraskapsstödande arenor, där föräldrar kan umgås tillsammans med sina barn under en tids föräldraledighet (Berg & Zetterström 1989; Frank 2007; Regeringen 2013; Skolverket 2000, 2018a). Vanligen välkomnar öppna förskolan alla föräldrar till sin verksamhet. Det finns dock öppna förskolor som ibland har öppet enbart för pappor och deras barn. Det är dessa verksamheter jag är intresserad av. I avhandlingen undersöker jag framför allt vad pappaverksamheter *är* och vad pappor *gör* där, det vill säga vilka aktiviteter som pågår där. Men jag är också intresserad av varför det överhuvudtaget *finns* sådana verksamheter i ett land som präglas av dels relativt jämställda relationer mellan kvinnor och män (EIGE 2017; World Economic Forum 2018), dels goda möjligheter för pappor att praktisera ett omsorgsinriktat faderskap (Chronholm 2004; Hill 2014; Hobson 2004). Genom avhandlingen utvecklar jag beskrivningen och förståelsen av vad pappaverksamheter är och vad som händer där.

Vad är det som är speciellt med pappaverksamheter? På ett sätt ingenting. Där träffas föräldrar (pappor är ju också föräldrar, som vilka mammor eller andra föräldrar som helst) och delar en stund av sin föräldraledighetsvardag med varandra. Men pappaverksamheter skiljer sig från andra så kallade *mötesplatser för föräldrar*¹ (till exempel öppna förskolor, babysång, babysim, lekparker, sociala medier, chattforum och intresseföreningar för föräldrar) och från andra sociala miljöer för, med och av män på åtminstone två sätt. Pappaverksamheter skiljer sig från andra mötesplatser för föräldrar, som i regel vänder sig till eller används mest av mammor. I avhandlingen undersöker jag vad som händer när pappor träffas i en social miljö och utför sådant som vanligen associeras med moderskap, mammor och modrande. Vidare skiljer sig pappaverksamheter från andra så kallade homosociala miljöer för, med och av män (Hearn & Tallberg u.å.; Lipman-Blumen 1976). När män träffar andra män i styrelserummet, inom politiken, i omklädningsrummet eller i vänskapskretsen gör de det i egenskap av att vara män. Men när män träffar andra män på pappaverksamheter gör de det inte bara i egenskap av att vara män. I stället, eller också, möts de *som pappor*.

Behövs verkligen *ännu* en avhandling om (föräldralediga) pappor, särskilt mot bakgrund av att ”svensk maskulinitetspolitik har [...] pratat om pappor, pappor och så återigen pappor” (Järvklo 2009: 31)? Är inte faderskap och pappor ett söndertjatat ämne både i svensk politik och forskning om män och maskuliniteter (se till exempel Gottzén & Jonsson 2012; Hearn m.fl. 2012)? Onekligen ligger det något i dessa kritiska frågor. Men eftersom svensk jämställdhetspolitik har handlat så mycket om just faderskap och

¹ Jag använder termen *föräldraforum* synonymt med *mötesplatser för föräldrar*.

pappor är det viktigt att fortsätta att göra kritiska granskningar av föränderliga och konfliktfyllda ämnen som dessa. Även om det har producerats mycket kunskap om faderskap, pappor och fadrande så utmärker sig min studie om hur pappor och fadrande görs på *pappaverksamheter* på flera sätt.

För det första är plats en viktig dimension i studien, då pappaverksamheter figurerar i ett slags mellanliggande zoner.² Pappaverksamheter befinner sig mittemellan platser som utanför genusforskningen ofta ses som privata eller offentliga. För det andra kretsar mycket av den tidigare forskningen om pappors individuella erfarenheter av att fadra (Chronholm 2004; Klinth & Johansson 2010; Plantin 2001; Suwada 2017a; Åström 1990). Denna studie lyfter i stället fram pappors kollektiva erfarenheter. För det tredje har normer om och (medial) representation av faderskap och pappor studerats (Hill 2014; Jansson & Wendt 2006; Johansson & Klinth 2007; Peterson 2014). Sådana kulturella omständigheter är visserligen viktiga för denna studie, men jag fokuserar i stället på hur pappor och fadrande görs i mellanmännsliga relationer snarare än hur de idéer och bilder som omgärdar fadrandet ser ut. För det fjärde har historiska och jämförande aspekter av föräldraskaps- och pappapolitik studerats (Eydal & Rostgaard 2015; Hobson 2002; Klinth 2002). Även sådana studier har betydelse för denna avhandling, då de bidrar till att formulera den politiska kontexten för studien. Det är dock inte de politiska villkoren omkring fadrande som är i fokus för avhandlingen, utan det är hur pappor och fadrande görs, om än i relation till dessa politiska villkor, som står i centrum. Det min avhandlingsstudie söker att bidra med i relation till tidigare forskning är främst att den undersöker hur pappor och fadrande görs *när män möts som pappor* i en social miljö som varken utgörs av hemmet eller arbetet och som erbjuds bara för dem och deras barn.

1.4 Syfte och forskningsfrågor

I avhandlingen studerar jag vad det innebär att män möts som pappor i en typ av social miljö ämnad bara för dem och deras barn, det vill säga på pappaverksamheter. Pappaverksamheter förstås som en del av ett mer övergripande fenomen: särorganisering av män som pappor. Pappaverksamheter är således en empirisk benämning, medan särorganisering av män som pappor är en mer generell och teoretisk benämning.

Syftet med avhandlingen är att analysera hur fadrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor på pappaverksamheter, i ett Sverige som präglas av relativ jämställdhet och pappavänlighet. Genom detta syfte producerar avhandlingen inte bara kunskap om hur fadrande görs

² "Mellanliggande zoner" är min översättning av den brittiska sociologen Margaret Staceys (1991) term *intermediate zones*.

och hur pappor skapas i en avgränsad social miljö, utan den bidrar också med kunskap om de institutionella villkor, inom vilka pappor utövar sitt fadrande. Tre huvudsakliga forskningsfrågor ställs:

1. Vad är pappaverksamheter?
2. Hur görs fadrande genom pappaverksamheter?
3. Varför finns särorganisering för män som pappor?

Varje forskningsfråga preciseras genom ett antal underfrågor. I tabell 1.1 på nästa sida redovisas dessa frågor samt med vilka material och analysmetoder de besvaras.

Tabell 1.1 Forskningsfrågor, material och analysmetoder³

Forskningsfrågor	Material	Analys
1. Vad är pappaverksamheter?	25 observationstillfällen på två pappaverksamheter. Sju individuella intervjuer med pappor som deltagit i pappaverksamheter. Sex offentliga dokument om föräldraskapsstöd.	Analysmetod: kvalitativ innehållsanalys. Analysdimensioner: faderskap, pappor och fadrande.
a. Vilka deltar i pappaverksamheter?		
b. Vilka aktiviteter pågår på pappaverksamheter?		Analytiska begrepp: Begreppsparet autonomi-beroende. De maskulinitetspolitiska positioneringarna privilegier, kostnader och skillnader/ojämligheter.
2. Hur görs fadrande genom pappaverksamheter?	25 observationstillfällen. Sju individuella intervjuer.	
a. Hur använder sig pappor av pappaverksamheter?		
b. Hur ser ett acceptabelt och önskvärt fadrande ut på pappaverksamheter?		
c. Hur relaterar pappor till sig själva som pappor, till sina barn, till kvinnor som mammor samt till andra pappor?		
d. Vilka mönster och spänningar kan skönjas i pappors relationer under föräldraledigheten och under fadrandets inledande år?		
3. Varför finns särorganisering för män som pappor?	25 observationstillfällen. Sju individuella intervjuer. Sex offentliga dokument om föräldraskapsstöd.	
a. Hur förhåller sig pappor till särorganisering för pappor?		
b. Hur argumenterar verksamhetsanordnare och pappor för (behovet av) särorganisering för pappor?		

³ De materialtyper, analysmetoder, analysdimensioner och analytiska begrepp som omnämns i tabellen beskrivs i kapitel 2.

1.5 Tidigare feministisk faderskapsforskning

Tidigare forskning diskuteras i flera delar av avhandlingen.⁴ Den tidigare forskning som presenteras härnäst är dock av ett mer specifikt slag. Den knyter tydligare an till avhandlingens problemområde och forskningsfrågor. Inledningsvis diskuteras forskning om relationen mellan barnomsorg, män/pappor och maskuliniteter. Därefter redogör jag för forskning om pappors levda erfarenheter av föräldraledighet. Slutligen behandlas särorganisering av män som pappor. Urvalet av tidigare forskning är selektivt och ändamålsenligt. Det illustrerar övergripande tendenser i relationer mellan män/pappor, maskuliniteter och makt i föräldraskapet samt mer specifika diskussioner om pappors föräldraledighet och mäns särorganisering som pappor.

Den tidigare forskning som i det följande diskuteras är i huvudsak exempel på vad som skulle kunna kallas genusvetenskaplig eller feministisk faderskapsforskning. Parallellt med och i efterföljden av den feministiska moderskapsforskningen har ett omfattande forskningsfält som behandlar pappors föräldraskap vuxit fram (se till exempel Hwang 1985; Lamb 1986, 2010). Till skillnad från den feministiska moderskapsforskningen har faderskapsforskningen i många fall saknat ett mer genomgripande könsmaktsperspektiv (se Marsiglio & Pleck 2005). Inte sällan har pappa-barnrelationen ställts i centrum, särskilt i psykologisk forskning, medan frågor om kön och makt i föräldraskapet hamnat i skymundan (Suwada 2017b). Därför har jag i forskningsöversikten nedan medvetet valt att diskutera studier som, även om de skiljer sig inbördes, har det gemensamt att de sätter kön och makt i centrum för analysen.

Vid sökningar efter engelskspråkig litteratur har jag framför allt använt mig av databaserna *Google Scholar* och *Sociological Abstracts*. Några exempel på söktermer som använts är "dads-only", "father-only", "fathering groups", "parental leave", "paternity leave" och "parenting support" – ofta i kombination med "gender" och/eller "Swed*" / "Nordic". När jag sökt efter svenskspråkig litteratur har jag framför allt sökt i databasen *Kvinnsam*. Jag har bland annat använt följande söktermer: "faderskap", "föräldrautbildning", "föräldrastöd", "föräldraskapsstöd", "pappor", "pappa*". I viss mån har jag också sökt efter litteratur på norska och danska, till exempel

⁴ I denna inledning har redan getts en övergripande bild av föräldraskapets könsmonster baserat på tidigare forskning. Kapitel 2, där studiens analysram samt metoder och material presenteras, diskuterar i viss mån empiriska studier som är av vikt för avhandlingens analysram. Kapitel 3 presenterar bakgrundsförhållanden samt den svenska kontexten för avhandlingen, vilka också grundar sig på tidigare forskning.

genom att söka på orden ”permisjon” och ”orlov” i *Google Scholar*. Litteratursökning i databaser har kompletterats med hjälp av att jag har sökt efter litteratur i referenslistor och genom att söka på enskilda forskares namn. Jag har skapat mig en bild över publikationers relevans utifrån att läsa abstracts. De studier som diskuteras är i huvudsak publicerade under 2000- och 2010-tal.

1.5.1 Relationen mellan barnomsorg och maskuliniteter

Inom ett av genusforskningens underområden, kritisk mansforskning/kritiska maskulinitetsstudier (se till exempel Hearn 2004), finns ett stort intresse för relationen mellan pappors omsorg om barn å ena sidan och konstruktioner av maskuliniteter å den andra. I detta avsnitt presenteras forskning om tre tendenser beträffande denna relation: *maskulinisering* av barnomsorg, *inkorporering* av barnomsorg i konstruktioner av maskuliniteter samt *avköning* av pappors barnomsorg. Med barnomsorg avses här de sätt på vilka pappor strävar efter eller förmår att möjliggöra för barn som ”enskilda individer att leva, växa och utvecklas” (Johansson 2001: 29). Med maskuliniteter avses här den mångfald av kulturella ideal som är förknippade med män och deras sociala praktiker, inklusive de konsekvenser som dessa ideal har för mäns maktrelationer till kvinnor samt mäns inbördes maktrelationer (Pajumets 2012).

Maskulinisering av barnomsorg innebär att pappors omsorgsansvar för barn laddas med maskulint kodade attribut för att uppfattas som legitimt bland pappor själva eller i de sammanhang som omgärdar dem. För att illustrera detta citeras här resultat från en intervjustudie med, som den amerikanska sociologen Orlee Hauser (2015: 85) formulerar det, ”fathers who choose to be involved parents”:

I found that fathers actively masculinize their parenting behaviors as a means of protecting their identities as men – identities which are threatened upon their entering the feminine domain of parenting.

Maskulinisering av pappors barnomsorg är tids- och kulturspecifikt och kan ta sig olika uttryck. Det gemensamma draget är dock att omsorgen om barn starkt förknippas med moderskap och femininitet, vilket skapar ett slags dissonans mellan pappors barnomsorg å ena sidan och konstruktioner av maskuliniteter å den andra. Det finns helt enkelt inte rum för ett omsorgsriktat faderskap om det inte maskuliniseras.

Maskulinisering av barnomsorg har studerats ur flera aspekter och i olika nationella och politiska kontexter, om än inte alltid med den terminologin. Fenomenet har påträffats och undersökts i bland annat forskning om sociala interventioner för pappor (Dolan 2014; Featherstone 2010; Nash 2017),

text- och bildanalyser av föräldraledighetskampanjer (Klinth 2008; Klinth & Johansson 2010), observationsstudier av sociala rörelser för pappor (Gavanas 2001), intervjustudier med pappor (Dermott 2008; Doucet 2006b; Pajumets 2012) samt i etnografiska studier av män som arbetar i kvinnodominerade yrken, till exempel i förskolan (Nordberg 2005b, 2005c).

Ovanstående exempel till trots, så är det mycket som talar för att en annan tendens, i vilken barnomsorg inkorporeras i maskulinitetskonstruktioner, är dominerande i Sverige och övriga Norden. Sådana ideal tillskrivs hög kulturell eller till och med hegemonisk status (Bekkengen 2002; Bjørnholt 2014; Johansson & Andreasson 2017; Suwada 2017a). Denna tendens illustreras i citatet nedan, som är hämtat från en intervjustudie om hur isländska heterosexuella föräldrapar fördelar barnomsorgen mellan sig. De norska sociologerna Gunhild Regland Farstad och Kari Stefansen (2015: 87) sammanfattar sina resultat:

Overall however we conclude that within our context of a father friendly welfare state, men from different levels of society are indeed moving into the terrain of childcare without much hesitation. Being a caring father seems nothing less than culturally obligatory.

Att pappors omsorgsansvar för barn har en betydande plats i maskulinitetskonstruktioner har identifierats i forskning om föräldraledighetslagstiftning (Duvander & Lammi-Taskula 2011; Hobson 2004), kvantitativa och statistiska studier (Månsdotter & Lundin 2010), analyser av medier (Hagström 1999; Hill 2014), litteraturstudier (Hearn m.fl. 2012) samt i observations- och/eller intervjustudier (Brandth & Kvande 1998, 2003; Dermott 2008; Eerola 2015; Forsberg 2009; Nordberg 2007; Wissö 2012).

I engelskspråkig genusforskning om faderskap, pappor och fadrande har inkorporeringen av pappors barnomsorg i konstruktioner av maskuliniteter gått under många olika namn. Till exempel talar litteraturen om fadrande och/eller maskuliniteter som "caring" (Johansson & Klinth 2008), "child-oriented" (Bekkengen 2006), "engaged" (Solomon 2014), "intimate" (Dermott 2008), "involved" (Forsberg 2009), "new" (Dermott & Miller 2015), "nurturing" (Marsiglio & Roy 2012) och "responsible" (Eerola 2015). Den svenska och skandinaviska terminologin är i stora drag överlappande, då den till exempel talar om "barnorientering" (Nordberg 2007), "familjeorientering" (Björnberg 1994) och konstruktioner av "nya" pappor (Brandth & Kvande 2003; Klinth & Johansson 2010). Gemensamt för dessa benämningar, som trots att de sinsemellan springer ur olika metodansatser och redovisar delvis motstridiga forskningsresultat, är att de uttrycker förskjutningar i hur pappors omsorgsansvar för barn uppfattas: från konstruktioner av faderskap, pappor och fadrande i vilka barnomsorg maskuliniseras för

att uppfattas som legitima, till konstruktioner av maskuliniteter som på ett mer otvunget vis inrymmer pappors omsorgsansvar för barn.

En sista tendens kallar jag avköning av barnomsorg. Det innebär att det, åtminstone i vissa kontexter och bland vissa grupper av pappor, äger rum en process där omsorgen om barnen uppfattas som en helt och hållet naturlig del av pappors liv. Enligt detta perspektiv maskuliniseras inte barnomsorg. Inte heller inkorporeras barnomsorg i konstruktioner av maskuliniteter. Snarare handlar det inte om maskulinitetskonstruktioner över huvud taget, utan om att omsorgspraktiker inte kodas med några könade innebörder. Barnomsorgen avkönas.

Denna tendens är till skillnad från de två första något tentativ. Det finns ett visst stöd för detta perspektiv i översiktsartiklar och i intervjustudier om hur pappor praktiserar barnomsorg (Dermott & Miller 2015; Doucet 2006a; Nielsen 2007; Aarseth 2007). För att illustrera denna tendens citeras ett utdrag från den norske sociologen Knut Oftungs (2009: 223) avhandling om skilda pappors omsorgspraktiker:

I den praktiske hverdagen blir omsorgen oftest figur og det kjønnsmessige trer i bakgrunnen. I den konkrete omsorgen overskrides og i noen tilfeller avvikes ”det kjønnede”. Fedrene er ikke spesielt opptatt av at de er fedre og menn som gjør omsorgen. Barnet er bydende og fedrene forhandler omsorgs-prosjektene med barnets behov.

Citatet pekar på det relationella i barnomsorgens natur. Tolkningen gör gällande att barnets behov och det relationella fokus som riktas mot barnet inte lämnar något rum för föräldrars könsskapande, vare sig det handlar om pappor eller mammor.⁵ För denna tendens finns det, till skillnad från de två första, svagt stöd i empirisk forskning. Den främsta anledningen till detta är nog att pappors omsorg om barn *är* en ytterst könad företeelse, vare sig det handlar om *maskulinisering* av barnomsorg eller om att barnomsorg *inkorporeras* i konstruktioner av maskuliniteter. En kompletterande anledning kan vara att de tolkningsramar som i regel används inte möjliggör tolkningar som går ”bortom kön” (Liljeström 1998). Således handlar denna tredje tendens inte bara om hur pappor utövar omsorg om barn, utan också om med vilka teoretiska perspektiv omsorgen ska tolkas. Med tanke på föräld-raskapets könade och moderskapsnormativa natur är det förståeligt att den tidigare forskningen särskilt betonat maskulinisering av barnomsorg och inkorporering av barnomsorg i konstruktioner av maskuliniteter. Kanske kan det till och med, mot bakgrund av det barnomsorgsansvar som mammor

⁵ För en liknande analys, se pedagog Sara Frödéns arbeten (2012, 2018) om vad hon kallar *situerad könsavkodning* i en annan omsorgskontext, nämligen förskolan.

tagit genom historien och fortfarande tar, uppfattas som antifeministiskt att påstå att pappors omsorgspraktiker kan avkönas.

De tre tendenser som lyfts fram i denna forskningsöversikt är ett sätt att sammanfatta några av de centrala empiriska resultaten och teoretiska diskussionerna inom genusforskningen, särskilt den kritiska mansforskningen, om faderskap, pappor och fadrande. Samtliga tre tendenser är problematiska ur ett könsmaktsperspektiv. Den första, maskulinisering av barnomsorg, innebär ett avståndstagande från, eller potentiellt en nedvärdering av, femininitet och moderskap, då pappor bara kan utöva barnomsorg under förutsättning att det laddas med maskulina konnotationer. Den andra tendensen, inkorporering av barnomsorg i maskulinitetskonstruktioner, upphöjer ett omsorgsinriktat faderskap till ett ideal som inte är tillgängligt för alla grupper av pappor och som osynliggör det huvudansvar för barn som i regel mammor ansvarar för. Den tredje tendensen, avköning av pappors barnomsorg, kan verka lovvärd vid en första anblick men riskerar samtidigt att osynliggöra de olika könade villkor som finns mellan pappor och mammor.

Ett dominerade drag inom den forskning som behandlats i detta avsnitt är att den undersöker om och hur förändring av pappors fadrande ser ut och hur denna förändring i sådana fall kan förstås (Doucet 2015; Johansson & Andreasson 2017). Vidare finns en skeptisk inställning till om pappors allt större engagemang i barns liv kan läsas som tecken på ökad jämställdhet mellan pappor/män och mammor/kvinnor (Bekkengen 2002; Dermott & Miller 2015; Farstad & Stefansen 2015; Wall & O'Brien 2017). Sådana frågor är av betydelse även för denna avhandling, men i stället för att enbart fokusera på relationer mellan pappor och mammor eller mellan pappor och barn riktar jag också, och huvudsakligen, mitt intresse mot pappors inbördes relationer.

Metodologiskt är det vanligt att den tidigare forskningen använder sig av intervjuer som huvudsaklig datainsamlingsmetod, vilket gör att det saknas mer direkta skildringar av pappors fadrande i vardagen. Beträffande teorival finns det i den tidigare forskningen, enligt mitt sätt att se det, en överanvändning av begreppet maskuliniteter. Maskulinitetsbegreppet används dock sällan i singularis eller på ett kategoriskt vis, utan snarare i plural och processuellt (se till exempel Bjørnholt 2014). Detta kan vara ett tecken på att den kritik som riktats mot kategoriska och typologiska användningar av maskulinitetsbegreppet (se till exempel Beasley 2008; Hearn 2004), har förändrat hur detta begrepp används inom genusforskningen om faderskap, pappor och fadrande. Ändå är det min mening att det behövs en större variation beträffande hur feministisk faderskapsforskning tillämpar teorier och begrepp. Därför kommer maskulinitetsbegreppet att ha en underordnad roll i denna avhandling.

1.5.2 Pappors föräldraledighet som levd erfarenhet

Det andra området som anknyter till min empiriska studie om pappaverksamheter är forskning om hur pappor upplever sin föräldraledighet. Av särskild relevans är studier som undersöker de levda erfarenheter som pappor har av att på egen hand axla huvudansvar för barn under föräldraledigheten (se till exempel O'Brien & Wall 2017). Sådana studier är inte så vanliga i ett forskningsfält som till stor del präglas av analyser av olika länders föräldraledighetssystem (Blum, Koslowski & Moss 2017), attitydundersökningar (Kaufman, Bernhardt & Goldscheider 2017), statistiska analyser av ojämslida uttagsmönster av föräldraledighet/föräldrapenning (Karu & Tremblay 2018), kvalitativa förklaringar till ojämslida uttagsmönster (Alsarve & Boye 2012; Bekkengen 2002), kvantitativa studier om föräldraledighetens effekter på hemarbete, löner, karriärer och mäns hälsa (Almqvist & Duvander 2014; Evertsson 2016; Månsdotter m.fl. 2010) samt kvantitativa och kvalitativa studier om relationer mellan pappors föräldraledighet och arbetsplatskulturer (Allard, Haas & Hwang 2011; Brandth & Kvande 2003; Mellström 2006). Dock har det sedan 1990-talet publicerats ett antal studier som särskilt fokuserar på pappors föräldraledighet som levd erfarenhet. Ett urval av sådana studier kommer att presenteras och diskuteras i detta avsnitt.

Mig veterligen har de mest omfattande studierna av pappors levda erfarenheter under föräldraledigheten gjorts i Norden: Danmark (Olsen 2000, 2007), Finland (Huttunen 1996; Lammi-Taskula 2017), Island (Gíslason 2017), Norge (Brandth och Kvande 1998, 2003; Kvande & Brandth 2017) och Sverige (Almqvist, Sandberg & Dahlgren 2011; Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Elvin-Nowak 2005b; Haas 1992; Johansson & Andreasson 2017; Klinth & Johansson 2010; Larsson 2012; Nordberg 2005a, 2007; Suwada 2017a, 2017b). Antagligen beror detta på att det var de nordiska länderna som tidigast erbjöd pappor längre perioder av betald föräldraledighet.

På många vis överlappar den nordiska forskningen om pappors föräldraledighet som levd erfarenhet med de tendenser som beskrevs i föregående avsnitt, framför allt gällande inkorporering av barnomsorg i konstruktioner av maskuliniteter. Tydligast har detta kanske uttryckts av den isländske sociologen Ingólfur V. Gíslason (2007: 101), som i en studie om isländska pappors erfarenheter av föräldraledighet skriver att intervjupersonerna reagerade ”med förvåning på [hans] försiktiga frågor om det de gör anses vara omanligt, eller om de har upplevt detta som något hot mot manligheten. Idén verkar vara fullständig idiotisk”.

I den tidigare forskningen om pappors föräldraledighet som levd erfarenhet framkommer åtminstone fyra motiv till varför pappor tar ut föräldraledighet. För det första framställs pappors föräldraledighet som en naturlig följd

av de föräldraledighetssystem som präglar de nordiska länderna (Brandth & Kvande 2003). Pappors föräldraledighet har alltså över tid genomgått ett slags normaliseringsprocess (Kvande & Brandth 2017; Wall & O'Brien 2017).

För det andra framkommer att pappor genom föräldraledigheten vill skapa egna och förtroliga relationer till barn (Almqvist, Sandberg & Dahlgren 2011; Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Klinth & Johansson 2010; Nordberg 2007). Detta motiv, som fokuserar på pappa-barn-relationer, är det som framkommer tydligast i den tidigare forskningen.

För det tredje förekommer det att jämställdhetsskäl anförs (Duvander, Haas & Thalberg 2017), även om det dominerande mönstret är att detta är ovanligt (Chronholm 2004; Elvin-Nowak 2005b). Klinth & Johansson (2010: 188) menar till exempel, på basis av en intervjustudie med pappor som tagit ut minst sex månaders föräldraledighet, att ”[d]et personliga [inte är] politiskt” eftersom ”[f]å av männen [hänvisar] till jämställdhetsskäl när de förklarar varför de valt att använda lång föräldraledighet”. Trots denna invändning förekommer det alltså att pappor anför jämställdhetsskäl för sitt beslut att ta en ”lång” föräldraledighet. I detta motiv, som handlar om relationer mellan män/pappor och kvinnor/mammor, uttrycks förhoppningar om att pappors omsorgsansvar om barnen ska leda till utökad jämställdhet – ett argument som för övrigt är ett eko av statlig jämställdhetspolitik i de nordiska länderna (Ellingsæter & Leira 2006a).

För det fjärde anges personliga motiv. Till exempel uttrycks uppskattning inför att få vara ledig från yrkesarbete och att få utvecklas personligt och emotionellt (Duvander, Haas & Thalberg 2017; Klinth & Johansson 2010). Dessa motiv är således av mer inåtvänd eller i det närmaste självterapeutisk natur. Under och genom en tids föräldraledighet förväntas den yrkesarbetande nutidspappan optimera sig själv.

Vidare har pappors såväl positiva som negativa erfarenheter av föräldraledighet undersökts. Den övergripande bilden som förmedlas i den tidigare forskningen är relativ entydig. Pappor verkar uppskatta att vara ensamma hemma med barn, även om deras motiv för detta kan variera. Både intervju- och enkätstudier visar att pappor i regel tycker om att på egen hand vårda barn. De känner en tillfredsställelse i att skapa en egen relation till barnet och att få vara huvudansvarig för dess omsorg, även om det också innebär hårt arbete (Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Haas 1992; Klinth & Johansson 2010; Lammi-Taskula 2017). De negativa erfarenheter som framkommit i tidigare forskning visar dels att pappor kan känna sig klämda mellan arbetslivets och familjens krav på tillgänglighet (Brandth & Kvande 2003; Ekenstam 2007; Haas 1992; Olsen 2007), dels att pappor kan känna sig ensamma, isolerade och utsatta. Ensamhet och isolering kan

till exempel förklaras med att föräldralediga pappor saknar sitt arbete (Haas 1992) och att de har svårt att hitta umgängesformer med andra vuxna under sin föräldraledighet (Duvander, Haas & Thalberg 2017).

Den isolering som tidigare forskning rapporterar om ska tolkas med viss försiktighet (Gíslason 2017; Haas 1992), då den kan vara ett uttryck för egenupplevd utsatthet och synlighet. För även om pappors föräldraledighet har normaliserats i de nordiska pappavänliga länderna är föräldraskapet en moderskapsnormativ institution (Johansson 2014). Intervjustudier visar att män kan uppleva obehag inför att vara ensam pappa (eller en av få pappor) bland många mammor på mötesplatser för föräldrar. Den synlighet som detta medför är inte alltid uppskattad av pappor (Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Gíslason 2017; Klinth & Johansson 2010).

Den tidigare forskningen om föräldralediga pappors levda erfarenheter visar både på överensstämmelser och skiljelinjer. Att pappavänliga föräldraledighetsystem stärker pappors position som omsorgsgivare och pappors relationer till barn är tydligt, liksom att pappor i regel uppskattar möjligheten att vara föräldraledig: för barnets skull, för sin egen skull och för relationen till barnet. Däremot råder det, för det första, inte enighet omkring hur detta ska tolkas ur ett könsmaktsperspektiv. Medan vissa studier betonar förändring av föräldraskapets könsmaktsrelationer i en mer jämställd riktning (Brandth & Kvande 2003), betonar andra de könsmaktsupprätthållande mekanismer som vidmakthåller ojämställdhet (Bekkengen 2002). Vidare är det, för det andra, inte givet hur de mer problematiska aspekterna av pappors föräldraledighet ska förstås: Handlar de om ensamhet och isolering till följd av kvantitativ och kulturell mammadominans eller om pappors ovana och ovilja att vistas i sociala miljöer där mammor är i majoritet (jfr Chronholm 2004; Klinth & Johansson 2010)? För det tredje betonar den tidigare forskningen olika typer av relationer. Det finns en förkärlek för att undersöka subjektiva upplevelser och relationer inom ”familjens” hägn medan de mer kollektiva dimensionerna av vad det innebär att fadra under föräldraledigheten i stora drag saknas.

Den metod som framför allt används i den tidigare forskningen om pappors föräldraledighet som levd erfarenhet är kvalitativa intervjuer. I vissa studier kombineras dock intervjuer med andra metoder, såsom enkäter (Brandth & Kvande 2003; Chronholm 2004; Haas 1992), dagböcker (Olsen 2000) och – i liten omfattning – observationer (O'Brien & Twamley 2017). Föreliggande avhandlingsstudie bidrar metodologiskt till forskningsfältet föräldralediga pappors levda erfarenheter genom att kombinera intervjuer och observationer som datainsamlingsmetoder. Vidare finns det en metodologisk brist i flertalet studier gällande rekrytering av forskningspersoner. Till följd av det ojäm-

ställda och ojämlika uttaget av föräldraledighet, finns det en överrepresentation av vit heterosexuell medelklass i den absoluta merparten av de studier som tagits upp i detta avsnitt (se till exempel Duvander, Haas & Thalberg 2017 samt Klinth & Johansson 2010 för en problematisering av detta). Detta är ett problem som kommer att aktualiseras och kritiskt diskuteras även i denna avhandling.

1.5.3 Särorganisering av män som pappor

Det tredje området som anknyter till min empiriska studie om pappaverksamheter är särorganisering. De pappaverksamheter som studeras i denna avhandlingsstudie är ett exempel på ett större fenomen som jag valt att kalla särorganisering av män som pappor. Det är en benämning som används för att ringa in olika former av organisering av pappor. Dessa organiseringsformer har en sak gemensam: att män organiserar sig eller organiseras i egenskap av att de är eller ska bli pappor. Benämningen *särorganisering* understryker att det rör sig om en organisering som inkluderar pappor men inte mammor.

I tabell 1.2 nedan redovisas olika former av särorganisering av män som pappor. Tabellen, och de följande avsnitten, illustrerar särorganisering av män som pappor både som forskningsfält och samhällsfenomen.

Tabell 1.2 Former av särorganisering av män som pappor

Former av särorganisering	Mål	Exempel
Särorganisering genom sociala rörelser.	Politisk påverkan och inbördes stöd pappor emellan.	Papparättsgrupper.
Särorganisering genom föräldraskapsstöd.	Främja goda relationer mellan pappor och barn samt stimulera till kontakt, gemenskap och informationsutbyte mellan pappor.	Strukturerade föräldraskapsstödande program för pappor. Pappagrupper.
		Pappagrupper. Diskussionsforum på internet.
Särorganisering genom informella relationer.	Umgänge, knyta kontakter, utbyta informellt stöd.	Offentliga miljöer, till exempel parker/ lekparkar, simhallar, lekland och caféer. Hem.

1.5.3.1 Särorganisering genom sociala rörelser

Det förekommer att pappor organiserar sig i sociala rörelser, framför allt i så kallade papparättsgrupper. Men även feministiskt inriktade mansrörelser, såsom svenska *MÄN* (före detta *Män för jämställdhet*) eller internationella *MenEngage Alliance*, är exempel på sådana rörelser (Andersson Bruck & Cater 2016; Bergmann, Scambor & Wojnicka 2014). Feministiska mansrörelser har dock, till skillnad från papparättsgrupper, ett bredare förhållningsätt till män och jämställdhet, och engagerar sig inte uteslutande i pappapolitiska frågor. Sociala rörelser som organiserar pappor skiljer sig inbördes, inte minst ideologiskt, men på en grundläggande nivå påminner deras mål om varandra. De mobiliserar sig för att påverka politisk debatt och i förlängningen även lagstiftning, likaså för att utbyta stöd pappor emellan.

Med papparättsgrupper (eller "fathers' rights groups" på engelska) avses organisationer som huvudsakligen organiserar fränskilda/separerade pappor för att förändra ett rättssystem som enligt dem själva gynnar mammor och som missgynnar pappor (Wojnicka 2016). De är inte särskilt framträdande i Sverige eller övriga Norden (Eriksson & Pringle 2006; Wojnicka 2016), jämfört med exempelvis Australien (Flood 2010), Storbritannien (Collier 2009), USA (Crowley 2008) och nyare EU-medlemsstater i Östeuropa (Bergmann, Scambor & Wojnicka 2014). Feministisk forskning har framför allt riktat kritik mot papparättsrörelser för deras kvinno- och mammafientliga retorik och deras inblandning i en mer omfattande politisk mobilisering av kvinnofientliga och antifeministiska mansrörelser. Samtidigt som denna kritik är dominerande och högst legitim finns det också analyser som visar att papparättsgrupper eller andra former av pappagrupperingar inte nödvändigtvis måste vara antifeministiska till sin natur (Bergmann, Scambor & Wojnicka 2014; Gavanas 2001) och att de kan fungera som en resurs för pappor där de kan erbjuda varandra juridiskt och socialt stöd (Collier 2009; Crowley 2009).

Papparättsgrupper har, åtminstone ytligt sett, inte mycket gemensamt med de pappaverksamheter som studeras i denna avhandling. På pappaverksamheter träffas pappor tillsammans med sina barn, vilket inte är fallet inom papparättsrörelser. Båda grupperingarna kan dock diskuteras utifrån en maskulinitetspolitisk synvinkel, det vill säga utifrån vilka synsätt på män, pappor och jämställdhet som de organiserar pappor (Messner 1997).

1.5.3.2 Särorganisering genom föräldraskapsstöd

Det förekommer att pappor organiserar sig – eller snarare organiseras – inom ramen för det *föräldraskapsstöd* som samhället erbjuder. Föräldraskapsstöd är en övergripande benämning på aktiviteter som syftar till att främja barns hälsa och uppväxtvillkor genom att erbjuda olika typer av

verksamheter och aktiviteter för föräldrar (Daly 2015b; Littmarck 2017). Inom detta politik- och professionsområde, som kommer att beskrivas närmare i kapitel 3, finns det i många länder ett uttalat intresse för att engagera pappor (Featherstone 2009, 2010). Det finns flera skäl till detta: en politisk vilja om jämställdhet mellan mammor och pappor (Regeringskansliet 2009, 2018; SOU 1997:161; SOU 2008:131), fördjupade relationer mellan pappor och barn (Dolan 2014) och pappors lägre deltagande än mammor i föräldraskapsstödande aktiviteter. Det senare har i den tidigare forskningen diskuterats mot bakgrund av att pappor inte verkar känna sig tilltalade av den kvinno- och mammadominerade domän som föräldraskapsstödet utgör, i form av till exempel mödra- och barnhälsovård samt olika mötesplatser för föräldrar (Björk 2016; Elvin-Nowak 2005a; Maxwell m.fl. 2012; Premberg 2011; Sarkadi & Bremberg 2005; Wells 2015).

Inom ramen för föräldraskapsstödet kan två former av särorganisering av män som pappor urskiljas: dels verksamheter som erbjuds inom ramen för det föräldraskapsstöd som staten ansvarar för, dels verksamheter som arrangeras av andra aktörer, till exempel intresseorganisationer eller företag. Bland de formella verksamheterna som erbjuds pappor återfinns både strukturerade föräldraskapsstödande program som vänder sig särskilt till pappor (Dolan 2014; Hauck m.fl. 2015; Jenkinson 2016; Nash 2017; Scourfield m.fl. 2016) och andra former av pappagrupper, som vanligen äger rum inför barnets ankomst eller under barns första levnadsår (Bruno 2007; Elvin-Nowak 2005a; Hammarlind & Lindström 2004; Johansson & Jons 2002; Kerstis, Wells & Andersson 2017; Miller & Nash 2017; SOU 1997:161; Swedin 1996). Strukturerade program för pappor och andra former av pappagrupper kan sinsemellan ta sig olika former och ha olika mål. En gemensam nämnare över tid och mellan nationella kontexter är att de avser att främja goda relationer mellan pappor och barn samt att stimulera till kontakt och gemenskap mellan pappor.

De föräldraskapsstödande verksamheter som erbjuds av andra aktörer har liknande mål som de som tillhandahålls av staten. Ett exempel på sådan särorganisering av män som pappor är pappagrupper som drivs av intresseorganisationer och företag, såsom de pappagrupper som tillhandahålls av organisationen MÄN i samarbete med landsting/regioner inom ramen för programmet *Jämställt föräldraskap* (Andersson Bruck & Cater 2016). Ett annat exempel är diskussionsforum för pappor på internet (Eriksson & Salzmänn-Erikson 2013). I bägge fallen ges pappor möjlighet att utbyta erfarenheter med och stöd hos varandra.

I feministisk forskning finns generellt en kritisk, men inte avfärdande, hållning till särorganisering av de slag som nämnts ovan. Några av de kritiska synpunkter som väckts handlar om att sådan särorganisering riskerar att

återskapa auktoritära och traditionella maskulinitets- och faderskapsstereotyper (Miller & Nash 2017) eller att förstärka en skillnad- och särartsorienterad diskurs omkring mammors och pappors föräldraskap (Elvin-Nowak 2005a). Särorganiseringen är också förknippad med ambivalens: Är det verkligen rimligt, eller till och med politiskt korrekt, att särorganisera pappor (Featherstone, Rivett & Scourfield 2007)? Samtidigt som det går att ställa sig frågande till behovet av separat organisering av pappor, finns det studier som pekar på att mäns särorganisering som pappor kan lämna utrymme för mer intima och förtroliga relationer mellan pappor och barn, liksom lärande och kunskapsutbyte pappor emellan, vare sig det handlar om fysiska möten pappor emellan eller möten via internet (Dolan 2014; Eriksson & Salzmänn-Eriksson 2013; Jenkinson 2016; Johansson & Andreasson 2017; Swedin 1996).

De pappaverksamheter som analyseras i denna avhandling är, liksom flera av de exempel som tagits upp i detta avsnitt, verksamheter som äger rum i det föräldraskapsstödande arbetets regi. Min litteratursökning har inte identifierat någon forskning om pappaverksamheter av det slag som studeras i denna avhandling. Dock har pappaverksamheter flera gemensamma beröringspunkter med de former av särorganisering av pappor som tagits upp här, inte minst för att de på ett liknande sätt sammanför män i egenskap av att vara pappor i inledningen av föräldraskapet. En annan likhet är att pappaverksamheter, precis som andra former av särorganisering av män som pappor, bör studeras utifrån en feministisk kritisk ansats (Elvin-Nowak 2005a; Featherstone, Rivett & Scourfield 2007; Miller & Nash 2017). En betydande skillnad mellan tidigare forskning om föräldraskapsstödande verksamheter för pappor och föreliggande avhandlingsstudie är dels att observationsstudier av pappa-pappa-relationer är ovanliga, dels att den forskning som intresserat sig för föräldraskapsstödande verksamheter för pappor sällan har uppmärksammat sammanhang där också barn deltar.

1.5.3.3 Särorganisering genom informella relationer

Tidigare forskning om pappors föräldraledighet och vardagliga omsorg om barn visar att det förekommer ett slags informell organisering av pappor. Sådan organisering har dock bara studerats flyktigt. Anders Chronholm (2004: 156) påtalar i sin sociologiska avhandling om pappors föräldraledighet att vissa pappor finner strategier för att hantera den isolering som föräldraledigheten kan medföra. Han beskriver hur pappor utvecklar ett " eget förhållningssätt", med hjälp av vilket de "kunnat påverka sin situation och bryta sin isolering":

De som sökte kontakt med andra föräldralediga män värdesatte särskilt en manlig gemenskap. Flera av dessa var aktivitetsinriktade och angelägna att söka sig bort från hemmet och lekplatsernas miljöer, genom att exempelvis ta med sina barn ut i skogen på äventyr.

På ett liknande sätt beskriver de svenska faderskapsforskarna Roger Klinth och Thomas Johansson (2010: 152) hur "[n]ågra män löste dilemmat med ensamhet och utanförskap genom att skapa manliga gemenskaper. Dessa homosociala gemenskaper fungerade som stöd och erbjöd en rolig social samvaro". Chronholms (2004) och Klinth & Johanssons (2010) studier visar att särorganisering av män som pappor under föräldraledigheten förekommer. De visar också att denna särorganisering på ett eller annat sätt kan hänföras till att föräldralediga pappors upplevelser av ensamhet, isolering och utsatthet. Deras studier handlar dock, till skillnad från denna avhandling, inte explicit om särorganisering av män som pappor och hur fadrande praktiseras när män möts som pappor.

Den samvaro som åtminstone i viss utsträckning finns mellan föräldralediga pappor kan sättas in i ett större sammanhang av möten som äger rum utanför hemmet. Den tidigare forskningen om föräldralediga pappors levda erfarenheter fokuserar framför allt på pappa-barn-relationer, pappa-mamma-relationer och relationen mellan pappors omsorgs- och yrkesarbete. Dock finns det ett antal studier som explicit undersöker pappors möten och sociala relationer utanför hemmet, i vad jag valt att kalla samhällets mellanliggande zoner (Stacey 1991). En representant för denna forskning är den kanadensiska sociologen Andrea Doucet (2006b: 697), som beskriver sin övergripande teoretiska hållning gentemot barnomsorg och sociala relationer så här:

[T]he care of children is eminently social and occurs not only between carers and cared-for, but within larger sets of social relations within which caring gets done and within which it is perceived and judged by others.

I sina studier om föräldralediga pappor och så kallade stay-at-home fathers eller hemmapappor, betonar Doucet återkommande det sociala ansvar, eller *community responsibility*, som pappor åtar sig (Doucet 2006a, 2006b, 2013, 2015). Ett sådant ansvar inbegriper till exempel att upprätthålla kontakter med förskola, skola, barnhälsovård, släkt och vänner samt vad som i en engelskspråkig kontext ofta benämns som "play groups", där föräldrar träffas tillsammans med sina barn. Doucet har i sina arbeten, likt den nordiska forskningen om pappors föräldraledighet, återkommit till pappors negativa erfarenheter av att känna sig utanför på mammadominerade mötesplatser för föräldrar. Dock menar hon att pappor i takt med att de får mer erfarenhet och i takt med att barnen blir äldre, verkar känna sig mer och mer

hemma även i grupper där mammor är i klar majoritet (Doucet 2015). Doucets forskning handlar inte om pappa-pappa-relationer. Men att omsorg om barn till stora delar äger rum utanför hemmet och att föräldrars inbördes relationer är djupt könade, är en utgångspunkt av relevans för denna avhandlingsstudie. Efter denna genomgång av tidigare forskning ska jag beskriva kort hur jag positionerar mig, vetenskapligt och personligt, till det ämne som jag studerar i avhandlingen.

1.6 Vetenskapliga positioneringar och personliga erfarenheter

Hur avhandlingsstudiens syfte och forskningsfrågor har formulerats har påverkats av hur jag positionerar mig som genusvetare. Mina vetenskapsteoretiska och könsteoretiska utgångspunkter har betydelse för vilka frågor som ställs, hur de ställs och hur de besvaras. Men även mina personliga erfarenheter av att vara man och pappa har spelat en viss roll.

För det första an knyter avhandlingen till en kritisk realistisk forsknings-tradition. Kritisk realism är en vetenskapsteoretisk inriktning som ställer ontologiska frågor i centrum, till skillnad från å ena sidan postmodernismen/post-strukturalismen och dess huvudsakliga intresse för kunskapsteoretiska frågor och å andra sidan från positivismen och dess fokus på exakta (mät)metoder. Ett grundantagande i kritisk realism är att det finns en verklighet oavsett hur kunskapen om den ser ut (Danermark m.fl. 2003). Kritisk realism är således en av flera forskningstraditioner som inte brukar testas direkt (det vill säga bevisas eller förkastas) i de empiriska vetenskaperna. Snarare förser de dessa med olika ontologiska, kunskapsteoretiska och metodologiska grundantaganden för utformandet av konkreta studier. Ju mer forskningen närmar sig den empiriskt observerbara verkligheten, desto större blir behovet av teorier och begrepp som erbjuder sådana möjligheter (Jónasdóttir & Jones 2009).

Avhandlingen bottnar i två könsteoretiska utgångspunkter, nämligen att kön betraktas som en social realitet och som en uppsättning relationer. Att jag ser kön som en social realitet är en kritisk realistiskt utgångspunkt, som också innebär att kön strukturerar samhällen och människors livsvillkor. Att kön förstås som en social realitet ska dock inte misstolkas som att kön är en stabil struktur, social kategori eller identitetskategori. Snarare är kön historiskt och socialt producerat, föränderligt och kontextuellt betingat (Bekkengen 2002, 2011; Jónasdóttir 1998). Som sådan betingelse konstitueras och formas kön tillsammans med andra ojämlikhetsgrunder. Trots att kön på så vis är intersektionellt till sin natur, kan det av analytiska och ontologiska skäl vara nödvändigt att analysera kön relativt avgränsat från andra sociala kategorier (Walby, Armstrong & Strid 2012). De två sociala kategorier som avhandlingen huvudsakligen intresserar sig för är män och pappor: pappor som män

och män som pappor. Dessa kategorier är bärare av en mängd skillnader och ojämlikheter, till exempel kön, ålder, etnicitet, klass och sexualitet. Mellan dessa två sociala kategorier finns alltså ett intersektionellt förhållande (baserat på multipla ojämlikheter) som undersöks i avhandlingen. Utgångspunkten är att män och pappor på strukturell nivå har tillgång till en könsmakt som kvinnor och mammor i regel saknar, men att denna makt organiseras och praktiseras olika mellan och inom olika män och pappor (jfr Hearn 2002; Messner 1997).

Kön definierar jag som en uppsättning relationer. Sådana relationer utspelar sig i ”den terräng av socialt liv som är socialt kopplat till den reproduktiva arenan” (Connell 2009: 97f). Som jag ser det är den stora fördelen med en relationell förståelse av kön att relationer spänner över flera analysnivåer: självet, situerade aktiviteter, sociala miljöer och kontextuella förhållanden (Layder 1993). Ett fokus på relationer möjliggör därmed analyser av olika slag, till exempel strukturella könsmaktrelationer (Connell 1987, 2009; Jónasdóttir 1994) samt könsrelationer på interaktions- och organisationsnivå och på individuell nivå (Bach 2017; Martin 2001, 2006; West & Zimmerman 1987, 2009). Vad detta relationella perspektiv innebär kommer att utvecklas i avhandlingens analysram i kapitel 2.

För det andra har mina personliga förkunskaper om och erfarenheter av att vara man och pappa haft betydelse för hur problemområdet för avhandlingen valts. Utöver de forskningsrelaterade och samhälleliga skäl som tidigare anförts, finns det även en personlig bakgrund till att undersöka hur fadrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor. Jag blev förälder när jag var tjugo år. Min dåvarande partner och jag kontaktade den kommunala verksamheten *Unga mammor*. Efter ett inledande möte tilläts vi delta där, hon som ”mamma” och jag som ”gäst”. Efter en viss tid startades en pappagrupp och verksamheten bytte namn till *Unga mammor och pappor*. Jag minns särskilt att det hölls ett möte där vi, de deltagande papporna, skulle planera vår kommande pappagrupsverksamhet under ledning av en sjuksköterska. Mitt minne dröjer sig kvar vid tre av förslagen: Det föreslogs att vi skulle bowla, spela paintball och gå ut på krogen. Jag fick en uppfattning om att det inte stod helt riktigt till med att en grupp unga pappor, i det kommunala sociala arbetets regi, skulle rulla bowlingklot, skjuta på varandra med färgampuller och dricka alkohol tillsammans samtidigt som våra barn togs omhand av sina mammor. Sjuksköterskan var klok. Han avstyrkte dessa förslag till förmån för mer barnvänliga aktiviteter. Dock fann jag mig aldrig riktigt hemma i pappagruppen. Jag föredrog att umgås med mammorna. Dessa erfarenheter gjorde mig nyfiken på frågor om

kön, makt och föräldraskap i allmänhet och om mäns relationer till varandra som pappor i synnerhet.⁶

Exakt hur dessa omständigheter – vetenskapsteoretiska och könsteoretiska antaganden samt personliga upplevelser – har påverkat forskningsprocessen är svårt för mig att bedöma. Det kan för övrigt se ut som att det är ett långt tanke hopp mellan å ena sidan vetenskapsteori och könsteori och å andra sidan personliga upplevelser. Men så är det inte. Dessa delar av (forskar)livet och (författar)jaget sammanförs genom en sak: arbete. Genusforskaren Jeff Hearn (2008) har i en autoetnografisk artikel uttryckt att det personliga är arbete, som i sin tur är politiskt, vilket i sin tur är teoretiskt. Jag håller med Hearn om att det inte går att dra några skarpa gränser mellan vetenskapliga positioneringar och personliga erfarenheter. De kan inte reduceras till samma sak, men de vävs samman genom ett arbetande jag.

1.7 Disposition

I kapitel 1 till 3 introduceras avhandlingens problem, kontext och metodologi. I det kommande kapitlet, kapitel 2, redogörs för den forskningsdesign som tillämpats. I den första delen av kapitlet presenteras avhandlingens analysram, som bygger på en relationell och interaktionistisk förståelse av kön och fadrande. I kapitlets andra del behandlas hur studien har genomförts: vilka metodologiska överväganden som gjorts, hur materialet har genererats, bearbetats och analyserats samt vilka etiska ställningstaganden som gjorts.

Kapitel 3 handlar om den politiska och samhällliga kontexten för avhandlingen. I kapitlet beskrivs och problematiseras den svenska könsregimen och dess familjepolitiska modell samt den föräldraskapspolitik och det föräldraskapsstöd som pappor i det nutida Sverige påverkas av och förhåller sig till. I kapitlet redogörs också för vad pappaverksamheter är i relation till den svenska politiska kontexten där de finns. Därmed berörs två av avhandlingens forskningsfrågor: dels fråga 1) *Vad är pappaverksamheter?* och dels fråga 3) *Varför finns särorganisering för män som pappor?*

I kapitel 4 till 9 presenteras och analyseras avhandlingens empiriska resultat. Kapitel 4 och 5 handlar om de situerade aktiviteter som pågår på pappaverksamheterna. Kapitel 4 är i huvudsak ett beskrivande kapitel som handlar om pappaverksamheternas fysiska miljö, vilka pappaverksamheternas besökare är, hur den dagliga rytmen ser ut samt vilka samtalsämnen som är dominerande. I kapitel 5 beskrivs och analyseras dels hur pappor använder sig av

⁶ En något längre redogörelse av mina erfarenheter av att delta i denna kommunala verksamhet skickades under hösten 2014 till de tre personer som arbetade där under den tid då jag deltog i verksamheten. Samtliga svarade att de kände igen sig i min beskrivning.

pappaverksamheter i sin vardag som föräldralediga, dels de gränsdragningar som görs på pappaverksamheter beträffande vad som är ett önskvärt och acceptabelt fadrande. Forskningsfråga 1) *Vad är pappaverksamheter?* behandlas i såväl kapitel 4 som 5, medan forskningsfråga 2) *Hur görs fadrande genom pappaverksamheter?* berörs i kapitel 5.

Kapitel 6, 7 och 8 handlar om de relationer som äger rum på pappaverksamheter och även i någon mån andra relationer som pappor har under föräldraledigheten. I kapitel 6 skildras hur pappor relaterar till sig själva (det vill säga pappors intrapersonella relationer). Kapitel 7 handlar i stället om pappors (interpersonella) relationer till barn, medan kapitel 8 handlar om pappors (interpersonella) relationer till kvinnor som mammor. I dessa tre kapitel behandlas, liksom i kapitel 5, forskningsfråga 2) *Hur görs fadrande genom pappaverksamheter?* Sammantaget handlar kapitel 6, 7 och 8 om de könade mönster och spänningar som finns i fadrandets relationer.

Kapitel 9 ägnas åt fenomenet särorganisering av män som pappor. Kapitlet kan också läsas som en förlängning av det relationstema som behandlas i kapitel 6, 7 och 8, då det specifikt berör mäns relationer till andra män som pappor. I kapitel 9 analyseras förhållningssätt till särorganisering av män som pappor samt argument för (och i någon mån emot) ”behovet” av specifika mötesplatser för män som pappor. Kapitlet berör två forskningsfrågor: dels fråga 2) *Hur görs fadrande genom pappaverksamheter?* och dels fråga 3) *Varför finns särorganisering för män som pappor?*

I kapitel 10 sammanfattas och diskuteras avhandlingens resultat. Resultaten diskuteras utifrån tre dimensioner: bidrag till forskningsfältet, pappapolitik och föräldraskapsstöd. Slutligen reflekterar jag omkring i vems eller vilkas intressen pappaverksamheter finns.

2. Forskningsdesign

Syftet med detta kapitel är att redogöra för dels avhandlingens analysram, dels hur den empiriska studien om pappor och fadrande på pappaverksamheter genomförts. Dessa två delar utgör avhandlingens forskningsdesign.

2.1 Analysram

De analytiska begrepp som används i avhandlingen är hämtade från tre överlappande forskningsfält. För det första används begrepp från feministiska strukturella och interaktionistiska teorier som behandlar kön både som en relation och som ett görande. Detta talar jag om i termer av relationellt görande. Ett sådant perspektiv möjliggör analyser av hur pappor och fadrande görs på pappaverksamheter.

För det andra används begrepp från genusvetenskaplig, sociologisk och filosofisk forskning om nära relationer – särskilt relationer mellan pappor och barn. Genom sådana begrepp analyseras hur pappor förhåller sig till sig själva, till sina och andras barn, till kvinnor som mammor och till andra män som pappor.

För det tredje används begrepp från empirisk forskning om mäns och pappors könsmacht samt om mansrörelser. Sådana begrepp gör det möjligt att analysera särorganisering av män som pappor ur ett maktperspektiv. Nedan beskrivs de valda analytiska begreppen samt den teoretiska och/eller den empiriska kontext de är hämtade från.

2.1.1 Kön som relationellt görande

Stora delar av den kommande analysen av hur fadrande görs och hur pappor skapas på pappaverksamheter uppehåller sig på interaktionsnivå. Det är ett skäl till att analysen präglas av ett doing gender-perspektiv. Grundläggande för detta teoretiska synsätt är att kön görs i sociala situationer: i mellanmänsklig interaktion som är både situerad (i avhandlingens fall på pappaverksamheter) och kontextuell (i avhandlingens fall i ett Sverige som präglas av relativ jämställdhet och pappavänlighet). Denna förståelse av kön, som *relationellt görande*, innebär att kön skapas i samspel mellan människor i ett visst sammanhang. I och med detta ges kön en processuell innebörd, som innebär att kön görs över tid och att kön är föränderligt (Martin 2004, 2006; West & Zimmerman 1987, 2009).

Kön görs således inte bara individuellt, utan även på relationell nivå. De könsgöranden som jag studerar avser hur kön som relation görs i fadrandets föräldraledighetsvardag och i pappors möten med varandra på pappaverksamheter, snarare än hur individer gör kön eller hur kön som identitetskategori konstrueras. Denna relationella analys tar hänsyn till vilka som är

mottagare av mäns vardagliga handlingar. Ett exempel på en sådan ansats finns hos den amerikanska sociologen Patricia Yancey Martin (2001: 601), som i sina arbeten om kön och organisation påtalat att mäns könade praktiker alltid har en ”primär publik”. Denna publik består inte nödvändigtvis, men ofta, av andra män. Vad detta innebär på pappaverksamheter, där åskådarna för mäns handlingar inte bara består av andra vuxna män utan också av barn, är en öppen fråga som jag återkommer till i analysen av det empiriska materialet.

De doing gender-teoretiska utgångspunkter som jag redovisat i detta avsnitt behöver anpassas för att vara tillämpbara på avhandlingens syfte och forskningsfrågor. Då jag analyserar hur *fadrande görs* och hur *pappor skapas* (alltså inte hur kön i största allmänhet görs eller skapas) behövs en begreppsapparat som anpassar ett generellt doing gender-perspektiv till en specifik ”fadrande-görande” eller ”pappaskapande” analysram. Detta utvecklas i kommande två avsnitt om dels faderskap, pappor och fadrande, dels mäns och pappors könsmakt.

2.1.2 Faderskap, pappor och fadrande

I inledningskapitlet definierades faderskap som de politiska och kulturella villkor som män som pappor lever under (Hobson & Morgan 2002). Denna definition av faderskap bygger i sin tur på att såväl faderskap som moderskap förstås som sociala institutioner (DiQuinzio 1999; Hearn 2002; Holm 1993; Johansson 2014; Rich 1976). Jag betraktar faderskap och moderskap som underinstitutioner till den mer övergripande och starkt könade sociala institutionen föräldraskap (Doucet 2013). Hur föräldraskap är könat är dock inte givet, då föräldraskap, liksom andra sociala institutioner, i sig är föränderligt och dessutom kan regleras och praktiseras på olika sätt i tid och rum (jfr Martin 2004).

För att sätta faderskap som social institution i relation till pappor och fadrande tar jag stöd i Martins (2004) könsteoretiska läsning av begreppet social institution. Sociala institutioner: 1) är sociala och förutsätter mellanmänskliga relationer, 2) sträcker sig över tid och rum, 3) innehåller återkommande sociala praktiker, 4) begränsar och möjliggör människors val, 5) innehåller särskilda sociala positioner, 6) skapas och omskapas av förkroppsligade aktörer, 7) internaliseras som identiteter och själv, 8) bär på legitimerande ideologier, 9) är motsägelsefulla, 10) är föränderliga, 11) genomsyras av makt, 12) konstitueras i samspel med individer (Martin 2004). Tre av dessa kriterier är särskilt viktiga i den fortsatta framställningen, då jag med pappa/pappor avser antingen pappa/pappor som position (kriterium fem) eller som identitet/själv (kriterium sju) samt med fadrande avser sociala praktiker (kriterium tre).

I inledningskapitlet redogjorde jag för att jag med pappor avser de män som har varaktigt ansvar för barn och som bor med barn eller på annat sätt delar sina liv med barn. Denna grundläggande definition kompletteras här med en förståelse av pappa/pappor som position och som identitet/själv. En teoretisk förståelse av pappa/pappor som position, för det första, möjliggör analyser av intersektioner mellan föräldraskapsinstitutionens pappaposition och könsordningens mansposition samt hur positionen pappa relaterar till positionen mamma (jfr Bekkengen 2002, 2011). Att tänka i termer av positioner är ett sätt att på ett strukturellt plan teoretisera omkring köns- och föräldraskapsrelationer. Ett sätt att beskriva detta teoretiskt är att pappor, som Hearn uttrycker det, ”need to be understood as gendered and *as men*” (2002: 245). Detta innebär att positionen pappa är mer behäftad med köns- och makt än positionen mamma, även om denna makt är föränderlig, varierande, mångfacetterad och motsägelsefull. En teoretisk förståelse av pappor som individer, för det andra, öppnar för analyser av hur pappor genom sitt fadrande över tid utvecklar identiteter och själv (jfr Bach 2017; Nordberg 2007; Pajumets 2012; Plantin 2001; Plantin, Månsson & Kearney 2003). Sammantaget avser dessa två definitioner av pappor – som position samt som identitet/själv – att möjliggöra analyser som både tar hänsyn till köns- och maktrelationer på strukturell nivå och pappors individuella erfarenheter.

Slutligen uppfattar jag fadrande som social praktik. Martin (2004) menar att sociala praktiker, inom ramen för en social institution, ofta är cykliska och upprepande. Utan sociala praktiker – vare sig de är individuella eller kollektiva – skulle det inte finnas sociala institutioner. Med hjälp av filosofen Ulla Holms (1993) terminologi skulle detta kunna uttryckas som att mäns fädrande är en förutsättning för faderskap, moderskap och föräldraskap som institutioner. Med fädrande avser Holm mäns naturgivna funktioner i föräldraskapet, vilket i princip sträcker sig till en spermieuttömning. Däremot förutsätter inte moderskap och föräldraskap som sociala institutioner mäns *fadrande*, det vill säga pappors sociala praktiker. Faderskap som institution är dock beroende av att män på något vis involveras i barns liv.

Fadrande definieras i avhandlingen som en uppsättning sociala praktiker som på ett eller annat sätt har en relationell riktning mot barn. Vidare utförs fadrande på tre relationella plan, nämligen i relation till: 1) det barn eller de barn som föräldrar har ansvar för, till exempel i form av omsorg i hemmiljön och/eller genom ekonomisk försörjning; 2) andra föräldrar, oftast en mamma (eller en pappa) till vilken pappan har eller har haft en nära relation; 3) sociala nätverk och samvaroformer utanför hemmet, såsom mötesplatser för föräldrar och arbetsplatser (Hobson & Morgan 2002; Morgan 2011). Samtliga relationella plan kommer att beröras i avhandlingen, men tyngdpunkten ligger på det tredje eftersom pappaverksamheter är just en mötesplats

för föräldrar som befinner sig i en mellanliggande zon mellan ”det privata” och ”det offentliga”. Fördelen med en sådan vid definition är att den möjliggör analyser av relationer mellan föräldraskapets vuxna parter, inte bara mellan föräldrar och barn (Doucet 2006a, 2006b).

I mitt fall används alltså fadrandebegreppet huvudsakligen, men inte utslutande, för att studera föräldraskap som könsrelation mellan dess vuxna parter med särskilt fokus på pappors relationer till varandra. I de fall analysen relaterar pappors sociala praktiker (fadrande) till mammors sociala praktiker används termen modrande om de senare (Holm 1993), och i de fall jag finner det nödvändigt att tala om föräldrars sociala praktiker på ett mer generellt plan används termen föräldrapraktiker (Johansson 2014).

2.1.3 Mäns och pappors könsakt

I avhandlingens två könsteoretiska utgångspunkter – kön som social realitet och kön som en uppsättning relationella göranden – är makt centralt. Mäns könsakt ges en särställning i dessa strukturella och interaktionistiska perspektiv, samtidigt som mäns könsakt alltid förstås som historiskt betingad, varierande och kontextuell (Connell 1987, 2009; Jónasdóttir 1994; Martin 2004, 2006; West & Zimmerman 1987, 2009). I empirisk forskning om faderskap, pappor och fadrande har makt också en betydande plats. I vissa studier betonas framför allt mäns och pappors strukturella makt (Bekkengen 2002; Bruno 2016; Jansson & Wendt 2006). Andra studier betonar mäns och pappors individuella erfarenheter, inklusive de problem män kan drabbas av som pappor i en föräldraskapsinstitution där mammor snarare än pappor är norm (Björk 2016; Chronholm 2004; Nordberg 2007; Plantin 2001; Plantin, Månsson & Kearney 2003). Till analysen av hur pappor skapas och hur fadrande görs har jag valt begrepp som är relevanta på två kompletterande sätt. Begreppen används för att göra analyser på olika analytiska nivåer: strukturell, relationell och individuell nivå. Begreppen avser också att möjliggöra analyser av hur positionerna ”pappa” respektive ”man” hänger samman. De valda begreppen beskrivs nedan.

Ett första analytiskt redskap är begreppsparet *autonomi – beroende*. Ordet autonomi kan förstås som en ”vidsträckt rätt att bestämma om egna angelägenheter oftast dock utan fullt självbestämmande” medan beroende betyder att ”på ett avgörande sätt påverkas” av någon eller något (Svenska Akademien 2009a, 2009b). I en kritisk diskussion av (mäns större) autonomi framhåller den svenska statsvetaren Vicki Johansson (2001) att det som binder samman människor i samhällen är beroenden. Därför menar hon att strävan efter autonomi i sig framkallar ojämlikheter av olika slag – inte minst ojämställda relationer mellan kvinnor och män. För att uttrycka det i kritisk realistiska

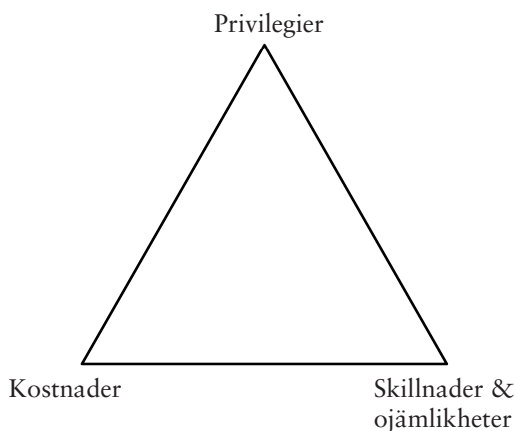
termer: Människan är till sin natur beroende, men mänskligt beroende organiseras också socialt (se till exempel Björk 2008 och Gunnarsson 2013 för liknande analyser).

Det jag tilltalas av hos begreppen autonomi och beroende är att de kan användas både empiriskt och normativt. Empiriskt kan sägas, åtminstone på strukturell nivå, att män och pappor har fördelar som kvinnor och mammor saknar (Bekkengen 2002, 2011; SCB 2018). Från en normativ utgångspunkt är denna skeva maktfördelning helt enkelt fel, inte bara utifrån en viss feministisk ideologi eller teoretisk ståndpunkt utan också för att den strider mot demokratiskt fastställda jämställdhetspolitiska mål i Sverige (Jónasdóttir 1994; Regeringen 2016). Att begreppen har både empiriska och normativa implikationer innebär att de kan användas såväl analytiskt som politiskt. Framför allt används begreppen för att analysera det empiriska materialet, men de används också – särskilt i slutkapitlet – för att kritiskt diskutera de samhällsliga villkor inom vilka pappor lever sina liv.

Ett andra analytiskt redskap är hämtat från den amerikanske sociologen Michael Messners (1997) modell över maskulinitetspolitiska positioneringar (se figur 2.1 på nästa sida). I en analys av amerikanska mansrörelser skiljer Messner mellan tre huvudsakliga motiv för män att organisera sig i sådana sociala rörelser: 1) *mäns institutionaliserade privilegier* (som antingen kan motarbetas eller försvaras), 2) *kostnader* som följer av att vara man i ett manssamhälle (som behöver motarbetas), 3) *ojämlikheter/skillnader* som finns mellan olika grupper av män (som behöver erkännas och motarbetas för att mäns inbördes villkor ska bli mer jämlika).

Messners maskulinitetspolitiska modell använder jag för att göra analyser som tar hänsyn till fadrandets och pappaskapandets komplexitet på pappaverksamheter. Genom att diskutera mäns särorganisering i termer av privilegier, kostnader och skillnader/ojämlikheter vill jag skildra mäns särorganisering som pappor, som den framträder i pappaverksamheter, på ett sätt som ger utrymme för nyanser, tvetydigheter och konflikter (se Egeberg Holmgren & Hearn 2009 för ett liknande angreppssätt).

Figur 2.1 Maskulinitetspolitiska positioneringar (efter Messner 1997: 12)

2.1.4 Sammanfattning av analysram

Teoretiskt och metodologiskt utgår avhandlingen från ett feministiskt perspektiv. De analytiska redskapen är i huvudsak sprungna ur en doing gender-teoretisk inriktning medan det könsteoretiska förhållningssättet som helhet bygger på en kritisk realistisk förståelse av kön (se tabell 2.1 på nästa sida). Dessa könsteoretiska utgångspunkter innebär att kön å ena sidan är en relativt stabil social kategori och struktur, men å andra sidan att kön är kontextuellt betingat och varierande. Det ska dock sägas att dessa könsteoretiska utgångspunkter inte återfinns på samma analysnivå. Kritisk realism är ett vetenskapsteoretiskt paradigmen medan doing gender-teori snarare är en teori på mellannivå (se Jónasdóttir & Jones 2009).

Faderskap, pappor och fadrande utgör avhandlingsstudiens huvudsakliga dimensioner, som i sin tur äger rum på olika analytiska nivåer. De är dimensioner av verkligheten som studeras såväl avskilt som integrerat med varandra. Analysen kommer att pendla mellan institutionella förhållanden (faderskap), positions- och individbetingade förhållanden (pappor) samt praktikbaserade förhållanden (fadrande).

De begrepp som används mest frekvent och konsekvent i analysen av hur pappor skapas och hur fadrande görs på pappaverksamheter är begreppsparet *autonomi – beroende* samt de maskulinitetspolitiska positioneringarna *privilegier, kostnader* och *skillnader/ojämlikheter*. Dessa begrepp används för att göra könsteoretiska analyser av faderskap, pappor och fadrande. I vissa fall knyter analysen an till andra begrepp i samband med att resultaten relateras

till tidigare forskning. Begreppsparet autonomi – beroende används till största del i de kapitel som fokuserar på aktiviteter och relationer (kapitel 4 till 8), medan de maskulinitetspolitiska positionerna har en mer framträdande roll i det kapitel som särskilt fokuserar på särorganisering av män som pappor som fenomen (kapitel 9).

Först och främst används analysramen för att kunna beskriva och analysera vad pappaverksamheter är, hur fadrande görs på sådana platser och varför pappaverksamheter finns. Vidare används analysramen för att pröva om dess könsteoretiska utgångspunkter, analysdimensioner och analytiska begrepp tillsammans förmår att kunna analysera hur kön å ena sidan och hur faderskap, pappor och fadrande å den andra överlappar och interagerar. Att faderskap, pappor och fadrande är könat råder det ingen tvekan om, men *hur* dessa fenomen könas är inte självklart. Med denna avhandling och dess specifika analysram hoppas jag kunna bidra med dels ny empirisk kunskap om faderskap, pappor och fadrande i ett relativt jämställt och pappavänligt Sverige, dels nya perspektiv på hur könsteoretiska analyser av faderskap, pappor och fadrande kan göras. Avhandlingens analysram sammanfattas i följande tabell.

Tabell 2.1 *Analysram*

Könsteoretiska utgångspunkter	Analysnivåer	Analytiska begrepp
Kön som social realitet. Kön som relationellt görande.	Faderskap som social institution.	Autonomi – beroende. Privilegier, kostnader och skillnader/ojämlikheter.
	Pappor som position och identitet/själv.	
	Fadrande som social praktik.	

2.2 Material och metoder

Denna avhandling har en bred kvalitativ metodansats, då den kombinerar flera datainsamlingsmetoder. De datainsamlingsmetoder som använts är huvudsakligen observationer och semistrukturerade intervjuer, vilka har kompletterats med beskrivningar och analyser av relevanta offentliga dokument. Det insamlade materialet har analyserats med hjälp av metoden tematisk innehållsanalys, med utgångspunkt i studiens forskningsfrågor (se tabell 1.1) och den ovan presenterade analysramen (se tabell 2.1).

2.2.1 Datainsamlingsmetoder

Tre metoder för datainsamling kombineras: observationer, intervjuer och en ändamålsenlig insamling av offentliga dokument. För att kunna analysera

hur fadrande görs och hur pappor skapas på pappaverksamheter har det varit helt nödvändigt att *observera* sådana verksamheter och de pappor som finns där. Avsikten med observationerna har varit att få kännedom om hur pappors relationer till varandra ser ut genom att vistas bland dem. På så vis har jag inte bara skapat mig en analytisk förståelse av pappaverksamheter, utan jag har också skapat mig kunskap om hur det kan gå till när pappor fadrar tillsammans. Direkt tillgång till pappors levda erfarenhet och interna gruppdynamik kan jag dock inte få genom observationer. Observationerna är inspirerade av en etnografisk tradition och överensstämmer å ena sidan med många av de grundläggande kriterier som gör en studie etnografisk: jag har tagit del av människors vardagsliv under en längre tid; jag har studerat *en* särskild typ av verksamhet; materialet är i regel ostrukturerat och har genererats i nära samspel med människor (Hammersley & Atkinson 2007). Å andra sidan är min studie relativt begränsad jämfört med de flesta etnografiska studier, då jag har observerat de två verksamheterna vid sammanlagt 25 tillfällen. På så vis har ett koncentrerat material genererats. Observationerna är på så vis en del av en så kallad intensiv studie, vilket innebär att det är ett fåtal fall och särskilt utvalda förhållanden som utgör studiens empiriska material (Danermark m.fl. 2003). Denna intensiva ansats präglar även mina val av övriga datainsamlingsmetoder: intervjuer och dokument.

Individuella *intervjuer* har gjorts med sju föräldralediga pappor som rekryterats från de två observerade pappaverksamheterna. Avsikten med intervjuerna har varit att komma åt erfarenheter och upplevelser på individnivå av pappaverksamheter samt att få flera olika beskrivningar av pappaverksamheter som komplement till de observationer jag själv gjort. Till sin karaktär är de intervjuer jag genomfört halvstrukturerade djupintervjuer, det vill säga ett utvidgat samtal där intervjupersonerna dels får svara på specifika frågor, dels kan associera fritt omkring olika teman (Rubin & Rubin 2004).

Den sista datainsamlingsmetoden utgörs av en ändamålsenlig insamling av offentliga dokument. Jag har valt ut sex *offentliga dokument* om föräldraskapsstöd (se avsnitt 2.2.2.3). Med hjälp av dessa beskrivs och problematiseras den svenska nationella och politiska kontexten. Fokus ligger på dokumentens textuella och extra-textuella innehåll, alltså de normer och budskap som förmedlas på ett textnära plan och ett övergripande plan (Rapley & Rees 2018). De normer och budskap som produceras i de offentliga dokumenten används i sin tur för att kontextualisera analysen som helhet. Metodkombinering är i sig ingen garant för tillförlitliga forskningsresultat (Silverman 2001), men kombinationen av datainsamlingsmetoder ökar möjligheten att göra komplexa skildringar och analyser av hur fadrande görs och hur pappor skapas på pappaverksamheter.

2.2.2 Material

I detta avsnitt redovisas avhandlingens material. Först beskriver jag hur pappaverksamheter och intervjupersoner har valts ut och rekryterats. Därefter ger jag en bild av pappaverksamheterna och intervjupersonerna, hur observationerna och intervjuerna genomfördes samt vilka offentliga dokument som valts ut. Materialtypernas relation till varandra berörs också.

2.2.2.1 Observationer av pappaverksamheter

Två pappaverksamheter har observerats: *Pappaland* och *Pappacentrum*.⁷ Pappaverksamheterna har valts ut med hjälp av två urvalskriterier: heterogenitet och bekvämlighet. Heterogenitet är en strategisk urvalsprincip som kan användas för att få en variationsrik skildring av ett fenomen. I analysen jämförs inte pappaverksamheterna med varandra, men de skiljer sig från varandra genom att de har olika demografiska profiler. De finns i olika städer och bostadsområden samt besöks av pappor med olika klassbakgrunder och nationell bakgrund. Det andra kriteriet, bekvämlighet, är en praktisk eller forskningsekonomisk urvalsprincip (Palinkas m.fl. 2015). Av familjeskäl behövde jag välja pappaverksamheter inom ett rimligt geografiskt avstånd från mitt hem.

Pappaverksamheterna rekryterades genom personliga kontakter och sökning efter familjecentraler och öppna förskolor på kommuners webbplatser. Jag kontaktade personalen på pappaverksamheterna via telefon och mejl. På Pappaland kontaktade jag ansvarig pedagog, som hänvisade mig vidare till sin chef. Därefter diskuterade jag villkoren för observationerna tillsammans med pedagog och verksamhetschef. Jag träffade också verksamhetschefen enskilt. Chefen gav ett noggrant och seriöst intryck. Vi bestämde att jag skulle få tillträde till verksamheten under förutsättning att integriteten hos verksamhetens deltagare kunde skyddas. Vi kom överens om följande: att observationer skulle pågå under en termin, att ett väl synligt anslag om att forskning pågår skulle anslås (se bilaga 1), att pedagogen skulle ge muntlig information om min närvaro under observationernas inledande veckor, att jag skulle presentera mig personligen för alla besökande pappor, att jag skulle ställa upp på eventuella möten och föreläsningar och liknande om

⁷ Benämningen *Pappaland* är tagen från en artikel av Josefin Brink (2001), i vilken det förs en kritisk diskussion om ”pappalandet” Sverige. Benämningen *Pappacentrum* är tagen från verksamheten Väterzentrum i Berlin, Tyskland (se Väterzentrum Berlin 2018). Både Pappaland och Pappacentrum är fingerade namn.

huvudmannen så önskade samt att huvudmannen skulle få ta del av metod- och etikavsnitt före publicering.⁸

Inför observationerna på Pappacentrum kontaktade jag chefen för den familjecentral där denna pappaverksamhet är belägen. Jag kallades till ett möte med chefen och en av pedagogerna, som fick information om observationerna både muntligt och skriftligt. Chefen gav mig omedelbart tillträde till fältet under förutsättning att pedagogerna på Pappacentrum var positivt inställda. Vi bestämde att villkoren för att få göra observationer på Pappacentrum skulle vara desamma som på Pappaland, förutom att personalen på Pappacentrum aldrig bad om att få ta del av något material före publicering. Vi diskuterade studiens fokus och jag fick frågor om hur min närvaro kunde tänkas påverka deltagande pappor och barn. Min bild är att Pappacentrums personal fick en positiv bild av observationerna och att jag fick tillträde till verksamheten på ett enkelt och otvunget vis. Sammantaget möttes jag av två typer av ”gatekeeping”: en mer auktoritativ på Pappaland och en mer frånvarande på Pappacentrum (jfr Hammersley & Atkinson 2007).

Båda pappaverksamheterna bedrivs av öppna förskolor och är belägna på familjecentraler i två mellansvenska städer. På den familjecentral där Pappaland bedrivs finns öppen förskola, barnhälsovård och barnmorskemottagning. Familjecentralen ligger i ett bostadsområde nära centrum, där hyresrätter, bostadsrätter och villor finns på nära håll. Pappaland har öppet två halvdagar i veckan, medan den vanliga öppna förskolan har öppet flera dagar i veckan. På Pappaland arbetar pedagogen Håkan.

På den familjecentral där Pappacentrum bedrivs finns öppen förskola, barnhälsovård, annan familjestödande verksamhet och kommunal förvaltning. Familjecentralen ligger i en stadsdel en bit från centrum. I denna stadsdel finns mestadels hyresrätter. Ungefär hälften av invånarna har utländsk bakgrund och arbetslösheten i området är högre än genomsnittet i den aktuella kommunen. Pappacentrum har öppet en halv dag per vecka, medan den vanliga öppna förskolan har öppet varje vardag. Beteendevetaren Maria och förskolläraren Susanne arbetar på Pappacentrum.

Observationerna genomfördes vid sammanlagt 25 tillfällen under hösten 2009 (Pappaland) och våren 2011 (Pappacentrum). Pappaland observerades vid tolv tillfällen (en dag per vecka) och Pappacentrum vid tretton tillfällen (också en gång per vecka). I genomsnitt var ett observationstillfälle omkring två och en halv timme. Totalt omfattar observationerna knappt 65 timmar.

⁸ Personalen på pappaverksamheten avböjde att läsa metod- och etikavsnitt före publicering. I stället gavs muntlig information vid ett möte i juni 2018.

Observationerna var inriktade på att identifiera samtalsämnen, förkroppsligade praktiker (det vill säga vem som gör vad gentemot vem) samt återkommande handlingar och rutiner. Mot bakgrund av sex förberedande observationstillfällen på Pappaland och med inspiration från Aspers (2007) utformade jag observationskriterier. Observationskriterierna användes dels för att beskriva pappaverksamheternas fysiska miljö, atmosfär och stämning, vilka papporna var och antalet pappor. Dels observerade jag interaktionen mellan pappor med avseende på: inkludering och exkludering, kontaktskapande, samtalsämnen, vad det talas respektive inte talas om, avvikelser, barnens plats i vuxenrelationerna, handlingar och aktiviteter, rutiner och återkommande bestämda händelser. Observationskriterierna underlättade fältarbetet, även om observationerna och de fältanteckningar som jag skrivit utgör ett selektivt urval av verkligheten (jfr Hammersley & Atkinson 2007). Ju längre tid som gick och ju mer bekant jag blev med pappaverksamheterna, desto mindre beroende blev jag av observationskriterierna.

I enlighet med de överenskommelser jag hade gjort med pappaverksamheternas huvudmän satte jag upp ett anslag (se bilaga 1) på de två öppna förskolorna. Utöver detta informerade personalen på pappaverksamheterna muntligen om min närvaro vid inledningen av observationsperioden. Jag hälsade personligen på pappaverksamheternas besökare under observationerna och under dessa tillfällen gav jag papporna möjlighet att meddela mig om de inte ville inkluderas i studien. Ingen av papporna uppgav att de ville avstå från att delta. Däremot var det några som under observationerna avstod från att samtala med mig, även om de allra flesta inte alls undvek mig utan snarare verkade vilja byta några ord då och då. Detta kan tolkas som ett utslag av att maktförhållandena mellan observatör och observerad inte var alltför stora under observationerna. De som uppskattade min närvaro kunde visa det, medan de som ville bli lämnade ifred hade såpass stor egenmakt att de hade möjlighet till det (jfr Camauër 2000).

Det var relativt enkelt att få kontakt med och att bli accepterad bland papporna. Att jag är man och pappa var möjligen en fördel. Jag lät de flesta pappor veta att jag själv har barn, vilket kan ha varit ett sätt att skapa förtroende mellan papporna och mig. Betydelsen av att jag själv är man och pappa ska dock inte överdrivas. Jag tror inte att jag har större förståelse för eller bättre insyn i pappornas inbördes interaktion bara för att jag är man och pappa (jfr Warren & Hackney 2000).

Mitt agerande i fält var både systematiskt och spontant. Observationerna var systematiska genom att jag utgick från observationskriterierna. Samtidigt var observationerna spontana på så vis att jag anpassade mig till vad som hände på pappaverksamheterna. Jag intog en betraktande och lyssnande position i samband med att papporna samtalade, fikade och umgicks med sina

barn, men jag deltog också i samtal på två man hand och i större grupper. I samband med att jag presenterade mig kunde jag ta initiativ till samtal, men i övrigt lät jag papporna själva ta initiativ till samtal. En annan del av denna spontanitet var att pedagogen Håkan på Pappaland visade intresse för mitt arbete, vilket gjorde att han och jag många gånger under observationerna samtalade om pappaverksamheter som fenomen. Samtalen fick karaktären av informella intervjuer. Det var Håkan, snarare än jag, som var drivande i dessa samtal. Samtalen finns inte inspelade, men jag har nedtecknat deras huvuddrag och i ett par fall inkluderat dem i avhandlingens olika resultatkapitel.

När det var dags att avsluta fältstudierna var jag tydlig både gentemot personal och närvarande pappor att jag var färdig med observationerna. På det anslag som sattes upp på verksamheterna framgick när mina observationer skulle avslutas, så detta lär inte ha varit en nyhet för någon eller ha påverkat någon märkbart. På båda verksamheterna hade jag ett avslutande samtal med personalen, där vi diskuterade hur observationerna hade gått.

Det material som upprättades vid observationerna består av fältanteckningar, som oftast skrevs med observationskriterierna som utgångspunkt. På både Pappaland och Pappacentrum hade jag tillgång till ett rum, där jag skrev mina fältanteckningar. Aldrig gjorde jag anteckningar i pappors och barns närvaro. I de ursprungliga anteckningarna omnämns aldrig pappor och barn vid namn. I stället används ”den ena/andra pappan”, ”pappa 1 och hans barn” och likande uttryck. Fingerade namn har tillkommit i efterhand. I de fältanteckningar som redovisas i resultatkapiteln används dubbla citattecken för att exakt citera uttalanden. Enkla citattecken används i stället för att återspegla andemeningen i ett uttalande, även om jag inte kan återge det ordagrant på grund av att jag inte gjorde några bild- eller ljudupptagningar under observationerna.

Fältanteckningar är alltid subjektiva, även om jag strävade efter att formulera mig sakligt och värderingsfritt. Eftersom jag inte skrev anteckningar när jag var tillsammans med pappor och barn gjorde jag mentala noteringar utifrån observationskriterierna. Därefter kunde jag göra kortare nedskrivna anteckningar, mer utvecklade anteckningar och slutligen utskrifter (se Aspers 2007). I de flesta fall renskrev jag fältanteckningarna samma dag eller följande dag. Fältanteckningarna omfattar knappt 100 dataskrivna sidor eller omkring 27 500 tecken.

2.2.2.2 Intervjuer med pappor som deltagit i pappaverksamheter

Tre urvalskriterier ligger till grund för vilka pappor som har intervjuats i studien: 1) erfarenhet av att delta i pappaverksamheter som ingått i obser-

vationsstudien, 2) en variation gällande deltagande på könsblandade mötesplatser för föräldrar, 3) heterogenitet med avseende på utbildning, arbete (i kvinno- eller mansdominerad sektor), ålder, nationell bakgrund och föräldraledighetens längd.

Det första urvalskriteriet valde jag för att ha möjlighet att kontrastera min bild av hur fadrande görs på pappaverksamheter med de deltagande pappornas. Eftersom intervjupersonerna redan kände till mig, kunde de vara friare i sitt berättande. Det andra urvalskriteriet innebar att jag inkluderade intervjupersoner som dels enbart deltagit i pappaverksamheter under sin föräldraledighet, dels deltagit i pappaverksamheter *och* könsblandade mötesplatser för föräldrar (såsom vanlig öppen förskola och babysång). Under observationerna märkte jag att pappor samtalade om erfarenheter av könsblandad öppen förskola respektive öppen förskola för enbart pappor. Medan några var vana besökare på mötesplatser för både mammor och pappor verkade andra föredra att vistas på pappaverksamheter. Mot bakgrund av dessa observationsfynd och tidigare forskning som visat att föräldralediga pappor kan känna sig utanför i miljöer som domineras kvantitativt eller kulturellt av mammor (Chronholm 2004; Doucet 2006a, 2006b; Klinth & Johansson 2010), var det angeläget att intervjua pappor med olika erfarenheter av att umgås med andra föräldrar.

Avsikten med det tredje urvalskriteriet, heterogenitet, var att uppnå en bredd av erfarenheter och skildringar av vad det innebär att som föräldraledig pappa umgås med andra föräldralediga pappor på pappaverksamheter. Med tanke på att faderskapet, inklusive uttag av föräldraledighet, är villkorat mot bakgrund av till exempel utbildningsbakgrund, förankring på arbetsmarknaden, ålder och nationell bakgrund (Bekkengen 2002; Evertsson 2016; Föräkringskassan 2013; Mussino, Duvander & Ma 2016), var det angeläget att få en så god bredd som möjligt bland intervjupersonerna. Av särskild vikt var dock att det skulle finnas variation mellan intervjupersonerna beträffande om de arbetar i kvinno- eller mansdominerad sektor samt föräldraledighetens längd. Under observationerna noterade jag nämligen att pappor som umgås med kvinnor i sin yrkesvardag såg på pappaverksamheten på ett delvis annat vis än pappor som tillbringar sina arbetsdagar tillsammans med andra män. Att jag slutligen eftersträvade att intervjupersonerna skulle ha varit föräldralediga i olika omfattning bedömde jag skulle kunna bidra till att skapa ett mer differentierat empiriskt material.

Några av urvalskriterierna var enkla att tillämpa medan andra var svårare. Då deltagarna rekryterades från de båda pappaverksamheterna hade jag hunnit skapa mig en bild av papporna utifrån urvalskriterierna. Mot slutet av observationsperioderna bad jag pappor att lämna kontaktuppgifter till mig. Sexton personer anmälde sitt intresse, och av dessa deltog slutligen sju

i intervjustudien. Bland dem som valde bort att delta fanns det olika skäl. Medan några hänvisade till tidsbrist, ointresse eller sjukdom i familjen hänvisade andra till att de inte hade någon lust eller att de bara deltog om de fick se intervjufrågorna på förhand. Sammantaget resulterade rekryteringsprocessen i ett mindre heterogent urval än vad som var önskvärt, särskilt med avseende på ålder och nationalitet. Några av de pappor som avböjde medverkan var yngre respektive äldre än de pappor som slutligen intervjuades, och några var födda utomlands.

Fyra av papporna rekryterades från Pappaland, tre från Pappacentrum. Den information som ges i tabell 2.2 på nästa sida avser uppgifter som lämnades vid tidpunkten för intervjun. Samtliga intervjuade pappor har minst två barn och alla har erfarenheter av att ha varit föräldralediga på heltid i, som minst, tre månader och, som mest, i mer än ett år. Hur gamla barnen var när intervjupersonerna inledde sina föräldraledighetsperioder varierar. I tabellen illustreras det enligt mönstret ”år:månad”. Till exempel står 1:2 för ett år och två månader. Två av intervjupersonerna var lediga på heltid redan när barnen var nyfödda. Övriga tog ut sina längre föräldraledigheter när barnen var omkring ett år. Alla har kombinerat perioder av föräldraledighet på heltid med andra perioder på deltid. Fyra av intervjupersonerna uppgav att de hade erfarenhet av att delta i könsblandande mötesplatser för föräldrar, en att han hade gjort det i liten utsträckning medan två uppgav att de bara besökt pappaverksamheter under föräldraledigheten. Intervjupersonernas utbildningsnivå är generellt sett hög: Fem av sju har akademisk utbildning och en är universitetsstuderande. De arbetar inom såväl privat som offentlig sektor och representerar yrken (eller utbildningar) som antingen är mansdominerade (bygg och industri), kvinnodominerade (sjukvård) eller kvantitativt jämställda (kultur och undervisning). Sammantaget kan sägas att urvalet av intervjupersoner är medelklassorienterat.

Inför intervjuerna utformade jag en semistrukturerad intervjuguide. Den omarbetades i två omgångar. Först genomförde jag en pilotintervju med en grupp pappor. Jag reviderade intervjuguiden och gjorde ytterligare en individuell pilotintervju. Ingen av de som deltog vid dessa pilotintervjuer deltog sedan i de intervjuer som inkluderades i avhandlingsstudiens material. Pilotintervjuerna avslöjade en del brister i frågornas tydlighet. Den intervjuguide som slutligen användes (se bilaga 2) består av följande teman: 1) föräldraledighet, 2) den sociala dynamiken på pappaverksamheter, 3) andra mötesplatser för föräldrar, 4) individuella upplevelser av pappaverksamheten, 5) pappaverksamheternas könssammansättning och kvinnors och mäns villkor som föräldrar mer generellt. Frågorna går från det allmänna till det specifika, det personliga till det politiska, det lättsamma till det kritiska (Flick 2002).

Tabell 2.2 Intervjupersoner

Namn och ålder	Barn: antal och ålder	Föräldraledighet	Deltagit i könsblandade föräldraforum	Utbildning och arbete
Alexander, 31 år	2 barn: 5 år 1,5 år	5 mån heltid fr 1:4 år. 2 mån heltid fr 1:0 år + 2 mån deltid.	Nej	Högskola; Chef i byggsektorn
Björn, 27 år	2 barn: 4 år 2,5 år	Studering + hemma utan ersättning i 3 år. Studering + hemma utan ersättning i 2 år.	Ja	Högskola; Sjuksköterska
Christian, 36 år	2 barn: 5 & 5 år	4-5 mån heltid fr 0:0 år + 14 mån 0:10 mån + 1 dag/v i 6 mån.	Något	Gymnasium; Studering
Daniel, 33 år	2 barn: 4 år 2 år	10 mån deltid fr 1:2 år. 7 mån deltid fr 1:2 år + 3 mån heltid.	Ja	Högskola; Lärare
Eduard, 28 år	2 barn: 3,5 år 1 år	1 mån heltid fr 0:0 år + 2 dagar/v i 8 mån + 9 mån heltid fr 0:11 år. 1 dag/v i 10 mån fr 0:0 år + 2 mån heltid från 0:10 år (ytterligare 2 mån heltid planerad).	Ja	Gymnasium; Lagerarbetare
Freddy, 37 år	3 barn: ⁹ 13 år 9 år 4 år	- - 8 mån heltid fr 0:9 år + 1 dag/v i 4 mån.	Nej	Högskola; Chef inom industri
Gunnar, 34 år	2 barn: 3,5 år 1,5	6 mån heltid fr 1:0 år + några mån deltid. 4 mån planerad ledighet på heltid + några mån på deltid.	Ja	Högskola; Kulturarbetare

⁹ Freddys två äldsta barn är bonusbarn som han inte har kunnat vara föräldraledig med.

Under intervjuerna fick intervjupersonerna berätta om sin föräldraledighet och sin familjesituation. Denna del av intervjun fungerade som en inledning och som en övergång till de efterföljande frågorna om pappaverksamheter, som bland annat tog upp hur papporna kommit i kontakt med dem, vilka aktiviteter som pågår där samt vilka pappor som kommer dit. Jag ställde frågor om andra mötesplatser för föräldrar för att få information om hur pappor kan uppleva att vara i könsminoritet. Frågor om individuella upplevelser av pappaverksamheten ställdes för att få veta hur viktiga pappaverksamheterna varit under föräldraledigheten. De avslutande frågorna handlade explicit om könsrelationer. Min avsikt var att låta intervjupersonerna utveckla sina resonemang om pappaverksamheternas uttalade särorganisering. Intervjuerna avslutades med att låta intervjupersonerna reflektera över kvinnors och mäns villkor i föräldraskapet.

Intervjuerna genomfördes i den ordning som intervjupersonerna i tabell 2.2 beskrivs. Intervjuerna spelades in. Endast ljudupptagningar gjordes. De första sex intervjuerna hölls mellan februari och augusti 2013, medan den sjunde och sista hölls i oktober 2014. Detta innebär att det gick tre till fem år mellan tiden för observationer och intervjuer. Det gjorde att intervjuerna fick en retrospektiv karaktär, vilket innebär att intervjupersonerna återskapade ett personligt förflutet under intervjuerna (Fetterman 2009). Inför intervjuerna informerades deltagarna om villkoren för deltagande i studien (se bilaga 3). Under intervjuerna försäkrade jag mig om att de hade tagit del av informationen. Intervjuerna genomfördes på platser som intervjupersonerna själva fick bestämma, vanligen i deras hem men i något fall på ett café eller på ett kontor. Intervjuerna varade mellan lite drygt en timme och närmare två och en halv timme, med en genomsnittlig tid på lite drygt en och en halv timme.

Överlag förlöpte intervjuerna väl. Det verkade som om intervjupersonerna ville dela med sig av sina erfarenheter, vilket tyder på ett tillitsfullt samtalsklimat. Jag strävade efter att genomföra intervjuerna i ett slags solidarisk anda (jfr Davies & Esseveld 1989) och att agera i enlighet med en responsiv intervjumetod, med vilket avses att uppnå djup snarare än bredd samt att vara självreflekterande som intervjuare (Rubin & Rubin 2004). Solidariteten har dock vissa gränser. Det var jag som drev samtalet framåt med hjälp av intervjuguidens frågor och spontana följdfrågor, och det var sällan som intervjupersonerna själva tog initiativ till att diskutera andra ämnen. Jag strävade efter att låta personer tala till punkt, att ge dem tid att fundera och att tillåta tystnad. Detta är långt ifrån enkelt. Under de inledande intervjuerna var jag något ivrig att gå från en fråga till en annan. Ju fler intervjuer som gjordes,

desto större inflytande gav jag intervjupersonerna över samtalet. Min bedömning är att de avslutande intervjuerna har en rikare och mer problematiserande karaktär än de inledande.

I slutskedet av intervjuerna lät jag intervjupersonerna fylla i en blankett med personlig information (se bilaga 2, rubriken ”Personlig information”). Det är den informationen som ligger till grund för tabell 2.2 om intervjupersonerna. Att jag bad intervjupersonerna att fylla i blanketten sist under intervjun berodde på att jag inte ville ha några sådana formella inslag under intervjun.

Samtliga intervjuer transkriberades. Sex intervjuer transkriberades av en professionell transkriberare, medan jag transkriberade en intervju på egen hand. Materialet uppgår till omkring 240 sidor eller drygt 100 000 tecken. Jag jämförde utskriften mot inspelningarna och gjorde mindre ändringar. Upprepningar, pauser, hummanden och liknande talspråkliga drag togs bort för att öka läsbarheten. Även sådana språkliga element har givetvis betydelse för hur innehållet i en intervju kan tolkas (Oliver, Serovich & Mason 2005). Eftersom analysen bygger på flera typer av material och dessutom syftar till att få kunskap om ett visst samhälleligt fenomen – hur faddrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor – bedömer jag att sådana detaljer inte har en avgörande betydelse. Däremot har jag i presentationen av intervjuutsagor behållit vissa talspråkliga drag. Ord såsom ”något” och ”de/dem” skrivs ut som ”nåt” och ”dom” för att levandegöra talaren och hans röst.

2.2.2.3 Offentliga dokument

Avhandlingsstudiens huvudsakliga material består av observationer och intervjuer. Men sex offentliga dokument om föräldraskapsstöd utgivna mellan 1997 och 2018 ingår också i det analyserade materialet, nämligen:

- Den statliga offentliga utredningen *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161)
- Den statliga offentliga utredningen *Föräldrastöd – en vinst för alla* (SOU 2008:131)
- Regeringens föregående nationella strategi *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd* (Regeringskansliet 2009)
- Regeringsskrivelsen *Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor* (Regeringen 2013)
- Folkhälsomyndighetens vägledning *Föräldrar spelar roll* (Folkhälsomyndigheten 2014)
- Regeringens nuvarande nationella strategi *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd* (Regeringskansliet 2018).

Dessa offentliga dokument fyller två funktioner i avhandlingen. För det första bidrar de till att redogöra för den föräldrapolitiska kontext i vilken mäns särorganisering som pappor finns. För det andra utgör dokumenten ett analysmaterial i egen rätt som fungerar som ett underlag för att besvara avhandlingens syfte som helhet och särskilt för att diskutera en av dess forskningsfrågor: Varför finns pappaverksamheter?

De offentliga dokumenten har valts ut genom att sökningar på orden ”föräldrastöd”, ”föräldraskapsstöd” och ”familjecentral” har gjorts på riksdagens webbplats liksom på centrala myndigheters webbplatser: Folkhälsomyndigheten (samt dess föregångare Statens folkhälsoinstitut), Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd samt Socialstyrelsen. Sökningar har gjorts vid flera tillfällen under avhandlingsarbetet, och den sista sökningen gjordes i augusti 2018.

Det dessa offentliga dokument har gemensamt är att de explicit handlar om föräldraskapsstöd, att de uttrycker en politisk viljeinriktning på nationell nivå och att de ger förslag på hur föräldraskapsstöd kan implementeras. De offentliga dokument som inte uppfyllde dessa tre kriterier valdes bort. Några exempel på sådana publikationer är statliga offentliga utredningar som i huvudsak berör andra politikområden men som också tar upp föräldraskapsstöd, regionala och kommunala styrdokument samt rapporter och utvärderingar från myndigheter.

I antal sidor utgör de offentliga dokumenten det största materialet, då det omfattar mer än 600 sidor. I praktiken är dokumenten dock det minst omfattande materialet, då jag har läst, presenterat och analyserat det på ett mer selektivt och mindre förutsättningslöst vis jämfört med övriga materialtyper. Mer om hur materialtyperna relaterar till varandra och hur analysen av dessa har genomförts följer i nästa avsnitt.

2.2.3 Analysprocess

I en studie som denna pågår analysen under hela processen: vid formulering av forskningsfrågor, under observationer och intervjuer samt vid transkribering. Det mer distinkta analysarbetet påbörjades dock efter att allt material var genererat/insamlat. Först då kunde jag bearbeta det på ett mer systematiskt vis.

Mellan de olika materialtyperna finns likheter och skillnader. En likhet är att allt material är kvalitativt. Det innebär att det måste tolkas, att olika tolkningar kan vara giltiga och att det berör både personliga och samhällsliga förhållanden (Schreier 2012). Det material som genererades under observationer och intervjuer har jag själv haft en stor del i. Jag är medkonstruktör av ett material som i sig självt inte kan ge en rättvisande bild av det kunskapsobjekt det representerar (Danermark m.fl. 2003). Detta skiljer sig delvis från

de offentliga dokumenten. Deras tillkomst har jag ingen del i. Samtidigt är det jag och ingen annan som utläser de politiska problem som skrivs fram i dokumenten (jfr Bacchi 2009). Sammantaget har materialtyperna utsatts för samma slags granskning, där avhandlingens syfte och frågor, analysram och analysmetod använts för att få kunskap – om än felbar sådan – om en del av den sociala verkligheten: hur fadrande görs och hur pappor skapas på pappa-verksamheter. Det har dock inte varit möjligt eller önskvärt att låta de olika materialtyperna vara lika framträdande hela tiden. Vissa delar i de kommande resultatkapitlen utgår från enbart en materialtyp medan andra delar kombinerar två eller, i undantagsfall, alla tre materialtyper.

Den analysmetod jag har utgått från är kvalitativ innehållsanalys. Det är en analysmetod som kan tillämpas på i princip vilket kvalitativt material som helst, på olika typer av material samtidigt och som inte förutsätter någon specifik teoretisk inriktning. Analysmetoden liknar andra kvalitativa analysmetoder på så vis att materialet måste bearbetas, systematiseras och reduceras för att kunna analyseras. Kvalitativ innehållsanalys används för att på ett systematiskt men samtidigt flexibelt sätt beskriva, välja ut och tolka de innebörder som finns i ett material. Analysmetodens viktigaste redskap är ett kodningsschema, vilket fungerar som ett slags filter. Med hjälp av detta kan ett omfattande material ordnas och relevant innehåll särskiljas från irrelevant. Ett kodningsschema består av huvudkategorier och underkategorier. Huvudkategorier består av de aspekter som studien fokuserar på, medan underkategorier består av det som framträder i materialet beträffande huvudkategorierna (Schreier 2012).

Hur ett kodningsschema blir till och används är inte så mekaniskt som hittills skildrats. Analysen av denna avhandlingens material har pågått i olika omgångar över flera år. Det första material jag bekantade mig med var några av de offentliga dokumenten. Därefter har observationer och intervjuer bearbetats parallellt. Avslutningsvis bearbetade jag dokumenten ytterligare en gång och såg över helheten i analysen. Analysprocessen har varit allt annat än linjär, men kan ändå beskrivas – steg för steg – i relation till den kvalitativa innehållsansalysens viktigaste redskap, det vill säga kodningsschemats huvudkategorier och underkategorier. Resten av detta avsnitt ägnas åt att beskriva hur materialet har analyserats i relation till: syfte, forskningsfrågor och underfrågor; observationskriterier och intervjuguide; teorier och begrepp; praktiska omständigheter.

Studiens syfte och forskningsfrågor har reviderats flera gånger under analysprocessen, ofta i samspel med analysen av det empiriska materialet. Under hela analysprocessen användes särskilt studiens forskningsfrågor som överordnade huvudkategorier. Det visade sig inledningsvis inte vara en framkomlig väg. Det berodde antagligen på att de var för abstrakta och selektiva.

Därför har syfte och forskningsfrågor formulerats på ett mer deskriptivt sätt. Ju enklare forskningsfrågorna och underfrågorna formulerades, desto bättre fungerade de som huvudkategorier med vilka det varit möjligt att strukturera materialet.

Även observationskriterier och intervjuguide har fungerat som huvudkategorier i kodningen av materialet. Fältanteckningarna är i huvudsak skrivna utifrån observationskriterier, vilket gör att de från början hade en grov kodning. Det observationskriterium som fungerade bäst i analysprocessen var kriteriet "samtalsämnen", inte för att analysen som helhet kretsar omkring samtalsämnen utan för att fältanteckningarna så som de är skrivna fångar mycket annat än samtalsämnen, till exempel hur pappor relaterar till varandra och till pappaverksamheter som plats och fenomen.

Intervjuguidens teman och frågor har också fungerat som huvudkategorier i analysarbetet. Jag skrev sammanfattningar av varje enskild intervju med intervjuguidens teman och frågor som grund. Detta resulterade i sju referat, ett per intervju, som i sin tur bestod av sexton olika teman, till exempel "erfarenheter av föräldraledigheten", "aktiviteter, interaktion och relationer på pappaverksamheten" och "umgänge pappor och män emellan". Jag läste dessa referat på tvärs, det vill säga ett tema i taget i alla intervjureferat, för att finna mönster inom varje tema.

Studiens vetenskapsteoretiska inriktning (kritisk realism) och dess köns-teoretiska inriktning (kön som relationellt görande) har spelat viss roll för hur analysen genomförts. En kritisk realistisk utgångspunkt är att samhällen är stratifierade. Därför bör de analyseras på olika nivåer. Det är denna princip som ligger bakom hur analysavsnitten i avhandlingen följer efter varandra, vilket i sin tur beror på att jag har läst materialet utifrån hur fadrande görs och hur pappor skapas på olika analysnivåer: självet (pappors individuella fadrande), situerade aktiviteter (relationella handlingar och aktiviteter), sociala miljöer (pappaverksamheter som plats och fenomen) och kontext (det pappavänliga och relativt jämställda Sverige) (Layder 1993). Den andra teoretiska utgångspunkten har att göra med doing gender-teorins fokus på att kön görs relationellt och plats-specifikt. Detta innebär att jag har undersökt vilka relationer som är viktiga på pappaverksamheter samt hur dessa praktiserats och omtalas.

Jag har också läst och bearbetat materialet utifrån specifika begrepp. Begrepps-paret autonomi – beroende och relationen mellan de maskulinitets-politiska positioneringarna privilegier, kostnader och skillnader/ojämlikheter har dock inte fungerat som ett sätt att koda materialet. Till skillnad från syfte, forskningsfrågor, underfrågor, observationskriterier och intervjuguide har således val av teorier och begrepp haft en mindre roll i kodningen av materialet.

Ytterligare en aspekt av hur analysarbetet gått till har att göra med praktiska omständigheter. När mitt skrivande varit förknippat med motstånd och negativa känslor har jag använt mig av principen ”skriv det du kan!” – ett råd som jag fick från kolleger och som jag själv brukar använda vid uppsatshandledning. Kapitel 6 om det fadrande självet är till stora delar ett resultat av en mindre tyglad och mer kreativ analys- och skrivprocess.

Utifrån den terminologi som används i kvalitativ innehållsanalys har framför allt forskningsfrågor, underfrågor, observationskriterier och intervjuguide fungerat som huvudkategorier, medan teorier och begrepp har använts för att presentera och tolka det material som filtrerats genom huvudkategorierna. Detta innebär att kodningen och kategoriseringen av materialet i huvudsak är materialdriven snarare än begreppsdriven (Schreier 2012).

Även om kodningsfasen varit materialdriven, har teorier och begrepp som helhet haft en så stor betydelse att analysen totalt sett bör ses som material- och begreppsdriven (Schreier 2012). Detta kan beskrivas genom begreppet abduktion. Det är en slutledningsprincip som innebär att en eller flera händelser ses som en del av ett större sammanhang. Det är varken en empirisk eller teoristyrd typ av slutledning, utan en princip som går ut på att göra nybeskrivningar av empiriska observationer. Dessa nybeskrivningar förutsätter associations- och abstraktionsförmåga, med vilka det är möjligt att ”betrakta, beskriva, tolka och förklara något inom ramen för en ny kontext” (Danermark m.fl. 2003: 184). I en sådan process är det nödvändigt att pröva olika analysramar. Detta beror på att empirins ”något” inte är en sanning i sig själv, utan något som kan ses som ”något annat” (Danermark m.fl. 2003: 191). Den analysram som tillämpas i avhandlingen har utformats i linje med abduktionens principer. De underkategorier som framkommit vid kodningen, vilka i princip motsvarar de avsnitt som redovisas i de kommande resultatkapitlen, har jag strävat efter att analysera på ett sätt som möjliggör olika bilder av den sociala verkligheten. Det är därför de valda analysredskapen utgörs av ett begreppspar (autonomi och beroende) och relationer mellan *olika* maskulinitetspolitiska positioneringar (privilegier, kostnader och skillnader/ojämlikheter).

Avslutningsvis ska jag konkretisera hur kodning och analys har gått till genom att ge ett exempel. Jag har växlat mellan tre mer eller mindre digitala och analoga tekniker: databearbetningsprogrammet NVivo, ordbehandlaren Word samt utskrifter av fältanteckningar, intervjutranskriptioner och offentliga dokument. Då materialet inte har varit alltför omfattande har jag till största del använt mig av papper och pennor i olika färger, även om jag också har använt mig av dator för att göra sökningar på relevanta ord i materialet. Exemplet utgår från forskningsfrågan ”Hur görs fadrande genom

pappaverksamheter?” och en av dess underfrågor: ”Vilka mönster och spänningar kan skönjas i pappors relationer under föräldraledigheten och under fadrandets inledande år?”. Denna underfråga utgör analysens huvudkategori eller ”filter”.

I en fas av analysen ägnade jag mig åt att koda materialet utifrån hur pappors relationer till barn ser ut. Jag valde ut 24 textutdrag från transkriptioner och fältanteckningar som jag gav underkategorin ”P-B” (vilket står för att textutdraget handlar om pappors relationer till barn). Denna underkategori delades sedan upp i olika kodenheter, till exempel ”kropp”, ”barnen i centrum” och ”verbalt”. De olika textutdragen och kodenheterna läste jag sedan i ljuset av underfrågans fokus på mönster och spänningar. Den kombinerade analys- och skrivprocessen resulterade slutligen i ett kapitel om pappa-barn-relationer (kapitel 7). Det är framför allt i samband med att resultaten tematiseras och presenteras som abduktionen äger rum. Materialets ”något” – det vill säga de enstaka underkategorierna och kodenheterna – läses och presenteras som ”något annat”. I detta fall handlar det om att kapitel 7 presenterar resultaten utifrån tre teman: närhet, känslomässig intensitet och tid. Den analysprocess som beskrivs här är subjektiv och kreativ men för den skull inte systematisk. Den bygger både på systematiska principer för kodning och på en analysram som öppnar för mångsidiga tolkningar. Efter att ha redogjort för analysprocessen ska jag härnäst redogöra för de etiska överväganden jag har gjort.

2.2.4 Etiska överväganden

I detta avsnitt beskriver och reflekterar jag över hur jag förhållit mig till forskningsetik utifrån en kvalitetsaspekt och en integritetsaspekt. *Kvalitetsaspekten* handlar om att agera ansvarsfullt i varje steg i forskningsprocessen: från problemformulering till publicering (Vetenskapsrådet 2017). För det första kan det anläggas ett etiskt perspektiv på avhandlingens syfte: hur fadrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor. Jag menar att syftet är relevant då studien kan bidra med specifik kunskap om pappors inbördes relationer samt generell kunskap om köns- och föräldraskapsförhållanden. För det andra har jag strävat efter att öppet redogöra för de val och tillvägagångssätt som präglat arbetsprocessen, till exempel i samband med urval av tidigare forskning och analys av empiriskt material. För det tredje har jag under analys- och diskussionsfasen reflekterat över hur jag använder min makt som skribent. Det är jag som väljer hur jag skildrar det empiriska materialet samt gör läsningar av andra forskares verk. Analyserna är jag ensam ansvarig för, men min avsikt har genomgående varit att basera dem på så kallade empatiska läsningar (Norlander 2012). Det innebär en strävan efter att förstå texter, såväl empiriskt material som forskning,

utifrån deras egna premisser samtidigt som texterna utsätts för granskning. Den empatiska läsmetoden fungerar som ett sätt att hantera, snarare än att undanröja, den maktutövning som det innebär att referera och värdera vad andra har sagt och skrivit.

Forskningsetikens *integritetsaspekt* handlar om hur de personer som medverkar i forskning får sina rättigheter garanterade. Utgångspunkten är att medverkande personer har rätt till värdighet och att de inte får missgynnas av att delta i forskning (Vetenskapsrådet 2017). Integritetsfrågor har i denna avhandling beaktats särskilt vid tre aspekter av forskningsprocessen: 1) urval och rekrytering av pappaverksamheter och intervjupersoner, 2) generering av material i samband med fältstudier och intervjuer, 3) hantering, bearbetning, analys och presentation av empiriskt material.

Gällande urval och rekrytering av pappaverksamheter och intervjupersoner lämnades stort utrymme för alla som deltog i studien att bestämma om villkoren för deltagande. Detta var inte bara en strategisk fråga för att få tillgång till fältet och för att få genomföra intervjuer. Det är framför allt en etisk fråga. Genom att pappaverksamheternas chefer och personal fick bestämma villkoren för observationerna, och genom att papporna fick välja plats för intervjun och delgavs skriftlig information (se bilaga 3; se också *Ansökan om etikprövning*), fick de ett visst inflytande över forskningsprocessen. Tre av intervjupersonerna bad också om att få intervjuetskrifter, vilka jag mejlade till dem.

Beträffande hur materialet genererades iakttog jag försiktighet. Under fältarbetet visade jag hänsyn när pappor drog sig undan med sina barn. Jag tolkade detta som en önskan om eget utrymme. Fältanteckningarna är också helt anonymiserade gällande namn på platser och personer. De innehåller ingen känslig information om sådant som ohälsa eller relationsproblem. Sådana samtal mellan pappor lyssnade jag ibland till, men de finns inte nedtecknade. Detta sätt att skriva anteckningar stärker de medverkades rätt till konfidentialitet och värdighet, vilket går helt i linje med vad som utlovades i den information som lämnades på det anslag som sattes upp inför och som satt kvar under hela observationerna (se bilaga 1).

De etiska frågor som aktualiserades under intervjuerna var framför allt att säkerställa att ett tydligt och förtroligt samtalsklimat ägde rum. Ambitionen med de frågor som ställdes var att de inte skulle uppfattas som alltför känsliga samtidigt som jag ville att de skulle engagera och uppmana till självreflektion. Min bild är att detta lyckades relativt väl. Det finns alltid en maktrelation mellan intervjuare och intervjuperson, men forskarens uppgift är att ta hänsyn till denna genom att vara varsam gentemot medverkande forskningspersoner. Min bedömning är att de pappor som deltagit i studien har haft

stor egenmakt att själva sätta gränser för hur nära jag fått komma dem och deras berättelser.

Vilka etiska aspekter finns det gällande hur det empiriska materialet har hanterats, bearbetats, analyserats och presenterats? Det är bara jag som har haft tillgång till det material som genererades under observationer och intervjuer. Vidare är det bara jag som haft tillgång till den kodnyckel som kopplar ihop intervjupersonernas verkliga namn och kontaktuppgifter med de fiktiva namn intervjupersonerna tilldelats i avhandlingen. Under bearbetningen av fältanteckningarna har fiktiva namn getts till pappaverksamheter (Pappaland och Pappacentrum), deras besökare och personal. Att tilldela medverkande personer namn är en fråga som är förknippade med etiska problem. Med namn följer associationer kopplat till bland annat ålder, klass och nationell bakgrund. Att tilldela namn är på så vis ett slags maktutövande. Samtidigt levandegörs individerna, åtminstone för mig som skribent, när de ges namn.

Även i analys- och presentationsfas behöver etiska ställningstaganden göras. Vid analysen av såväl fältanteckningar som intervjuutskrifter har jag strävat efter att förstå individer och det sammanhang i vilket de agerar och yttrar sig samtidigt som jag anlägger en könsteoretisk blick på det som händer och sägs. I resultatkapitlen använder jag mig av citat eller referat av intervjuutskrifter eller fältanteckningar samt utdrag ur offentliga dokument. Sådana empiriska exempel har valts ut enligt två principer: antingen för att de är ett typexempel på ett visst fenomen eller för att de avviker från ett gängse mönster. Detta är en etisk fråga så till vida att producerandet och analyserandet av ett empiriskt material inte är en neutral praktik. Det empiriska materialet är bearbetade konstruktioner av hur fadrande görs och hur pappor skapas. De kan inte läsas som sanningar men alltjämt som kunskapsbidrag till ett vetenskapligt fält.

2.2.5 Metoddiskussion

I detta avsnitt diskuterar jag, som en del av en reflexiv forskningsprocess (Madhok 2013), avhandlingens metodologiska styrkor och svagheter. En första princip som förenar all forskning är att datainsamlingsmetoder och material måste utformas i relation till syfte och forskningsfrågor. Forskningens vardagspraktik är dock komplex, vilket gör att perfekta matchningar av denna relation knappast finns. I mitt fall startade avhandlingsarbetet med ett intresse för att jämföra hur kön och föräldraskap görs på olika mötesplatser för föräldrar: pappaverksamheter, ”vanlig” öppen förskola, diskussionsforum på internet och mötesplatser/verksamheter som tillhandahålls av sociala rörelser. Att observera sådana verksamheter och att intervjua deltagare framstod som en möjlig kombination av datainsamlingsmetoder. Det hade varit möjligt att använda sig av bild- eller ljudupptagningar i samband med

observationer, men det valde jag bort för att jag inte studerar interaktion på den detaljnivå som gör att bild- och ljudupptagningar krävs. Det hade också varit möjligt att använda sig av annat empiriskt material, såsom föräldraledighetsbloggar (vilka till exempel berör besök på mötesplatser för föräldrar) eller att be föräldrar att skriva dagbok om sådana mötesplatser. Jag valde dock att inleda studien med att observera en pappaverksamhet.

När jag hade genomfört observationer på Pappaland märkte jag att jag hade ett material som kunde utgöra en egen problemställning, om det bara kompletterades. Detta medförde att den planerade jämförande studien av olika föräldraforum uteblev. I stället inriktade jag mig på en fördjupad studie om pappaverksamheter. Sammantaget kan sägas att datainsamlingsmetoder har valts med utgångspunkt i syfte och frågeställningar, men att karaktären på det material som genererades tidigt under arbetet gjorde att avhandlingen som helhet fick en annan inriktning. Den gick från att vara en jämförande studie av olika föräldraforum till en snävare studie om hur faddrande görs och hur pappor skapas på pappaverksamheter.

En andra fråga gäller materialets perspektiv, kvalitet och omfattning. Det hade varit möjligt att stärka ett barnperspektiv eller barns perspektiv (Halldén 2003). Jag har dock valt att i stället synliggöra pappors perspektiv. Vidare finns det i en kvalitativ studie som denna inget givet svar på när materialet är tillräckligt omfattande. I kvalitativa innehållsanalyser betraktas materialet vara mättat när det inte finns några luckor i kodningsschemat och när alla underkategorier består av åtminstone en kodenhet (Schreier 2012). Det är en generös tolkning, med tanke på att det är forskaren själv som bestämmer hur kodningsschemat ska se ut. Det går ju att konstruera ett kodningsschema som blir fullt även om det empiriska materialet är litet. En annan förståelse av mättnad är att materialet är tillräckligt mättat om det inte tillför någon ny information av relevans, antingen i relation till studiens teoretiska anspråk eller till dess syfte (Saumure & Given 2008).

I denna studie uppnåddes mättnad snabbare än vad jag hade förväntat mig. Det beror antagligen på att forskningspersonerna utgör en relativt homogen grupp, att jag har använt mig av ett riktat urval (enbart småbarnspappor) samt att jag kombinerat flera datainsamlingsmetoder. Flera gånger under arbetsprocessen frågade jag mig om materialet är för litet, men efter att ha läst fältanteckningar och intervjuutskrifter flera gånger såg jag att den interna variationen i materialet var stor. Därför beslutade jag mig för att avsluta materialinsamlingen efter två genomförda observationsperioder och sju intervjuer. Detta avslut var dock inte definitivt. Relativt sent under arbetet inkluderade jag nämligen ett urval av offentliga dokument. De flesta av dessa dokument hade jag redan läst för att kontextualisera den empiriska studien.

På så vis var det ingen större förändring av materialets karaktär och omfattning när dokumenten inkluderades. Snarare var det en fråga om hur dokumenten användes, det vill säga att de gavs en större betydelse för analysen av vad pappaverksamheter är och varför särorganisering av män som pappor finns.

En tredje fråga gäller vetenskapliga slutledningar. Analysen bygger på abduktiva slutledningsprinciper och kombinerar en material- och begreppsdriven tillämpning av kvalitativ innehållsanalys. Hur "långt" räcker dessa sätt att analysera materialet? Hur "långt" räcker de resultat som genereras? Dessa frågor kan diskuteras med hjälp av begreppen tillförlitlighet (Lincoln 2004) och generaliserbarhet (Danermark m.fl. 2003).

Begreppet *tillförlitlighet* avser hur väl en kvalitativ studie förmår att presentera välgrundade resultat, det vill säga det som i kvantitativ metodologi brukar bedömas med hjälp av begreppen reliabilitet och validitet (Bryman 2011). Reliabilitet och validitet bör dock inte ses som irrelevanta för kvalitativ forskning (Schreier 2012). Däremot ger begrepp särskilt inriktade på den kvalitativa metodologins förutsättningar, såsom tillförlitlighet, bättre möjligheter att bedöma hela forskningsprocessen, som i kvalitativ forskning ofta är flexibel och oförutsägbar. Tillförlitlighet handlar om fyra aspekter: trovärdighet (credibility), överförbarhet (transferability), tillförlitlighet (dependability) samt möjlighet att styrka och bekräfta (confirmability) (Lincoln 2004).

Trovärdighet avser hur väl en studie skildrar den sociala verkligheten i enlighet med forskningspersonernas upplevelser. Ett sätt att hantera detta är att låta deltagare läsa fältanteckningar och transkriberingar. Fältanteckningar har jag av etiska skäl valt att inte låta några av de medverkande läsa, medan alla intervjupersoner fått möjlighet att läsa transkriberingar av den intervju de själva deltog i. Ingen av dem som fick ta del av transkriberingen lämnade några synpunkter. Utifrån detta kriterium är det därför svårt att säga hur pass trovärdig denna studie är, men det finns andra aspekter av tillförlitlighet som kan styrka studiens kvalitet. *Överförbarhet* står för hur relevanta forskningsresultat från ett sammanhang är för andra liknande sammanhang. Utifrån de rika beskrivningar och mångtydiga tolkningar av det empiriska materialet som görs, menar jag att det finns goda möjligheter för vidare forskning att undersöka hur pass överförbara resultaten är. *Pålitlighet* handlar om hur väl det som läsare går att följa med i forskningsprocessens olika steg och överväganden. Några perfekta metoder finns inte. Däremot finns det mer eller mindre lämpliga överväganden och mer eller mindre utförliga beskrivningar av de överväganden som görs i en forskningsprocess. Jag har därför strävat efter att redogöra utförligt för forskningsprocessen. *Möjlighet att styrka och bekräfta* avser hur väl sammanhållen

analysen är. Följer slutsatserna som en synlig och övertygande konsekvens eller finns det luckor i analysprocessen?

Nära kopplat till de aspekter av tillförlitlighet som redovisats ovan, särskilt gällande möjligheten att styrka och konfirmera, är *generaliserbarhet*. Ur ett kritiskt realistiskt perspektiv innebär generaliserbarhet att söka efter tendenser som illustrerar relationen mellan något unikt och specifikt i ett empiriskt material (Danermark m.fl. 2003). Detta förhållningssätt finner jag sympatiskt då det i det närmaste medlar mellan två mer renodlade perspektiv: ett induktivt/empiriskt och ett deduktivt/teoretiskt. Dels är den empiriska beskrivningen av pappaverksamheter av vikt i sig självt, då den bidrar till kunskap om verksamheter som spelar roll för de pappor som deltar i dem men som hittills inte rönt något större vetenskapligt intresse. Dels är pappaverksamheter av generellt intresse: teoretiskt (som en form av särorganisering av män som pappor), samhälleligt (gällande varför pappor ”behöver” särorganiseras i ett av världens mest jämställda och pappavänliga länder) och politiskt (beträffande relationen mellan jämställdhetspolitik och föräldraskapspolitik). Avhandlingen har generella anspråk genom att den bidrar med empiriska skildringar och analyser av ett utsnitt av den sociala verkligheten, som kan vara giltiga även i andra sammanhang.

En fjärde fråga är tid. Det har tagit lång tid att färdigställa denna avhandling. En svaghet med det är att det gick flera år mellan intervjuer och observationer, vilket gjorde att intervjuerna fick en mer retrospektiv karaktär än vad jag hade planerat för. Människor tenderar att glömma saker över tid. Å andra sidan kände jag redan till de pappaverksamheter som intervjuerna handlade om, och flera av intervjupersonerna hade dessutom fortsatt att besöka pappaverksamheterna efter att jag lämnat fältet. Detta kan ha kompenserat för denna svaghet (jfr Fetterman 2009). Att analys- och skrivprocessen varit utdragen har också sina brister och förtjänster. Ju längre tiden har gått, desto mindre förtrogen har jag blivit med min intuitiva förståelse av och känsla för vad pappaverksamheter egentligen är. Detta har inneburit att jag har blivit bunden till det skrivna material som genererats i studien.

En femte och avslutande fråga handlar om förutfattade meningar, känslor och erfarenheter som i perioder varit svåra att hantera. Den skepticism eller fördomsfullhet som jag inledningsvis hade gentemot pappaverksamheter övergick efter en tid i nyfikenhet och fascination. Men neutral inför mitt problemområde eller min arbetsprocess har jag aldrig varit. Vanmakt, ångest, tristess, uppgivenhet, likgiltighet, hoppfullhet, glädje och eufori – allt detta och mycket annat har jag upplevt. Dessa känslor har jag hanterat genom att skriva forskningsdagbok och genom att samtala med mina handledare. Detta har varit nödvändigt för att behålla ett professionellt förhållningssätt över

tid. Känslor har på så vis varit en integrerad del av en självreflekterande forskningsprocess (Madhok 2013).

2.3 Sammanfattande kommentarer

I detta kapitel har jag dels redogjort för avhandlingens analysram, dels beskrivit och diskuterat dess material och metoder.

De vetenskaps- och könsteoretiska antaganden som den empiriska studien grundar sig på är kritisk realism och doing gender-teori. I enlighet med dessa utgångspunkter betraktas kön som en social realitet och som en uppsättning relationer. Kön görs situationellt i möten mellan människor och är föränderligt, men samtidigt kan kön tillskrivas en viss stabilitet som institution och struktur. Vidare berörs olika analysnivåer: faderskap som social institution, pappor som position och identitet/själv och fadrande som social praktik. Dessa nivåer eller dimensioner, och det empiriska material som avser att beskriva förhållanden kopplade till dessa, analyseras dels utifrån begrepps-paret autonomi–beroende, dels de maskulinitetspolitiska positioneringarna privilegier, kostnader och skillnader/ojämligheter. Analysramen används för att beskriva och analysera det empiriska materialet i all dess komplexitet. Detta är viktigt för att fånga både de aspekter som kan stabilisera föräldraskapets könsmaktsrelationer (mellan pappor och mammor samt mellan män som pappor) och förändra desamma i en mer jämställd och jämlik riktning.

Datansamlingen kombinerar flera metoder: observationer av två pappa-verksamheter vid sammanlagt 25 tillfällen, intervjuer med sju pappor som deltagit i sådana verksamheter samt sex offentliga dokument om föräldraskapsstöd. Materialet har analyserats med utgångspunkt i metoden kvalitativ innehållsanalys i kombination med läsningar av materialet utifrån avhandlingens analysram.

Tillsammans utgör ovanstående två delar, analysramen och det metodologiska hantverket, avhandlingens forskningsdesign. De både delarna har påverkat varandra till stora delar. Teoretiska utgångspunkter och analytiska begrepp har påverkat hur empirin genererats, valts ut och analyserats. Detta har i sin tur krävt omarbetningar av analysramen. Med andra ord finns det alltid ett samspel mellan teori och empiri.

3. Föräldraskapspolitik i en svensk könsregim

Syftet med detta kapitel är dels att redogöra för den nationella och politiska kontext vari den empiriska studien om fadrande och pappor på pappaverksamheter har genomförts, dels att utifrån föräldraskapspolitikens organisering ge en beskrivning av vad pappaverksamheter är. Inledningsvis tecknas en bild av Sverige som könsregim och dess familjepolitiska modell – en tvåför-sörjar- och tvåvårdarmodell – med utgångspunkt i feministisk jämförande välfärdsstatsforskning. Därefter behandlas två delar av så kallad föräldraskapspolitik. Den ena delen utgörs av global och svensk pappapolitik, där fokus ligger på den svenska föräldraförsäkringens normativa effekter för faderskap, pappor och fadrande. Den andra delen handlar om hur samhällets stöd till föräldrar, och då särskilt till pappor, är organiserat i Sverige. Detta område kallas föräldraskapsstöd. Dessa delar utgör tillsammans viktiga element i konstruktionen av det pappavänliga Sverige.

3.1 Könsregimer och familjepolitiska modeller

I feministiska jämförande studier av välfärdsstater brukar begreppet könsregim användas. En könsregim reglerar könsrelationer. Den består av regler och normer som villkorar hur människor kan och bör leva sina liv (Sainsbury 1999). Hur olika socialpolitiska områden formuleras och implementeras skapar olika könade villkor. Detta har bland annat studerats i termer av medborgarskap (Epstein & Fuchs 2017; Lister 2009), migration (Mulinari 2009; Yücesahin & Yazgan 2017), våld (Hearn & Pringle 2006; Hearn m.fl. 2016), lönearbete och skatter (Lewis 2002; Sainsbury 2011), omsorg (Kremer 2007; Sümer 2014) samt, vilket är av särskild vikt för denna avhandling, familj och föräldraskap (Blum, Koslowski & Moss 2017; Ellingsæter & Leira 2006a; Fink & Lundqvist 2010).

Från den jämförande feministiska välfärdsstatsforskningen vill jag särskilt lyfta fram två resultat. Det ena är att könsregimer i praktiken ger institutionella fördelar till män även i samhällen som formellt sett kännetecknas av könsneutralitet och jämställdhet. Det andra är att könsregimer antingen understödjer eller inte förmår att bryta den ojämslällda ansvarsfördelning som vanligen finns mellan hur kvinnor och män delar lönearbete och barnomsorg mellan sig (EIGE 2017; World Economic Forum 2018).

Sverige och de andra nordiska länderna brukar betraktas som könsregimer med relativt goda förutsättningar för jämställdhet (Hernes 1987; Sümer 2009), även om jämställdhetsbegreppet som sådant kritiserats för att vara alltför ospecifikt och otydligt (Kantola & Verloo 2018). Forskningen om könsregimer använder sig av olika metodansatser, men tar oftast i beaktning i vilken mån kvinnor förutsätts vara hemarbetande eller yrkesarbetande

(Walby 2004). Utifrån dessa utgångspunkter har Sverige bland annat betraktats som en tvåförsörjar- och tvåvårdarmodell (Liljeström 1978), en svag manlig försörjarmodell (Lewis 1992, 1997) samt en individuell försörjare-vårdare-modell (Sainsbury 1999). Gemensamt för sådana typologiseringar¹⁰ är att de sätter fingret på en central aspekt av svensk socialpolitik, nämligen att både kvinnor och män *kan* (juridiska aspekter) och *bör* (normativa aspekter) delta i betalt yrkesarbete och obetald omsorg om barn. Det är mot denna bakgrund som Sverige bör betraktas som ett pappavänligt land, i vilket pappor har samma juridiska rättigheter och skyldigheter som mammor samt har ett starkt normativt stöd som omsorgsgivare (Hobson 2004).

Inom könsregimforskningen görs bland annat jämförande analyser av familjepolitik och familjepolitiska modeller (se Ostner & Schmitt 2008 samt Thévenon 2011 för exempel på jämförande analyser). Sådan forskning undersöker hur familjen regleras politiskt, i synnerhet i termer av ekonomi och omsorg. I den fortsatta redogörelsen, som handlar om hur familjelivet regleras i Sverige, används nedanstående modell, som utifrån dimensionerna ”generellt familjestöd” och ”stöd till två försörjare” skiljer mellan familjepolitiska modeller av generellt, motsägelsefullt och marknadsorienterat slag samt, slutligen, tvåförsörjarmodeller (Ferrarini 2003; Korpi 2000; Korpi, Ferrarini & Englund 2013).

Figur 3.1 Familjepolitiska modeller (efter Ferrarini 2003: 14)

		Stöd till två försörjare	
		Litet	Stort
Generellt familjestöd	Stort	A. Generell	B. Motsägelsefull
	Litet	C. Marknadsorienterad	D. Två försörjare

Modell A och C har det gemensamt att de, till skillnad från de nordiska familjepolitiska modellerna, har ett svagt stöd för två försörjare. Modell A, en generell familjepolitisk modell, representerar en könspolitisk idé som

¹⁰ För kritiska diskussioner omkring för- och nackdelar med att typologisera eller att klusterindela stater, se till exempel Daly & Rake (2003) och Sümer (2009).

baserar sig på en ojämsställd arbetsdelning mellan kvinnor och män som föräldrar och i det avlönade arbetet. Det generella ekonomiska stödet till familjen (alltså inte till var och en) är relativt omfattande, medan incitamenten för att ha två försörjare är små. Modell C, en marknadsorienterad familjepolitisk modell, avspeglar en köns- och marknadspolitisk idé om att det är ”familjen” och marknaden som sinsemellan är de parter som förhandlar om villkoren för familjemedlemmarnas försörjning och ansvarsfördelning i föräldraskapet. Staten är här en svag part, som varken stöttar ”familjen” eller utvecklar politik som kan medföra att bägge föräldrarna lönearbetar (Ferrari 2003).

Modell B är en familjepolitisk modell där både det generella familjestödet och stödet för två försörjare är stort, vilket kan ses som motsägelsefullt ur ett jämställdhetsperspektiv (Ferrari 2003; Korpi 2000). Sådant stöd kan utformas genom att individuella rättigheter (såsom individuellt baserad föräldrapenning) kombineras med familjebaserade rättigheter (såsom vårdnadsbidrag). Detta förekommer till exempel i Norge och Finland, och har förekommit i olika perioder även i Sverige (Brandth & Kvande 2017; Giuliani & Duvander 2017; Salmi, Närvi & Lammi-Taskula 2017).

I modell D är stödet för två försörjare stort. Staten beskattar var och en för sig och riktar socialförsäkringsförmåner, till exempel föräldrapenning, till varje enskild individ, samtidigt som det finns få generella förmåner och/eller bidrag som riktar sig till hela familjer (Lundqvist 2011). Av de modeller som redogjorts för här, ligger Sverige klart närmast modell D (Ferrari 2003). Till sin socialpolitiska struktur bör Sverige, liksom övriga nordiska länder, betraktas som en tvåförsörjar- och tvåvårdarmodell (Leira 2006; Sümer 2009; Valarino m.fl. 2018).

Den svenska tvåförsörjar- och tvåvårdarmodellen har kritiserats i feministisk och intersektionell forskning. Kritiken handlar bland annat om att denna familjepolitiska modell tar heterosexualitet och/eller tvåsamhet för given (Andersson 2016; Johansson 2014), att den inte förmår att bryta klass- och jämlikheter (Nyberg 2012; Roman 2018) och att den förstärker och sammankopplar ideal om svenskhet, vithet och jämställdhet med varandra (Gottzén & Jonsson 2012; Mulinari 2009). Kritiken är slående och välbehövlig. Samtidigt är det ett faktum att länder vars familjepolitiska system uppmuntrar både kvinnor och män att yrkesarbeta och delta i omvårdnaden om barn, uppvisar högre grad av jämställdhet jämfört med länder där de familjepolitiska modellerna är generella eller marknadsorienterade (EIGE 2017; Ferrari 2003; World Economic Forum 2018).

3.2 Föräldraskapspolitik

Mellan föräldraskapspolitik och familjepolitik finns inga skarpa gränser, men ett par betydande skillnader finns. Den ena skillnaden har att göra med hur dessa båda benämningar används. Medan familjepolitik är ett ord på ett politikområde, som politiska partier och medier ofta använder, är föräldraskapspolitik (eller föräldrapolitik) ett ord som knappast förekommer i det politiska eller mediala språket. Föräldraskapspolitik eller föräldrapolitik är inte ens särskilt vanligt i akademisk litteratur på svenska.¹¹ Familjepolitik och föräldraskapspolitik har alltså olika användningsområden: familjepolitik används mer vardagligt och beskrivande; föräldraskapspolitik används mer analytiskt. Den andra skillnaden handlar om hur orden bör användas i en analys. Benämningen familjepolitik kan användas för att beskriva och analysera hur ”familjen” konstrueras och regleras samt vilken plats och vilka funktioner den tillskrivs i en stat (Bruno 2015; Lundqvist 2011). Beteckningen föräldraskapspolitik möjliggör ett annat analytiskt fokus, nämligen hur föräldraskapet som sådant (snarare än familjen som helhet) politiseras, det vill säga hur det görs till politik (Leira 2006).

Med politisering av föräldraskap avses de processer som gör föräldraskap till en politisk fråga. Ellingsæter och Leira (2006b) urskiljer tre stadier i denna process: 1) politisk mobilisering, 2) formulering och implementering av politiska interventioner, 3) föräldrars användning av och svar på dessa politiska interventioner. För att något förenklat exemplifiera denna process kan utbyggnaden av offentlig barnomsorg, som länge varit eftersatt (Kyle 1979), från 1970-talet och framåt i Sverige nämnas. Tillgång till barnomsorg var ett av den andra vågens kvinnorörelses krav (politisk mobilisering). Detta krav bereddes inom den parlamentariska politiken, och från 1990-talet måste svenska kommuner kunna erbjuda alla föräldrar med barn från ett år en förskoleplacering (formulering och implementering). Under de senaste decennierna har andelen barn i förskolan ökat, vilket kan sägas vara föräldrars svar på förskoleutbyggnaden som politisk intervention (föräldrars användning) (Lundgren 2017).

Barnomsorg är bara en i mängden av föräldraskapsfrågor som har politiserats i Sverige. Många andra historiska och nutida exempel finns. Dessa berör bland annat demografiska förhållanden, såsom fertilitet och nativitet (Kling 2007; Oláh 2011), reproduktiva rättigheter (Elgán 1994; Lennerhed 1994), vårdnad (Eriksson 2003; Sköld 2011), adoption och reproduktionsteknologier (Jonsson Malm 2011; Tinnerholm Ljungberg 2015) och vad som

¹¹ Egna sökningar på orden ”familjepolitik”, ”föräldraskapspolitik” och ”föräldrapolitik” i databaserna/sökmotorerna *Korp*, *Mediearkivet*, *Google* och *Google Scholar* 2018-04-30. Sökningar finns sparade hos författaren.

skulle kunna benämnas som föräldraskap bortom heterosexuell tvåsamhet, såsom föräldraskap i stjärnfamiljer, ensamt föräldraskap och samkönat föräldraskap (Barr 2009; Lundqvist 2017; Ryan-Flood 2005). En slutsats som det går att dra av sådana studier om föräldraskapspolitik är framför allt att föräldraskap är en komplex och mångbottnad företeelse, i vilken biologiska, juridiska, psykologiska, historiska och sociala processer är föremål för politisk styrning. Ett annat sätt att uttrycka det på är att ”föräldraskap inte bara är, utan formas genom politik, lagstiftning, vetenskaplig expertis, normer och diskurser” (Bergman, Eriksson & Klinth 2011: 7).

De föräldrapolitiska frågor som detta kapitel fortsättningsvis kommer att behandla är, för det första, politiseringen av faderskapet, så kallad *pappapolitik* (Klinth 2002). Här berörs inledningsvis global pappapolitik. Dock ligger fokus på det svenska pappapolitiska projektet. Detta projekt är en del av svensk jämställdhetspolitik och är viktigt för avhandlingens studieobjekt på så vis att pappapolitiken, särskilt dess uppmuntran av pappors föräldraledighet, utgör ett sammanhang som pappor förhåller sig till i sitt dagliga fadrande (Nordberg 2007). Vidare kommer organiseringen av samhällets stöd till föräldrar att beskrivas. Detta stöd omnämns från och med 2015 *föräldraskapsstöd* (Proposition 2015/16:1), men har tidigare gått under benämningar såsom föräldrautbildning (SOU 1978:5; SOU 1980:27), stöd i föräldraskapet (SOU 1997:161) och föräldrastöd (SOU 2008:131).¹² Hur föräldraskapsstöd (för pappor) formuleras på politisk nivå och organiseras i praktiken berörs. Hur pappor använder sig av detta stöd samt hur pappaverksamheter organiseras beskrivs också.

3.2.1 Pappapolitik

Politiseringen av faderskapet är ingen ny eller enbart svensk företeelse. Vilka innebörder faderskap har eller ska ha, vad en pappa är eller bör vara samt vad pappor gör och förväntas göra, är frågor som dels organiserats och diskuterats genom historien (Berglund 2007; Plantin 2001), dels är samtida och globala (Russell 2001; Shwalb, Shwalb & Lamb 2013). Den politisering av faderskapet som behandlas här är de strömningar som betonar pappors *omsorgsansvar för barn*, i stället för eller vid sidan av pappors ansvar som familjeförsörjare eller auktoritativa familjeöverhuvuden. Denna övergripande

¹² Dessa olika benämningar har diskuterats i tidigare forskning och offentliga dokument (till exempel Gleichmann 2004: 122; Littmarck, Lind & Sandin 2018: 496; Lundqvist 2015: 664; Regeringskansliet 2018: 3; Widding 2018: 481). Huvudsakligen kan dessa namnbyten – från ”föräldrautbildning” till ”stöd i föräldraskapet” till ”föräldrastöd” till ”föräldraskapsstöd” – tolkas som att föräldrar över tid ses som mer kompetenta i sitt föräldraskap och att statens styrning av föräldrar inte ska vara paternalistisk, utan snarare stödande utifrån föräldrars agentskap.

strömning återfinns, även om den är långt ifrån entydig och oemotsagd, till exempel hos globala icke-statliga organisationer som arbetar för jämställdhet och med våldsprevention, såsom Promundo, Sonke Gender Justice, Rädda barnen och MenEngage Alliance (Heilman m.fl. 2017), hos flera FN-organ (ILO 2018; UNICEF 2017; WHO 2007), på EU-nivå (Axelsson 2018; Milotay 2018) och på nordisk nivå (Nordiska ministerrådet 2016). När jag i fortsättningen redogör för svensk pappapolitik är det denna strömning som avses, vilken omfattar både normativa och reella förskjutningar mot pappors ansvar från försörjning till omsorg (Bergman & Hobson 2002; Dowd 2010).

3.2.1.1 Mammaledighet, pappaledighet och föräldraledighet

Vilka slags rättigheter och skyldigheter stater ger till pappor som omsorgsgivare varierar. Ett centralt redskap för att möjliggöra pappors omsorg om barn är att erbjuda rätt till både tillfällig och varaktig ledighet för att vårda barn. Några av dem som jämfört olika länders föräldraledighetssystem är Peter Moss och Sheila B. Kameron (2009: 1), forskare i pedagogik respektive socialt arbete. De påpekar att föräldraledighetslagar är ”a necessary part of the tool-kit for running a modern state”. De vanligaste ledighetstyper som finns för föräldrar är *mammaledighet* (en hälsorelaterad ledighet för mammor), *pappaledighet* (en kortare ledighet för pappor som i regel kan tas ut direkt efter barnets födelse), *föräldraledighet* (en längre ledighet som är könsneutral och som kan tas ut av både mammor och pappor) samt ledighet i samband med *barns sjukdom* (Blum, Koslowski & Moss 2017). I ungefär hälften av världens länder har pappor rätt till något slags ledighet (pappaledighet och/eller föräldraledighet) i samband med barns födelse eller första levnadsår (Heilman m.fl. 2017; Levtoev m.fl. 2015).

Ur ett pappapolitiskt perspektiv är det på vilka sätt pappor kan ta del av den könsneutrala och mer omfattande *föräldraledigheten*, snarare än den mer begränsade så kallade *pappaledigheten*, som är intressant. Föräldraledighet ger nämligen pappor möjlighet att under en längre tid och på egen hand vara huvudansvarig för barns omsorg. Föräldraledighetssystem kan utformas på olika sätt, men för att pappor ska använda dem i högre utsträckning finns några avgörande faktorer, nämligen att föräldraledigheten är *universell* (det vill säga att kraven för att få ta del av förmånen är låga), *kvoterad* (vilket innebär att ett visst antal dagar/veckor/månader är reserverade för pappor), *lång* (så att pappor kan vårda barn när barnen inte ammas), *välbetald* (så att den ekonomiska förlusten blir liten) och *flexibel* (vilket till exempel innebär att ledighet kan tas ut på deltid i olika omgångar) (Haas & Rostgaard 2011; se Saxonberg 2013 för en liknande analys). Det verkar också vara avgörande om föräldraledigheten är förknippad med andra *incitament*, som

antingen kan vara formella, såsom extra ledighet och extra ekonomisk ersättning under vissa förutsättningar (Blum, Koslowski & Moss 2017; Haas & Rostgaard 2011), eller informella, till exempel att pappors ledighet uppfattas som normal i samhället, accepteras av arbetsorganisationer och förknippas med hög kulturell status (Hearn m.fl. 2012; Hobson 2004; Johansson & Andreasson 2017; Kaufman & Almqvist 2017).

I ett internationellt perspektiv sticker de nordiska ländernas föräldraförsäkringar ut. Även om de nordiska ländernas föräldraledighetssystem skiljer sig inbördes har de en sak gemensam, nämligen att de är relativt generösa och även omfattar pappor (Blum, Koslowski & Moss 2017; Ellingsæter & Leira 2006a). Resterande del av avsnittet kommer att ägnas åt pappapolitik i Sverige med fokus på föräldraledighet för pappor.

3.2.1.2 Svensk pappapolitik som institution och norm

Begreppet pappapolitik har myntats av Klinth (2002) i en historisk avhandling om den svenska föräldraförsäkringens införande och utveckling. Begreppet avser ”den politiska ambitionen att förändra männens förhållningssätt till familj och barn” (2002: 49). Jag kommer att beröra institutionella och normativa innebörder av denna pappapolitik. Med institutionella innebörder menar jag hur pappapolitiken har formulerats och implementerats, framför allt genom föräldraförsäkringens konstruktion. Pappapolitikens normativa innebörder handlar särskilt om hur föräldraförsäkringen och de kampanjer som kopplats till den, medverkat till att förstärka idealet om ett omsorgsinriktat faderskap.

Sett ur en vidare jämställdhets- och föräldraskapspolitisk kontext handlar den svenska pappapolitiken endast i liten utsträckning om pappors egen mobilisering, till skillnad från kvinnors mobilisering i olika jämställdhetsfrågor (Karlsson 2004). Nästan uteslutande handlar pappapolitiken om statens styrning av faderskapet. I denna styrning har den könsneutrala föräldraförsäkringen varit ett av de främsta instrumenten för att inte bara understödja ett omsorgsinriktat faderskap, utan också för att göra detta ”nya” omsorgsinriktade faderskap till en politisk vision (Chronholm 2004; Hill 2014; Klinth & Johansson 2010).

Det är viktigt att understryka att den svenska pappapolitiken handlar om just visioner, men också att dessa visioner understöds av rättighetslagstiftning. Även om jämförande studier visar att svenska mäns deltagande i omvårdnaden av barn och föräldraledighetsuttag är stort i ett internationellt perspektiv (Karu & Tremblay 2018), så lär det ha funnits engagerade och närvarande pappor genom alla tider och fortsätter att göra så världen över, oavsett pappapolitikens utformning (Gillis 1993; Wall & O’Brien 2017). Vad som däremot är påtagligt i ett svenskt sammanhang – liksom i ett fåtal andra

länder – är att främjandet av ett omsorgsinriktat faderskap är starkt institutionaliserat. Det tillhör huvudfåran i svensk social- och jämställdhetspolitik. Ett omsorgsinriktat faderskap antas främja flera gruppers intressen: kvinnors (i termer av ekonomisk jämställdhet), barns (som antas få närmare relationer till sina pappor) och mäns (som antas nå ett slags mänsklig frigörelse då de blir mer närvarande i sina barns liv) (Hill 2007; Klinth 2002).

Den svenska könsneutrala föräldraförsäkringen har funnits sedan 1974, då den ersatte den moderskapspenning som hade funnits sedan 1938. När föräldraförsäkringen inrättades betalades föräldrapenning bara ut under sex månader, men den omfattade ändå pappor enligt samma formella villkor som mammor (Stanfors 2007). Sedan dess har föräldraförsäkringen förändrats och förlängts i omgångar. Från och med 2002 betalas föräldrapenning ut under 480 ersättningsdagar. 390 av dessa dagar är inkomstrelaterade och motsvarar knappt 80 procent av tidigare inkomst medan 90 dagar betalas ut enligt en fast lägstanivå på 180 kronor per dag. Föräldrapenningdagarna kan tas ut i olika omgångar och i olika omfattningar ändå fram till att barnet fyller tolv år (Försäkringskassan 2017b, 2018c; SFS 1995:584).¹³ Sammantaget innebär detta att den svenska föräldraförsäkringen i en internationell kontext måste anses vara både *lång*, *välbetald* och *flexibel*. Den är dock inte såpass *universell* att alla föräldrar kvalificerar sig för inkomstrelaterad ersättning (se Haas & Rostgaard 2011).

Ur en pappapolitisk synvinkel är det särskilt två aspekter i föräldraförsäkringen som är intressanta. Den ena är att föräldraförsäkringen till sin konstruktion är *könsneutral* och *individualiserad* (även om föräldrapenningdagar går att överföra mellan föräldrar). Den andra är att en del av försäkringen är *kvoterad*, det vill säga att den har ett visst antal dagar som är reserverade för vardera föräldern och som därmed inte kan överlätas. År 1995 infördes de första 30 reserverade dagarna av den dåvarande borgerliga regeringen (Klinth 2002). År 2002 utvidgades antalet reserverade dagar till 60 dagar av en socialdemokratisk regering (Lundqvist 2011). Och år 2016

¹³ Här redogörs endast för huvuddragen i föräldraförsäkringens konstruktion. För mer detaljerade redogörelser av andra aspekter av försäkringen, såsom graviditetspenning och tillfällig föräldrapenning, och senare förändringar i villkoren för försäkringen – avseende omfattning, ekonomisk ersättning och incitament för ett mer jämställt uttag (jämställdhetsbonus) – hänvisas till: Boye (2015); Duvander & Johansson (2015); Försäkringskassan (2017b, kap. 12); Lundqvist (2011); SOU 2017:101. Villkoren i föräldraförsäkringen, så som de beskrivits här, överensstämmer i stora drag men inte helt och hållet med hur försäkringen var utformad när materialet till denna avhandling samlades in (2009–2013). Den största skillnaden mellan den situation som rådde då och den som råder sedan 2016, är att föräldraförsäkringens kvoterade del utgjordes av 60 dagar i stället för 90 dagar.

utökade den socialdemokratiska och miljöpartistiska regeringen den kvoterade delen av föräldraförsäkringen, så att 90 dagar är reserverade för vardera föräldern (Bergqvist & Saxonberg 2017). Föräldraförsäkringens könsneutrala och individualiserade natur samt dess kvoterade delar kan tolkas som ett politiskt budskap, där mammor och pappor förutsätts kunna och vilja ansvara för omsorgen om barnen på lika villkor (Duvander & Lammi-Taskula 2011). Ett annat sätt att uttrycka det på är att kvotering som styrmedel utgör ett slags ”milt tvång” eller ”gentle force” som Leira (2006: 39) uttrycker det. Det tvingar ingen förälder att ta ut betald föräldraledighet, men det bestraffar i någon mån ekonomiskt de föräldrar som gör (enligt statens perspektiv) för ojämsställda val samt skickar normativa signaler om att ett jämställt föräldraskap är viktigt (dock inte så viktigt att rätten att överlåta föräldrapenning-dagar till den andra föräldern har slopats).

Föräldraförsäkringens konstruktion bidrar till normproduktionen omkring ett omsorgsinriktat faderskap. Men det är inte bara föräldraförsäkringen i sig som bidragit till detta. Produktionen av normer har spridits genom kampanj- och informationsmaterial från myndigheter (framför allt Försäkringskassan), statliga departement, fackförbund och intresseorganisationer. I en analys av sådant material producerat mellan 1976 och 2006, ger Klinth & Johansson (2010) en komplex bild av normproduktionen omkring faderskap, pappor och fadrande. En slutsats är att föräldraledighetskampanjer med män som målgrupp före år 2001 präglas av en möjlighetsretorik, där pappors autonomi sällan ifrågasätts: Pappor får och bör gärna ta ansvar för barnen, men de måste inte. En annan slutsats är att det kampanjmaterial som producerats efter år 2001 präglas av ett barnperspektiv och ett mer avkönat förhållningssätt till vad det innebär att vara pappa: Pappor representeras som kompetenta och självklara förstahandsföräldrar som barn är beroende av.

Efter att Klinth och Johansson gjorde sin analys av kampanjmaterial har fler kampanjer lanserats. Några exempel under 2010-talet är: boken *Det löser sig jämt* (Dahlin & Lauri 2013) som gjordes i samarbete med den ideella organisationen Forum för feministiska föräldrar (FOFF); Försäkringskassans kampanjer, informationsmaterial och webbsidor som gått under namn som *Normkollen* (Försäkringskassan 2014) och *Det som är bra delar man lika på* (Försäkringskassan u.å.); Länsstyrelsernas kampanj *Dela på det* (Länsstyrelsen i Jönköpings län 2016); den information som ges av den svenska jämställdhetspolitiken och den svenska föräldraförsäkringen på Sveriges officiella webbplats (Sweden 2018); Sveriges kommuner och landstings skrift *Maskulinitet och jämställt föräldraskap* (SKL 2018). Med formuleringar som ”Bygg relationen till ditt barn – ta föräldraledigt” (Försäkringskassan 2017a), ”Vad duktig du är som hjälper till så mycket med barnen! ... fick ingen

mamma någonsin höra” (Länsstyrelsen i Jönköpings län 2016), ”Mer än en förstahandsförälder är möjligt” (SKL 2018: 31) och genom att representera ensamstående och samkönade föräldrar på samma villkor som heterosexuella föräldrapar (Dahlin & Lauri 2013) fortsätter normproduktionen omkring föräldraskap. Gemensamt för sådana initiativ är att de ger fler och alternativa bilder av faderskap, pappor och fadrande. Pappors relation till barn lyfts fram som central utan att barnomsorg maskuliniseras samtidigt som normer om heterosexualitet och tvåsamhet i viss mån utmanas.

De normer som hittills tagits upp om det omsorgsinriktade faderskapet har handlat om hur de formulerats, huvudsakligen från statens sida. En annan aspekt handlar om hur dessa normer – och då särskilt pappors rätt till föräldraledighet – uppfattas, förhandlas och omförhandlas av centrala aktörer och individer som berörs av dem, särskilt föräldrar och arbetsorganisationer. För det första visar undersökningar om föräldrars attityder till mäns föräldraledighet i regel upp ett starkt stöd för ett omsorgsinriktat faderskap inklusive pappors användning av föräldraledighet, vare sig detta har undersökts i surveyundersökningar (Duvander 2014; SOU 2005:73: appendix 10) eller i kvalitativa intervjustudier med pappor eller heterosexuella föräldrapar (Alsarve & Boye 2012; Chronholm 2004; Kaufman & Almqvist 2017; Klinth & Johansson 2010; Nordberg 2005a, 2007; Wissö 2012). Det finns dock en dubbelhet i detta stöd, då studier som dessa samtidigt visar att det också finns starka attityder om att föräldraskapet och föräldraledigheten är något som mammor är och bör vara huvudansvariga för. För det andra visar studier om hur arbetsorganisationer förhindrar eller stödjer pappors föräldraledighet över tid på allt mindre motstånd och allt större acceptans och formellt stöd, särskilt i större företag och i tjänstemannayrken (Haas, Allard & Hwang 2002; Haas & Hwang 1995, 2007, 2009; Kaufman & Almqvist 2017). Överlag kan sägas att det finns en överensstämmelse mellan hur pappavänlighet formuleras på politisk nivå och hur denna återspeglas i befolkningens attityder i allmänhet (Duvander, Ferrarini & Thalberg 2005; Suwada 2017a).

3.2.1.3 Pappors användning av föräldraförsäkringen

Det finns ett glapp mellan, å ena sidan, de normativa aspekterna av ett omsorgsinriktat faderskap (inklusive de i huvudsak positiva attityderna till pappors föräldraledighet) och, å andra sidan, pappors användning av föräldraförsäkringen. Tabell 3.1 på nästa sida visar hur stor andel kvinnors respektive mäns uttag av föräldrapenning har varit mellan 1974 och 2018.

Tabell 3.1 Kvinnors och mäns uttag i procent av föräldrapenning 1974–2018.

År	Kvinnor	Män
1974	99,5 %	0,5 %
1980	95 %	5 %
1985	94 %	6 %
1990	93 %	7 %
1995	90 %	10 %
2000	88 %	12 %
2005	80 %	20 %
2010	77 %	23 %
2015	74 %	26 %
2016	73 %	27 %
2017	72 %	28 %
2018	71 %	29 %

Källa: Försäkringskassan (2019); SCB (2018).

Uttaget av föräldrapenning är ingen tydlig indikator på graden av jämställdhet mellan föräldrar eller på i vilken mån pappor tar det huvudsakliga omsorgsansvaret för barn under föräldraledigheten (jfr Bekkengen 2002). En anledning till detta är att föräldraförsäkringens flexibilitet gör att statistiken över utbetalda nettodagar i föräldraförsäkringen inte överensstämmer med längden på föräldraledigheten. Oavsett detta är ledighetsmönstret tydligt, även om det har undersökts med olika metoder och data, nämligen att kvinnor tar längre och mer sammanhängande ledigheter på heltid. Mäns ledigheter, däremot, är kortare med fler avbrott för yrkesarbete (ISF 2013b; se SOU 2017:101: 322 för en sammanställning av sådana studier).

Ytterligare ett problem med den föräldraledighetsstatistik som hittills redovisats, vilken presenterar årligt uttag av nettodagar, är att den inte tar hänsyn till enskilda kohorter av barn. I sådan statistik framträder ett något mer pessimistiskt mönster. Även om en stor majoritet av pappor använder sig av föräldrapenning i åtminstone någon utsträckning (Duvander & Haas 2018), är det vanligt att pappor inte tar ut någon föräldrapenning under barns två första levnadsår. Av papporna till barn födda år 2012 var det 47 procent som inte tog ut någon föräldrapenning under barnets första år, och efter barnets tredje levnadsår var det fortfarande drygt 20 procent av papporna som inte hade tagit ut någon föräldrapenning (SOU 2017:101). Tabell 3.2 på nästa sida illustrerar ett liknande mönster, men den avser inte hur stor andel av papporna som tar ut eller inte tar ut föräldrapenning. I stället visas

i vilken omfattning föräldrapenning under barns två första levnadsår betalas ut till män.

Tabell 3.2 Mäns andel av föräldrapenning i procent under barns två första levnadsår.

Barnets födelseår	Barnets första år	Barnets två första år
2000	6 %	10 %
2005	8 %	16 %
2010	9 %	18 %
2015	11 %	20 %

Källa: Försäkringskassan (2018b, egna beräkningar).

Sammantaget visar föräldrapenningsstatistiken med inriktning på barns första två levnadsår att en förhållandevis stor grupp pappor inte använder sig av föräldraförsäkringen. Statistiken visar också att pappor tar ut föräldrapenning i liten omfattning under barnets första levnadsår, men att uttaget ökar i samband med att barnet blir äldre och särskilt under barnets andra levnadsår. Det går vidare att utläsa att mäns benägenhet att ta ut föräldrapenning även under barnets första levnadsår har blivit större under de senaste två decennierna.

Vilka pappor är det som använder sig mest av föräldraförsäkringen? Det har visat sig att ojämlikheter och skillnader mellan pappor utifrån faktorer såsom inkomst, utbildning, arbetsmarknadsstatus (grad av etablering på arbetsmarknaden samt anställning inom privat eller offentlig sektor), ålder och födelseland spelar roll för om och i vilken omfattning pappor tar ut föräldrapenning. De pappor som i högst utsträckning använder sig av föräldraförsäkringen är de som har en god inkomst, högre utbildning, en stabil position på arbetsmarknaden, arbetar i offentlig sektor, är omkring 30 år eller äldre samt är födda i Sverige (Försäkringskassan 2011, 2012; SOU 2017:101). Det är också män i dessa grupper som delar mer jämställt på föräldrapenningen, särskilt om de har barn tillsammans med en kvinna som har högre inkomst och/eller utbildning än vad de själva har (Försäkringskassan 2013, 2016; SOU 2017:101).

Skillnaderna mellan olika grupper av män till trots, är skillnaderna mellan pappors och mammors uttag av föräldrapenning ännu mer markanta. Det historiska mönstret är visserligen tydligt: Fler män tar ut fler föräldrapenningsdagar och är föräldralediga under längre tid. Den tydligaste (mätbara) förklaringen till detta är föräldraförsäkringens kvotering. De reserverade

dagar som infördes 1995 och 2002 ledde till att fler män började använda sig av föräldraförsäkringen och att mäns uttag av föräldrapenning ökade. Särskilt tydlig var förändringen i samband med den första reserverade månaden 1995. Två år senare hade pappor ökat sitt uttag med 10 dagar medan mammor hade minskat sitt med 26 dagar. Andelen pappor som överhuvudtaget tog ut föräldrapenning ökade också: från 44 till 77 procent. Grupper av pappor som tidigare inte använt sig av föräldrapenning började nu göra det i högre utsträckning. Andelen mammor som nyttjade försäkringen förändrades dock inte (ISF 2012).

Den andra reserverade månaden som infördes 2002 hade inte lika stor effekt. Pappors uttag ökade visserligen från 41 till 47 föräldrapenningdagar, men även mammors uttag ökade. Det berodde antagligen på att den andra reserverade månaden infördes samtidigt som föräldrapenningen totalt sett förlängdes med 30 dagar (ISF 2012). Effekter av den tredje reserverade månaden i föräldraförsäkringen, som infördes 2016, har ännu inte analyserats.¹⁴ Utifrån det historiska uttagsmönstret i Sverige och de effekter som kvotering som styrmedel haft i andra nordiska länder, framför allt i Island och Norge (Gíslason 2017; Kvande & Brandth 2017), är det dock sannolikt att pappors uttag av föräldrapenning kommer att öka till följd av denna tredje reserverade månad.

Sammantaget vill jag föra fram en försiktigt positiv tolkning av den svenska pappapolitiken (jfr Karlsson 2004). Dess institutionella drag (framför allt föräldraförsäkringens konstruktion som förstärker en tvåförsörjar- och tvåvårdarmodell) och normativa effekter (särskilt normaliseringen av mäns omsorg om och emotionella ansvar för barn) kan möjliggöra flera sätt för män att vara på, mer förtroliga relationer mellan pappor och barn samt större handlingsutrymme för kvinnor som mammor. Samtidigt ska det understrykas att pappapolitiken och dess fokus på ett jämställt uttag av föräldraledighet inte har förmått att bryta ojämställdheter mellan pappor och mammor (Bekkengen 2002; Evertsson 2016) eller klass- och etnicitetsrelaterade ojämlikheter inom gruppen pappor (Gottzén & Jonsson 2012; Mussino, Duvander & Ma 2016). Men förskjutningar i en mer jämställd riktning har ändå åstadkommit i och med pappapolitiken.

¹⁴ Även om Försäkringskassan vid tidpunkten för när denna avhandling går i tryck inte har publicerat några analyser av effekter av den tredje reserverade månaden, visar en masteruppsats i ekonomi att pappors uttag av föräldrapenning har ökat medan mammors uttag har minskat (Karlsson 2018).

3.2.2 Föräldraskapsstöd

Föräldraskapsstöd är ett föräldrapolitiskt område som å ena sidan överlappar med närliggande områden såsom jämställdhetspolitik, familjepolitik och pappapolitik. Å andra sidan har det en relativ egenart genom sitt fokus på att ”påverka barns uppväxtvillkor, fostran och livschanser genom att påverka föräldrarna”, som barn- och ungdomsforskaren Sofia Littmarck (2017: 299) sammanfattar vad föräldraskapsstöd handlar om. I ett svenskt sammanhang innebär detta att föräldraskapsstöd inte omfattar ekonomiskt stöd såsom barnbidrag, föräldraförsäkring och underhållsstöd (Lundqvist 2015). I stället är föräldraskapsstödet organiserat på ett mer praktisknära vis genom samhällets (social)medicinska, socialvetenskapliga och pedagogiska institutioner.

Föräldraskapsstöd ges av de flesta länder i Europa och av alla länder i Norden. Beroende på att föräldraskapsstödet former (dess innehåll och dess historiska förändring) och interventioner (dess huvudsakliga antaganden och organisering i praktiken) varierar mellan olika länder, är det svårt att definiera föräldraskapsstöd (Daly 2015b). Nedan följer en definition som dock fångar några av föräldraskapsstödet mest centrala aspekter. Den har tillämpats i de senaste årens europeiska och nordiska jämförande forskning om föräldraskapsstöd (se också Daly 2015a; Sundsbø & Sihvonen 2018):

Parenting support is a set of (service and other) activities oriented to improving how parents approach and execute their role as parents and to increasing parents' child-rearing resources (including information, knowledge, skills and social support) and competencies. (Daly 2015b: 599)

Forskning om föräldraskapsstöd domineras av medicinsk, psykologisk och folkhälsovetenskaplig forskning. Målet med sådan forskning är ofta att undersöka vilka resultat, eller ”positive outcomes”, som kan följa av föräldraskapsstödjande insatser i allmänhet samt av evidensbaserade och strukturerade program i synnerhet (Sundsbø 2018: 434). Samhällsvetenskaplig forskning, inklusive genusforskning, har vanligen ett annat perspektiv på föräldraskapsstöd, vilket inrymmer intersektionella och kritiska analyser av: föräldraskapsstödet former och interventioner i olika länder (Daly 2013), relationen mellan barn, föräldrar, familj och stat (Gleichmann 2004; Littmarck 2017), politisk styrning (Daly 2015a; Littmarck, Lind & Sandin 2018; Widding 2018), klass och etnicitet (Widding 2011), ålder, kön och jämställdhet (Eklund & Lundqvist 2018; Lundqvist 2015). När jag i det kommande avsnittet redogör för föräldraskapsstödet former och interventioner i Sverige gör jag det med utgångspunkt i dels sådan maktkritisk samhällsvetenskaplig forskning, dels offentliga dokument om föräldraskapsstödet mål och organisering.

3.2.2.1 Föräldraskapsstödet former och interventioner

Det föräldraskapsstöd som ges i Sverige har sin bakgrund i framväxten av välfärdsstaten från 1930-talet och framåt. Alva Myrdals idéer om ”föräldrappfostran” och initiativ till föräldrakirklar på 1930-talet är ett tidigt historiskt exempel (Gleichmann 2004), liksom införandet av gratis mödra- och barnhälsovård under slutet av 1930-talet, familjerådgivning på 1950-talet och föräldrautbildning i slutet av 1970-talet (Littmarck 2017; Lundqvist 2015).

Följande definition av föräldraskapsstöd ges i regeringens föräldraskapsstödsstrategi *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd*:

Föräldraskapsstöd är insatser, aktiviteter och verksamheter riktade till föräldrar som stärker föräldraförmågan och relationen mellan förälder och barn. Det kan handla om att ge föräldrar kunskap om barnets rättigheter, hälsa och utveckling, att stärka föräldrars relation till varandra eller deras sociala nätverk. (Regeringskansliet 2018: 14)

I relation till min avhandlingsstudie om faddrande och pappor på pappaverksamheter är särskilt skrivningen om att ”stärka föräldrars relation till varandra eller deras sociala nätverk” av vikt. Betydelsen av kontakt och utbyte mellan föräldrar har lyfts fram även i tidigare offentliga dokument om föräldraskapsstöd (se till exempel Folkhälsomyndigheten 2014; Regeringen 2013; Regeringskansliet 2009; SOU 1997:161; SOU 2008:131), men här framgår det extra tydligt. Vidare är syftet med föräldraskapsstödet att ”främja barnets hälsa och utveckling”. Dess målsättning är att ”alla föräldrar ska erbjudas föräldraskapsstöd under barnets hela uppväxt” (Regeringskansliet 2018: 16) samt att det stöd som erbjuds ska präglas av ett barnrättsperspektiv, ett jämställt föräldraskap och jämlikhet i hälsa. Stödet ska inte bara ges till juridiska föräldrar, utan även omfatta ”andra närstående vuxna personer som barnet betraktar som förälder eller som på annat sätt är viktiga för att främja barnets hälsa och utveckling” (Regeringskansliet 2018: 7).

Föräldraskapsstödet i Sverige är huvudsakligen universellt, promotivt och preventivt. Men det finns även selektiva och indikerade insatser. Universellt föräldraskapsstöd innebär att stödet vänder sig till alla föräldrar eller andra vuxna närstående till barn upp till 18 år. Att stödet är promotivt innebär att det avser att stärka redan kända skyddsfaktorer. Att det är preventivt betyder att problem ska förebyggas innan de uppkommer. Selektiv prevention innebär att stöd ges till grupper som löper risk att utveckla olika problem, medan indikerad prevention ges till de individer som redan har någon form av identifierat problem (SOU 2008:131; Pettersson 2017). Universell prevention präglar de nordiska länderna generellt, särskilt Sverige och Norge (Sundsbo & Sihvonen 2018). Det handlar dock om en universalism med förhinder.

Huvudsakligen är det mammor, även om hänsyn tas till klasstillhörighet eller nationell/etnisk bakgrund, som deltar i och som nyttjar föräldraskapsstödande insatser och arenor (Lundqvist 2015; Sundsbø 2018; Sundsbø & Sihvonen 2018; Wells 2015; Widding 2018).

Föräldraskapsstöd ges av olika aktörer. I första hand är det offentlig sektor (landsting/regioner och kommuner) som erbjuder föräldraskapsstöd, men även andra aktörer (till exempel företag, idéburna organisationer och sociala rörelser) är involverade (Folkhälsomyndigheten 2014; SOU 2008:131). Föräldraskapsstödet är uppdelat på olika *arenor*¹⁵, dit föräldrar kan vända sig för att få råd och stöd från olika professioner och för att få kontakt och gemenskap med andra föräldrar och barn (se tabell 3.3 på nästa sida).

De arenor som är mest relevanta för den här avhandlingen är *familjecentraler* och *öppen förskola*, helt enkelt för att de pappaverksamheter som studeras organiseras inom ramen för öppna förskolor som är belägna på familjecentraler. Entydiga definitioner av familjecentraler saknas. Men en ofta använd definition är den som FFFF – Föreningen för familjecentralers främjande – ger, nämligen att "[e]n familjecentral ska minst innehålla mödravård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst med inriktning på förebyggande arbete" (FFFF u.å.; se också Abrahamsson & Bing 2009, 2011a; Enell 2007; Skolverket 2018a; Socialstyrelsen 2008). Tanken med familjecentraler, som har blivit vanligare från 1990-talet och framåt, är att de ska utgöra en mötesplats för föräldrar och att de ska främja samverkan mellan olika instanser genom att samlokalisera dem (Socialstyrelsen 2008).

Öppen förskola är en pedagogisk och föräldraskapsstödande verksamhet som är frivillig för kommuner att erbjuda. Även andra organisationer, framför allt församlingar, kan tillhandahålla öppna förskolor. Öppna förskolan ska "erbjuda barn en pedagogisk verksamhet i samarbete med de vuxna som följer med barnet, samtidigt som de vuxna ges möjlighet till social gemenskap" (Skolverket 2018a: 5). Öppen förskolas uppdrag är vidare att utgöra ett "komplement till förskola och pedagogisk omsorg" (SFS 2010:800, 25:e kapitlet, 3 §). Det går inte att lämna sitt barn på öppna förskolan, som på den "vanliga" förskolan, utan föräldern eller en annan vuxen måste närvara tillsammans med sitt barn (Skolverket 2000).

Öppen förskola började byggas ut under 1980-talet och vände sig initialt till barn som inte hade plats i den vanliga förskolan. Över tid utvecklades

¹⁵ "Arenor" är det ord som används i de två föräldraskapsstödsutredningarna SOU 1997:161 och SOU 2008:131 för att beskriva de organisationer och platser som erbjuder föräldraskapsstöd. Andra benämningar som åsyftar föräldraskapsstödande instanser är till exempel "föräldrastödsformer" och "aktörer" (Sarkadi 2008).

verksamheten till att fungera mer som en träffpunkt eller mötesplats för föräldrar (Berg & Zetterström 1989; Frank 2007; Skolverket 2006; Wissö 2012). Genom statsbidrag ökade antalet öppna förskolor under 1980-talet.

Tabell 3.3 Föräldraskapsstödet's arenor och stödformer¹⁶

Arenor (verksamhet, huvudman och yrkesgrupper)	Former av stöd
<i>Mödrhälsovård, förlossningsvård, BB-vård, barnhälsovård.</i> Huvudman: landsting/regioner. Yrkesgrupper: läkare, sjuksköterskor, barnmorskor.	Föräldragrupper, hälsokontroller, rådgivning, information.
<i>Öppen förskola.</i> Huvudman: oftast kommuner. Yrkesgrupper: förskollärare, andra med socialvetenskaplig bakgrund.	Strukturerade föräldraskapsprogram, information, rådgivning.
<i>Socialtjänstens förebyggande arbete.</i> Huvudman: kommuner. Yrkesgrupper: socionomer, psykologer.	Familjerådgivning, familjerättslig rådgivning, strukturerade föräldraskapsprogram, rådgivning via telefon och internet.
<i>Skola och förskola.</i> Huvudman: oftast kommuner. Yrkesgrupper: lärare, förskollärare, barnskötare.	Samarbete och samverkan mellan lärare/förskollärare och föräldrar, rådgivning, information, möten.
<i>Familjecentraler.</i> Huvudman: samarbete mellan mödra- och barnhälsovård (landsting/regioner), öppen förskola och socialtjänstens förebyggande arbete (kommuner).	Rådgivning, föräldragrupper, telefonrådgivning, strukturerade föräldraskapsprogram.
<i>Barn- och ungdomspsykiatri.</i> Huvudman: landsting/regioner. Yrkesgrupper: läkare, sjuksköterskor, psykologer.	Rådgivning (enskild och familjerådgivning), gruppbehandling, rådgivning via telefon och internet.
<i>Frivilliga organisationer.</i> Föräldraskapsstöd som ges av socionomer och frivilligarbetare, till exempel inom religiösa församlingar, idrottsföreningar eller intressegrupper för föräldrar.	Strukturerade föräldraskapsprogram, rådgivning via telefon och internet, informellt stöd.

¹⁶ Tabellen baseras huvudsakligen på Lundqvist (2015: 659). Översättningar från engelska till svenska har gjorts, och visst innehåll har lagts till beträffande förlossningsvård, BB-vård och frivilliga organisationer.

Det bidrog till att 1980-talet kom att bli den öppna förskolans ”storhetstid” (Frank 2007: 26). 1991 fanns det 1664 öppna förskolor. Därefter minskade antalet öppna förskolor i samband med att den vanliga förskolan byggdes ut. Sedan 2004 har dock antalet öppna förskolor varit relativt konstant: mellan 400 och 500. Hösten 2017 fanns det 485 öppna förskolor i landet, varav drygt 90 procent drevs i kommunal regi och knappt 10 procent i enskild regi. Knappt hälften av de kommunala öppna förskolorna är samlokaliserade i familjecentraler. Av dem som arbetar i öppna förskolor har nästan alla utbildning för att arbeta med barn: 75 procent av dem är förskollärare. Andelen män bland de anställda är 2 procent. I drygt var fjärde kommun finns inga öppna förskolor (Skolverket 2018a).

Sammantaget är föräldraskapsstödet i Sverige ambitiöst. Det har en folkhälsopolitisk prägel, men utgår samtidigt från att det ska främja ett jämställt föräldraskap. I nästa avsnitt utvecklar jag beskrivningen av relationen mellan föräldraskapsstödet och papporna.

3.2.2.2 Föräldraskapsstöd och pappor – ett äktenskap med förhinder

Detta avsnitt uppehåller sig vid frågan om hur föräldraskapsstödet för pappor ser ut och hur pappor använder sig av det. Tillsammans utgör dessa förhållanden viktiga kontextuella faktorer för att bättre förstå pappaverksamheter.

I enlighet med föräldraskapsstödet universella principer är utgångspunkten att pappor inte ska ges något särskilt föräldraskapsstöd. Det ska erbjudas till alla föräldrar, oavsett könstillhörighet. Detta är dock en sanning med modifikation, då det förekommer anpassade insatser för pappor, till exempel pappagrupper i mödrahälsovården eller barnhälsovårdens regi (Bruno 2007; Hammarlind & Lindström 2004; Regeringen 2013; SOU 1997:161) och pappaverksamheter på familjecentraler (Socialstyrelsen 2008). Sådana insatser överensstämmer med idén om proportionell universalism, det vill säga en kombination av riktat och universellt stöd med syfte att uppnå goda (hälso)effekter på samhällsnivå (Marmot & Bell 2012; SOU 2017:47). Enligt den proportionella universalismens bärande idé, som bygger på att samhällets olika folkhälsopolitiska insatser ska erbjudas till alla men att anpassningar till olika gruppers behov behöver göras, kan anpassade insatser för pappor därmed motiveras.

I vissa perioder har särorganisering av män som pappor setts som nödvändigt från statsmakternas sida. I den statliga offentliga utredningen *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161) förordas särskilda grupper för pappor inom ramen för de föräldragrupper som mödrahälsovård och barnhälsovård ger:

Det gäller att papporna får en egen plattform i denna miljö för att de skall känna att det är viktigt för dem att delta i de föräldragrupper som ordnas. Det är därför en fördel om det finns en flexibilitet i föräldraträffarna och om det går att varva träffarna med separata grupper för kvinnor och för män. Annars finns en risk att föräldragrupperna antingen domineras av de frågor som kvinnorna vill diskutera och diskussionen sker på kvinnornas villkor, eller att gruppen domineras av männens diskussion och kvinnorna sitter tysta. (SOU 1997:161: 170)

I de centrala offentliga dokumenten på 2000- och 2010-talet rekommenderas i stället ett mer generellt fokus på genusmedvetenhet och jämställdhet. I den statliga offentliga utredningen *Föräldrastöd – en vinst för alla* (SOU 2008:131) påtalas visserligen att pappagrupper (inom mödrahälsovård och barnhälsovård) brukar uppskattas av de pappor som använder dem. Utredningen påstår också följande: ”pappor som vill öka sin delaktighet och sitt engagemang i de små barnen, konfronteras ofta med en kvinnligt dominerad miljö” (SOU 2008:131: 56). Trots detta tar denna utredning, till skillnad från föregående utredning, inte ställning för utökade satsningar på separata verksamheter för pappor. I stället förordas snarare ett ”genusperspektiv på föräldrastöd”, i vilket det bland annat sägs ingå ”mer kunskap om [pappors] behov samt om hur de upplever kontakten med mödra- och barnhälsovården” och att ett främjande av ett omsorgsinriktat faderskap kan gynna barns psykiska hälsa (SOU 2008:131: 55f; se också Eklund & Lundqvist 2018).

Inte heller i regeringens föregående föräldraskapsstödsstrategi från 2009, *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd*, finns rekommendationer om separata verksamheter för pappor. I stället betonas att stödet ”bör baseras på ett tydligt barnrättsperspektiv och utgå från det gemensamma och jämställda föräldraskapet och ansvarstagandet” (Regeringskansliet 2009: 11). Dock utvecklas inga definitioner av vare sig barnrättsperspektivet eller jämställdhet, vilket gör att strategin dels reproducerar en diskurs som osynliggör könsmaktsförhållanden i föräldraskapet, dels är svår att implementera (Eklund & Lundqvist 2018; Widding 2018).

I regeringens skrivelse *Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor* (Regeringen 2013) nämns visserligen att separata verksamheter för pappor förekommer, men något särskilt stöd för sådana verksamheter uttrycks inte. Däremot understryks vikten av att utforma föräldraskapsstödet så att pappor kan och vill delta i samma utsträckning som mammor. Det framhålls till exempel att det är möjligt för enskilda projekt att ”stärka det jämställda föräldraskapet genom att i större uträkning [*sic!*] vända sig till och engagera pappor” (Regeringen 2013: 13).

I Folkhälsomyndighetens vägledning, *Föräldrar spelar roll* (Folkhälsomyndigheten 2014), förekommer nästan inga könade benämningar alls.

Beträffande Folkhälsomyndighetens vägledning skriver de svenska sociologerna Lisa Eklund och Åsa Lundqvist (2018: 7), i en analys av centrala offentliga dokument inom föräldraskapsstödspolitiken, att en "gender-blind discourse is emerging, stressing 'families', 'parents' and 'children', rather than women and men, or boys and girls".

I regeringens senaste föräldraskapsstödsstrategi, *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd* (Regeringskansliet 2018), skrivs jämställdhet och pappor fram med något större precision. Fortfarande rekommenderas inte särorganisering av män som pappor. Däremot betonas att föräldraskapsstöd kan bidra till att uppnå jämställdhetspolitikens övergripande mål, bland annat "genom att möta föräldrars behov av stöd i sin relation till varandra och i sina ambitioner att leva jämställt" samt genom att "[utmana] begränsande och destruktiva föreställningar om kön och [främja] alla föräldrars delaktighet i frågor som traditionellt har betraktats som antingen mammors eller pappors ansvarsområde" (Regeringskansliet 2018: 12f). Vidare artikuleras pappor i strategin på ett annat sätt än övriga granskade offentliga dokument, då det i strategins konsekvensbeskrivning framhålls att föräldraskapsstödet "kan leda till att män i högre utsträckning engagerar sig som föräldrar", vilket kan ge "bättre förutsättningar för kvinnor att balansera arbete och familj" (Regeringskansliet 2018: 31).

Sammantaget förordar inte de redovisade offentliga dokumenten särorganisering av män som pappor. Detta gäller särskilt för dokumenten från 2000- och 2010-talet. Däremot finns en uttalad vilja om att pappor ska ta del av stödet i samma omfattning som mammor.

Den uttalade viljan om att pappor ska ta del av föräldraskapsstöd är förståelig, särskilt mot bakgrund av att pappor inte använder sig i samma utsträckning av det stöd som finns. Forskning om i vilken omfattning och hur pappor använder sig av föräldraskapsstöd är entydig på en punkt: Pappor använder sig i mindre utsträckning av föräldraskapsstöd. Mäns deltagande vid förlösningar är högt och de flesta blivande pappor deltar åtminstone någon gång vid de hälsokontroller och föräldragrupper som mödrahälsovården erbjuder. Däremot är pappors deltagande betydligt lägre än mammors i de föräldragrupper som tillhandahålls av barnhälsovården och i strukturerade föräldraskapsstödsprogram (se Wells 2015 för en översikt om pappors deltagande i föräldraskapsstöd). Dessa könsmönster är ännu tydligare bland pappor i vissa invandrargrupper (Pettersson 2017), vilket gör att det finns vissa likheter mellan hur pappor använder sig av föräldrapenning och föräldraskapsstödjande insatser. Båda interventionerna är formellt sett könsneutrala och universella, men i praktiken används de ojämnt och ojämnt.

Det finns olika och motstridiga förklaringar till varför pappor använder sig av föräldraskapsstöd i mindre utsträckning än mammor. De vanligaste

förklaringsmodellerna pekar på att det i föräldraskapsstödande professioner, till exempel inom mödra- och barnhälsovården, finns en orientering mot mammor och barn i första hand samt ett icke-inkluderande förhållningssätt gentemot pappor (Premberg 2011; Wells 2015, 2016). Tydligast kanske detta uttrycks i en ledarartikel i tidskriften *Acta Pædiatrica* (2017) där frågan ”Why are child healthcare professionals *reluctant to include fathers* in parenting support interventions?” ställs (Bergström 2017: 1896, min kursivering). En del genusvetenskapliga/feministiska förklaringsmodeller lyfter i stället fram att jämställdhet (inklusive pappors deltagande i föräldraskapsstöd) underordnas i och med föräldraskapspolitikens folkhälsovetenskapliga fokus (Eklund & Lundqvist 2018) samt betonar pappors eget ansvar och agerande i de möten som äger rum i möten mellan pappor och föräldraskapsstödande professioner (Björk 2016). Sammantaget kan sägas att det inte råder samsyn mellan å ena sidan medicinska/psykologiska/folkhälsovetenskapliga och å andra sidan samhällsvetenskapliga förklaringar till varför pappor deltar i föräldraskapsstödande interventioner i lägre utsträckning än mammor (jfr Sundsbø 2018).

3.2.2.3 Öppen förskola för alla och öppen förskola för pappor

Jag ska avsluta avsnittet om föräldraskapsstöd med att beskriva hur de mötesplatser som studeras i denna avhandlingsstudie, pappaverksamheter i den öppna förskolans regi, är organiserade i relation till föräldraskapsstödet interventioner som helhet. Först ska jag dock anknyta till de resonemang som förts ovan omkring i vilken omfattning män använder sig av föräldraskapsstöd.

Eftersom vare sig barn eller föräldrar skrivs in i öppen förskola saknas officiell statistik om antalet besökare och andelen pappor. Det är dock rimligt att anta att öppen förskola idag besöks av yngre barn och av fler pappor än när öppen förskola byggdes ut under 1980-talet. De två större studier om öppen förskola som gjorts ger en fingervisning om hur ålders- och könssammansättningen på öppen förskola har utvecklats över tid. I den ena studien, som bygger på fältstudier av fem öppna förskolor, beskrivs hur nästan bara mammor, varav många är ”hemarbetande”, kommer till öppna förskolan (Berg & Zetterström 1989: 31). I den andra, en etnografisk studie av två öppna förskolor, ges följande bild:

Åldersförskjutningen nedåt bland barnen sätter [...] en helt annan prägel på dagens verksamhet. Föräldrarna är numera fysiskt tämligen ”bundna” till barnen, och ofta till golvet som är den yta barnen helst rör sig på. I Bergs och Zetterströms forskning skildrades hur föräldrarna (mammorna) handarbetade, lagade kläder och pysslade medan barnen lekte runt omkring, eller befann sig

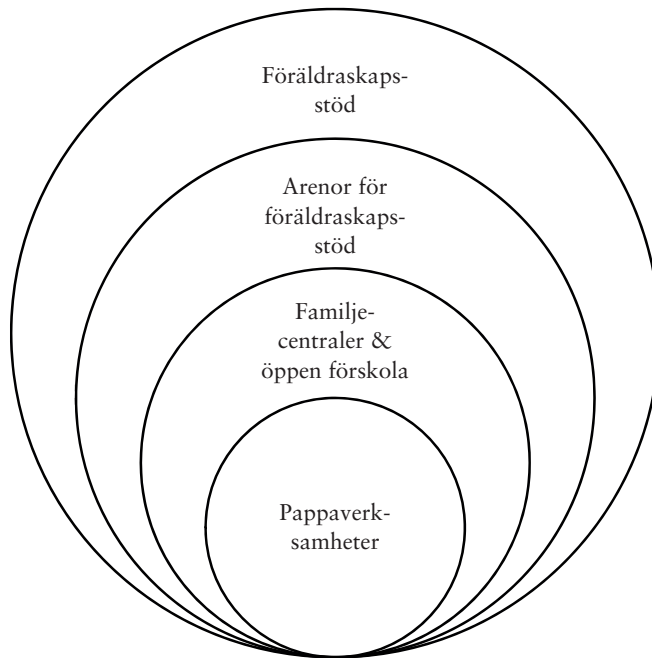
i någon gruppaktivitet ledd av personalen. [Barnens] ålder kräver en uppmärksamhet som inte främjar dessa former av sysselsättning. (Frank 2007: 60)

Dessa redogörelser kan inte användas för att slå fast vilka som kommer till öppna förskolan idag. Dock finns det andra mer substantiella data som kan komplettera bilden. Pappors uttag av föräldraledighet är betydligt större idag än på 1980-talet (se tabell 3.1). Vidare var nästan hälften av ettåringarna och nära på 90 procent av tvååringarna inskrivna i förskola 2017 (Skolverket 2018b). Detta kan jämföras med åren 1980 och 1990, då 36 procent respektive 57 procent av gruppen ett- till sexåringar som helhet var inskrivna i förskola (SCB 2018). Det finns mycket som tyder på att öppna förskola idag besöks av mammor *och pappor* med barn *under eller omkring ett års ålder*. Dock visar studier av pappors deltagande i familjecentraler, där öppna förskolan är en central knutpunkt, alltså att pappor är i klar minoritet (Abrahamsson & Bing 2011b; Regeringen 2013; Socialstyrelsen 2008). Även om öppen förskola är till för alla föräldrar används den huvudsakligen av mammor. Något annat vore heller inte att förvänta sig med hänsyn till den ojämna fördelningen av föräldraledighet mellan mammor och pappor.

De pappaverksamheter som studeras i avhandlingen organiseras inom ramen för den öppna förskolan. Relationen mellan sådana pappaverksamheter och övriga föräldraskapsstödsinterventioner framgår i figur 3.2 på nästa sida. Figuren visar att pappaverksamheter arrangeras inom ramen för den öppna förskolan. Öppen förskola kan, men måste inte, vara samlokaliserad i en familjecentral. Öppen förskola och familjecentraler är i sin tur exempel på arenor som erbjuds inom föräldraskapsstödsinterventioner.

Den föräldraskapsstödspolitiska och den medicinska/psykologiska/folkhälsovetenskapliga terminologin som används för att beskriva olika former av föräldraskapsstöd, fångar inte riktigt vad pappaverksamheter är. På ett sätt utgör pappaverksamheter en form av universellt stöd, då de vänder sig till *alla* pappor, om än med ett visst förbehåll, nämligen att de bör ha barn i förskoleåldern för att delta i verksamheten. På ett annat sätt är pappaverksamheter ett slags selektiv insats, då de inte vänder sig till några andra föräldrar än just *pappor*. Dock utgör inte pappor i sig en riskgrupp, varför det blir något missvisande att tala om pappaverksamheter vare sig som ett slags selektivt eller indikerat stöd. Därför väljer jag att tala om pappaverksamheter som en universell men *anpassad* insats på basis av de deltagandes könstillhörighet och föräldraställning som män/pappor.

Figur 3.2 Pappaverksamheter i relation till annat föräldraskapsstöd

Det är inte känt hur vanligt det är med pappaverksamheter i öppna förskolan.¹⁷ En enkätundersökning från 2008 visade att omkring 30 procent av 131 familjecentraler och familjecentralslänkande verksamheter¹⁸ erbjöd ”pappa-grupper” (Socialstyrelsen 2008: 20, 22). Av Socialstyrelsens rapport är det inte tydligt vad detta är för typ av grupper, men det framgår att de oftast tillhandahålls av den öppna förskolan. Å ena sidan är det en brist att det inte finns uppgifter om hur vanligt det är med pappaverksamheter i öppen förskolas regi. Det hade varit önskvärt att veta hur vanligt förekommande

¹⁷ Jag har varit i kontakt med Skolverket angående detta den 14 november 2012 och den 5 oktober 2018. Uppgifter om antalet öppna förskolor med pappaverksamheter saknas helt i den statistik som Skolverket samlar in via kommunerna. Skolverket har inte i uppdrag att göra några särskilda granskningar av öppen förskola eller att undersöka hur vanligt det är att öppen förskola erbjuder anpassad verksamhet för pappor.

¹⁸ Socialstyrelsen (2008) skiljer mellan familjecentraler och familjecentralslänkande verksamheter. De senare innehåller inte de fyra basverksamheterna mödrhälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst utan endast två eller tre av dem: barnhälsovård + öppen förskola och/eller socialtjänst.

avhandlingens studieobjekt är. Å andra sidan spelar det mindre roll med tanke på att avhandlingens metodologi är renodlat kvalitativ. Det som intresserar mig är hur fadrande görs och hur pappor skapas på pappaverksamheter – en typ av sociala miljöer där män möts som pappor och ägnar sig åt sådant som vanligen associeras med moderskap, mammor och modrande.

3.3 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har behandlat Sverige som könsregim med fokus på dess familje- och föräldraskapspolitik. Jag har med utgångspunkt i jämförande feministisk välfärdsstatsforskning redogjort för Sverige som könsregim, inklusive dess huvudsakliga familjepolitiska modell. I Sverige regleras könsrelationer på ett förhållandevis jämställt vis i och med att kvinnor och män förutsätts agera både som försörjare och som omsorgsgivare. Sverige utgör på så vis en två-försörjar- och tvåvårdarmodell. En sådan familjepolitisk modell, vilken förordar ett omsorgsinriktat faderskap, är en av de viktigaste anledningarna till varför det går att betrakta Sverige som ett relativt jämställt och ett pappa-vänligt land.

Kapitlet har också redogjort för föräldraskapspolitik med fokus på pappapolitik och föräldraskapsstöd. Pappapolitiken är en del av jämställdhetspolitiken och syftar till att utöka mäns omsorgsansvar för barn. Dess viktigaste instrument är föräldraförsäkringen, vilken efter fyrtiofem år fortfarande används ojämnt. Föräldraskapsstödet, å sin sida, har ett folkhälsopolitiskt fokus. Det syftar till att främja barns hälsa genom att rikta insatser till föräldrar och till andra viktiga vuxna runt barnet. Jämställdhetsperspektivet har visserligen inte varit osynligt inom föräldraskapsstödspolitiken och dess former och interventioner, men det har heller inte varit särskilt framträdande eller tydligt formulerat. Därför finns det vissa spänningar mellan pappapolitiken och föräldraskapsstödspolitiken. Medan den förra betonar pappors ansvar för och omsorg om barn, betonar den senare barns hälsa. Regeringens senaste föräldraskapsstödsstrategi, *En nationell strategi för ett starkt föräldraskapsstöd* (Regeringskansliet 2018), är dock något av ett undantag. I strategin fylls jämställdhet med ett tydligare innehåll och pappor artikuleras explicit som mottagare av föräldraskapsstöd. En möjlig tolkning är att föräldraskapsstödspolitiken i och med denna strategi närmar sig det jämställdhetspolitiska fältet, samtidigt som det står stadigt på en folkhälsopolitisk grund.

Slutligen har kapitlet behandlat hur pappor använder sig av föräldraskapsstöd och hur pappaverksamheter organiseras inom ramen för en av föräldraskapsstödet arenor, nämligen öppen förskola. Pappor använder sig av föräldraskapsstöd i mindre utsträckning än mammor, trots den svenska könsregimens pappavänlighet. Detta har föranlett en politisk och vetenskaplig

diskussion omkring föräldraskapsstödet förmåga att få pappor att ta del av det stöd som erbjuds. I denna avhandling undersöks inte detta specifikt. Men statistiken och diskussionen om pappors användning av föräldraskapsstöd fungerar som en bakgrund till den empiriska undersökningen om fadrande och pappor på pappaverksamheter. Det gör även spänningsförhållandet mellan den dominerande idén om universella insatser för *alla* föräldrar och den mer perifera idén om *anpassade interventioner för pappor*. Ett exempel på det senare är pappaverksamheter i den öppna förskolans regi. Sådana verksamheter utmärker sig i relation till några av den svenska könsregimens, föräldraskapspolitikens och pappapolitikens mest bärande principer: könsneutralitet (vilket till exempel präglar skattesystemets och föräldraförsäkringens konstruktion) och föräldraskapsstödet universella organisering (i vilken särorganisering av män som pappor inte tillhör huvudfåran av insatser). Pappaverksamheter är på så vis ett slags undantag i det jämställda och pappa-vänliga Sverige.

4. Välkommen till Pappaland och Pappacentrum

Syftet med detta kapitel är att redogöra för ett av delresultaten av avhandlingens första fråga: Vad är pappaverksamheter? Kapitlet ger en övergripande bild av vad pappaverksamheter är. Det beskriver Pappalands och Pappacentrums fysiska utformning, vilka pappor som deltar i verksamheterna, den dagliga rytmen och de vanligaste samtalsämnena. Det bärande temat för detta och nästa kapitel (kapitel 4 och 5) är *aktiviteter* på pappaverksamheter, medan det främsta temat för kapitel 6 till 9 är *relationer*.

4.1 Det fysiska rummet

Nedanstående fältanteckningar beskriver mina första möten med de två observerade pappaverksamheterna. Först beskrivs Pappaland och därefter Pappacentrum:

När jag kliver in genom dörren till en ganska stilig äldre byggnad med tre våningar för att inleda mina förberedande fältstudier en aprilmorgon 2009, möts jag av pedagogen Håkans välkomnande handslag. Mitt synfält fylls av en rymlig hall som gapar ganska tom och jag kan på en gång notera, även om jag än så länge bara kan skymta de andra rummen som angränsar till hallen, att lokalerna är stora, ljusa och välskötta. Det ser fräsch, rent och snyggt ut. Möjligen andas lokalerna lite offentlig institution, vilket en skylt i hallen där det står ”BVC” [som står för Barnavårdscentral] påminner om. Lokalerna liknar, naturligt nog, andra familjecentraler, öppna förskolor och vanliga förskolor.

Jag hänger av mig kläderna och får pedagogens tillåtelse att se mig omkring. Skötrum och toalett finns i anslutning till hallen, som angränsar till två stora lekrum. Det ena av dem verkar lämpa sig bättre för barn som ännu inte kan eller som just lärt sig gå, i och med att det finns hyllor med allehanda småbarnsanpassade leksaker i tillgänglig höjd och en stor mjuk matta i mitten av rummet. En diskbänk, ett flertal bord och stolar ger intryck av att här finns möjlighet att måla och kladda ordentligt. Det andra lekrummet är mer anpassat för barn som är stadiga på fötterna och som kan ta sig fram på egen hand. Här finns en rutschkana, ribbstolar, madrasser (varav en stor rund som påminner om en badpool), ett flertal bollar och ett slags mjukt och böjligt rör som barnen kan krypa igenom.

På min promenad runt om i lokalerna finner jag två rum som ligger lite mer avsidet. I ett av dem, ett vilorum, finns en spjålsäng, en soffa och några fåtöljer. Rummet andas ett lugn som de andra rummen saknar, och det är ett dunkelt ljus därinne. Ett annat rum är uppenbart avsett för läsning. I en bokhylla finns en mängd barnböcker och strax intill den två sittplatser där böckerna kan avnjutas: en fåtölj och en soffa.

Centralt beläget i lokalerna finns en fullt utrustad köksavdelning och alldeles intill den en mycket rymlig matplats. I köket finns allt som kan tänkas behövas för barn och föräldralediga: tallrikar, muggar, bestick, mikrovågsugn och diskmaskin. Allt står väl synligt och är tillgängligt för föräldrarna – ingen behöver ta med sig något till öppna förskolan förutom något för barnen att äta. Matavdelningen påminner närmast om ett stort vardagsrum. Ena delen av rummet är inrett med soffor och låga bord medan det i den andra delen finns ett flertal matbord med tillhörande stolar för såväl små som stora. Längs med ett par av väggarna i matrummet står några bokhyllor med böcker och tidningar om barn och föräldrar, liksom viss skriftlig information i broschyrform om familjecentralen och öppna förskolan. På några platser i lokalerna finns informationsblad och anslag om till exempel föräldra- och samlivskurser och babymassage uppsatta, framför allt på den anslagstavla som finns i den korridor som löper genom lokalerna.

* * *

När jag för första gången besöker Pappacentrum i januari 2011 gör jag precis som när jag kom till Pappaland lite drygt ett och ett halvt år tidigare. Jag kollar mig nogsamt omkring efter att ha fått förskolläraren Susanne och beteendevetaren Marias tillåtelse. Personalen följer gärna med och berättar om lokalerna som de ganska så stolt påpekar är särskilt anpassade just för öppen förskoleverksamhet. Den öppna förskola som bedriver Pappacentrum finns belägen i en rymlig och samlokaliserad familjecentral, som i sin tur ligger i en relativt ny och stor byggnad som utgör ett stadsdelscentrum.

I hallen finns en lång rad av krokar för ytterkläder och ovanför dem ett flertal anslag om pågående aktiviteter på familjecentralen. Där finns också information uppsatt från kommun och landsting om olika föräldra- och barnutbildningar. Vänder jag mig om fastnar min blick på en stor anslagstavla med information om barnsäkerhet och om hur man kan undvika typiska faror i hemmet. På en låg hylla intill finner jag broschyrer om familjecentralen och annan föräldrainformation.

Jag kikar längre in i öppna förskolans lokaler och noterar att de framför allt är väldigt öppna. I ett och samma rum, som kanske kan liknas vid öppna förskolans rumsliga ”hjärta”, samsas en köksavdelning och matplatser med en omfattande yta för lek. Lekytan omfattar även soffor, hyllor med leksaker och andra stora fasta lekredskap som en rutschkana och en stor bil som ser ut att rymma flera barn. Det ser inte trångt ut. Dels är rummets storlek imponerande, dels ser det välplanerat och funktionellt ut.

Utöver detta rum finns tre betydligt mindre rum. Ett av dem är avsett särskilt för barn som ännu inte kan gå och som kanske inte heller kan sitta, ett andra har ett bord och diskbänk och lämpar sig för målning, ett tredje manar till kökslek, docklek och skapande.

Liksom på Pappaland innehåller Pappacentrum alla nödvändigheter som besökande föräldrar och deras barn kan behöva, oavsett barnens ålder: relevant köksutrustning och gott om utrymmen och möjligheter för lek, möten och samtal.

Av dessa fältanteckningar framgår att lokalerna är väl anpassade för spädbarn och barn i förskoleåldern. Allt som föräldralediga pappor och barn skulle kunna tänkas behöva under sina besök på pappaverksamheterna är på plats. Miljöerna stimulerar till omsorg om barn och till umgänge mellan pappor.

4.2 Om papporna

Hur kan papporna på Pappaland och Pappacentrum beskrivas? Den beskrivning som följer nedan är gjord i relation till olika sociala kategorier, levnadsomständigheter och individuella uttryck. Det kan låta självklart, men båda verksamheterna besöks först och främst enbart av män. Baserat på observationerna har jag dock ingen kännedom om det finns individer med annan könsidentitet eller könsöverskridande identitet, men en kvalificerad gissning är att det till verksamheter som vänder sig till pappor enbart kommer individer som anser sig vara just män. De besökande papporna är så vitt jag känner till biologiska pappor till och vårdnadshavare för det eller de barn som de besöker pappaverksamheten tillsammans med. Så gott som alltid är de besökande papporna föräldralediga, även om jag vid några tillfällen träffat pappor som kommer till pappaverksamheten för att de jobbar skift (och är lediga på dagen), för att de studerar på universitet (och hankar sig fram utan barnomsorg), för att barnets mamma är sjuk eller för att de är arbetslösa. Detta har dock varit såpass ovanligt att det inte finns några skäl att betrakta pappaverksamheter som något annat än en mötesplats för i första hand *föräldralediga* pappor.

Uppskattningsvis är de besökande papporna i regel i 30- till 35-årsåldern. Någon enstaka är äldre än 40 år och ett fåtal andra är omkring 25 år gamla. Så gott som alla verkar leva tillsammans med mamman till det barn eller de barn som är med dem på pappaverksamheten. Med andra ord utgörs pappaverksamheternas besökare av pappor som lever i heterosexuella familjebildningar eller, som en del av dem gör, i så kallade ombildade (heterosexuella) familjer.

En överväldigande majoritet av papporna är vita och talar ”obruten” svenska. Detta mönster är särskilt tydligt på Pappaland, men det är det gängse mönstret även på Pappacentrum som finns beläget i ett bostadsområde med en hög andel utlandsfödda. De pappaverksamheter som studerats i min avhandlingsstudie besöks alltså nästan uteslutande av män som antingen

kommer ifrån Sverige eller som har bott här under en längre tid och som därför behärskar språket utan svårigheter. Endast ett fåtal pappor verkar ha svårt att uttrycka sig på svenska.

Papporna har hittills beskrivits som en relativt homogen grupp med avseende på deras könstillhörighet och utifrån att de kommer till pappaverksamheten i egenskap av att de är föräldralediga. På en punkt är dock gruppen mer heterogen, nämligen beträffande klass, vilket här ska förstås i tämligen konkreta termer av utbildning, sysselsättning och boende. I mina samtal med papporna under observationernas gång träffar jag personer med vitt skilda yrken. Det är personer som arbetar inom eller med vård och omsorg, utbildning, forskning, industri, logistik, bygg, handel och informationsteknologi. Jag träffar chefer för större och mindre företag, mellanchefer, arbetare, studenter och arbetslösa – personer som sinsemellan har väldigt olika utbildningar: allt från grundskoleutbildning till forskarutbildning. Till Pappaland promenerar de som bor i lägenhet i närområdet. Men också de som bor i andra delar av staden, antingen i villa eller i lägenhet, tar sig dit på ett eller annat sätt. På Pappacentrum är mönstret detsamma, men mitt intryck är att det är få pappor som bor i närområdet. Snarare verkar de flesta pappor komma från andra delar av staden.

Beträffande pappornas individuella och kroppsliga uttryck kan sägas att de klär sig vardagligt. Oftast är det jeans och t-shirt, eller ibland skjorta, som gäller. Kort- och välklippta frisyrer är vanligare än långt eller rakat hår. Skäggen lyser i stort sett med sin frånvaro, även om föräldraledighet i allmänhet verkar medföra en viss skäggstubb. Normalviktiga och ibland vältrimmade kroppar eller grovhuggna kroppar är de som syns mest frekvent, snarare än överviktiga, underviktiga eller rörelsenedsatta kroppar.

Med allt detta sagt är det relevant att fråga sig om en uttömmande beskrivning av papporna kan sägas vara gjord. Givetvis är det inte så. Beskrivningen grundar sig på en sammantagen och subjektiv bild av såväl direkt som indirekt observerbara personliga och grupprelaterade karakteristika. Bilden som beskrivs är visserligen min, med den har förankrats över en relativt lång tid. Samtidigt som jag vågar hålla den för relativt allmängiltig så har den givetvis brister. Min förhoppning är dock att beskrivningen av papporna ska ge en inblick i de mönster av homogenitet och heterogenitet som kännetecknar papporna på Pappaland och Pappacentrum.

4.3 Den dagliga rytmen: en generell bild

Pappaland och Pappacentrum påminner till stor del om varandra beträffande de situerade aktiviteter som äger rum där under, låt mig kalla det, ”en vanlig dag”. Men för att synliggöra att det också finns skillnader dem emellan presenteras deras dagliga rytm här åtskilt, med början med Pappaland.

Beskrivningen som följer är av generell art. Den bygger på en sammantagen bild av observationerna och åsyftar inte några enskilda händelser.

* * *

När Pappaland öppnar under förmiddagen dröjer det inte särskilt länge innan de första papporna anländer tillsammans med sina barn. En efter en kommer de. Sällan kommer de i grupp. När det är som flest är det drygt 25 pappor på plats, varav nästan alla har ett barn med sig. Vid något enstaka tillfälle, närmare bestämt när (rädslan för) svininfluensan härjar som värst, är det färre än tio pappor som besöker verksamheten. I regel är det dock ungefär 20 pappor närvarande.

Pedagogen Håkan hälsar på var och en av papporna och deras barn, antingen direkt när de kommer eller någon gång under besöket. Är pappan ny för dagen visas han runt och får en kortfattad introduktion av vad Pappaland är för något: Här är det ”ingen sång, inga sagor” och ”man kommer och går som man vill”. Under pappornas och barnens vistelse på pappaverksamheten håller sig Håkan i bakgrunden. Hans framtoning är lågmäld. Han finns tillgänglig för dem som vill tala med honom, men är inte påträngande på något vis utan han låter papporna och barnen skapa sin egen gruppdynamik.¹⁹

Under den tid jag besöker pappaverksamheten är det höst respektive vinter, och det tar en bra stund för papporna att ta av barnen alla ytterkläder ute i hallen. När väl det är avklarat brukar papporna följa med sina barn till något av lekrummen. Om barnen kan gå själva, vilket många kan eftersom de flesta barnen är mellan ett och ett och ett halvt år, och dessutom känner igen sig i lokalerna, brukar de välja själva var de vill vara och leka. Papporna följer i sådana fall med i släptåg. Om barnen är yngre eller inte lika vana vid miljön brukar snarare papporna ta initiativet och slå sig ner tillsammans med barnen i ettdera lekrummet. Ibland hörs en kollektiv suck när pappornas rumpor möter det hårda golvet eller den mjuka lekmattan.

Väl inne i något av lekrummen slår det mig att det ofta är förvånansvärt tyst och lugnt. De barn som inte kan gå håller sig i mitten av det lekrum som är särskilt anpassat för dem. Ett samspel som växlar mellan försiktighet och

¹⁹ I ett av våra många enskilda samtal berättar Håkan att han strävar efter att välkomna alla pappor så att var och en känner sig accepterad för den han är. Han säger vidare att hans arbete i huvudsak går ut på att främja och underlätta anknytningsprocessen mellan barn och pappa, dock utan att berätta för papporna hur de ska bete sig. Håkan talar om vikten av att bemyndiga pappor (och mammor), så att de känner sig trygga i sina relationer till barn. Därför, berättar han, knyter han inte barn och pappor till sig. I stället vill han att pappor och barn själva ska utveckla en egen fungerande social dynamik som han inte ska stå i vägen för.

mer burdusa leksakskonflikter pågår mellan barnen. De kryper, hasar eller går fram och tillbaka, de prövar olika leksaker och de håller sig vanligen ganska nära sina pappor på golvet. Pappornas uppmärksamhet riktar sig mot barnens lek och upptäckarglädje. Tidvis är det knäpptyst papporna emellan och ibland samtalar de sparsmakat med varandra, medan intensiva och högljudda diskussioner hör till undantagen.

De lite äldre barnen (i detta sammanhang de som är ungefär ett och ett halvt år) tycker om att pröva rutschkanan i det andra lekrummet. Även här råder oftast lugn barn emellan, barn och pappor emellan samt pappor emellan. Papporna lunkar omkring eller sitter ner på golvet. De småpratar lite med varandra. Kanske läser de en tidning medan barnen leker eller så umgås och leker de mer intensivt med sina barn genom att till exempel kasta boll eller hålla i handen i samband med rutschkaneåkning. Mitt intryck är att lekrummen gott och väl räcker till för antalet besökare som kommer. Stämningen är god om än avvaktande de gånger papporna inte känner varandra särskilt bra. Jag kanske inte borde göra det, men mina värdesaker lämnar jag i jackfickan ute i hallen. Det är en trygg och pålitlig atmosfär som råder.

Efter en dryg timmes lek börjar de flesta papporna bege sig mot köket och matsalen tillsammans med sina barn. Det är dags för elvakaffe för föräldrarna och lunch för de flesta av barnen. Kaffe och smörgås köps för en billig penning och intas samtidigt som papporna hjälper sina barn med lunchen. De flesta barn får hjälp med matning, men några klarar måltiden på egen hand. Stämningen är förnöjsam. Om uppmärksamheten i lekrummen var riktad mot barnen och deras lek så är den nu mer delad mellan barnen och de andra papporna. Många parallella samtal pågår mellan papporna vid de olika borden.

När fika- och lunchstunden är avklarad är det flera pappor, uppskattningsvis hälften, som tackar för sig. De ställer in sin disk i diskmaskinen, säger hej då (åtminstone till dem de känner), klär på barnen och beger sig hemåt eller möjligen för att gå ut på stan med några andra pappor. De lägger ner sina barn i barnvagnarna som står parkerade i barnvagnsgaraget utanför huset och jag skulle tro att flertalet barn slumrar sött under promenaden bort från Pappaland. Eller, för de få pappor som tagit sig hit med bil, så blir det nog en lunchtupplur för barnen under hemresan. Även om tempot vanligtvis är lugnt på pappaverksamheten så är det nästan i en saktfärdig och sömning takt som tiden segar sig fram för de pappor och barn som stannar kvar den sista halvtimmen eller timmen efter lunchen. Leken och samtalen i lekrummen fortsätter, men aktivitetsnivån både bland pappor och barn är betydligt lägre.

* * *

Om Pappalands lokaler gapar tomma vid öppningsdags så är det ingenting i jämförelse med Pappacentrums. Den första halvtimmen är det vanligen tomt eller väldigt få pappor på plats, kanske bara en eller två stycken. Efter en timme brukar pappaverksamheten besökas av åtminstone en handfull pappor. Antalet besökare är dock aldrig så många som på Pappaland. Mellan två och femton pappor har det varit under de tillfällen jag genomfört mina observationer, med ett genomsnitt på knappt tio pappor. Även på denna pappaverksamhet har papporna i regel med sig ett barn mellan ett och ett och ett halvt år. Ett fåtal pappor har med sig flera barn än så. Något enstaka barn är omkring sex månader och några enstaka barn är tre till fyra år.

När papporna kommer, en efter en med sina barn, hänger de av sig ytterkläderna i den del av hallen som syns från öppna förskolans ”hjärta”. Har de vagnar med sig lämnar papporna dem i den del av hallen som ligger mer avskild från öppna förskolans lokaler. I början av observationsperioden (januari 2011) tar det en bra stund att få av overaller, mössor och kängor, medan avklädningen mot slutet av observationsperioden (maj 2011) är snabbt avklarad. Om barnen är stora nog och tillräckligt välbekanta med miljön är det i princip bara för dem att rusa in mot all spännande lek som väntar. De flesta pappor gör en stillsam entré, hälsar på personalen och i många fall på varandra.

Om personalen känner den pappa som kommer frågar de vanligen något om hur han mår och hur barnet/barnen har det. Är personalen bekant med den besökande pappans partner händer det att de ställer frågor om henne också. I de fall det kommer en ny pappa tar personalen i hand, berättar om verksamheten och visar runt i lokalen. Till skillnad från pedagogen Håkan på Pappaland är Pappacentrums personal, beteendevetaren Maria och förskolläraren Susanne, påtagligt närvarande och delaktiga i pappornas och barnens möten. De finns så gott som alltid i något av rummen tillsammans med pappor och barn, antingen var och en för sig eller tillsammans. De deltar i samtal med papporna genom att ställa frågor och genom att dela med sig av personliga erfarenheter på ett liknande sätt som papporna själva gör. Dessutom startar de diskussioner med papporna och initierar samtalsämnen som kanske inte skulle komma upp annars. De interagerar med barnen på ett genomgripande sätt, vilket innefattar att stödja dem i deras lek, att bära och gosa med dem, att sjunga med dem samt att tillsammans med barnen och papporna tillverka minnesvärda prydnader och konstverk, såsom hand- och fotavtryck, att ta med hem.

När papporna kliver in på öppna förskolan står kaffet redan förberett och klart. Med en kopp i handen slår sig papporna ner i en soffa eller vid ett bord och låter barnen börja leka på golvet bland alla leksaker som finns tillgängliga för dem. Någon bläddrar i en dagstidning, någon utbyter några

ord med personalen, någon annan inleder ett samtal med en annan pappa, någon kan mycket väl sitta tyst ett slag. De allra flesta samlas i ”hjärtat” och de pappor som inte tar sig en kopp kaffe slår sig vanligtvis ner på golvet i närheten av sina barn. Det är inte ovanligt att papporna tar upp en stor del av golvytan, genom att till exempel sätta sig bredbent med en bakåtlutande hållning eller genom att helt enkelt lägga sig ner på golvet.

De tre mindre rummen – som i tur och ordning är anpassade för bebisar, målning respektive kökslek – används i mindre utsträckning än ”hjärtat”. Babyrummet används ibland för att ett barn som har somnat på vägen till pappaverksamheten ska få sova färdigt, eller för att en pappa ska kunna dra sig undan med sitt lite yngre barn. I målarrummet eller köksvrån samlas emellanåt pappor med de barn som är såpass gamla att de kan sitta stilla och koncentrera sig på en och samma aktivitet en längre stund.

Precis som på Pappaland är mitt intryck att stämningen på Pappacentrum är god. Atmosfären är välkomnande, avslappnad, hjärtlig och trygg (även om jag ombeds att lägga in min väska med värdesaker i ett förrådsutrymme). Med all tydlighet präglas atmosfären av att barnen står i centrum, vilket avspeglar sig i mötet mellan papporna. Med den nästan obligatoriska kaffekoppen i handen betraktar papporna barnens rörelser och lek i rummet. Mitt intryck är att pappornas fokus ligger på barnen, även under de mest medryckande och engagerade samtalen pappor emellan.

Efter en eller ett par timmar av lek, när förmiddagen börjar gå mot sitt slut, är det i tur och ordning dags för städning, sångstund och lunch. Städningen är klar på några få ögonblick och vad jag kan se är det inte direkt någon pappa som försöker slippa undan. Leksaksdjur och utklädningskläder ska läggas tillbaka i sina lådor, bilar och motorcyklar ska parkeras i sina garage, och pussel och plastleksaker ska ställas tillbaka på sina respektive hyllplan.

När sångstunden ska ta vid slår sig pappor och barn ner på golvet i en formation som liknar en halvcirkel. Papporna har sina barn i famnen eller framför sig på golvet, åtminstone när sångstunden börjar. Ackompanjerade av förinspelad musik tar Susanne och Maria ton där de sitter på låga stolar i blickfånget framför pappor och barn. Pappornas blickar är nästan uteslutande på barnen. De sjunger med dem, visar rörelser, klappar med i sångerna och ser ut att ha en trivsamt och underhållande stund tillsammans. Jag slås av hur bra det låter och hur sällsynt det är att pappor avstår från att sjunga med.

Till skillnad från Pappaland har Pappacentrum ingen lika tydligt tidsbunden fika- eller lunchstund. Oftast äger lunchen rum efter sångstunden, även om ordningen ibland kan vara den omvända. Förutom den medhavda lunchen

så har papporna tidigare under dagen serverat sina barn ett lättare mellanmål. Vanligen sitter det flera pappor tillsammans vid ett bord och matar respektive barn. Det är ovanligt att någon pappa sitter ensam med sitt eller sina barn, men det händer. Det är inte heller särskilt vanligt att papporna själva äter något i samband med barnens lunch, men de få gånger någon bjuder på fika – eller som den gången när det bjuds på korv med bröd eller den gången när det är knytkalas – är stämningen i det närmaste uppsluppen.

Det är inte alla pappor som stannar för att ge sina barn lunch, även om de flesta gör det. Framåt lunchtid är det flera som har lämnat Pappacentrum, och efteråt gör även kvarvarande pappor det tillsammans med ett vanligen trött men nöjt barn i behov av en middagslur. Tystnaden breder ut sig över öppna förskolans lokaler.

4.4 Samtal mellan pappor

På både Pappaland och Pappacentrum är samtalen pappor emellan centrala för att beskriva den sociala dynamik som präglar dessa mötesplatser. Samtal pågår nästan överallt och hela tiden. Det är dock inte alla som deltar. Ett fåtal pappor föredrar att enbart fokusera på sina barn, och deltar på så vis nästan inte alls i några samtal. Mest intensiva och engagerande är samtalen i samband med att papporna fikar eller när de ger sina barn lunch. Vid dessa tillfällen är det vanligt att ett flertal pappor sitter tillsammans vid samma bord. Samtal mellan pappor pågår också medan de sitter i närheten av sina barn när de leker. Dessa samtal är mer korthuggna och blir ofta avbrutna när ett barn plötsligt behöver något av sin pappa. Mer förtroliga och lågmälda samtal mellan pappor eller mellan pappor och personal verkar äga rum i avskildhet. Sådana samtal får jag sällan möjlighet att lyssna till.

Kännetecknande för de flesta av samtalen är att de antingen är barnorienterade eller att de rör pappors erfarenheter av att vara föräldralediga. Samtal om barn handlar ofta om barnens utveckling, deras vanor och när de ska börja i förskolan. Berättelser om hur barn (inte) sover och äter samt jakten på en bra förskola nära hemmet är samtalsämnen där pappor öppet delar med sig av sina erfarenheter och tankar. Råd och stöd i sådana frågor kommuniceras däremot inte lika öppet. I den mån det förekommer brukar det inte diskuteras i större grupper, utan mer på tu man hand eller med personal.

De samtal som handlar mer om papporna själva berör vanligen deras föräldraledighet, yrkesarbete, boende och fritidsintressen. Ett ofta förekommande sätt att ta kontakt med en annan pappa är att presentera sig, fråga något om varandras barn, fråga när den andres föräldraledighet började (även om ordet ”pappaledighet” är dominerande), hur länge föräldraledigheten ska vara och vad den andre arbetar med. Relationen mellan föräldraledighet och yrkesarbete är ett vanligt samtalsämne. Det verkar vara enkelt

att prata om. Men det verkar också vara så att relationen mellan föräldraledighet och yrkesarbete engagerar, antingen för att det är skönt med ett avbrott från arbetet eller för att det finns en längtan tillbaka till arbetet. De pappor som verkar känna varandra lite närmare talar även om andra saker, såsom boende, fritidsintressen och andra mötesplatser för föräldrar. Var andra pappor och familjer bor, huspriser, renovering, sport, träning och var de bästa öppna förskolorna finns är exempel på sådana samtalsämnen.

Likväl som det går att observera vilka samtalsämnen som är vanliga, kan det noteras vad som sällan eller inte alls sägs. Det är slående att papporna sinsemellan sällan talar om sina familjer eller om barnens mammor. En annan tystnad gäller problem av olika slag. Att papporna skulle dela med sig av sina problem med varandra hade jag inte väntat mig, de flesta känner ju inte varandra särskilt väl, men jag förvånades av tystnaden omkring den egna familjen och barnens mammor.

De fynd som hittills redovisats baseras på mina observationer. Dessa kan kompletteras med vad som berättades under intervjuerna. En av de frågor jag ställde gällde vad pappor talar om på pappaverksamheter. Det dominerande mönstret i intervju svaren är att samtalen pappor emellan på pappaverksamheter, enligt papporna själva, saknar djup. Samtalen beskrivs som ytliga och inte särskilt känslösa. Med undantag för en intervju person, som säger att ”man pratar mycket om varandras barn”, betonas att samtalen framför allt handlar om arbete, hus och idrott. Samtidigt som sådana samtalsämnen betonas i pappornas berättelser, vore det fel att säga att känslor och barn saknas i deras skildringar av de samtal som äger rum på pappaverksamheter. Däremot lyfts inte barnen omedelbart fram som de centrala aktörerna. I stället behandlar papporna barnens roll i samtalen efter att de först radat upp vilka andra samtalsämnen som avhandlas på pappaverksamheterna eller efter att jag frågat dem om de inte pratar om barnen också. Här framträder alltså en viss skillnad mellan mina observationer av samtalsämnen och pappors redogörelser för dessa samtalsämnen. Enligt mina observationer är samtalen mer barnorienterade än när pappor själva redogör för dem.

På en punkt finns dock samstämmighet mellan observationer och intervjuer, nämligen gällande vad det inte talas om på pappaverksamheter. Under intervjuerna framhölls att samtal om barnens mammor, familje- och kärleksrelationer, känslor, problem och personliga förhållanden i regel inte berörs på pappaverksamheter. Pappaverksamheter framstår därmed som sociala miljöer som uppmuntrar till samtal om det som är direkt synligt på verksamheterna, det vill säga pappor och barn. Andra delar av livet förs det samtal om i någon men i liten utsträckning. Framför allt råder det tystnad omkring kvinnliga partners och mammor.

4.5 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har gett en övergripande bild av pappaverksamheter. Först och främst är dessa sociala miljöer, precis som öppna förskolor i allmänhet, barnorienterade (Berg & Zetterström 1989; Frank 2007). Det innebär att miljöernas fysiska utformning och de situerade aktiviteter som pågår (vilka till exempel framträder i den dagliga rytmen och i de samtalsämnena som pågår pappor emellan) tydliggör att den primära målgruppen för verksamheterna är barn från spädbarnsålder till yngre förskoleålder.

Pappaverksamheter uppmuntrar, i likhet med annan separat organisering av män som pappor, till kontaktskapande mellan pappor (Andersson Bruck & Cater 2016; Bergmann, Scambor & Wojnicka 2014; Chronholm 2004; Dolan 2014; Eriksson & Salzman-Erikson 2013; Klinth & Johansson 2010). Till skillnad från tidigare forskning om mäns särorganisering som pappor studerar jag sociala miljöer där pappor umgås i närvaro av sina barn. De situerade aktiviteter som pågår på pappaverksamheterna, särskilt de mer eller mindre institutionaliserade fika- och lunchpauserna samt de stunder då pappor sitter nära varandra och sina barn på golvet, manar till ett stillsamt kontaktskapande. Det vanligaste sättet att knyta kontakter med andra pappor är genom att samtala om varandras barn och i någon mån om personliga, men inte privata, förehavanden. Även om pappaverksamheterna är relativt homogena, så framträder inte denna homogenitet särskilt tydligt. Pappor knyter nämligen inte kontakter med varandra genom personliga relationer. Det gör de via sina barn.

Avslutningsvis stimulerar pappaverksamheter till relationsskapande mellan pappa och barn. Miljöernas genomgripande barnorientering gör det i det närmaste omöjligt och illegitimt att, som besökande pappa, ägna sin uppmärksamhet mot något annat än sitt barn. Barns omsorgs- och tillsynsbehov samt pappaverksamheternas sociala och fysiska utformning, främjar ett faddrande som erkänner och baseras på beroende snarare än autonomi. Det faddrande som praktiseras på pappaverksamheter är därmed barnorienterat, även om pappor också riktar ett visst intresse mot andra pappor. Pappaverksamheter framstår på så vis som sociala miljöer där pappor, enskilt och/eller tillsammans, i lugn och ro samt inom vissa givna institutionaliserade ramar kan utforska vad det innebär att ansvara för omsorgen om ett litet barn.

5. Att fadra tillsammans

Detta kapitel handlar liksom det förra om aktiviteter på pappaverksamheter. Dess syfte är att undersöka vad pappaverksamheter innebär för föräldralediga pappors vardagsliv samt att identifiera de normer som produceras omkring ett gott fadrande på pappaverksamheter. Det är dock inte aktiviteterna i sig som kapitlet fokuserar på utan deras innebörder. Först analyseras hur pappor använder sig av pappaverksamheter under sin föräldraledighet: I materialet framkommer att pappaverksamheter är en av samhällets mellanliggande zoner, som pappor kan använda sig av för att skapa sin vardag och för att hantera huvudansvaret för sina barn. Därefter analyseras hur ett acceptabelt och önskvärt fadrande ser ut på pappaverksamheter, där ansvars-tagande, tolerans och politisk korrekthet är centrala beståndsdelar.

5.1 Hur pappor använder pappaverksamheter

Hur använder sig pappor av pappaverksamheter? De användningsområden, eller ”svar” på denna fråga, som lyfts fram i följande avsnitt är vardagsskapande, att hantera huvudansvar och fadrande i mellanliggande zoner.

5.1.1 Vardagsskapande

Nästan alla pappor som jag har träffat och intervjuat under denna studie har besökt pappaverksamheter i samband med föräldraledigheten, även om några har gjort det under en tids arbetslöshet eller under studietiden. Föräldraledigheten beskrivs nästan uteslutande som en positiv upplevelse och som en tid i livet som är speciell. Dock verkar det vara viktigt att, som det ofta uttrycks i intervjuerna, ”hitta på” något under dagarna. Några av de vanligaste sakerna som nämns är att gå till någon öppen förskola, en närliggande lekpark, badhuset, att ta en promenad samt och att besöka Pappaland eller Pappacentrum. Pappaverksamheterna används på så vis som ett sätt att skapa en meningsfull vardag. Besöken där, liksom på andra platser, strukturerar och skapar ett vardagsliv som föräldraledig pappa. Pappaverksamheter fungerar därmed som en ”vardagsskapare”. Denna benämning lånar jag från en magisteruppsats om öppen förskola (Frank 2007: 64), där föräldrars besök på öppna förskolan beskrivs som ”ett sätt för föräldrarna att åstadkomma nödvändig ordning och struktur på vardagen, för dem själva och deras barn”.

En första aspekt av pappaverksamheter som vardagsskapare handlar om att de ges en *aktiverande* funktion. Utan pappaverksamheter och liknande mötesplatser vore det svårt att komma igång med dagen, verkar det som. Detta sätt att uppfatta vardagen som föräldraledig pappa uttrycks kanske tydligast av Eduard. När jag frågar honom hur han kom i kontakt med

Pappacentrum berättar han att en kompis ”lurade dit” honom. Till en början fick dock kompisen ”tjata lite”:

Men till slut kände jag: Nej, jag måste röra på mig på morgonen för att hålla mig pigg. Och Unni ska också få ha lite roligt och inte ha en trött pappa som inte orkar så mycket på morgonen. Nej, men så det var det. Då gick man ju dit sen, efter ett tag.

Pappacentrum framställs som ett botemedel mot passivitet och tristess, vilket även uttrycks av fler intervjupersoner. Björn talar till exempel om att Pappaland för honom fungerade som ett sätt ”att få tiden att gå” och att ”det var väldigt skönt att ha nåt att göra på dagarna”.

Eduards och Björns yttranden kan dels förstås ur ett yttre perspektiv, dels ur ett inre. Med yttre perspektiv avser jag att fadrande hänger samman med moraliska bedömningar, vilket pappor har vetskap om och som de förhåller sig till. Eduards uttalanden om att han måste röra på sig och att erbjuda sitt barn en rolig stund vittnar om hur sådana yttre krav kan se ut. Det gäller att agera moraliskt lämpligt genom att ta ansvar för sig själv och att stimulera sitt barn. Så verkar både Eduard och Björn uppfatta några av de moraliska förpliktelser som hör samman med fadrande i dagens Sverige. Ett sätt att hantera dessa påbud är att söka sig till pappaverksamheter.

Med inre perspektiv menar jag de subjektiva erfarenheter pappor har av att fadra, erfarenheter som inte nödvändigtvis har så mycket att göra med hur normer omkring ett gott fadrande ser ut. Björn säger kort och gott att ”det var väldigt skönt att ha nåt att göra på dagarna”. Att aktivera sig framställs inte här som något pappor vare sig måste eller bör, men om de gör det så fungerar pappaverksamheter och andra föräldraforum som uppskattade erbjudanden.

En andra aspekt handlar om att pappaverksamheter tillskrivs en *organiserande* effekt. Med hjälp av pappaverksamheter inrättas rutiner. Alexander kallar Pappaland för ”en liten hållpunkt [...] just att man träffar andra i samma situation” och Christian beskriver Pappaland som ”en rätt så fast punkt” som han tycker att det var ”mycket viktigt” att besöka. Jag tolkar dessa yttranden som att pappaverksamheter erbjuder en varaktighet i en tillfällig föräldraledighetsvardag, som i mångt och mycket avviker från livet som yrkesarbetande. Medan yrkesarbete är relativt förutsägbart, är vardagen som föräldraledig mer oförutsägbart. Att regelbundet besöka pappaverksamheter och andra mötesplatser för föräldrar och barn, är ett sätt att göra vardagen mer förutsägbart.

5.1.2 Att hantera huvudansvar

För de intervjuade papporna har föräldraledigheten inneburit att ha huvudansvaret för barnen, åtminstone på dagtid under ett antal månader (se tabell 2.2). Detta ansvar beskrivs i regel som tillfredsställande och utvecklande, eller som Freddy berättar att han tänkte: ”Nu vill jag vara pappaledig.” Men det förekommer också, dock mer sällan, att ansvaret beskrivs som ensamt och ansträngande. Detta kan exemplifieras med Christians ord, av vilka det framkommer att man som föräldraledig pappa kan uppleva ”brist på saker att göra” och känna ”rastlöshet”.

Även om huvudansvaret i huvudsak beskrivs i positiva ordalag, så måste det på ett eller annat sätt hanteras. Med ”hanteras” menar jag att situationen som föräldraledig pappa med huvudansvar för barn är en mer eller mindre ny situation i livet, vilken man måste lära sig att känna igen och bli bekväm med. Att besöka pappaverksamheter är ett sätt att hantera detta huvudansvar, som jag kommer att belysa ur följande tre aspekter: bekräftelse, normalisering och avkoppling.

Med den första aspekten, *bekräftelse*, avses mellanmänniskt stöd som får pappor att känna sig sedda som individer och kompetenta i sitt fadrande. Den bekräftelse som påtalas under intervjuerna handlar framför allt om att pappor blir sedda och tilltalade av personalen på pappaverksamheterna. ”Det är ett bra mottagande”, säger till exempel Eduard, som framhåller att ”det är bra personal som tar hand om dig”.

Det omhändertagande som Eduard talar varmt om har jag bevitnat många gånger på såväl Pappacentrum som Pappaland. Personalen på de båda verksamheterna har, som togs upp i föregående kapitel, visserligen olika förhållningssätt till hur de i praktiken interagerar med pappor och barn. Medan Eva och Susanne på Pappacentrum gärna initierar samtalsämnen, skojar med papporna och ofta har fysisk närkontakt med barnen, kan det förhållningssätt som Håkan på Pappaland har beskrivas som mer tillbaka-draget. Han låter papporna i stor utsträckning forma sin egen sociala dynamik, har en mer allvarlig ton och är sällan i fysisk närkontakt med barnen. Oavsett dessa skillnader uppfattar jag all personal som inklämmande och omsorgsfull, vilket sammantaget antagligen bidrar till pappors känslor av bekräftelse.

Med den andra aspekten, *normalisering*, avses en process där pappors upplevelser av fadrande succesivt övergår från att inledningsvis uppfattas som avvikande och unika till att senare uppfattas som normala och typiska. När jag frågar Christian om han tror att hans tid på Pappaland kan ha förändrat honom på något vis gör han följande reflektion:

Man tror inte man är ensam i världen om att inte sova, eller att barnet inte gör som jag säger. Liksom, det är inte jag som gör nåt fel, utan det är så här barn är.

Jag uppfattar Christians svar som att han menar att han känner sig normal som pappa och att hans barns beteenden är normala, genom att iaktta hur andra pappor och barn agerar. Även Gunnar påtalar något liknande, vilket framkommer i följande anekdot om ett kalas med en frustrerad mamma och en skrikande bäbis:

Vi var på ett ettårskalaset med Benjamin med en tjej i föräldragruppen. Och där på det där ettårskalaset var det en kvinna som gick omkring med ett barn som bara skrek och skrek [...] Och hon var så förstörd, hon bara: hade ni det såhär? Och det sa jag [...]: ja, precis så där minns jag att det var och sen blev det bättre. Hon bara såhär: gud vad skönt att nån säger det. Och det där tror jag är viktigt. Där tror jag Pappaland och även all vanlig föräldra-barn-verksamhet har en jätte viktig roll att fylla, just det här att man får veta att man är normal på nåt sätt.

Gunnars utsaga handlar inte specifikt om pappor, fadrande eller pappaverksamheter. I berättelsen framträder snarare allmängiltiga föräldraupplevelser av frustration och otillräcklighet – erfarenheter som enligt Gunnar lämpligen hanteras genom att föräldrar speglar sig i mer erfarna föräldrars kunskaper. Pappaverksamheter framställs som en av flera mötesplatser för föräldrar och barn där normalisering av föräldralivets vardagsbekymmer förekommer.

En tredje aspekt av att hantera huvudansvaret som pappa med hjälp av pappaverksamheter handlar om *avkoppling*. Under observationerna lade jag många gånger inte märke till något särskilt. ”Det händer ju ingenting”, skrev jag till exempel i fältanteckningarna under inledningsfasen av mina observationer på Pappaland. Att det inte händer något stämmer givetvis inte, men som avsnittet om den dagliga rytmen i kapitel 4 visade så kännetecknas pappaverksamheterna av ett relativt lugnt, ett stillsamt tempo och en tydlig barnorientering.

Hur kommer det sig att jag tolkar lugnet, det låga tempot och barnorienteringen (det jag initialt uppfattade som att ”ingenting” händer) som ett uttryck för avkoppling? Här följer ett exempel som tydliggör detta. Utdraget beskriver en del av ett samtal under en fikastund på Pappacentrum:

Samma dag som jag besöker Pappacentrum för första gången träffar jag en kvinna som personalen presenterar och beskriver som en språkpraktikant. En person som arbetar med en annan verksamhet på familjecentralen kommer in på öppna förskolan och hälsar på språkpraktikanten. Eftersom han talar hennes modersmål börjar de att samtala på det språket. Personalen på pappaverksamheten ber honom att berätta om öppna förskolans verksamhet. En stund senare låter han oss veta att han har berättat vad en öppen förskola är, vad som görs inom ramen för verksamheten och vad syftet är. En pappa som sitter vid ett bord med sin kaffekopp har tydligen lyssnat på samtalet och inflikar:

”syftet är att dricka kaffe” – ett uttalande som möts av idel varma skratt från såväl besökare som personal. Jag dras med i skrattet även jag.

Vi som lyssnar till pappans yttrande – det vill säga språkpraktikanten, personalen på pappaverksamheten, kollegan från familjecentralen, de besökande papporna och jag – får alltså veta att öppen förskola och pappaverksamheter finnas för att föräldrar ska få ”dricka kaffe” tillsammans (jfr Berg & Zetterström 1989). Pappan i fråga har till stora delar helt rätt. Ett av målen med samhällets föräldraskapsstöd är ju, enligt såväl föregående som nuvarande nationella föräldraskapsstödsstrategi, att uppmuntra till gemenskap och kontakt mellan föräldrar (Regeringskansliet 2009, 2018). Sådant kollektivt stöd utbyts gärna över en kopp kaffe på båda de pappaverksamheter jag observerat. Men (uttalandet om) kaffedrickandet kan också ses som ett uttryck för de möjligheter till avkoppling som samvaron på pappaverksamheter ger. Att i samvaro med andra på en trygg plats få vila i sitt huvudansvar som föräldraledig pappa, är något som uppskattas. Freddy uttrycker denna uppskattning så här, när jag frågar honom vad han skulle vilja förändra på Pappacentrum, om han fick chansen:

Det är en svår fråga [...] Jag måste tänka efter [...] Det känns inte politisk korrekt, eller så var jag inte så intresserad i det då, utan jag tyckte mest det var skönt att sitta på en stol och dricka kaffe [...] Nej, fan, jag kan inte säga att jag kommer på någonting.

Freddy letar i sitt minne. Han drar sig till minnes ett antal olika aktiviteter som ägt rum på Pappacentrum, men kommer inte på något särskilt han skulle vilja förändra. I stället talar han uppskattande om en erfarenhet som jag tolkar som avkoppling i huvudansvaret som föräldraledig pappa, det vill säga att ”det var skönt att sitta på en stol och dricka kaffe”.

Dessa två exempel på avkoppling vittnar om en önskan om att inte behöva känna sig ensam i samband med föräldraledigheten. På pappaverksamheterna som jag observerat är det tydligt att var och en är ansvarig för sitt eget barn, men samtidigt verkar det vara viktigt att få tillfälle att hantera och att i tid och rum få *vara* i detta huvudansvar tillsammans med andra. Pappaverksamheterna och de lättsamma fikastunderna erbjuder ett slags avkoppling i detta huvudansvar.

5.1.3 Fadrande i mellanliggande zoner

Det fadrande som praktiseras på pappaverksamheter utspelar sig varken i hemmet eller på arbetsplatser – de två platser eller domäner som tidigare genusforskning om pappor ofta handlat om. Hur används pappaverksamheter i pappors föräldraledighetsvardag, om verksamheterna betraktas som

mellanliggande zoner? Detta tas upp i form av tre överlappande teman: kollektivitet, social miljö och avlastning.

Kollektivitet handlar om hur pappor använder pappaverksamheter som en plats för möten. När jag inledde arbetet med denna avhandling var min huvudsakliga intention att undersöka hur pappor kollektivt hanterar föräldraskapet. Jag insåg efter en tid att mitt forskningsintresse i sig bar på en föreställning om att det är just det de gör, det vill säga *att* pappor kollektivt hanterar föräldraskapet när de träffas på pappaverksamheter. Jag började i stället tänka i *om*-termer: Kan pappors samvaro på pappaverksamheter över huvud taget förstås som kollektivt fadrande?

Svaret på den frågan är ja, om än med viss tvekan. Det är inte så att pappors kollektiva fadrande kännetecknas av att pappor tar ansvar för varandras barn eller att pappor uttryckligen ber varandra om råd beträffande vare sig familjeliv, arbetsliv eller omsorgen om barnen. Snarare handlar det om att träffa andra personer som är i en liknande livssituation och, inte minst, att göra det på en plats som är särskilt avsedd för ändamålet. Den kollektiva funktionen handlar om så grundläggande saker som att ha sällskap. Som Daniel uttrycker det: ”Det var nog det enda kravet jag hade. Just för att jag skulle komma dit och träffa andra farsor som var lediga”.

Det är viktigt att understryka att den kollektivitet som finns på pappaverksamheter äger rum i en viss *social miljö* – en barnorienterad miljö som ger både vuxna och barn möjligheter till stimulans och återhämtning. Vidare bör denna sociala miljö i sin tur förstås i relation till andra miljöer som pappor och barn vistas i, framför allt hemmet och andra mötesplatser för föräldrar och barn. Då hemmet kan upplevas som trångt, inrutat och isolerat framstår pappaverksamheter och andra mötesplatser för föräldrar och barn som en ”lösning”. Men föräldraforum kan även de upplevas som ansträngande eller besvärliga. Eduard berättar till exempel att han gärna kommer till pappaverksamheten för att slippa ”vara ute när det regnar”. Christian säger att han ibland tagit barnen till ett lekland, men framhåller att det inte är något man kan göra ”varje dag i veckan heller, för då är man ju bankrutt”. Därför, berättar, han, uppskattar han platser som pappaverksamheter, där det inte kostar något av vara.

Avslutningsvis kan pappaverksamheter som mellanliggande zoner förstås ur en *avlastande* aspekt. Med detta avses att pappor inte bara använder pappaverksamheter för att främja sina egna relationella intressen, utan också med sin partners bästa för ögonen. Både Björn och Eduard beskriver hur pappaverksamheter, och andra mötesplatser för föräldrar och barn, kan ha en avlastande effekt. Björn och hans fru Cecilia, som båda studerade när deras barn var små, använde sig av mötesplatser för föräldrar och barn för att ge varandra utrymme att studera: ”Vi fortsatte studera båda två [...] och byttes

av. Då var det ju väldigt mycket öppen förskola som vi gick på”, berättar Björn. Även Eduard framhåller att han använt mötesplatser för föräldrar och barn på ett liknande sätt, då han var hemma tillsammans med sin fru Frida under föräldraledighetens början. Han förklarar att han ville ge sin fru ”möjligheten att sova ut” och att det passade bra att besöka Pappacentrum just därför.

5.1.4 Diskussion: pappaverksamheter som övergång

Sammantaget verkar pappaverksamheter – genom sina vardagsskapande funktioner och som mellanliggande zoner där pappor kan hantera huvudansvar för barn – fungera som en *övergång*. Genom pappaverksamheter kan pappor succesivt bli ett med den faderskapsinstitution de är en del av och det fadrande de utövar.

Tolkningen av pappaverksamheter som övergång kan relateras till forskning om pappapolitik. Sådan forskning kretsar ofta omkring de politiska processer varigenom pappor, faderskap och fadrande artikuleras som politiska spörsmål. Av titeln på en ofta refererad bok inom området framgår detta tydligt: *Making men into fathers* (Hobson 2002). Om pappapolitiken som helhet ”[gör] pappor av männen” (Lammi-Taskula 2007: 62), vad gör då pappaverksamheter med pappor? En möjlig tolkning är alltså att pappaverksamheter som helhet fungerar som en övergång. Deltagandet i pappaverksamheterna framstår som en del av en uppsättning fadrandepraktiker, varigenom de nya erfarenheterna av att som pappa ansvara för omvårdnaden om ett litet barn kan konkretiseras såväl individuellt som kollektivt.

Tolkningen av pappaverksamheter som övergång kan också relateras till psykologisk och socialpsykologisk forskning om övergången från man till pappa. Den beskrivning som gjorts ovan beträffande hur pappor använder sig av verksamheter är som ett eko av hur den brittiske psykologiforskaren Michael E. Lamb (2010: 14) sammanfattar ett vanligt mönster i övergången från man (utan barn) till (involverad) pappa:

[T]he transition to fatherhood is a profound experience for many new fathers that triggers fascination about the new children and considerable introspection about the associated new roles and responsibilities, not only in relation to the newborns, but also in relation to their partners and other family members.

Det är sådana grundläggande erfarenheter och känslor som hanteras på pappaverksamheter. De vardagsskapande funktioner som pappaverksamheter tillskrivs är mer individorienterade på så vis att verksamheterna används för att aktivera den enskilde pappan och för att organisera hans föräldraledighetsvardag. Att pappaverksamheter används för att hantera huvudansvar i en social miljö/mellanliggande zon ska snarare förstås på relationell nivå. De

relationer som äger rum på pappaverksamheter möjliggör för de pappor som väljer att delta att känna sig tilltalade, bekräftade och normala.

Avslutningsvis är det viktigt att understryka att tolkningen av pappaverksamheter som *övergång* är abstrakt och öppen. Exakt hur pappor påverkas – det vill säga vad som är ”in” och ”ut” i denna övergång – är inte givet. Däremot står det klart att det på pappaverksamheter är möjligt för pappor att erövra ett slags autonomi – inte en autonomi som negligerar beroendorelationer utan som snarare hjälper till att bygga upp ett självförtroende varigenom beroendorelationer kan hanteras. Autonomi är på så vis relationell (Bach 2017). Det innebär att det självförtroende som är möjligt att erövra och att den normalitet som pappor kan erfara på pappaverksamheter, inrymmer ömsesidighet i relationer mellan pappor samt mellan pappor och barn.

5.2 Fadrandets sociala dynamik och gränser

Följande avsnitt handlar om de normer som produceras på pappaverksamheter till följd av hur pappor använder dem: Hur ser ett acceptabelt och önskvärt fadrande ut på pappaverksamheter? Denna fråga analyseras i termer av ansvar, tolerans och attityder.

5.2.1 Att ta ansvar

Tre former av ansvar framträder i materialet: att vara tillgänglig för sitt/sina barn, att inte ta ansvar för andras barn samt att inte vara för fokuserad på att ta ansvar. Att ta ansvar för *det egna barnet* handlar om att vara observant på vad det/de behöver och att vara aktsam om det/dem. Detta kommer till uttryck på flera sätt, till exempel genom att överhuvudtaget ta barnet till platser som pappaland eller andra mötesplatser för föräldrar och barn: ”Dom [barnen] behöver ju stimulans”, som en av papporna på Pappaland uttrycker det. Pappor har alltså enligt denna logik ansvar för att deras barn ska få uppleva något. Vidare gäller det att ha koll på var det egna barnet befinner sig och vad det gör. Med tanke på att papporna i regel befinner sig nära sina barn i lokaler som är väl utformade för späd- eller småbarn är detta antagligen inte alltför komplicerat. Men i vissa fall händer det att barn rör sig i rummet eller mellan rummen på ett sätt som gör att papporna måste ingripa. Här följer ett exempel på detta från Pappaland:

Jag står i hallen och kikar in i det lilla lekrummet, när ett barn springer ut ifrån lekrummet och rusar bort mot matsalen. Hennes pappa kommer snart därefter för att hämta henne. Jag frågar honom om hans dotter brukar springa ifrån honom sådär, vilket han bekräftar att det brukar hända. Jag inser att det är han själv som rusar efter dottern och ingen annan pappa. Det är så det fungerar här. Man tar ansvar för sitt eget barn, inte andras, så till vida inget särskilt händer. Om ett barn ramlar och slår sig och man är närmast så tar

man ju hand om barnet, eller ser till ett barn om pappan går på toa. Men om barnet ”rymmer” så verkar det inte vara allas angelägenhet.

Fallet med den förrymda dottern är typiskt för hur ansvaret för det egna barnet ser ut. Precis som jag resonerar i fältanteckningarna ovan, så gäller ansvaret framför allt det egna barnet.

Ansvar för barn är dock mer komplext och mångfacetterat än vad som hittills behandlats. Samtidigt som pappor huvudsakligen tar och visar upp ansvar för det egna barnet uttrycks empati och omsorg om *andra(s) barn*. Ett första exempel på detta summerar ett samtal mellan papporna Lasse och Niklas, som sitter tillsammans med sina barn och fikar på Pappaland:

Lasse säger att han har svårt att få i sitt barn mat. Niklas, som uppenbarligen känner Lasse, berättar om sin dotters konstanta matvägran. Tillsammans med sin sambo har de träffat en barnpsykolog för att prata om detta, inte så mycket för att de är oroliga över dottern utan mer för att de som föräldrar ska få råd [...] Lasses och Niklas berättelser är engagerade och inkännande. De bekräftar varandra beträffande barnens utveckling.

Ett andra exempel är hämtat från Pappacentrum. Det är vår. Pappor, barn och personal har gått ut för att grilla korv:

Stämningen är förnöjsam och trevlig. Solen skiner på oss och barnen kan vara relativt lättklädda, fast det bara är i början av maj. Det försiggår inte direkt några samtal mellan papporna under korvgrillningen och utevistelsen. I stället följer papporna sina barn, antingen där de sitter på filtarna och äter eller där de går runt på gräset och ser sig omkring eller, som några av dem gör, spelar lite boll. Vid några tillfällen får papporna rycka in och varna varandra så att inte barnen kommer för nära eller sätter sig vid de glasskärvor som finns på marken på en del ställen.

De två utdragen närmast ovan utgör exempel på när pappor tar ett visst ansvar även för andras barn. Även om fokus ligger på det egna barnet så är det tydligt att det finns empati för och omsorg om andras barn. I det första fallet handlar det om att empatiska tolkningar av andras livssituation och behov görs; i det andra fallet handlar det om att skydda andra(s) barn från att skada sig.

Vidare finns det exempel på att pappor upprättar skarpa gränser mellan å ena sidan ett stort ansvar för det egna barnet och å andra sidan frånvaro av ansvar för andras. Sådana gränsdragningar leder till irritation. Detta kan illustreras i beskrivningen nedan, vilken handlar om tre barn i ett- till tvåårs-åldern som alla vill åka i Pappacentrums lilla inomhus-rutschkana:

När alla tre barnen ska åka rutschkana krävs en del ingripanden. Stellan, som suttit på en stol och intagit en väldigt observerande roll, tvingas ingripa när

hans barn försöker ta fel väg upp till rutschkanan. Han gör det dock lite halvhjärtat. Han säger att barnet inte får göra så, men låter det samtidigt göra det. Ulrik kastar ett irriterat öga mot Stellan, eftersom hans barn sitter högst upp i rutschkanan och inte kan åka ner. Han väljer dock att ha överseende med Stellas agerande.

Ytterligare ett exempel på att pappor kan bli irriterade på varandra när andra inte tar ansvar för sina barn kan hämtas från intervjun med Eduard. När jag frågar honom om det förekommer att pappor tillrättavisar varandra ("men om nån gjorde nåt uppenbart tokigt, då – skulle man ifrågasätta det?") svarar han så här:

Ja, det är klart. Vi har ju en kille där nu som, han verkar ha en dotter som har väldigt starka nypor, på, jag gissar mellan två och två och ett halvt år, som bara nyper tag i hennes tummar. Han håller inte i händerna, utan han typ såhär [...] Så kan han svänga med henne. Det är klart jag ifrågasätter: Hur tänker du där? Men det är typ det enda. Men det är ju deras sätt att leka. Men annars ifrågasätter vi inte varandra där. Det är ditt barn, det är dina regler som gäller. Händer det nåt dumt, så händer på ditt, vad det nu heter.

I konflikten vid rutschkanan verkar irritationen handla om att den pappa som har ansvar för sitt barn inte ingriper. Stellan agerar inte när hans barn hindrar ett annat barn från att åka rutschkana. Och Ulrik, vars barn är den som berörs av Stellas icke-agerande, gör det inte heller – fast han visar med sin blick gentemot Stellan att han irriteras av situationen.

Fallet med pappan som svänger med sin dotter, vilket Eduard berättar om, utgör ett undantag. Det är, precis som Eduard förklarar, annars ovanligt att pappor säger till andra pappor eller barn om någon gör något vad som skulle kunna uppfattas som olämpligt. Den enda riktigt avvikande uppfattningen från detta mönster uttrycks av Gunnar, som menar att det känns "ganska naturligt att man säger till andras barn om dom gör nåt dumt". Sådana tillsägelser kunde jag dock inte iaktta under observationerna.

Slutligen ska jag ta upp en något apart aspekt av ansvar. Ansvarstagande och engagemang, i synnerhet för det egna barnet, är en framträdande norm på pappaverksamheter. Men det verkar finnas gränser för *hur mycket* och för *vilken sorts* ansvar som är legitim. Om detta talar Daniel, Freddy och Gunnar. Daniel berättar besvärat om att "det var några killar som kunde spela gitarr". De började ta med sig sina gitarrer och höll i sångstunder tillsammans med andra pappor och barn. "Jag tyckte det var lite jobbigt", berättar Daniel. Freddy talar om att det var besvärande att en av papporna på Pappacentrum "hade svar på allt, och han gjorde si, och han gjorde så". Gunnar berättar om något liknande när han varnar för "alla krav som finns". "Jaha, dricker han ur plastflaska!", raljerar Gunnar över hur det kan

låta på andra mötesplatser för föräldrar som han har besökt eller hört talas om.

Gemensamt för de erfarenheter Daniel, Freddy och Gunnar berättar om är att gränsen för vad som är en legitim nivå och form av ansvar kan överskridas. I fallet med de gitarrspelande papporna verkar det, för Daniels del, som om ansvaret för och engagemanget i de egna barnen övergår i en påträngande attityd som bryter mot den ”avslappnade” stämning som han verkar mena bör råda på pappaverksamheter. Fallen med pappan som sägs ha svar på allt och påtalandet om att föräldrar behöver tona ner kraven på sig själva och varandra, tolkar jag också som att en alltför påträngande attityd inte är önskvärd på pappaverksamheter. Om ansvar och engagemang för det egna barnet övergår i att låta andra veta vad som är bäst för dem utan att empatiska tolkningar av den andre görs, mottas detta snarare med distansering än med tacksamhet.

5.2.2 Tolerans: att få vara som man vill

Med tolerans menas att det finns ett tillåtande klimat pappor emellan. Under förutsättning att var och en tar ansvar för sitt barn, finns det en hög grad av frihet vad gäller hur pappor interagerar med varandra. Här ska jag beskriva två huvudsakliga tendenser i pappors inbördes interaktion. I den ena visas *intresse* för andra pappor och en vilja att bli en *integrerad* del av de situerade aktiviteter som pågår på pappaverksamheter. I den andra har pappor snarare en *ointresserad* uppsyn inför andra pappor och *avskiljer* sig från pappagemenskapen.

En tidig fältanteckning från Pappaland handlar om kontaktskapande mellan pappor. I anteckningen noterar jag att det finns en stor variation i hur pappor tar kontakt med varandra:

Det varierar om man tar kontakt över huvud taget. När föräldrarna träder in i lekrummen brukar någon eller några hälsa med ett ”hej”, diskret eller inte diskret. En del tar i hand och presenterar sig med namn, andra gör inte det. Det sociala spelet verkar inte kräva att man gör det. Man kan också låta bli, bara slå sig ner och inte prata, låta barnet leka.

Den reflektion som görs i fältanteckningen, där det uttrycks att det ”sociala spelet” inte kräver att man hälsar och att det är gott nog att ”bara slå sig ner och inte prata, bara låta barnet leka”, står jag fast vid även såhär flera år senare. Fältanteckningen illustrerar att deltagarna på pappaverksamheterna är toleranta inför andra deltagares vilja att integreras eller att avskiljas från gemenskapen.

Ytterligare ett exempel på en sådan typ av tolerans återspeglas i följande fältanteckningar från Pappacentrum. Här illustreras att det i ett och samma

rum och vid samma tidpunkt existerar en integrerande *och* avskiljande social dynamik mellan pappor:

I det stora gemensamma lekutrymmet befinner sig fyra pappor och sex barn. Thomas och Erik sitter vid ett bord och samtalar över en kopp kaffe – ständigt dessa kaffesamtal – om det VM i längdskidåkning som just nu pågår. Mattias sitter på golvet, alldeles i närheten av mig, tillsammans med sina medföljande barn. En av dem ligger i en babysitter och den andra leker med bilar strax framför sin pappa. Min uppmärksamhet drar sig dock till Jim som, vilket jag även tidigare lite roat har sett honom göra, ligger på rygg på en golvmatta med en upp- och nedvänd leksaksback som huvudkudde. Hans äldre barn, som är i tvåårsåldern, kommer och lägger sig på hans bröst. De gosar med varandra och leker med några plastdjur som ligger huller om buller intill dem. Pappan söker uppmärksamhet från sitt andra något yngre barn, som sitter med napp i munnen en bit därifrån. Skämtsamt verkar det som om pappan försöker väcka det yngre syskonets avundsjuka genom att tydligt demonstrera att han och det äldre syskonet har det gosigt tillsammans, men det yngre barnet verkar inte bry sig nämnvärt. Den stillsamma lek- och vilostunden övergår snart i lek i rutschkanan. Pappan hjälper båda sina barn upp i rutschkanan, och barnen skrattar intensivt när de turas om att åka.

Medan Thomas och Erik visar intresse för varandra genom att tala om skid-VM, uppvisar vare sig Mattias eller Jim intresse för några andra pappor alls. De senare är i stället upptagna av sina barn. Det fokus som de riktar mot barnen och deras behov bidrar till att pappor, om än tillfälligtvis, görs till sekundära personer. Om pappor avstår att interagera med andra pappor så verkar det inte uppfattas som något slags gränsöverträdelser, åtminstone så länge som de riktar sitt relationella fokus mot barn.

Att såväl integrerade som avskiljande interaktionsmönster finns och dessutom legitimeras på pappaverksamheter beror antagligen på verksamheternas barnorientering. Den barnorientering som avspeglar sig i verksamheternas intentioner och i deras fysiska miljöer ger plats för både möten och tillfällen att dra sig undan. Detta skapar goda möjligheter för möten som bygger på tolerans beträffande på vilka sätt pappor väljer att möta och bemöta andra pappor. Att inte visa intresse för andra pappor verkar vara lika legitimt som motsatsen, så länge det finns ett relationellt fokus på barn.

5.2.3 Politiskt korrekta attityder

Pappors relationer till varandra på pappaverksamheter präglas överlag av respekt och tolerans. Under observationerna lade jag aldrig märke till att någon betedde sig illa mot någon annan eller gav uttryck för attityder som skulle kunna såra andra, även om det såklart förekommer att pappor irriterar

sig på varandra. Vidare skulle jag vilja kalla de attityder som pappor uttrycker – till andra personer, grupper, instanser och samhällsfrågor – för i det närmaste politiskt korrekta. Tre bärande element beträffande sådana attityder har identifierats: 1) att vara för jämställdhet mellan könen, 2) att vara medveten om en potentiellt skadlig herrklubsmentalitet, 3) att vara mot homofobi och rasism.

Som jag tidigare har påpekat är det vanligt att pappor talar om sina barn, barnomsorg och förskola, föräldraledighet, arbete, boende och fritidsintressen. Och även om det är ovanligt att pappor uttryckligen berör hemförhållanden och partners/barnens mammor i sina samtal är det tydligt att samtalen bär på en ganska så utpräglad familjeorienterad diskurs. Familjelivet är närvarande på pappaverksamheterna, även om inte hela familjen är samlad där. Vidare är *jämställdhet* essentiell i denna familjeorienterade diskurs. Detta kan exemplifieras med följande utdrag från fältanteckningarna från Pappa-centrum, vilka beskriver fem pappor som sitter på golvet i närheten av sina barn och talar om hus och husköp:

De talar om vilka områden som är bäst, lämpliga storlekar på husen och huruvida det är rimligt att köpa renoveringsobjekt eller inte. Dock kommer samtalet i första hand att handla om priset på husen. Flera av papporna ondgör sig över de höga priserna [...]

En av papporna, Magnus, berättar om ett par som han känner. De har nyligen flyttat till stan från en större stad och köpt ett hus för en avsevärd summa [...] Det visar sig att pappan i hushållet drar in nästan alla pengar och mamman nästa inga. Dessutom, berättar Magnus vidare, så väntar paret sitt andra barn, vilket har gjort Magnus och hans fru lite oroliga. De har pratat med kvinnan i förhållandet om det inte är dags för mannen att ”trappa ner” nu när de snart blir en till i familjen. Pappan menar dock att det inte verkar vara möjligt, eftersom de har satt sig i en situation där de har blivit beroende av mannens höga inkomst. ”Det är inte rättvist”, menar Magnus, att mamman i familjen ”ska ta allt”.

De andra papporna i rummet reagerar så vitt jag kan se negativt på denna berättelse. De flesta uttrycker sitt engagemang i det som berättas genom att nicka och humma instämmande.

Berättelsen om det ojämsställda paret i det dyra huset fungerar här som en fond att förhålla sig oppositionellt till. Genom Magnus kommentarer om att det inte är ”rättvist” och genom de lyssnande pappornas nickande och hummanden (åter)skapas jämställdhet som ett önskvärt tillstånd i familjelivet.

Nära sammankopplat med idealet om jämställdhet är de attityder till sårorganisering av män som pappor, som gör gällande att män/pappor måste iaktta varsamhet. Denna diskussion kommer jag att ägna större utrymme i

kapitel 9. Här ska jag nöja mig med att konstatera att det finns en *medvetenhet* om att sammanslutningar bestående av enbart män kan innehålla ned-sättande attityder gentemot kvinnor. Allra tydligast framkommer detta i intervjun med Gunnar, i vilken det framhålls att det visserligen kan före-komma att ”man drar lite grövre skämt” men att ”den typen av manlig gemenskap” egentligen inte kännetecknar Pappaland. ”Det är inte grabbigt på Pappaland [...] Det hör inte dit”, säger Gunnar. Mina observationer bekräftar den bild som Gunnar ger. När papporna skojar med varandra och när kvinnor och mammor omtalas, så har sexism ingen plats.

Slutligen framträder toleranta eller till och med *positiva attityder till homo-sexualitet* och *etnisk/nationell mångfald*. Samtidigt ska det påpekas att pappa-verksamheterna som studerats är tämligen heteronormativa och homogena i termer av just etnicitet och nationell härkomst. Detta motsäger dock inte att verkamma attityder kan vara toleranta. Detta påtalas till exempel av Freddy. På min fråga om det finns personer som inte passar in på pappa-verksamheter svarar han att ”rasistiska eller homofoba värderingar [...] det skulle ju inte alls passa in”. Något liknande observerade jag också under ett samtal mellan Carl och Jimmy på Pappaland. I fältanteckningarna nedan sammanfattar jag samtalet och reflekterar över etnisk segregation:

Carl berättar om två andra öppna förskolor som han brukar besöka. Den ena av dem drivs av en kyrka och brukar, enligt pappan, locka ”svenska” mammor. Den andra ligger i ett bostadsområde med en hög andel utlandsfödda och drivs av kommunen. Carl menar att det är givande att vistas med sitt barn i olika miljöer med olika människor. Han ger ett exempel på det. Det händer att det kommer på tal hur många barn man vill ha. På kyrkans öppna förskola brukar folk vilja ha ”ett, två barn”. På kommunens öppna förskola skiljer sig diskussionerna på detta tema åt: ”fem, sex barn” kan vara ett lagom antal, enligt Carl.

Jimmy verkar inspirerad av Carls erfarenheter och uttrycker att det vore önskvärt att i större uträkning besöka öppna förskolor som är mer etniskt hetero-gena. Jimmy beklagar sig över att han själv bor i ett etniskt segregerat område och önskar att hans barn skulle få möta fler personer som inte är infödda svenskar.

Carl och Jimmy uttrycker en positiv inställning till mångkultur. Samtidigt kvarstår det faktum att de båda verkar bo och röra sig mest i (vita) segregerade områden, vilket ökar risken för att framställa etniska minoriteter på ett exoti-serande vis. Det är dock inte den enda möjliga läsningen av exemplet. En annan tolkning är att det på de pappaverksamheter som har observerats finns attityder som, könssegregationen och den etniska segregationen till trots, åtminstone har en potential att främja mångfald och jämlikhet.

5.2.4 Diskussion: gränser för pappors autonomi

Analysen av den sociala dynamiken på pappaverksamheter har framför allt handlat om gränsdragningar, genom vilka normer om ett gott fadrande skapas. Tre mönster har framkommit: att ta ansvar, att stå upp för politiskt korrekta attityder samt att vara tolerant i interaktionen med andra pappor.

Såväl beroende som autonomi framträder i dessa mönster. Beroende visas framför allt i pappors ansvarstagande för sina barn – en form av ansvar med vilken barns beroenderelation till pappor hanteras. Detta beroendeförhållande ges hög legitimitet när det talas fram i intervjuer och när det praktiseras handgripligen på pappaverksamheter. I likhet med tidigare forskning om mäns och pappors barnomsorg i allmänhet och pappors erfarenheter av föräldraledighet i synnerhet, framkommer här att pappor kan, vill och, enligt papporna själva, bör skapa förtroliga och exklusiva relationer även till barn i mycket ung ålder (Brandth & Kvande 2003; Chronholm 2004; Dermott 2008; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Klinth & Johansson 2010).

Mer autonoma förhållningssätt framträder också i pappors relationer till sig själva, till andra(s) barn och till andra pappor. Att agera avslappnat och att inte ta för mycket ansvar kan ses som uttryck för att lägga hanterbara krav på sig själv som pappa. Här skapas ett slags autonom relation till självet, där fadrandets intensitet och engagemangsnivå inte nödvändigtvis är kopplat till den enskilde pappans uppfattning om sitt eget värde (jfr Bekkengen 2002). Att inte åta sig ansvar för andra(s) barn är ytterligare ett exempel på hur autonomi yttrar sig. Här skapas utrymme för andra pappor och deras barn att hitta sin egen sociala dynamik. Att visa tolerans för andra pappors vilja att integreras eller avskiljas från pappagemenskapen kan även det läsas som ett uttryck för autonomi. Varje pappa ses som en autonom individ, med rätt att välja på vilka sätt han vill interagera med andra.

Det finns dock två gränser för hur pappors autonomi kan framställas. Gränserna för ett acceptabelt fadrande går vid att inte ta ansvar för sitt eget barn samt att ge uttryck för politiskt inkorrekta attityder. Ansvar är ett tema som Doucet (2006a, 2015) behandlat i sina arbeten om hemmapappor och föräldralediga pappor i Kanada. Doucet skiljer mellan känslomässigt ansvar, moraliskt ansvar och socialt ansvar.²⁰ Dessa tre aspekter innebär att ta ansvar för barns behov, att förhålla sig till könade normer omkring föräldraskap samt att ansvara för barns sociala liv utanför hemmet. På pappaverksamheter aktualiseras särskilt ett socialt ansvar, där såväl pappor som barn får möjlighet att aktiveras och skapa relationer till andra. Pappors autonomi är på så vis relationell och reflexiv (Bach 2017; Nordberg 2005b). Att autonomi är relationell innebär att den innehåller ömsesidighet och empati, vilket kan

²⁰ På engelska: *emotional, moral* och *community responsibility*.

liknas vid ett förtroendekapital som pappor har att vårda. Med att autonomin är reflexiv menar jag att den kräver en viss maskulinitetspolitisk själv- och omvärldskunskap. Det verkar för pappor gälla att försvara jämställdhet, att visa förståelse för olika slags ojämlikheter och att opponera sig mot faderliga och manliga privilegier.

5.3 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har behandlat hur pappor använder sig av pappaverksamheter samt hur ett acceptabelt och önskvärt fadrande ser ut på pappaverksamheter. Jag har tagit upp att pappaverksamheter används som en *övergång*, genom vilken pappor uttrycker autonomi i de fadrandepraktiker de utför. Autonomi är inte negligerande eller självcentrerad. Snarare kretsar den omkring att känna sig trygg i faderskapet som institution, att bygga upp ett relationellt kunnande i sitt fadrande och att erövra självförtroende som pappa.

Jag har också behandlat *ansvar*. Ansvar är helt centralt på pappaverksamheter. Det ansvar pappor förväntas kunna ta är relationellt: Pappor förväntas kunna ta ansvar för relationer, särskilt för relationen till sitt eget barn. Men ansvaret är också reflexivt: Pappor förväntas känna till och fundera över vilka förhållningssätt och attityder som är moraliskt och politiskt gångbara i ett relativt jämställt och pappavänligt samhälle som det svenska.

Hänger det på något vis samman att pappaverksamheter används som *övergång* samt att den överordnade aspekten av ett acceptabelt och önskvärt fadrande på pappaverksamheter är *ansvar*? Ja, åtminstone på två sätt. En tolkning är att pappaverksamheter *fungerar som en övergång som uppmuntrar pappor att känna och att ta ansvar*. De barnorienterade aktiviteter som pågår uppmuntrar i sig till att ta ansvar och ge uttryck för ansvarskänslor. En annan tolkning är att de *normer om ansvar som uttrycks på pappaverksamheter påverkar på vilka sätt pappaverksamheter kan fungera som övergångar*. Genom att pappor visar kännedom om vilka typer av ansvar och attityder som är legitima, konstrueras pappaverksamheter som en övergång där pappor förväntas gå från något till något annat: från isolering och brist på struktur till socialitet och struktur, från osäkerhet och icke-normalitet till bekräftelse och normalitet, från stress till avkoppling och avslappnade attityder, från individualism till kollektivism. Sådana övergångar, även om det ska tilläggas att de bör läsas som abstraktioner snarare än observerbara processer, verkar alltid uppträda mot bakgrund av vikten att fadra ansvarsfullt.

Från och med nästa kapitel kommer jag att lämna mindre utrymme för pappaverksamheternas situerade aktiviteter. I stället fördjupas ett relations-tema. Det förhållande som berörs först är pappors relationer till sig själva.

6. Det fadrande självet

Temat för detta och nästkommande tre kapitel är de relationer som förknippas med fadrande. Med detta avser jag pappors relationer till följande parter: sig själva, sina barn, kvinnor som mammor och män som pappor. Syftet med detta kapitel är att undersöka en särskild aspekt av dessa relationer, nämligen relationen till självet. Hur produceras ett fadrande själv? Att studera fadrande genom att fokusera på självets analysnivå innebär att individuella erfarenheter – och särskilt kontraster, motsättningar och mönster häri – synliggörs. De mönster som tas upp i kapitlet är delaktighet och distansering.

6.1 Delaktighet

Ett första mönster i materialet är att det fadrande självet beskrivs genom att personliga erfarenheter beträffande delaktighet och närvaro i barnens liv lyfts fram. Ett inledande exempel på detta handlar om vikten av att som pappa ta ansvar för sin relation till sitt eller sina barn. Ett sådant *självmédvetet* förhållningssätt har jag hämtat ur intervjun med Eduard, som många gånger under vårt samtal kontrasterar sina fadrande-ideal mot sin egen uppväxt. Uppväxten beskriver han som otrygg, med en mamma som inte var särskilt närvarande och en pappa som var helt frånvarande:

Jag vill inte att mina barn ska uppleva att jag försvinner hela tiden. Dom ska ha en säkerhet. Pappan fanns inte med i bilden ens [...] Jag tänker väldigt mycket, det kan förstöra, det kan förbättras. Men jag skulle aldrig, jag älskar den här närheten med mina barn [...] Det är väldigt viktigt för mig, för då känner jag att jag lyckats uppfylla det jag önskat att jag skulle uppfylla, när jag blir förälder själv. Mina barn ska veta att, det här är min pappa, och jag kan lita på att min pappa är här.

Den egna uppväxten fungerar som en motbild till hur Eduard skildrar dels sin nuvarande situation som pappa, dels de önskemål han har om hur framtiden med barnen ska komma att se ut. Eduards funderingar handlar om vikten av att vara närvarande, att förstöra eller främja barns uppväxt samt att vinna förtroende hos sina barn. Genomgående i intervjun med honom, både i citatet ovan och i intervjun som helhet, är att han reflekterar över vad det innebär att vara pappa i termer av ansvar, närvaro och trygghet. I talet om vikten av att ”uppfylla” dessa krav produceras här ett högst reflekterande, självmedvetet och rannsokade själv, i vilket höga ideal om goda uppväxtvillkor för barn är den bärande beståndsdel.

Ett annat exempel på hur personliga erfarenheter kan lyftas fram handlar om att visa *sårbarhet* och *empati*. Följande utdrag ur fältanteckningar baserar sig på ett samtal mellan papporna Klas och Olof på Pappacentrum. Utdraget föregås av att Klas, Olof, deras respektive barn och jag sitter och äter lunch

tillsammans. Runt omkring i lokalen sitter ett flertal pappor och barn och äter, medan vi vid vårt bord till en början småpratar om hur det är att vara föräldraledig:

Konversationen avklingar efter ett slag och vi äter under tystnad. Efter ett tag börjar Klas och Olof samtala omkring sina barns sovvanor. Båda berättar att deras barn, 10 respektive 12 månader, vaknar på nätterna och vill sova mellan föräldrarna. 'Det är lustigt hur en liten kan ta så mycket plats', säger Klas. Olof instämmer och illustrerar med armarna hur barnet brukar lägga sig på bredden mellan honom och barnets mamma. Deras samtal om barnens sovvanor har inledningsvis en humoristisk underton, samtidigt som i synnerhet Olof tycker att det är svårt att veta hur han ska hantera situationen. Planen är, berättar han, att låta barnet ligga kvar i sin säng när hon vaknar på nätterna. Hon ska inte få komma över till mamma och pappa. Inte heller ska hon få välling på natten. Olof ser inte särskilt bekväm ut över att ändra på dotterns natrutiner och jag får intrycket av att det snarare är mammans idé än hans egen, även om jag naturligtvis inte kan veta detta. När han berättar om de ändrade planerna tar han sig för bröstet och säger att "det känns i hjärtat" i och med att barnet faktiskt tystnar så förnöjt mellan mamma och pappa.

Förutom att samtalet mellan Olof och Klas visar hur pappor på ett enkelt sätt kan stödja varandra genom att utbyta erfarenheter, produceras här reflekterande fadrande själv som är sårbara och empatiska. Av Olofs tal framgår att han inte verkar vara tillfreds med hur han och hans partner har löst dotterns natrutiner. Han vrider och vänder på sin situation. Men i stället för att söka efter en lösning på problemet eller att utmåla dotterns mamma som ett hinder, verkar hans redogörelse fungera mer som ett sätt att få uttrycka sina tankar och känslor. Utan att göra anspråk på någon specifik psykologisk analys menar jag att han därmed gör sig sårbar. Och mer specifikt: Han gör sig sårbar inför sina lyssnare och samtalspartners, alltså Klas och mig. I och med den lyssnande position som framför allt Klas intar under samtalet, ges också relationella förmågor i allmänhet och empatiska förmågor i synnerhet legitimitet. Empati blir på så vis, tillsammans med sårbarhet, möjliga element att inkorporera i ett fadrande själv där vikten av självmedvetenhet och delaktighet betonas.

6.2 Distansering

Ett andra mönster i materialet bryter delvis mot de exempel som tagits upp ovan, där ett stort mått av självmedvetenhet och delaktighet framträder. I detta andra mönster uttrycks inte självmedvetenhet särskilt ingående eller frekvent. I stället beskrivs fadrande själv på ett distanserat och mindre självmedvetet vis.

Två exempel på distans ska ges. Det första handlar om att *tona ner sin egen delaktighet* i omsorgen om barnen. Ett sådant förhållningssätt ger Alexander uttryck för, då han menar att mammor ”reflekterar mer över barns utveckling och välbefinnande” jämfört med pappor. När han berättar om detta verkar han utgå från sig själv och sitt eget parförhållande, men han säger också att han tror att ”det är lika[dant] i många förhållanden”. Han berättar vidare att pappor är mer praktiskt lagda, vilket han illustrerar med följande tankefigur:

Är barnen nöjda och glada så [analyserar man] inte på samma sätt, utan [...] är det bra så är det bra.

Jag frågar honom om inte detta sätt att tänka också är att reflektera. ”Jo, det är det ju”, svarar han, men förtydligar att han behöver draghjälp från sin partner, Beatrice, för att han i större utsträckning ska reflektera mer över sitt föräldraskap och sina barn:

Beatrice måste starta om vi ska börja prata något djupare om barnens utveckling [...] Det kommer alltid från henne.

I Alexanders tal framträder tre huvudlinjer. Den första handlar om hur pappor relaterar till och tar sig an barn. Den andra handlar om hur föräldrapraktiker förhandlas på parförhållandets arena. Den tredje, vilken är den som jag kommer att uppehålla mig vid, handlar om hur det som pappa går att förhålla sig till sig själv i sitt eget fadrande.

Min tolkning av Alexanders utsagor är att de ger uttryck för distans som dels nedvärderar den egna kompetensen, dels åsidosätter betydelsen av fadrande i relation till modrande. När Alexander talar om att han inte analyserar hur hans barn har det, ger han också uttryck för en form av självdistans. Han formulerar ett själv som om det vore fristående från barn och som nedvärderar det egna kunnandet i fadrandet. Att lägga märke till att barnen har det ”bra”, som Alexander säger, är alltså något som kräver både uppmärksamhet och relationsorientering men kanske inte särskilt mycket självvranssakan. När Alexander talar om att barnens mamma är den som initierar ”djupare” samtal om barnen, formulerar han dessutom ett själv som är distanserat på så vis att det är åsidosatt. Här produceras ett fadrande själv som är perifert i relation till modrande.

I ett andra exempel betonas *självbestämmande*. Ett exempel på detta får illustreras av ett samtal mellan papporna Henrik, Ole och Petter, som vid ett av sina besök på Pappacentrum diskuterar sina barns förskolestart. Här följer ett ganska utförligt utdrag ur mina fältanteckningar:

Henrik, Ole och Petter sitter och samtalar medan deras barn rör sig och leker på de stora öppna lekytorna. Henrik och Ole sitter på köksstolar på var sin

sida om ett bord. Henrik har benen i kors och en armbåge på bordet. Han sitter lätt framåtlutad. Ole sitter med benen i kors, ganska så kraftigt bakåtlutad på sin stol. Petter sitter bredbent och framåtlutad i en fåtölj en kort bit därifrån. Till en början noterar jag att samtalet handlar om smartphones, abonnemangstyper och abonnemangspriser.

Snart övergår dock samtalet till att handla om inskolning på förskola, eller ”dagis” som de tre papporna omnämner det. Det visar sig att inskolning är aktuellt för pappornas barn, som alla är i ett- till ett och ett halvtårsåldern. Ett av barnen har redan börjat skolas in, men har ändå kommit med sin pappa till Pappacentrum idag för att undvika den magsjuka som härjar på förskolan. Ett annat barn ska börja inskolningen om en vecka och för ett tredje är det dags om en månad. I pappornas samtal visar det sig att alla tycker att det ska bli skönt att återgå till jobbet igen. De ser alla väldigt positivt på att barnen börjar förskolan och de skämtar förnöjt om att gå och ta en lunch på stan medan barnen under inskolningen är och vänjer sig vid tillvaron på förskolan.

Henrik, vars barn håller på att skolas in för tillfället, nämner – i förbigående – att barnets mamma ska gå ner till 75 procent i samband med att barnet börjar på förskola. Han konstaterar att detta verkar vara ”en tjejjrej” och säger att han inte ens hade tänkt på, eller att det ens varit föremål för diskussion, att någon av dem skulle minska arbetstiden. Mamman till barnet bara sa det en dag, berättar han. Henrik får medhåll från Ole, som berättar att hans sambo/fru ska vara ledig en dag i veckan. Till en början, berättar han, var dock detta lite osäkert, eftersom hennes kollegor inte var så positivt inställda till detta. Han berättar vidare att hon då frågade honom om han kunde vara ledig en dag i veckan. ”Jag vill inte”, hade han svarat, varpå samtalet fortsätter att handla om att dagis är bra för barnen. Åsikten att ’det är väl inget kul att vara hemma om alla kompisar är på dagis’, även om jag inte kan dra mig till minnes vem som sade vad, framkommer i diskussionen, apropå Oles frus/sambos lediga dag.

Petter håller en låg profil under samtalets gång, och jag har svårt att avgöra vad han tycker om de frågor som diskuteras. Personalen, varav en av dem sitter vid ett bord bredvid, bryter inte in i samtalet. Det gör mig ganska irriterad att de får hållas och prata i termer av ”tjejjrej[er]” utan att någon i personalen bryr sig (eftersom de brukar vara ganska flitiga i att delta i samtal med sina åsikter).

Exemplet innehåller många möjliga analytiska infallsvinklar. Här ska jag dock uppehålla mig vid hur distanserade själv skapas i samtalet mellan Henrik, Ole och Petter. Till skillnad från den anpassning mellan förskolestart och arbetsliv som mammorna till åtminstone Henriks och Oles barn tillskrivs, framträder det inte hos papporna i episoden ovan någon större anpassning till den nya situationen. Beslutet om att arbeta deltid när barnen är små beskrivs som ”en tjejjrej”. Vidare skildras mammors deltidsarbete med ett

slags oförstående och till och med som om det vore onödigt (för barnens skull).

I samtalet produceras själv som i det närmaste framstår som oberörda och oföränderliga. Den distans som kommer till uttryck i förhållande till kvinnliga partners och mammor å ena sidan och till barn å den andra, skapar också fadrande själv av ett visst slag. I detta fall handlar det om att relativt distansera och icke-reflekterande själv produceras. Sådana själv verkar kännetecknas av (en strävan efter) bibehållet självbestämmande samt begränsad förmåga till ömsesidighet och empatiska tolkningar av de behov som kan finnas hos andra parter på den heterosexuella kärnfamiljens arena, nämligen kvinnliga partners/mammor och barn.

6.3 Diskussion: i gränlandet mellan delaktighet och distansering

Mellan de två huvudsakliga mönster som identifierats – delaktighet och distansering – finns inga skarpa gränser. De ska läsas som abstraktioner av komplexa och ibland motsägelsefulla tanke- och handlingsmönster varigenom fadrande själv konstrueras. Dock finns en spänning mellan dessa mönster som är svår att undgå. Denna spänning handlar om i vilken utsträckning och på vilka sätt självmedvetenhet och oberoende uttrycks.

Det ena identifierade mönstret, delaktighet, kan förstås i termer av *reflexivitet*, vilket enkelt uttryckt kan översättas med självmedvetenhet. I kritisk mansforskning har begreppet bland annat använts för att diskutera hur män förhåller sig till att vara man i ett samhälle som präglas av starka jämställdhetsideal (Nordberg 2005b; Westerling 2015). Den svenska genusvetaren och pedagogikforskaren Marie Nordberg (2005b) definierar reflexiv manlighet som en könsformering som inrymmer könsflexibilitet (det vill säga förmågan att inte vara bunden till feminint eller maskulint kodade områden) och kritiskt tänkande omkring vad det innebär att vara och leva som man. När pappor i denna undersökning framställer fadrande själv som delaktiga framträder särskilt tre kännetecknen, som alla har det gemensamt att de uttrycker beroende mellan människor: närheten till egna känslor, betydelsen av närvaro i barns liv samt empatiska tolkningar av andra parter som involveras i fadrandets relationer. Dessa kännetecken kan alla förstås i termer av könsreflexivitet. När känsloliv, närhet till barn och empatiska förmågor knyts till det fadrande självet kan det å ena sidan tolkas som att föreställningar om auktoritära versioner av maskuliniteter och faderskap utmanas. Å andra sidan kan detta tolkas i termer av de pappaideal som svensk statsfeminism, jämställdhetspolitik och pappapolitik gett upphov till (Klinth 2002; Klinth & Johansson 2010). De antiauktoritära dragen och det *deltagande* fadrande självet som framkommer i materialet ryms på så vis väl inom ramen för de pappaideal som är kännetecknande för det offentliga politiska samtalet

i Sverige. Könreflexiviteten verkar understödja fadrande själv där beroenderelationer – mellan pappor och barn samt pappor emellan – premieras.

Det andra identifierade mönstret – distansering – kännetecknas av att egna känslor och upplevelser tonas ner samt att närvaro i barns liv inte tillskrivs någon större betydelse. Pappor ger uttryck för ett mer autonomt förhållningssätt där det fadrande självet framstår som relativt självständigt i förhållande till barn samt till andra mammor och pappor. Samtidigt är det viktigt att understryka att de pappor som medverkat i denna studie inte uttrycker sig självcentrerat eller oengagerat omkring sitt fadrande. Snarare ger de uttryck för ett barnorienterat förhållningssätt (jfr Bekkengen 2002, Nordberg 2007). Detta står dock inte i motsättning till att den distanserade hållning som fadrande själv förknippas med, jämte deltagande, kan läsas som en önskan om bibehållen autonomi. Autonomi är relationell (Bach 2017), vilket i detta fall innebär att den självständighet som pappor eftersträvar också inrymmer ömsesidighet. Det distanserade fadrande självet är inte avskärmat från relationell ömsesidighet. Beroende och reflexivitet är visserligen nedtonade drag i de mönster av distansering som framträder i materialet, men distanseringen är inte på något vis total.

6.4 Sammanfattande kommentarer

I detta kapitel har jag diskuterat hur fadrande själv kan produceras. Särskilt har spänningsförhållandet mellan delaktighet och distansering lyfts fram. Självmedvetenhet och ambitioner om att som pappa vara känslösam, närvarande och empatisk förekommer parallellt med en lägre självmedvetenhet där känsloliv och den egna betydelsen för barns utveckling ges en nedtonad roll. Dessa mönster illustrerar den spännvidd som finns beträffande hur pappor skapas på pappaverksamheter och under föräldraledigheten.

7. Okonstlade pappa-barn-relationer

Efter att ha redogjort för mönster och spänningar rörande det fadrande självet ska jag i detta och de två kommande kapitlen redogöra för hur studiens pappor relaterar till andra centrala parter under fadrandets inledande år, nämligen till barn, till kvinnor som mammor och till andra pappor. Syftet med detta kapitel är att undersöka hur pappor relaterar till sina barn på pappaverksamheter och under föräldraledigheten. För att tala i metodologiska termer handlar kapitlet om hur pappor ingår i relationer på interaktionsnivå, närmare bestämt i pappa-barn-relationer. De relationsmönster som framkommer i analysen är närvaro, känslomässig intensitet och tid.

7.1 Närvaro

Alla pappor som har deltagit i studien har erfarenheter av att vara primärt ansvarig för sitt eller sina barn. Medan vissa pappor har begränsade erfarenheter av detta, till exempel genom att besöka en pappaverksamhet när de har en ledig dag från jobbet, har andra stått för omvårdnaden av barn under flera månader eller till och med år. Oavsett detta uppfattar jag papporna som närvarande i barnens omvårdnad och uppväxtvillkor. Det ligger visserligen inte i denna studies intressen att utvärdera kvaliteten eller effekten av pappors relationer till sina barn, men som exemplen nedan kommer att visa finns en vilja att vara närvarande i barnens liv. Hur denna vilja uttrycks varierar, vilket jag har valt att formulera i termer av artikulerad respektive anspråkslös närvaro.

Att visa upp en *artikulerad närvaro* innebär inte bara att relationen mellan pappa och barn är central i sig, utan också att den presenteras som central för en given publik vid en given situation. Den publik som finns att tillgå i de situationer som jag har studerat är dels pappaverksamheternas besökare och personal, dels jag själv som observatör och intervjuare.

Ett sätt att uttrycka artikulerad närvaro är genom att personlig utveckling och kunskap om nutida fadrande-ideal talas fram. Detta framgår till exempel i intervjun med Freddy. På min fråga om vad han har uppskattat mest med att vara föräldraledig svarar han inledningsvis så här:

Nej, men det var nog att [...] man har fått vara med från början.

Freddy fortsätter sedan att berätta att han är glad för att han tog chansen att vara föräldraledig och att han gärna skulle vara det igen. Därefter återvänder han till resonemanget om relationen med sitt barn:

Det är ju en ganska härlig känsla, egentligen, att ett barn, som är helt beroende av mig, eller föräldrarna, att man har det ansvaret, att man märker att det funkar. Man växer ju som person. Det blir för barn överhuvudtaget, man

flyttar lite grann fokus, från sig själv till nåt annat. Det är också ganska skönt på ett sätt ju. Man sätter inte sig själv i första rummet hela tiden, utan det är nån annan som är viktigare. Det blev ett långt, luddigt svar. Nej, jag är glad att jag var föräldraledig, absolut.

Särskilt värt att notera i Freddys yttrande är inte bara att han betonar att relationen mellan honom och hans dotter är viktig – vilket han understryker med ord och uttryck som ”härlig känsla” och att ”man växer ju som person” – utan att den dessutom innehåller ett slags perspektivförskjutning. Från att fokus har legat på honom ligger det nu på dottern. Uttryckt med andra ord innebär perspektivförskjutningen att ett självcentrerat förhållningssätt håller på att övergå i ett relationellt och barnorienterat. Det ska dock sägas att denna relationsorientering verkar ha en viss bäring på den egna jaguppfattningen. Av utdraget med Freddy framgår nämligen också att han uppskattar att han inte ”sätter [...] sig själv i första rummet”. Sammantaget illustrerar Freddys tal att ömsesidighet i pappa-barn-relationen kan användas som en kommunikativ resurs för att förmedla personlig utveckling och kännedom om nutida ideal omkring fadrande.

Ett annat sätt att uttrycka artikulerad närvaro är genom de förkroppsligade praktiker som utspelar sig pappor emellan samt pappor och barn emellan på pappaverksamheter. I dessa interaktioner skapas en stämning där närvaro artikuleras. Följande utdrag är skrivet vid ett av de inledande besöken på Pappaland:

Atmosfären och stämningen är inbjudande, tycker jag. Och det verkar även som om papporna själva tycker det. Det har hittills aldrig varit så att männen suttit i slutna grupper. De sitter oftast i ganska stora cirkel- eller fyrkantliknande former i lekrummen, vilket gör att alla har ungefär samma fysiska förutsättning för att synas, se andra vuxna och barn, ta plats i rummet och i diskussioner. Eftersom blickarna riktas mot barnen och deras lek så är stämningen inbjudande och god.

Den iakttagelse jag inledningsvis gjorde stämde väl överens med hur jag uppfattade verksamheterna även under observationernas slutskede. Utdraget skildrar hur fadrande är en förkroppsligad praktik, som i relationen mellan pappa och barn involverar uppmärksamhet (i form av att övervaka barns rörelser i rummet) samt kroppslig närhet och närvaro (i synnerhet när barn vill ha tillgång till detta). De förkroppsligade praktikerna, och den artikulerade närvaro de uttrycker, kräver också en publik. Publiken består av andra pappor, som delar varandras närvaro. Genom att utbyta blickar, om än under tystnad, artikuleras en relationell närvaro dels mellan enskilda pappor och barn, dels mellan pappor som kollektiv och deras i någon mån gemensamma barn.

Tillsammans skapar detta ett socialt klimat som jag uppfattar som inkluderande och stöttande.

Det är dock inte all närvaro pappa och barn emellan som artikuleras så tydligt som i exemplen ovan. Materialet visar nämligen också att relationsnärvaron kan vara betydligt mer *anspråkslös*. Med detta avses att relationen mellan pappa och barn visas upp på ett lågmält vis inför den givna publiken. Ett första exempel på detta handlar om relativ avsaknad av interaktion på pappaverksamheter. Ibland framstår pappa-barn-relationen som såpass självklar i vardagslivet att den inte behöver åskådliggöras inför andra. Här följer ett utdrag från observationerna på Pappaland, där två pappor och deras respektive barn står i centrum för det som sker:

I det stora rummet sitter Conny och Micke på en madrass på golvet. Båda lutar sig bekvämt mot väggen. Conny läser en tidning. Deras båda barn, som är omkring ett och ett halvt år, har krupit upp i vad som närmast ser ut som ett fågelbo eller en liten badpool. Det är en rund madrass med höga kanter. När papporna sitter, halvt ihopsjunkna, på madrassen ser de knappast något av barnen. Möjligen syns deras huvuden sticka upp. Barnen börjar slita och dra i samma gosedjur och det är verkligen en hård kamp om vem som ska få ha leksaken. Conny verkar inte bekymra sig nämnvärt över den kamp som utspelar sig i fågelboet, utan sitter lugnt kvar och läser sin tidning. Micke kryper försiktigt fram och kikar över kanten. Han säger inget till barnen, och vad jag kan notera så märker inte barnen av hans närvaro. Micke ingriper inte i barnens konflikt, som snart tar slut i och med att det ena barnet går segrande i striden om gosedjuret. Micke återvänder till madrassen, där Conny fortfarande sitter försjunken i sin tidning.

Detta är en ganska typisk situation på pappaverksamheterna. Relationsnärvaron mellan pappor och barn kan som tidigare visats artikuleras inför en given publik, men samtidigt är det ett genomgående drag att pappa-barn-relationerna praktiseras på ett tämligen anspråkslöst vis. Till skillnad från den närvaro som pappor tillsammans kan artikulera när de sitter runt en liten skara lekande barn, visar Conny och Micke upp ett mer anspråkslöst förhållningssätt. Särskilt är det Conny som står för detta, när han sjunker in i tidningens värld snarare än att rikta sin uppmärksamhet mot barnen, mot den andra pappan i rummet eller mot mig som observatör. Han artikulerar alltså inte någon särskilt tydligt relationell närvaro gentemot någon i rummet. Det som möjliggör hans förhållningssätt är sannolikt den relativa avsaknaden av andra att interagera med samt att hans barn befinner sig på en trygg plats. I just denna situation är anspråkslösheten temporär och situationsbunden (då Conny snart måste resa sig för att barnet behöver få mat eller torr blöja), men anspråkslöshet ska inte enbart ses som något temporärt och situationsbundet.

Anspråkslöshet som relationellt förhållningssätt framkommer tydligast i intervjuerna med Alexander och Daniel. De ger båda uttryck för en annan anspråkslöshet, nämligen att föräldraledighetens tempo och aktiviteter kan anpassas på ett sådant sätt att anspråkslöshet i pappa-barn-relationen understöds.

I Alexanders fall är anspråkslöshet relaterad till att han önskade att föräldraledigheten, särskilt med sitt första barn, inte skulle ha ett alltför högt tempo och många kontakter. I stället ger Alexander uttryck för en vilja att i lugn och ro, med utgångspunkt i det egna hemmet, skapa rutiner tillsammans med sitt barn. Här följer ett utdrag från intervjun med honom. Just denna passage handlar om vad som varit bäst med föräldraledigheten:

Tobias: Vad är det du har uppskattat mest?

Alexander: Bara vara hemma tror jag, med barnen, inte ha massa måsten, utan bara, ja, det blir som semester, tycker jag. Man går hemma och fixar och umgås och sådär bara.

Tobias: Semester säger du, men är det inte mycket jobb också?

Alexander: Nja, jo det är det väl. Men man får väl relatera till det jobbet man har, om man ser till stressnivå och problem, så är det ju jätteskönt att gå hemma. Det är småproblem oftast. Så det har varit roligt. Sen har vi väl haft mörka dagar, stunder också, så är det ju. Men generellt sett har det varit jättestpositivt.

Lite senare under intervjun frågar jag Alexander om han brukade besöka andra mötesplatser, förutom Pappaland, under sin föräldraledighet. Med något enstaka undantag gjorde han inte det, berättar han. När jag frågar honom vad det var som fick honom att välja bort andra mötesplatser svarar han:

Vet inte. Det hade nog att göra med att jag egentligen tycker att det räckte att gå iväg en gång i veckan. Ja, skönt att just bara vara hemma med barnen, och lägga upp sin egen dag.

Min tolkning av detta är att Alexander ger uttryck för en anspråkslös relationsorientering, i vilken pappa-barn-relationen kan vara nära och förtrolig, samtidigt som den inte artikuleras intensivt. Alexanders uppskattning inför att ”bara vara hemma”, att välja bort de flesta andra föräldraforum än Pappaland och att ”bara vara hemma med barnen” ger sammantaget en bild av en anspråkslös pappa-barn-relation, där hemmet är relationens utgångspunkt och där relationen formas över tid i ett någorlunda lugnt vardagstempo.

Till skillnad från Alexander verkar Daniel ha haft en intensiv föräldraledighet. Daniel berättar att han har arbetat deltid och varit föräldraledig

samtidigt, vilket har inneburit ett ”otroligt flängande överallt”. Att kombinationen deltidarbete och föräldraledighet har varit slitsam för Daniel märks inte minst för att han till och med berättar att han har avrått andra pappor från att följa hans exempel: ”Jag säger det till dom som ska vara pappalediga, gör det inte på halvtid!” Vidare verkar Daniels föräldraledighetsperioder ha varit aktivitetsinriktade. Han berättar om deltagande i baby-sim, vistelser på flera olika öppna förskolor, restaurangbesök med andra pappor och stunder i lekparken med andra föräldralediga grannar.

Trots att Daniel talar dels om en ansträngande kombination av deltidarbete och föräldraledighet, dels om många aktiviteter och besök på olika föräldraforum, skulle jag säga att pappa-barn-relationen som kommer till uttryck i hans tal också uttrycker anspråkslöshet. En anspråkslös relation handlar nämligen mindre om vad man gör med sitt barn, och mer om hur vardagens interaktionsmönster mellan pappa och barn framställs inför omgivningen. Denna omgivning är i det närmaste frånvarande i Daniels berättelser om vad han har gjort tillsammans med sina barn under föräldraledigheterna, vilka verkar ha präglats av att stimulera barnen. Här följer två exempel på hur Daniel resonerar omkring värdet av mötesplatser utanför hemmet, och då särskilt öppna förskolor:

Är jag hemma en hel dag med mina ungar, det tycker ju inte dom är speciellt roligt, att vara hemma med mig. Dom vill ut och träffa folk. Jag tror, för barnens bästa är det väldigt bra att träffa folk, och lära sig samsas om saker och ting. Man får vänta på sin tur, och såna där saker, om det är nåt som ska göras. Det kanske är fullt vid måleristativet, och så får man vänta i fem minuter på att måla. Det tror jag är väldigt bra för barnen [...]

Nej, men öppna förskolor är bra liksom. Just att det finns så mycket att göra. Men sen, för barnens del, så spelar det nog inte så stor roll. Bara dom får vara borta hemifrån, om man säger så. Dom tycker det är roligt att vara hemma också, men det går inte alla dagar. Dom måste aktiveras på nåt sätt.

Att barn behöver aktiveras utanför hemmet verkar vara kontentan av Daniels resonemang. Om hemmet varit föräldraledighetens utgångspunkt för Alexander verkar aktiviteterna som sådana varit utgångspunkten för Daniels föräldraledighet. Men oavsett detta kan såväl Alexanders som Daniels berättelser om relationer till barn tolkas som att de ger uttryck för ett slags anspråkslöshet. I Daniels fall handlar det om att göra saker tillsammans med barnen utanför hemmet för barnens skull, vilket dels gör vardagen roligare och mer lätthanterlig (”dom vill ut”, ”dom måste aktiveras”), dels ger barnen möjlighet att lära sig umgås med andra (”man får vänta på sin tur”, ”det tror jag är väldigt bra för barnen”). Här framträder en relationsorientering mellan pappa och barn där en av pappans viktigare uppgifter är att erbjuda barn

stimulerade och lärande miljöer med möjlighet till interaktion. Det anspråkslösa med detta ligger just i att de miljöer som besöks och där interaktionen äger rum inte beskrivs som ett mål i sig själv, utan snarare som ett medel i relationsskapandet mellan pappa och barn. I utdragen från Daniel ovan framstår det som betydelsefullt att ge barn möjlighet att pröva sina sociala vingar i en trygg miljö i pappas anspråkslösa närhet, snarare än att pappa-barn-relationen i sig skulle behöva demonstreras eller visas upp för någon eller några andra.

Sammanfattningsvis handlar de två mönster som identifierats – artikulation och anspråkslöshet – framför allt om hur närvaron i pappa-barn-relationer *betonas* inför en given publik. Artikulerad närvaro kännetecknas av att personlig utveckling och kunskap om nutida fadrande-ideal betonas. Ytterligare ett bärande element är att förkroppsligade praktiker understryker en stark närvaro i pappa-barn-relationerna. Anspråkslös närvaro kännetecknas snarare av relativ avsaknad av interaktion samt ett tempo och aktiveringsformer under föräldraledigheten, vilka understödjer en pappa-barn-relation där andra parter framstår som mindre betydelsefulla (att visa upp relationen inför).

7.2 Känsломässig intensitet

Medan diskussionen om artikulation och anspråkslöshet ovan handlar om hur närvaro i fadrandet uttrycks, vidareutvecklas nedan en särskilt aspekt av närvaro. Denna aspekt handlar om känslor i allmänhet samt om grader och former av känsломässig intensitet i synnerhet. Som diskussionen ovan visade är det fullt möjligt att uttrycka närvaro i relationen pappa-barn både genom att artikulera detta särskilt men också genom att förhålla sig till denna närvaro på ett mer anspråkslöst vis. På ett liknande sätt förhåller det sig med pappa-barn-relationens känsломässiga intensitet, som kan vara hän-given och/eller instrumentell. Då pappors förkroppsligade praktiker på pappa-verksamheter har varit svåra att tolka som uttryck för känsломässig intensitet, baserar sig detta avsnitt på pappors samtal med varandra och de individuella intervjuerna med papporna.

Relationsorienteringen mellan pappa och barn är stark och tydlig i materialet som helhet. Ett exempel på detta handlar om att betona påtaglig och tidig delaktighet i omvårdnaden av barnen. Eduard är en av de pappor i studien som var föräldraledig på heltid redan när hans första barn föddes, och han beskriver sin föräldraledighet som ”den bästa tiden” hittills i livet. På ett liknande sätt uttrycker sig Gunnar, som framhåller att föräldraledigheten visserligen kan vara ”påfrestande” men att den intensiva kontakten med barnen samtidigt skänker insikt om ”vad livet är, hur skört det är och hur skört ett barn är”.

Starkast skulle jag dock säga att *hängivenhet*, i termer av delaktighet, framträder i passagen nedan, som är hämtad från intervjun med Björn. Han beskriver att han ”trivs väldigt bra ensam med barnen” och att han ”varit barnintresserad länge”. Samtalet nedan handlar om fördelning av föräldraledighet och ansvarsfördelning för omsorgen om barnen:

Tobias: Fanns det nån som tog huvudsakligen ansvar, under nån viss tid? Till exempel i barnens första veckor eller månader?

Björn: Nej, nej. Alltså, vi hade ju, inga av våra barn har kunnat ammas, utan min fru har pumpat ut mjölken. Så jag har ju vart med och matat från dag ett. Så jag har verkligen gjort allt.

Senare under intervjun utvecklar Björn sin syn på vad hans delaktighet i matningen av barnen har inneburit för hans relation till dem. När jag under intervjuns slutskede frågar honom om han tror att ”kvinnor och män [har] samma villkor som föräldrar”, svarar han att han inte tycker det, eftersom ”mammor [är] hemma första tiden”. Han utvecklar sitt svar med att tillägga att detta kan ha problematiska följder för pappors relationer till barn:

Man kan säkert knyta an lika starkt och lika bra senare, men man gör det inte på samma sätt. Man är inte med från början, och ser hela den, eller är med och utvecklar rutiner, och anpassar sig efter barnet, på samma sätt [...] när man kommer in om ett år, och ska anpassa sig helt plötsligt. Medan mamman får anpassa sig under tidens gång, så att säga [...]

Men som sagt, det här är bara såna saker som jag observerar på andra, i och med att jag inte har upplevt det själv, i och med att jag varit med från början själv. Men sen alltså, generellt med amning, vi hade ju tänkt pumpa i och med att vi hade planerat det här med att kunna plugga under tiden, så hade vi ju kommit fram till, då måste barnet kunna äta [...] Så vi hade ju planerat det här med att pumpa ur och ge med flaska, innan. Men som komplement till amningen. Nu fungerade inte amningen, så då vart det bara det. Min stora kille hade då fel på sugtekniken, så han fick liksom inte ut någonting, så man fick hålla på och böka med nappflaskan också, för att få in det [...] Så vi fick verkligen två barn som inte kunde ammas heller, fast min fru hade massa mjölk.

Björn uttrycker sig å ena sidan på ett sätt som vid en första anblick inte verkar vara särskilt känslösamt eller intensivt. Å andra sidan kan det han säger läsas i ljuset av den jämförelse han gör mellan sig själv, då han varit med ”lika mycket hela tiden från början”, och de pappor som ”kommer in om ett år” och därmed inte knyter an till barn ”på samma sätt”. Underförstått och i jämförelse med pappor som inte är lika relationellt närvarande, uttrycker Björn därmed en intensiv och hängiven relation till sina barn. I

Björns fall verkar denna hängivenhet framför allt kunna relateras till att han har deltagit i barnens omvårdnad, inklusive matning, från första stund.

Ett annat exempel på känslomässig intensitet handlar om att det finns en längtan och strävan efter att finnas där i vardagen för sitt barn. Ett samtal på Pappacentrum, i vilket pappan Jan, beteendevetaren Maria och jag deltar, får illustrera detta:

Jag sitter och pratar med Jan som till en början är ensam här med mig och personalen. Han berättar att han har varit hemifrån några dagar från sitt ordinarie arbete i andra yrkesmässiga uppdrag. Därför, berättar han, har han tagit ledigt ett par dagar för att få umgås med sin dotter, som är i ett och ett halvtårsåldern. Jag kan ana att de inte har setts på några dagar, eftersom dottern klänger sig fast ovanligt mycket vid sin pappa. Jan berättar vidare att han tagit med sig dottern hit idag för att få vara med henne i lugn och ro [...]

Han uttrycker besvikelse över att ha varit borta hemifrån flera dagar. Han beskriver det som ”fyra förlorade dagar” med sitt barn, vilka han nu verkar vilja ta igen.

Jan uttrycker här en stark längtan att få vara nära sitt barn i vardagen. Han berättar vidare att han ibland kan bjuda dottern på något gott för att få vara tillsammans med henne, vilket får Maria att reagera:

Jan verkar vara lite besviken över detta [över inte ha träffat dottern på flera dagar] och säger att han för att ’locka till sig’ barnet brukar bjuda henne på en kaka eller saft ibland. När Maria hör detta säger hon ”Nej, men Jan!”. Jan ursäktar sig genom att säga att det inte händer så ofta och att ”hon förtjänar det” för att han tycker om henne så mycket. Maria fortsätter dock att på ett uppfostrande, tillrättavisande men ändå skämtsamt vis att försöka övertyga pappan om att ”du är bäst” och att han inte behöver locka med kakor och saft för att vara nära barnet. ’Pröva med äpple, eller kanske gurka, eller bara en bok’, uppmuntrar hon honom i stället. Jag får intrycket av att Jan inte alls tar illa vid sig och att Maria, även om hon kan se en aning uppspelt ut, tar situationen med ro.

Den relationella hängivenhet som Jan ger uttryck för innehåller, förutom längtan om en vardag tillsammans med dottern, dessutom strategier för att kompensera för de tillfällen då denna vardag inte infinner sig. Kakan och saften fungerar som ett relationellt lockbete, vilket är en strategi som förkastas av beteendevetaren Maria. Däremot uppmuntrar Maria till fortsatt ömhet och närhet mellan Jan och hans dotter.

Fallet ovan har många likheter med de exempel som gavs på artikulerad närvaro, på så vis att närheten mellan pappa och barn förmedlas till en viss publik. Men dessutom framträder en stark känslomässig intensitet i denna

närvaro, enligt vilken varje dag framställs som betydelsefull för utvecklandet och bibehållandet av en nära pappa-barn-relation.

Parallellt med de känslomässigt intensiva förhållningssätt till barn som uttrycks under intervjuerna förekommer också exempel på förhållningssätt som kan sägas vara mer *instrumentella*. Hypotetiskt vore det möjligt att tänka sig att ett motsatt förhållningssätt till hängivenhet skulle kunna vara likgiltighet eller till och med avståndstagande. Sådana kan jag dock inte finna i materialet. Däremot framkommer förhållningssätt som är mer instrumentella. Detta ska inte förstås som att barnet försakas eller att det nekas rätten att få sina behov tillfredsställda. Snarare handlar det om att pappor uttrycker ett mindre flexibelt och känslomässigt bejakande förhållningssätt till pappa-barn-relationen. Relationen till barnet beskrivs instrumentellt: Relationen till barnet är dels ett uppdrag som ska lösas, dels ett medel för något annat.

Vad det uppdragsrelaterade instrumentella förhållningssättet kännetecknas av är särskilt tydligt i nedanstående utdrag från intervjun med Christian. Han berättar att hans två barn mot slutet av föräldraledigheten, när de snart skulle fylla två år, behövde mer stimulans än tidigare:

På slutet, då vart dom ju väldigt mer aktiva. Då vart det ju mer att man kände att det inte riktigt räckte till att bara vara hemma. Då fick man ju vara mer aktiv, och hitta på saker varje dag, kände jag i alla fall. Man var tvungen att ta sig ut, bara ut till en lekpark. Då kände man verkligen där, att de sista månaderna innan dom fyllde två, och började dagis, nu får det snart bli dags för dagis. Man kände verkligen att dom klättrade lite på väggarna.

Christian är inte den ende som uttrycker sig på detta vis. Till exempel talar Eduard om att föräldraledigheten till stora delar handlar om att barnen behöver ”stimuleras”, och Freddy berättar om att hans barn behöver ”komma ut” och ”ha [...] roligt”. Men åter till Christian. I hans utsaga beskrivs både hans egen förmåga som otillräcklig och hemmet som för litet för att stimulera barn i den omfattning som behövs. Hans otillräcklighet, hemmets begränsade utrymmen och framför allt barnens rastlöshet framställs som ett problem som behöver lösas. Lösningen stavas ”att ta sig ut”. Här talas inte relationen till barnen fram på ett särskilt känslolointensivt sätt. I stället beskrivs en pappa-barn-relation som något som är eller som åtminstone håller på att bli påfrestande, sannolikt på grund av den långvariga samvaron tillsammans, den upplevda litenheten i hemmet och barnens intensitet. Min tolkning är att situationer som dessa inte ger utrymme för (att beskriva) stark känslomässig intensitet. Situationen är tillfällig till sin karaktär och den måste därför hanteras här och nu. Denna form av uppdragsrelaterad instrumentalitet framträder som en strategi i en given situation. Den bygger

alltjämt på ömsesidighet. Barns välmående, eller som i fallet med Christian och hans barn ovan, barns rätt till stimulans, har ett eget värde. Pappans uppgift blir här att observera barns behov och att tillfredsställa dem.

Instrumentalitet framträder också som ett förhållningssätt i vilket barnets intressen och egenvärde försvagas. I dessa fall blir barnet, inte endast men *också*, ett medel för något annat. Barnet blir ett instrument. Det ska sägas att en sådan instrumentell syn på barn och på pappa-barn-relationer inte är framträdande i materialet. I den mån det förekommer handlar det om att relationen till barnet, och de känslor som är förknippade med denna relation, inte står i centrum som sådan. Snarare har relationen med barnet gett tillgång och möjlighet till något annat. Jag väljer att tala om detta ”något annat” i termer av belöningar. Fyra sådana belöningar har identifierats: ledighet från ett krävande arbete, personlig tillfredsställelse, status samt nya bekantskaper.

Beträffande den första belöningen, ledighet från ett krävande arbete, är Christian en av dem som talar om att ”det var kalas” att vara föräldraledig. ”Det var hur skönt som helst” och ”lite som att ha semester”, berättar han, vilket han kontrasterar mot ett ansträngande arbete som han efter föräldraledigheten också lämnade. Den andra belöningen, personlig tillfredsställelse, illustreras av Fredmys beskrivning av hur erfarenheten av att ha erjudit dottern möjlighet att träffa andra barn på Pappacentrum, känns ”bra i efterhand”. Han talar till och med om föräldraledigheten som ett slags prestation – ”som att jag gjorde ett bra jobb som pappaledig på nåt sätt”. Den tredje belöningen, status, synliggörs till exempel av Patrik. Jag träffar honom bara en gång under ett observationstillfälle på Pappacentrum. Då berättar han för mig att han som pappa kan få extra uppmärksamhet och beröm när han går och handlar med båda sina barn. Beröm av det slaget – och, som jag tolkar det, status som pappa – får knappast mammor, säger han till mig. Avslutningsvis framträder den fjärde belöningen, nya bekantskaper, som något som kan komma på köpet när pappor tar sina barn till olika slags föräldraforum. Eduard beskriver detta som att när ”barnen hittar till varandra”, så kan det ge upphov till ”småsnack” mellan pappor, vilket i sin tur kan leda till både ”kontakt mellan pappor” och att man får nya vänner.

Det är viktigt att påtala att den instrumentalitet som beskrivits – vare sig det handlar om instrumentalitet som temporär strategi eller instrumentalitet varigenom pappor kan erhålla belöningar – inte framställs som objektifierande eller utnyttjande i materialet. Ett instrumentellt förhållningssätt till barn skulle kunna vara ett uttryck för eller föra med sig sådana avigsidor. Detta är dock inte fallet i de utsagor som analyserats. Även när pappa-barn-relationen skildras som instrumentell bygger den på ömsesidighet och respekt för barns behov.

Sammanfattningsvis har två huvudsakliga mönster identifierats: hängivenhet och instrumentalitet. Hängivenhet kännetecknas av att tidig delaktighet och längtan efter vardagskontakt i pappa-barn-relationen uttrycks. Instrumentalitet utmärks av att pappa-barn-relationen framställs som ett slags temporärt uppdrag som ska lösas. Kännetecknande för de mer instrumentella förhållningssätten är också att barnet blir ett medel för något annat. Förenande för båda dessa mönster är att de kännetecknas av relationell ömsesidighet. Att pappa-barn-relationer ibland framställs som instrumentella ska alltså inte tolkas som avsaknad av ömsesidighet. Samtidigt riskerar ett instrumentellt förhållningssätt att övergå i en relation där ömsesidighet förskapas och där den egna vinningen premieras. Det ska dock sägas att hängivenhet inte heller är en garanti för förtroliga, jämställda och jämlika relationer. Hängivenhet kan dels övergå i kontroll och isolering, dels kan även hängivenhet användas för att få och erhålla könsmissig status som involverad pappa.

7.3 Tid

Det sista spänningsförhållandet beträffande pappa-barn-relationer som tas upp handlar om tid. Två tidliga mönster framträder i analysen. Dessa handlar om ifall pappa-barn-relationen ses som en investering inför framtiden eller som något som äger rum här och nu.

Observationer och intervjuer ger möjlighet till olika typer av information. Vid analysen av intervjuerna lade jag märke till att pappa-barn-relationen bara delvis talades fram som en relation som äger rum här och nu. Framför allt sågs den som en framtida investering. Detta framtidsperspektiv var dock inte lika framträdande vid observationerna, vilket inte är särskilt konstigt. Intervjusituationen inbjuder nämligen till reflektion på ett sätt som observationer inte förmår att göra. Under observationerna har jag inte styrt vare sig samtal eller förkroppsligade praktiker. Vidare är pappaverksamheter intensiva sociala miljöer där papporna behöver vara här och nu-orienterade för att vara tillgängliga för sina barn.

Att pappa-barn-relationen kan ses som en *framtida investering* innebär att den kontakt som skapas mellan pappa och barn tidigt i barnets liv, förväntas leda till goda relationer även i framtiden. Detta kan tydligast utläsas ur intervjuerna med Christian och Gunnar, som båda talar om relationen till sina barn ur ett framtidsperspektiv. Christian betonar vikten av en ”tidig connection” med barnen, vilken han hoppas kan göra ”någon slags skillnad för framtiden”. Kanske är det till och med så, resonerar han, att ”man kanske får nån bonuspeng med sig när dom blir fjortonåringar, man kanske inte bara är dum i huvudet då”. Denna syn på relationen till barnen, i vilken relationens kvalitet här och nu kopplas samman med dess kvalitet senare i

livet, ger även Gunnar uttryck för. I passagen nedan berättar han om varför han tycker det har varit bra att vara föräldraledig med sina barn:

Jag tycker att det är bland det bästa jag gjort, att vara föräldraledig. Jag tycker att jag får [...] ett förhållande till mina barn som jag inte tror att jag hade haft om jag inte, om man inte har så mycket tid med dom tidigt i livet. För på nåt sätt så tror jag att, relationer med alla människor, om det är ens barn eller vem det än är, kolleger eller ens fru, det är viktigt att ha kontaktyta länge, länge. Det är så man lär känna varandra. Och många säger att när dom är så små så spelar det ingen roll och man kan ta igen det sen. Och det kanske man kan, men varför göra det svårt för sig? Jag tror att man har ett himla försprång sen när dom växer upp och blir tonåringar och går igenom den krisen om man liksom har den tidiga relationen, nära relationen.

Mycket ”kontaktyta” krävs alltså, enligt Gunnar, för att få en nära relation till sina barn, vilket i förlängningen kan ge ”ett himla försprång” senare i barnens utveckling. I Gunnars tal blir nuet på så vis en investering inför framtiden. Insatsen nu förväntas ge något tillbaka.

Gunnar fortsätter sedan att tala om att åldras som pappa:

Jag har hört ganska många äldre män som säger att: jag önskar jag hade varit mer med mina barn när dom var små. Aldrig hört nån som har sagt att jag var nog lite för mycket med mina barn när dom var små.

Det går knappast att vara för mycket med sina barn, enligt Gunnar. Att åldras utan att ha haft en nära relation med sina barn förknippas här med uppgivenhet och ånger, vilket kan kontrasteras mot den förnöjsamhet som beskrivs som en följd av närheten till barnen. Att engagera sig nu förväntas alltså leda till att något (uppgivenhet och ånger) kan undvikas i framtiden. Att ha en framtidsorienterad syn på pappa-barn-relationen, som Gunnar och Christian ger uttryck för, innebär slutligen att det engagemang som finns i relationen här och nu förväntas ge upphov till en fördjupad närhet i framtiden.

Framtidsorienteringen skiljer sig från en *här och nu-attityd*. Den senare attityden kan definieras som en relationsorientering som kännetecknas av en avgränsning i termer av tid. En första form av en sådan här och nu-attityd kan dessutom kopplas samman med rumsliga avgränsningar och samtalsämnen som beskrevs i kapitel 4, där en övergripande bild av pappaverksamheter presenterades. Närmare bestämt handlar det om att vistelsen på pappaverksamheter och verksamheternas frånvaro av mammas, såväl i fysisk som i samtalsmässig mening, understödjer en här och nu-attityd som är begränsad i tid och rum.

En andra form av här och nu-attityd handlar om att pappa-barn-relationen uppfattas som en tidsligt begränsad arbetsuppgift. Jag ska inledningsvis

skildra hur en sådan början på arbetsuppgiften som föräldraledig kan talas fram utifrån ett kort samtal en morgon på Pappacentrum:

Bara två pappor är här. Vi sitter på några olika platser i matbordsdelen. Yngve, som är ny för dagen, får frågan ”är du pappaledig?” av beteendevetaren Maria, samtidigt som hon hälsar på hans barn som sitter på en mjuk rund madrass. ”Ja, jag gick på för två veckor sen”, svarar Yngve.

Att Yngve ”gick på” sin föräldraledighet ger onekligen intrycket av att föräldraledigheten är en tidsligt begränsad arbetsuppgift som kan lämnas när den är utförd. Detta säger å ena sidan väldigt lite om närheten mellan honom och hans barn. Men å andra sidan ger det en fingervisning om att föräldraledigheten, och relationen till barnet under densamma, är av tillfällig karaktär.

För att vidare visa hur pappa-barn-relationen kan framställas som en arbetsuppgift, ska jag också illustrera hur pappor talar om föräldraledighetens slut. I denna fråga finns en skillnad mellan å ena sidan de pappor som, i likhet med Christian, inte hade något större behov av att ”börja jobba [...] det vart ju som en chock”, och å andra sidan mellan dem som, precis som Freddy gav uttryck för, kände sig ”insnöad[e]” och ”löst[a]” mot slutet av föräldraledigheten och därför blev ”ganska sug[na] på att komma tillbaks till jobbet”. Detta uttrycks tydligast av de pappor som under intervjuerna betonade att de längtat tillbaka till arbetet. Freddy beskriver att han längtade efter att ta över ansvaret för sitt barn efter att hans fru varit föräldraledig nio månader: ”Jag var sugen, nu vill jag ha ansvaret.” Samtidigt som han beskriver en nära, givande och förtrolig relation till sitt barn, så längtade han också tillbaka till arbetet. Han beskriver det kärnfullt: ”Det var fantastiskt, men jag kände att det var skönt att komma tillbaks också.” Föräldraledigheten verkar för Freddy varit både tärande och stimulerande. Denna längtan *till* och *från* föräldraledigheten ger uttryck för att pappa-barn-relationen till stora delar är en fråga om intimitet här och nu.

Slutligen vill jag understryka att en här och nu-attityd, som kännetecknas av avgränsningar i tid och rum, inte med nödvändighet står i motsats till att se pappa-barn-relationen som en investering för framtiden. Snarare kan det vara tvärtom, då ett tidigt ansvar för relationen *och* ett här och nu-fokus är en förutsättning för en långvarig och fördjupad relation (Pleck 2010). En här och nu-attityd bär dock på könsmaktsaspekter som inte kan ignoreras. En sådan attityd kan vara problematisk om en tids föräldraledighet *i sig* är målet, särskilt eftersom det är vanligt att föräldrar i heterosexuella parrelationer i samband med barnets förskolestart efter föräldraledigheten försätter sig i en ojämförbar könsarbetsdelning (Bekkengen 2002; ISF 2013a, 2013b). Det är möjligt att en inställning till relationen till barnet som att den *framför allt* eller *bara* äger rum här och nu, särskilt inom ramen för föräldraledigheten,

inte ger pappor de insikter och erfarenheter som kan gagna dem, deras barn och eventuella partners i det fortsatta fadrandet.

7.4 Diskussion: relationsorientering och könsmässig status

I analysen av hur pappa-barn-relationer uttrycks i tal, samtal och genom förkroppsligade praktiker har jag berört spänningar inom tre teman: närhet, känslomässig intensitet och tid. Två spänningsförhållanden som jag särskilt vill uppmärksamma, och som skär genom samtliga tre teman, handlar om den *relationsorientering* som pappor uppvisar mot barn samt den *könsmässiga status* som män kan erhålla när de positionerar sig/positioneras som utövare av ett omsorgsinriktat faderskap.

Med relationsorientering avses för det första att barn framstår som viktiga för pappor och att pappor uppfattar sig själva som betydelsefulla för barn. I denna undersökning synliggörs denna relationsorientering genom pappors tal och samtal (vid intervjusituationen och vid samtal på pappaverksamheter) samt genom förkroppsligade och situerade aktiviteter (på pappaverksamheter). Men relationsorienteringen kan inte enbart ses som en effekt av enskilda pappors beteenden. Den måste också, för det andra, förstås i relation till strukturella omständigheter, såsom politisering och kulturell kodning av *faderskap*. I likhet med annan nordisk genusforskning om faderskap – till exempel politiska analyser, idéhistoriska analyser och kvalitativa intervjustudier – talar min studie för att den pappavänlighet och omsorgskodning som präglar faderskapet är en tillgång för pappors relationsorientering gentemot barn (se till exempel Bach 2017; Hill 2014; Hobson 2004). För det tredje kan sägas att det *fadrande* som denna relationsorientering ger uttryck för är skiftande och mångdimensionellt. Detta ligger helt i linje med den brittiske sociologen David Morgans (2002) förståelse av fadrandepraktiker som plurala snarare än enhetliga. Ett relationsorienterat fadrande är ingen garanti för vare sig ökad jämlikhet mellan pappor och barn eller ökad jämställdhet mellan män och kvinnor som föräldrar (jfr Bekkengen 2002; Dermott 2008). Som helhet bör ändå det beroende och den ömsesidighet i pappa-barn-relationer som observerats i denna studie, läsas i ett positivt ljus. Ju mer pappa-positionen och pappa-identiteter såväl som faderskapet och fadrandet laddas med relationsorientering, desto större är möjligheterna för ökad jämlikhet mellan pappor och barn, mellan olika grupper av pappor, samt för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män som könsvarselser och föräldrar. En sådan utveckling erkänner något av det mest centrala i alla relationer, nämligen beroende.

Den *könsmässiga status* som kan följa av pappors relationsorientering gentemot barn har observerats och kritiskt diskuterats i tidigare forskning (Almqvist 2008; Johansson 2011). Pappapositionens allt starkare knytning

till omsorg kan å ena sidan vara ett tecken på eller förstås som en process där pappors särart och autonomi som föräldrar betonas (Bekkengen 2002). Å andra sidan kan detta ses som en process i vilken pappapositionen och det relationella ansvar den för med sig närmar sig det relationella ansvar som i hög utsträckning tillskrivs och tas av mammor (Gíslason & Holter 2007). Oavsett vilken utveckling eller tolkning som är mest "sann" så är de båda ett uttryck för processer i vilka pappor, som män, tillskrivs könsmässig status. I det första fallet handlar det om att barnomsorg, faderskap och fadrande maskuliniseras (Hauser 2015), i det andra om att barnomsorg inkorporeras i konstruktioner av maskuliniteter (Farstad & Stefansen 2015). I denna studie ligger den andra tolkningen närmare till hands. På så vis påminner mina resultat om annan nyare nordisk feministisk faderskapsforskning, som visat att män, åtminstone de som har materiella och retoriska resurser för att göra så, orienterar sig mot ett mer avkönat fadrande- och maskulinitetsideal som förknippas med modernitet, jämställdhet och barnomsorg (Bach 2017; Björk 2017; Eerola & Mykkänen 2015; Ingólfssdóttir & Gíslason 2016; Aarseth 2013).

7.5 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har handlat om pappa-barn-relationer i termer av närvaro, känslomässig intensitet och tid. Genomgående för dessa teman är, för det första, att pappor uttrycker en relationsorientering mot barn. I detta rymms en förståelse av relationer till barn som oproblematiska i bemärkelsen att små barns behov är ganska enkla att förstå sig på: Det räcker för pappor att vara fysiskt närvarande och att respondera, med intuition och/eller med annan förvärvad kunskap, på vad barn uttrycker att de behöver. För det andra har jag berört att pappor kan erhålla könsmässig status genom att orientera sig mot och/eller att praktisera ett omsorgsinriktat faderskap.

Den könsmässiga status som följer av pappors relationsorientering mot barn är något som kan sägas vara specifikt för just pappor. Det är ett manligt och faderligt privilegium. Detta privilegium är en följd av att kvinnor och män, som föräldrar, inte värderar sig själva eller värderas av det omgivande samhället på samma sätt – inte ens i ett relativt jämställt och pappavänligt samhälle som det svenska. Detta låter pessimistiskt. Men faktum är att motsatsen vore värre. Ur ett feministiskt perspektiv är det ändå bättre att pappors barnomsorg normaliseras, även om den könsmässiga status detta för med sig har en bitter eftersmak.

8. Problematiska pappa-mamma-relationer

Syftet med detta kapitel är att undersöka hur pappor relaterar till kvinnor som mammor, med särskilt fokus på hur sådana relationer hanteras och uppfattas av föräldralediga pappor. Analysen berör också relationer på den heterosexuella parrelationens arena, men i huvudsak uppehåller jag mig vid de spänningsförhållanden som kommer till uttryck i pappa-mamma-relationen och dess föräldraledighetsdomäner. Kapitlet är organiserat utifrån följande teman och resultat: kunskap, övervakning, pappors lärande och mammors lärande.

8.1 Kunskap

Kunskap är ett framträdande tema i pappors tal om relationer till mammor. Kunskap ska här förstås i bemärkelsen vilken förälder som tillskrivs kompetens, det vill säga som antas ha särskilt god kunskap om föräldrapraktiker och barns utveckling. Framför allt är det mammor som tillskrivs sådan kunskap. Här lyfter jag fram två aspekter av detta: orsaker till mammors kunskap på samhälls- och gruppnivå samt mammors ansvarskänslor på parrelationens arena.

Mammors kunskap på *samhälls- och gruppnivå* får inledningsvis exemplifieras av Gunnars funderingar omkring orsaker till denna särskilda kunskap. Han säger att ”det känns som att kvinnor har en sorts kunskap om barn som är nedärvd”. Vid en första anblick verkar Gunnars förståelse av en sådan nedärvd kunskap vara att den är biologisk till sin natur. Efterhand som intervjun pågår verkar han dock snarare se denna kunskap som historiskt och socialt baserad. Detta märks inte minst under en passage i intervjun då han berättar om varför han tror att pappaverksamheter kan vara utvecklande för pappor:

Man får ifrågasätta sin egen föräldraroll lite som pappa och inte bara försöka haka på nåt som redan finns sen femtusen år tillbaka. [...] Om jag då pratar om nåt sorts kvinnligt föräldraskap som det finns väldigt mycket normer kring, medan papparollen, speciellt kring små barn, nästan inte finns.

Det intressanta med Gunnars sätt att uttrycka sig i detta sammanhang är dels att mammors ansvar för barnen (och därmed pappors undanskymda position) går långt tillbaka i tiden: ”femtusen år”, som han spetsar till det. Dels påtalar han att mammor har krav på sig som pappor saknar. Något liknande sägs även av Björn, som menar att mammor tillägnar sig mer kunskap än pappor för att de tar ansvar för barnet från första början och därmed ”får anpassa sig under tidens gång”, till skillnad från pappor som ”kommer in senare”. Den historiskt och socialt producerade kunskap som mammor

förknippas med i Gunnars och Björns yttranden, placerar därmed mammor i ett kunskapsöverläge och pappor i ett kunskapsunderläge.

Gunnars och Björns uttalanden om mammor handlar om generella mönster på grupp- eller samhällsnivå. Men även på *parrelationens* arena återkommer liknande yttranden om mammors (förväntade) kunskap och det ansvar som den för med sig. Eduard ger ett exempel på detta, när han berättar att hans fru verkar ha svårt att inte ge honom ett extra råd när han ska vara ensam med barnen. ”Glöm inte att ta med dig blöjan”, berättar Eduard att hon kan säga när han går hemifrån, vilket han i det närmaste raljerar över:

Eduard: Ja, jag ska försöka, liksom. Jag har gjort det här förut. Det är väldigt svårt att inte bli lite såhär: Jag har gjort det här förut, i tre och ett halvt år, faktiskt.

Tobias: Vad tror du att det kommer ifrån?

Eduard: Det är ju det där extra ansvaret som man känner, dom är mamma.

Eduard uttrycker å ena sidan irritation över fruns uppmaningar, men å andra sidan visar han förståelse för att mammor kan uppleva att de har ett ”extra ansvar”. Mammor förknippas här med kunskap omkring vardagens föräldrapraktiker som pappor saknar eller åtminstone behöver (mammors) hjälp för att erövra. Mammor konstrueras som kompetenta och pappor som behövande, vilket gör att relationen mammor och pappor emellan framstår som asymmetrisk.

8.2 Övervakning

Nära kopplat till mammors kunskapsövertag är vad jag har valt att beteckna som upplevd övervakning: antingen av *pappor* eller av *barn*. Utdraget från Eduard ovan, som handlar om den könade dynamiken på *parrelationens* arena, går möjligen att förstå som ett uttryck för övervakning. Men ännu tydligare exempel går att finna på interaktionsnivå – särskilt i pappors erfarenheter av att antingen umgås med eller att välja bort umgänge med mammor under föräldraledigheten. Nedan följer ett utförligt exempel på hur pappor kan erfara att mammor övervakar dem. Det är hämtat från intervjun med Freddy, som inte har någon erfarenhet av att besöka könsblandande föräldraförum under sin föräldraledighet. Ändå lever han sig in i hur det hade kunnat kännas att träffa mammor på sådana platser:

Tobias: Spelade det nån roll för dig, tyckte du, om du träffade andra pappor eller andra mammor?

Freddy: [paus] Jag träffade nästan inga mammor. Nej, nej, det kändes väl mer naturligt, eller det skulle i varje fall kännas mer naturligt nu, om jag träffar andra pappor, om man skulle umgås i sin föräldraledighet. Jag har svårt att

se mig själv umgås med andra mammor, bara jag då. Ja men, jag hade lite prestationsångest, kan jag tycka, i början. Det var väl inför andra, kanske personalen, där på öppna förskolan, och kanske också inför andra pappor. Man tyckte att några verkade väldigt säkra, vad man skulle göra med barnen. I början var man lite mer osäker, och man ville gärna att Ylva, fast hon bara var tio månader, så skulle hon göra som jag sa [...] kanske jag upplevde att man var lite osäker där, hur man skulle bete sig inför andra, med barnen, med Ylva ibland. Där tror jag, det tror jag många känner i och för sig, men. Nej, jag vet, men hypotetiskt, om jag sitter med andra mammor, tror jag att jag skulle få prestationsångest.

Efter att Freddy har redogjort för sina känslor av prestationsångest, vilka verkar kunna komma till uttryck även i närvaro av pappor, utvecklar han sitt resonemang. Han menar att han blivit ”avskräckt från att umgås i grupp med andra föräldrar” på grund av att föräldrar jämför sina barns utveckling alltför mycket. Då han använder ordet ”föräldrar” i detta sammanhang passar jag på att be honom att berätta mer:

Tobias: Nu är det jättesvårt för mig att ställa den här frågan, utan att leda den någonstans. När du säger att du räds av att umgås med andra föräldrar, för att det blir den här jämförelsen, och sådär. Vad menar du med föräldrar då? Menar du både mammor och pappor? Eller menar du bara pappor, eller bara mammor? Eller hade du ingen särskild tanke med det när du sa det, tror du?

Freddy: Ja, men jag menade nog, jag menade mest mammor, ska jag säga. Det låter ju väldigt såhär, chauvinistiskt.

Med reservation för att min fråga är ledande uttrycker Freddy att det största problemet med föräldrassamvaro i största allmänhet, och med samvaro med mammor i synnerhet, är risken att utsättas för jämförelser som kan leda till prestationsångest. Min tolkning är att detta bör förstås som ett slags upplevd övervakning som ger upphov till osäkerhet och förlägenhet. Även om jämförelser och övervakning också förekommer i pappors inbördes relationer, såsom Freddy skildrar det, framstår relationer till mammor som än mer problematiska. Mammors kunskapsövertag, och den möjlighet att övervaka pappor som detta för med sig, framställs därmed som ett hinder för vardagliga relationer mellan pappor och mammor under föräldraledigheten.

Det är inte bara i relation till pappor som mammor kan upplevas som övervakande. I följande fältanteckningar från Pappaland redogörs för ett samtal mellan ett antal pappor, där mammor beskrivs som (alltför) kontrollerande i relation inte bara till pappor, utan även till barn:

Vid fiket slår jag mig sedan ner vid ett bord, där det sitter fyra pappor och hjälper sina barn med lunchen. Det här är fjärde gången som jag är med på

Pappaland, och jag börjar så smått bli känd av gruppen. Jag hälsar på dem som sitter vid bordet, och särskilt en man visar intresse för att diskutera med mig. Det är alldeles uppenbart att min närvaro kommer att präglade den diskussion som följer.

”Vår dag, den är skön”, säger Örjan och syftar på den särskilda pappdagen på denna öppna förskola. Han säger det apropå att det brukar vara fler besökare övriga dagar på öppna förskolan, varav de flesta, enligt Örjan, är mammor. Men, menar han, det är inte bara antalet barn som gör att det blir livligare, stökigare och att han trivs sämre dessa dagar. Han menar att kvinnor har mindre och redan färdigformerade grupper. De kommer ofta i grupper till öppna förskolan. De sätter sig i en mindre ring på golvet och ”hindrar” barnen från att leka fritt i rummet. Han berättar att han hade tänkt på det här ett tag, särskilt efter det att jag presenterade mig på Pappaland tidigare. Så snart jag slår mig ner vid bordet börjar han berätta detta, fast jag inte har efterfrågat några sådana iakttagelser.

När samtalet väl är igång frågar en annan pappa, Ingmar, mig om vad de olika interaktionsmönstren mellan kvinnor och män kan tänkas bero på. Jag hinner inte svara innan han själv tar till orda. Han verkar också ha funderat i samma banor som Örjan och presenterar, dessutom, ett slags analys. Ingmar lyfter fram att kvinnor vanligen är föräldralediga med yngre barn under en längre tid (jämfört med män som vanligen är föräldralediga med äldre barn en kortare tid). Detta, menar han, gör att kvinnor hinner knyta an till fler under sin föräldraledighet, vilket gör att kvinnor kommer till öppna förskolan i redan ”färdiga” grupper. Han pekar dessutom ut en skillnad mellan kvinnors och mäns sätt att förhålla sig till barnen på öppen förskola, en skillnad som han också relaterar till barnens ålder. Pappor kan, enligt Ingmar, inte släppa ögonen från sina barn, för då är de snart försvunna.

Örjan och Ingmar delar erfarenheter av att mammor på öppna förskolan mer eller mindre umgås i ett slags isolat med sina egna barn och vissa andra mammor. Samtidigt visar de förståelse för dessa beteenden genom att hänvisa till antalet besökare på öppna förskolans, barnens ålder och tidpunkten för föräldraledigheten. Oaktat detta förknippas mammors (kollektiva) beteenden med kontroll och övervakning. Denna övervakning sägs inverka negativt dels på barns rörelsemönster (då mammor ”hindrar” barnen från att leka fritt), dels på pappors inkludering bland mammor (vilken hindras av hur mammor placerar sig i rummet). Återigen framställs mammors beteenden som ett hinder för såväl spontana som utvecklade relationer mellan pappor och mammor.

8.3 Pappors lärande

Nedan vidareutvecklas mammors tillskrivna kunskap, liksom pappors upplevda övervakning som följer av den, genom att anlägga en mer processuell aspekt på hur kunskap förhandlas och förändras. Jag väljer att tala om detta som lärande, dock utan att åsyfta någon särskild teori om lärande. I detta sammanhang avser lärande hur pappor beskriver att de tillägnar sig kunskap om barnomsorg i relation till mammors auktoritetsposition på området. Jag har identifierat två huvudsakliga mönster: pappors relativa beroende av mammor och pappors (önskan om) relativ autonomi i förhållande till mammor.

För det första kan och vill pappor lära sig av och tillsammans med mammor. Ibland framstår pappor till och med som *relativt beroende* av mammor. Här finns dock ett förbehåll, nämligen att det verkar vara lättare att lära sig av sin partner i hemmiljön än av andra mammor på föräldraforum. I intervjuerna framkommer att pappor har haft nytta av sin partners kunskap, särskilt i samband med föräldraledighetens inledning då de tagit över det primära ansvaret för barnet. Christian tycker att det har varit ”tacksamt” att få råd från sin partner, ”så man inte börjar om från noll själv”. Gunnar talar uppskattande om fruns delaktighet. Av henne, som han beskriver som ”uppstyrd”, har han lärt sig att han ”måste ha en plan” för ”det underlättar ju oerhört mycket när man har två barn”. Och Freddy beskriver att han har ”lutat [sig] ganska mycket emot hennes erfarenhet, och frågat: Hur ska man göra här?”.

I Christians, Gunnars och Freddys uttalanden beskrivs ett fadrande som till en början är relativt behövande och beroende. Den egna förkunskapen som pappa förstås som lägre i relation till mammor, vilket kräver mammors insatser för att avhjälpas. Pappa-mamma-relationen har alltså ett asymmetriskt utgångsläge med avseende på kunskap, men med respekt för varandras olika utgångslägen kan asymmetrin utjämnas i en succesiv och gemensam läroprocess. På så vis kan en känsla av upplevd kompetens i fadrandet förstärkas. Även om pappors relationer till mammor på parrelationens arena inte är helt okomplicerad, vilket skildrades i pappors erfarenheter av att bli övervakade ovan, är det genomgående mönstret att pappor talar uppskattande om sin partners kunskap och att de med hjälp av den erövrar nya kompetenser.

För det andra finns det en önskan om att fadra *relativt autonomt* i förhållande till mammor. Det lärande som äger rum på parrelationens arena skiljer sig väsentligt från det lärande som sägs äga rum, eller snarare *inte* verkar äga rum, på könsblandade mötesplatser för föräldrar. Som jag redan nämnt i avsnittet om kunskap och övervakning ovan beskrivs relationer till mammor på könsblandade mötesplatser som mer problematiska. Om detta betraktas

ur ett lärandeperspektiv kan sägas att det finns hinder för att lära sig av mammor, åtminstone under (över)inseende av andra föräldrar.

Ett första hinder för pappors lärande av och tillsammans med kvinnor kan relateras till mammors kunskapsövertag. Nedan förklarar Eduard varför ”även vi pappor behöver tid utan kvinnor i närheten”:

Nej, men det är kul att få gå någonstans och bara vara pappor. Och barnen ser att: jag är här med pappa – mamma är inte här och jag får faktiskt ta och börja lita på min pappa. I början, tänker jag, kan det vara så att barnen är väldigt mammiga [...] Jag tror det är lite det tänket dom [det vill säga Pappacentrums personal] har, att pappor ska få vara pappor utan någon kvinnlig touch: Så där kan du inte göra – jag har ju dom här tricksen med våra barn [...] nej, du brukar inte göra så, jag gör det. Så det är väldigt viktigt. När man är där är det en väldigt skön känsla. Man får vara pappa, man får göra det jag känner är okej.

Eduard, som är en van besökare både på den könsblandade öppna förskolan och Pappacentrum, talar här om pappors behov av att lära sig fadra utan mammors närvaro. Mammors kunskapsövertag framställs som ett hinder för pappors lärande, vilket kan hanteras genom att pappor, åtminstone delvis, organiseras separat. Eduard argumenterar för separat organisering av pappor. I hans resonemang framstår pappors särorganisering som ett slags lösning på ett problem: mammors kunskapsövertag.

Ett andra hinder handlar om pappors och mammors olika (historiska) kommunikationsmönster. Eller med andra ord: Vem förmedlar kunskap till vem? Vem lär vem? Gunnar ger sin syn på min fråga om pappaverksamheter ”har gett [honom] nånting annat än en vanlig öppen förskola”. Han verkar kluven. Han framhäver å ena sidan att ingendera förälder egentligen har mer eller bättre kunskap än någon annan (”nu säger jag inte mer eller mindre kunskap”) men å andra sidan att ”kvinnors kunskap känns mer såhär kvinna till kvinna medans män har inte den kanalen.” Gunnars uttalande bör förstås i relation till att pappor alltså håller på att anpassa sig till de krav som svensk jämställdhetsideologi och pappapolitik ställer på dem (Ekenstam 2007; Farstad & Stefansen 2015; Suwada 2017a). Den kunskap som kvinnor som mammor har, och som enligt Gunnars förståelse har traderats via andra kvinnor och mammor, har män som pappor inte hunnit tillägna sig ännu. Mot bakgrund av detta hinder framstår pappors särorganisering som ett alternativ eller komplement till könsblandade föräldraforum.

Ett tredje hinder handlar om mammors invanda umgängesmönster, vilka beskrivs som svåra för pappor att hitta sin plats i. På min fråga om mamma-verksamheter skulle kunna behövas får jag i regel svar som signalerar att sådana verksamheter inte är nödvändiga:

Alex: Det känns ju som öppna förskolan är ju ett mammaforum egentligen, så därför behövs det ingen mammaverksamhet, för att dom är så dominerande, mammorna, på öppna förskolan.

Christian: Rent spontant kan jag nog tycka att det rummet nästan redan finns, fast inte uttalat, men så som det är skulle man nästan kunna kalla öppna förskolan för en mammaverksamhet.

Freddy: Man behöver liksom inte organisera mammor för att träffas. Utan jag tror att, som det är idag, så gör dom det ändå.

Vad har dessa framställningar av mammors vana att umgås med andra mammor och icke-behov av att organisera sig separat att göra med lärande? Jo, av dem framgår att mammor uppfattas som normbärare av föräldraskap och föräldrapraktiker. Mammor konstrueras som förstahandsföräldrar med ett redan inarbetat umgänge sinsemellan där de kan dela med sig av sina erfarenheter. Pappor konstrueras därmed indirekt som mindre kompetenta och erfarna andrahandsföräldrar (Elvin-Nowak 2011). Relationen mellan mammor (vars modrande skildras som om det redan är invariant) och pappor (vars fadrande skildras som att det håller på att bli invariant), framstår därmed som problematisk. Att umgås och att lära sig tillsammans över könsgränser kan upplevas som hotfullt, vilket verkar ge upphov till en vilja att lära sig fadra relativt oberoende av mammor.

8.4 Mammors lärande

Slutligen tar jag upp mammors lärande i relation till pappors specifika position och kunskaper. Hittills har jag behandlat hur pappor antingen kan uttrycka beroende eller oberoende i relation till hur de lär sig av och tillsammans med mammor. Men vad kan mammor lära sig av pappor? För att det ska framgå vad mammor sägs kunna lära sig av detta behöver jag först illustrera ett mönster som framgår i intervjumaterialet, nämligen att pappor sägs leva under *mindre kravfyllda villkor* än mammor. Så här beskriver Daniel och Freddy de lägre krav som ställs på pappor:

Daniel: Att vara mammaledig, det är inget som man väljer, utan det är man när man får barn tycker jag. Eller ja, det måste du ju vara. I alla fall i några dagar i början. Men pappaledig, det väljer du ändå brukar det vara. Det är ingen som kollar snett på dig om du väljer bort det. Däremot så höjer man ju på ögonbrynen om det är nån som är mammaledig väldigt lite.

Freddy: Som förstagångsmamma tror jag det är nåt väldigt kravfyllt. Alltså, det finns förväntningar att det är nedärvt att man tar hand om barn. Man ska vara så duktig. Mellan mammor, så kan det nästan bli, där kan man jämföra sig med varandra. Alla försöker leva upp till att vara en så bra mamma som möjligt. Den konkurrensen, den tror jag inte är lika stark mellan pappor.

Samhället har inte såna förväntningar riktigt på pappor och barn. Det är ju mammorna som uppfostrar barnen traditionellt, historiskt i Sverige.

Både Daniel och Freddy ger uttryck för att pappor inte lever under samma kravfyllda villkor som mammor. Mammaledighet är ett måste medan pappaledighet en möjlighet; mammor konkurrerar med varandra om moderlig status medan pappor slipper denna form av inbördes tävlan.

Vidare ska jag illustrera en attityd till fadrande som nog bäst kan formuleras som ”*avslappnad*” – ett ord som förekommer många gånger under intervjuerna och som ringar in något specifikt med pappors särorganisering. Pappors samvaro beskrivs som mer avslappnad än kvinnors. Freddy beskriver samvaron som att den präglas av en ”avslappnad”, ”mjuk” och ”tolerant stämning”. En orsak till denna avslappnade samvaro sägs vara att pappaverksamheterna har färre besökare än den könsblandande och kvinnodominerade öppna förskolan: ”Det är ju lugnare, väldigt avslappnande”, som Eduard uttrycker det. En annan orsak som framhålls är att pappaverksamheter har färre förbestämda aktiviteter än öppen förskola. Daniel uttrycker uppskattande att han ”slipper” sjunga med i Pappacentrums sångstund för barnen och deras pappor: ”Man körde med bandspelare istället. Då slipper man sitta och klappa med. Det tyckte jag var skitskönt.” Ytterligare en orsak är att pappor sinsemellan kan och tillåts tala om manligt kodade samtalsämnen, som den ”senaste Premier League-matchen” snarare än ”blöjor och amning”, som Christian uttrycker det.

De mindre kravfyllda villkor och den avslappnade attityd som pappor berättar om framställs som något som mammor kan lära sig av. Under intervjuerna ställde jag frågor till studiens deltagare om de tror att de har lärt sig något av att delta i pappaverksamheter och om det har spelat någon roll om de har lärt sig av och tillsammans med mammor eller pappor. Däremot ställde jag inte några frågor om det kan vara så att mammor lär sig av pappor. Trots detta går det ändå att ana att mammor skulle kunna lära sig något av pappors ”avslappnade” förhållningssätt till föräldraskapets krav och samvaro pappor emellan.

Även om mammor tillskrivs kunskap som pappor saknar framträder ett mönster i vilket mammor sägs kunna *lära sig något* av pappor. Ett första område handlar om de krav som ställs på mammor och pappor som föräldrar. Det finns, som visats ovan, en generell medvetenhet om att det vilar ett tyngre ansvar på mammor. Ett andra område handlar om att mammor sägs jämföra sina barns utveckling, vilket Alexander menar är ”ett fenomen som drabbar mammor mer än vad det drabbar pappor”. Eduard illustrerar det samma genom att härma mammors samtal på öppna förskolan, ”oj, en tand har kommit”, vilket han kontrasterar mot pappors samtal på Pappacentrum:

”Det var inte såhär: oj, där kom första tanden. Det är inte alls samma snack.” Ett tredje område handlar, återigen, om övervakning. Övervakning sägs leda till överdriven rädsla för att barnen ska skada sig (medan pappor, som Christian uttrycker det, inte ”skriker rakt ut när vi ser att dom [det vill säga barnen] är halvvägs upp på stegen”) och att mammor har en hårdare och mer stressad ton gentemot sina barn (”det är mycket mer: nu klär vi på oss, nu ska vi göra det här, skynda på nu, nej, sluta nu, häpp-häpp!”), som Gunnar uttrycker det).

De skillnader som beskrivs beträffande krav och jämförelser framställs som problematiska för mammor. Även om uttalanden om mammor kan ske på ett raljerande vis eller genom att irritation uttrycks, uppvisar pappor också empati för mammors utsatta situation. Pappor slipper höga krav, jämför sig inte med varandra och sägs ha en mer tillåtande inställning till barns frihet. Fadrande förknippas med en större grad av autonomi, vilket inte är fallet med modrande. Detta, menar jag, kan tolkas i termer av lärande. Det mammor i sådana fall skulle kunna lära sig av pappor är att tona ner kraven på sig själva, att sluta jämföra sina barns utveckling (vilket nog snarare handlar om jämförelser mammor emellan) och att ha en mindre överbeskyddande inställning till barnen.

8.5 Diskussion: mellan konstlade och naturaliserade relationer

Fyra mönster har framkommit i analysen av pappors relationer till kvinnor som mammor. I analysen av det första mönstret, kunskap, framkom att pappor skildras som behövande och att det därigenom finns en asymmetrisk relation mellan pappor och mammor i termer av vem som har legitim kunskap för att bemästra föräldraskapet. Analysen av det andra mönstret, övervakning, visade att mammor skildras som ett hinder för utvecklande relationer och umgänge mellan pappor och mammor. I det tredje mönstret, pappors lärande, skildrades två tendenser: Å ena sidan kan pappor tämligen bekymmersfritt ta till sig av mammors kunskaper. Å andra sidan beskrivs mammor som ett slags hot för möjligheten att fadra oberoende. Det fjärde mönstret, mammors lärande, visade att det finns en föreställning om att mammor skulle kunna lära sig att tona ner kraven på sig själva genom att tillägna sig drag av pappors mer ”avslappnade” attityd.

I mitt material pendlar relationerna mellan pappor och mammor att skildras som *problematiska* respektive *oproblematiska*. Å ena sidan konstrueras, i likhet med vad Doucets (2006a, 2006b, 2013, 2015) studier om hemmapappors relationer till mammor visat, gränser mellan pappor och mammor: Mammor förknippas med ett slags kompetens och moderlig auktoritet som pappor saknar. Mammor beskrivs som alltför kontrollerande och ges en tillsynande funktion. Denna tillsyn skapar kostnader för pappor på så vis att

umgänget med mammor och relationsskapandet mellan pappor och mammor sägs försvåras. I materialet uttrycks samtidigt en förståelse för de könsspecifika villkor som producerar sådana mönster och relationer mellan pappor och mammor. Å andra sidan förekommer, även det i samklang med Doucets forskningsresultat, att de gränser som konstrueras mellan pappor och mammor kan vara föremål för uppluckring: Pappor kan och vill umgås med och lära sig av mammor; mammor har något att lära av pappor.

Ett sätt att förstå pappors negativa erfarenheter av relationer till mammor, är att se dem som ett uttryck för en konflikt mellan beroende och autonomi. Föräldraskap och föräldrapraktiker är några av de sociala institutioner och praktiker som har en tydlig feminin kodning samt en historia där ett tungt ansvar vilat på kvinnor (Dowd 2010; Holm 1993; Johansson 2014). Det är i huvudsak kvinnor som stått för och alltjämt står för samhällets organisering av omsorg och beroende (Johansson 2001). Den skepsis mot mammors kunskapsövertag och övervakning som uttrycks i materialet kan förstås mot denna bakgrund. Om män som grupp utgör normen för det allmänmänskliga och om maskuliniteter förknippas med autonomi (Hirdman 1988; Johansson 2001), så är det inte förvånande att pappor uppfattar mammor som kontrollerande. När män blir pappor blir de synliga som kön på ett sätt som kan föra olustkänslor med sig. Att undvika kontakter med kvinnor och mammor, och att därigenom betona sin (manliga och faderliga) autonomi, är därför en strategi som står till buds för pappor.

Autonomi framställs dock inte på något absolut sätt i materialet. För det första beskrivs pappors relationer till barn i regel som givande och kärleksfulla, vilket i sig är ett tecken på en uppluckrad autonomi. Autonomin är inte egocentrisk. Den är i stället relationell (Bach 2017), särskilt i förhållande till barn men i viss omfattning också till kvinnor som mammor. För det andra finns det motstridiga tendenser gällande pappors autonomi i förhållande till kvinnor som mammor. Dels verkar det som om pappa-barn-relationen, vilket den brittiska sociologen Esther Dermott (2008) kallar en exklusiv dyadisk relation, inte alltid lämnar plats för mammor: Pappors relationella autonomi utvidgas här så att den inkorporerar barn men inte mammor i någon nämnvärd utsträckning. Dels visar materialet att pappor kan uppvisa ett stort engagemang för sina barn från första stund samt ett intresse för att lyssna och lära av och tillsammans med mammor: Pappors relationella autonomi är här svagare och lämnar utrymme för mammor.

8.6 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har handlat om pappors relationer till kvinnor som mammor. Särskilt har könade spänningar omkring kunskap och lärande tagits upp. Analysen visar att både föreställningar om och konkreta erfarenheter av att

mammor har en självklar och djup kunskap om barnomsorg, skapar asymmetriska och konstlade relationer mellan pappor och mammor. Pappor kan känna sig förminskade, obekväma eller övervakade av mammor. Därför väljer en del pappor bort mötesplatser för föräldrar där mammor är i majoritet eller där moderskapsnormativa ideal råder. Mammor görs till problemet. De kan dock bli mindre av ett problem om de lär sig av pappors mer ”avslappnade” attityd.

Detta är dock bara en del av bilden. En annan aspekt är att relationer mellan pappor och mammor naturaliseras i sociala miljöer såsom mötesplatser för föräldrar. Relationerna avkänas och avsexualiseras genom den barnorientering som råder. Här görs inte mammor till något problem alls. Det finns inga könade problem eller asymmetrier, då relationerna inte handlar om de vuxna – om papporna och mammorna – utan om barnen.

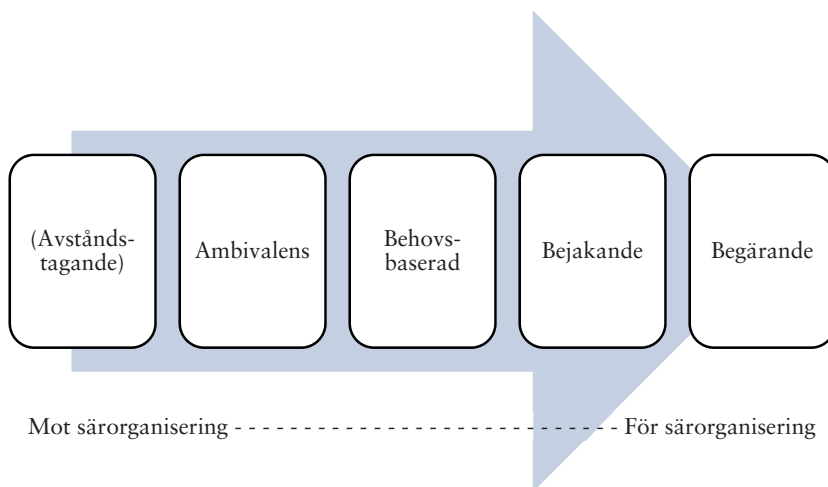
9. Det särorganiserade fadrandet

Det relationstema som präglat de senare kapitlens framställning fortsätter även i detta avslutande resultatkapitel genom dess fokus på dels pappa-pappa-relationer på pappaverksamheter som social miljö, dels särorganisering av män som pappor som könspolitiskt och könsteoretiskt fenomen. Kapitlets syfte är att identifiera förhållningssätt till och argument för särorganisering av män som pappor. Dels handlar kapitlet om mer generella attityder och förhållningssätt till pappors särorganisering, som kan vara antiseparata, proseparata eller könsparadoxala. Dels identifieras i kapitlet fem huvudsakliga argument för varför pappaverksamheter behövs enligt verksamhetsanordnare och deltagande pappor, nämligen för att: motverka isolering, kompensera för pappors könsminoritetsposition, bearbeta motsägelsefulla ideal, pappors särart kräver det samt, slutligen, för att främja anknytningen mellan barn och pappa.

9.1 Förhållningssätt till pappaverksamheter

Med förhållningssätt till pappaverksamheter avses ett kontinuum av attityder till mäns särorganisering som pappor. I den ena änden återfinns en antiseparat inställning som jag har valt att kalla *avståndstagande*. I den andra änden finns en proseparat inställning som jag kallar *begärande*. Mellan dessa analytiska ytterligheter har jag identifierat ytterligare tre förhållningssätt: *ambivalens*, *behovsbaserad* och *bejakande*.

Figur 9.1 Förhållningssätt till pappaverksamheter

Som figur 9.1 visar är attityder till särorganisering på basis av könstillhörighet den bärande principen för denna analys. Jag inleder med att redogöra för förhållningssättet avståndstagande (som står inom parentes i modellen på grund av att det är ett hypotetiskt förhållningssätt).

9.1.1 Avståndstagande

Avståndstagande är ett förhållningssätt som innebär att pappors särorganisering ses som oönskad eller till och med skadlig utifrån ett jämställdhetsperspektiv eller feministiskt perspektiv.²¹ Detta förhållningssätt har jag inte identifierat på empiriska grunder. När jag inledde observationerna förväntade jag mig att jag skulle möta mer negativa inställningar till pappors särorganisering än vad jag gjorde.

Mina förväntningar byggde dels på personliga erfarenheter, dels på läsning av tidigare studier om (pro)feminism, män och maskuliniteter. Beträffande de personliga erfarenheterna har jag i inledningskapitlet redogjort för mina egna negativa erfarenheter av verksamheter för pappor. Vidare träffade jag vid tiden för observationerna män, framför allt vänner och bekanta, som berättade att de aldrig skulle kunna tänka sig att delta i pappaverksamheter. Vi diskuterade dock sällan detta på djupet. Beträffande tidigare forskning var det framför allt Messners (1997) och den svenska sociologen Linn Egeberg Holmgrens (2011, 2012) forskning om mäns särorganisering och inställning till feminism som fick mig att tänka i termer av avståndstagande till pappaverksamheter. Egeberg Holmgren (2012: 106) skriver med utgångspunkt i en intervjustudie med feministiskt engagerade män att flera av hennes intervjupersoner talar om mäns inbördes samvaro som ”omöjlig”:

Det feministiska perspektivet förvandlar umgänget med andra män till en slags förstörd njutning för både egen och andra mäns del.

Mäns feministiska engagemang kan alltså höra samman med personliga känslor av att inte vara tillfreds i sammanhang där bara män deltar eller politiska övertygelser om att sådana sammanslutningar inte är legitima. Mot dessa bakgrundsförhållanden, mina personliga erfarenheter och tidigare forskning om mäns särorganisering, hade jag alltså förväntat mig att möta pappor med något slags avståndstagande förhållningssätt gentemot pappaverksamheter. Att jag inte gjorde det beror antagligen på att jag bara har träffat och intervjuat pappor som aktivt *valt* att delta i verksamheterna. För

²¹ Det är dock möjligt att avståndstagande förhållningssätt kan formuleras i exempelvis biologiska, nationalistiska och/eller antifeministiska termer, då i meningen att omvårdnaden om småbarn inte är något som pappor kan, bör eller ska ägna sig åt.

att på empiriska grunder kunna utveckla resonemanget om avståndstagande hade jag antagligen behövt inkludera intervjupersoner som aktivt valt *bort* deltagande i pappaverksamheter. Även om jag inte kunde identifiera direkt avståndstagande attityder i mitt material så var dock ambivalensen inför deltagande i pappaverksamheter och verksamheternas existens påtaglig.

9.1.2 Ambivalens

Ambivalens betecknar en uppsättning förhållningssätt till pappaverksamheter där särorganisering för pappor å ena sidan framstår som illegitim och å andra sidan legitim. Detta avsnitt fokuserar på de problematiska aspekterna. Huruvida pappaverksamheter ”behövs” eller inte berörs endast ytligt, då detta i stället behandlas i kommande avsnitt.

Ambivalenta förhållningssätt framkom inte under observationerna, men det gjorde de under intervjuerna. De problematiska aspekter med särorganisering som framkom var dels personliga (vilket innebär att pappor uttrycker tvekan inför att delta i pappaverksamheter), dels organisatoriska (vilket innebär att lämpligheten beträffande särorganiseringen av pappor som sådan ifrågasätts).

Beträffande *personlig* ambivalens följer här ett exempel på hur Björn resonerar omkring att passa in på pappaverksamheter respektive öppna förskolan. Han berättar att han inte helt och hållet passade in på Pappaland på grund av att han var studerande och inte föräldraledig. ”Man föll lite utanför normen”, berättar han. Vidare relaterar Björn detta till sin ovana att umgås med andra män. Han arbetar i ett kvinnodominerat yrke och förklarar att det kanske gjorde det lättare att gå till den vanliga öppna förskolan:

Jag har alltid passat bättre in bland kvinnor. Jag har valt ett sånt yrke [...] och det är kvinnodominerat som bara den.

I Björns resonemang kan jag inte läsa in någon skepticism gentemot pappaverksamheterna som sådana. Det som i stället framgår är hans vana att vistas i domäner och att ägna sig åt aktiviteter där kvinnor är i majoritet och där kvinnlighet är normbärande. Den ambivalens han ger uttryck för är på så vis strikt relaterad till personliga vanor och erfarenheter, inte till åsikter om vad som är rätt och riktigt beträffande pappors särorganisering.

En annan typ av personlig ambivalens handlar om att pappor borde kunna delta i könsblandade föräldraforum, men ändå hellre väljer att delta i pappaverksamheter:

Tobias: Tycker du att det spelar någon roll om du träffade pappor eller mammor [...] under din föräldraledighet?

Christian: Nej, det tyckte jag inte spelade nån större roll. Möjligtvis kanske att man tyckte det var, jag upplevde ju att det var mycket mer socialt, mer samtal, på Pappaland. Sen om det var bättre, man visste väl att det var mer socialt på Pappaland kanske, än på den andra öppna förskolan. [...] Det kändes, även om alla går dit av samma anledning, på den öppna förskolan, så kändes det ändå mer att folk var där av samma anledning på Pappaland. Men det kanske blir så, att man blir så otroligt homogen grupp. Det är bara pappor. Man kanske får en mer gemensamhetskänsla där, det är ju möjligt.

Christian, som nästan uteslutande deltog i Pappalands verksamhet under sin föräldraledighet, inleder med att svara att det ”inte spelade nån större roll” huruvida han träffade mammor eller pappor under föräldraledigheten. Trots detta talar han varmt och inlevelsefullt om Pappalands fördelar: dess sociala kvaliteter och homogenitet. Ambivalensen ligger dels i att Christian säger att det egentligen borde gå lika bra att umgås med mammor på öppna förskolan, men att han ändå verkar föredra pappasamvaron på Pappaland. Dels vittnar den frågande formuleringen ”sen om det var bättre” (på Pappaland) om vikten av att tala om pappors särorganisering som något det finns delade meningar om. Som helhet tolkar jag passagen ovan som att personliga ambivalenser betonas, särskilt i termer av tveksamheter inför och förtjänster av pappaverksamheter, medan de (sär)organisatoriska aspekterna tonas ned.

Personlig ambivalens kan skiljas från *organisatorisk* ambivalens. Medan personlig ambivalens understryker individens vacklande inställning till pappaverksamheter handlar organisatorisk ambivalens om en uppsättning ambivalenta inställningar avseende verksamhetsnivå. En första typ påminner om citatet närmast ovan, i vilket Christian framhåller att det inte spelar någon roll om han träffade mammor eller pappor under sin föräldraledighet men att han ändå föredrog att umgås med pappor. Freddy uttrycker något liknande när han betonar det tillfälliga behovet av pappaverksamheter. Den ambivalens han uttrycker är dock snarare organisatorisk än personlig:

Egentligen skulle väl alla känna sig välkomna dit [till vanlig öppen förskola] från början. Alla är ju välkomna dit. Men det är flest mammor där, ja, då är det en liten tröskel att komma dit som pappa. Det är ju ett sätt att överbrygga det, att ha den här öppna förskolan [för pappor]. Om femtio år kanske det inte behövs, men just nu tror jag det behövs, det tror jag. För att uppnå liksom, kanske en större blandning. Men du kanske vet, men jag vet inte. Men jag inbillar mig att det är mest mammor, eller så är det bara en fördom.

Problemet med pappaverksamheter, som Freddy formulerar det, är att de ”egentligen” inte behövs eftersom alla föräldrar är välkomna till öppna förskolan. Det finns ingen diskriminering av pappor, men likväl ”en liten tröskel”. Denna ”tröskel” verkar vara det som motiverar pappaverksamhetens existens. Men ”om femtio år”, vilket nog inte ska tolkas bokstavigt, kanske

pappaverksamheter inte behövs längre. Pappors särorganisering framstår härmed som en ambivalent och temporär lösning på ett könat problem, nämligen gruppen pappors ovana att fadra i sällskap med eller under överinseende av mammor.

En andra typ av organisatorisk ambivalens handlar om att könsblandande miljöer beskrivs som ”bättre” än separata. Alexander uttrycker det så här:

Jag tror det skulle vara bättre om det var fifty fifty, just. Det blir ett annat samtal. Jag tror ju att män som pratar med män pratar om olika saker, än om män och kvinnor pratar med varandra. Det är min uppfattning i alla fall, att kvinnor tenderar väl mer att prata lite mer på djupet än vad män gör.

I Alexanders yttrande finns en skeptisk inställning till pappaverksamheter. Denna skepticism består av att det sociala klimatet mellan en grupp människor gynnas av att både kvinnor och män finns representerade: ”Det blir ett annat samtal”, som Alexander uttrycker det. Ambivalensen i detta fall handlar alltså om att könsblandning förknippas med mångfald i termer av trivsamtet (”det skulle vara bättre om det var fifty fifty”) och djup (”kvinnor tenderar väl mer att prata lite mer på djupet”). Särorganisering, däremot, förknippas snarare med enfald och ytlighet.

I en tredje och avslutande typ av organisatorisk ambivalens framhålls pappors samvaro som lugn och subtil till skillnad från könsblandad samvaro, vilken beskrivs som impulsiv och intensiv. Gunnar beskriver det så här:

Det kanske inte är helt PK att säga, men [...] det ju en viss sorts män som kanske går på Pappaland. Det är lite mer så här, det är mycket lugnare, man gapar inte så mycket och det är inte så här: nu klär vi på oss och går här. Utan det är mycket såhär subtilare, mycket lugnare: nu ska vi dra. Jag säger inte att det ena är bättre än det andra, med det är en skillnad.

Gunnar verkar vara mån om att inte framhålla pappaverksamheter som bättre än könsblandade föräldraforum. Han understryker visserligen skillnader och framhåller kvaliteteter som utmärker pappaverksamheter, men lägger sig vinn om att inte tala illa om mammor eller miljöer där mammor är i majoritet. Yttranden som ”det kanske inte är helt PK” och ”jag säger inte att det ena är bättre än det andra” får ses som exempel på detta. Den ambivalens som framträder här handlar om att göra legitima, respektabla och icke-nedvärderande gränsdragningar mellan pappor och mammor: De positiva aspekterna av pappors särorganisering uppvärderas samtidigt som det finns en strävan efter att undvika att kulturellt nedvärdera mammor och modrande.

9.1.3 Behovsbaserad

Avståndstagande och ambivalens betecknar i huvudsak förhållningssätt i vilka pappors särorganisering antingen avfärdas eller ifrågasätts. I behovsbaserade förhållningssätt betonas nyttan av att föräldraforum såsom pappaverksamheter överhuvudtaget finns. Att förhålla sig till pappaverksamheter utifrån de grundläggande behov som föräldrar och barn har, innebär att ett slags varken eller-inställning intas i förhållande till särorganisering. I stället handlar det om att pappaverksamheter verkar svara mot de generella behov som pappor, som föräldrar, kan möta under föräldraledigheten och fadrandets inledande år. Behovsbaserade förhållningssätt är på så vis att betrakta som ett slags abstraktion av de sätt på vilka pappor använder sig av pappaverksamheter, vilka behandlades i kapitel 5 utifrån följande teman: vardags-skapande, att hantera huvudansvar samt fadrande i mellanliggande zoner.

Att förhålla sig till pappaverksamheter på ett behovsbaserat vis kan göras utifrån ett föräldraperspektiv och/eller ett barnperspektiv. Att för det första framhålla *föräldrarnas* behov av stimulans handlar främst om att få sociala behov tillfredsställda, det vill säga att umgås med andra i en liknande situation som en själv: ”det var mycket för min egen del [...] för barn i den åldern har ju inget jättebehov att leka med andra barn” och ”ett sånt där litet knyt är ju inte så mycket att göra med [...] så det var väldigt skönt att ha nåt att göra på dagarna”, som Alexander respektive Björn uttrycker det.

Ett behovsbaserat förhållningssätt kan för det andra lyfta fram *barns* behov av stimulans. Under observationerna kunde jag till exempel få lyssna till uttalanden om att barnen ”klättrar på väggarna” eller att de ”bankar på dörren” så fort de ätit frukost. Barnens agerande förstås här som att de behöver stimulans utanför hemmets väggar. Vidare framhölls ibland i pappors inbördes samtal att umgänget med andra barn på öppna förskolan eller på pappaverksamheten är ”bra träning inför dagis”. Resonemanget verkar här gå ut att på att barn har lättare att börja förskolan om de har övat sig på att interagera med andra barn dessförinnan (jfr Frank 2007).

För det tredje kan föräldra- och barnrelaterade behov överlappa. Här är det inte pappa- eller barnperspektivet som framhålls utan pappa- och barnperspektiv, det vill säga det relationella samspelet mellan pappa och barn. Christian formulerar detta samspel enligt följande:

Har man ett barn som är väldigt nöjd med att sitta hemma och göra samma pussel, nej men bara vara hemma och leka, då får man ju inte kanske samma press på sig själv att hitta på saker. Då funkar det ju. Har man däremot barn som man kanske märker tidigt är jätterastlösa, klättrar på väggarna, då blir det ju en motivator att ta sig till såna miljöer.

Barnets temperament och pappans tålmodighet lyfts här fram som två bärande element i pappa-barn-relationen. Finns det ett lugn hos båda två är det inte säkert att pappaverksamheter eller andra föräldraforum behövs: Man behöver inte ”hitta på saker”. Men om detta lugn saknas, om relationen präglas av rastlöshet och instängdhet, kan det bli ”en motivator att ta sig till såna miljöer”.

Behovsbaserade förhållningssätt uttrycker att de generella behov som pappor och barn har behöver understödjas. Pappaverksamheterna verkar, i likhet med andra mötesplatser för föräldralediga (Berg & Zetterström 1989; Frank 2007; Wissö 2012), kunna tillfredsställa sådana behov, inte för att de är särorganiserade utan snarare för att de förmår att möta den önskan om social stimulans som pappor menar att de och/eller deras barn har. I detta förhållningssätt ges vare sig personliga eller kollektiva erfarenheter av att vara man, att vara pappa eller att fadra någon särskilt tydlig innebörd.

Sammanfattningsvis framstår pappors särorganisering hittills som mångdimensionellt. Pappaverksamheter har beskrivits som något pappor: 1) kan ta avstånd ifrån, 2) kan förhålla sig ambivalenta inför, 3) kan använda sig av för att tillfredsställa grundläggande behov under en tids föräldraledighet. Det senaste förhållningssättet innebär att pappaverksamheter uppskattas utan att dess särorganisering beskrivs som betydelsefull. Nedan ska jag utveckla denna bild genom att skildra två förhållningssätt där mer proseparata attityder framkommer: bejakande respektive begärande.

9.1.4 Bejakande

Att förhålla sig bejakande till pappaverksamheter innebär att positiva känslor av att delta i sådana verksamheter kan kopplas till pappasamvarons enkönade sociala dynamik. Jag har identifierat två övergripande mönster som kan relateras till bejakande. Det ena är att längtan bort från mammor och moderskapsnormativitet uttrycks. Det andra är att längtan till andra män och pappor uttrycks.

Det första mönstret har delvis redan behandlats i föregående kapitel om pappors problematiska relationer till kvinnor som mammor på mötesplatser för föräldrar. De exempel som jag redogör för här ska läsas mot denna bakgrund. Eduard är en av få som gör det tydligt att han ibland vill ”slippa kvinnorna” för att, som han säger, få ”känslan av att barnen är bara mina här”. Även om det är ovanligt att pappor uttrycker sig så explicit så är det en liknande *längtan bort från mammor* som avspeglar sig i passagen från intervjun med Daniel nedan. Jag frågar honom om han rekommenderat Pappacentrum till andra pappor:

Daniel: Ja, jag brukar säga till varenda en som blir pappa, och pappaledig, att liksom gå.

Tobias: Vad säger du till dom då?

Daniel: Nej, men jag säger att dom ska prova att gå på Pappacentrum [...] Man umgås ju könen emellan på andra förskolor, men det blir annorlunda när man är med pappor. Jag tror pappor är lite slappare med barnen. Det är inte så jätteuppstyrkt som det är med tjejer eller mammor. Och just om man vill träffa andra farsor att hänga med, när dom är pappalediga, så är det bra att gå dit.

Här framstår pappaverksamheter som ett välkommet komplement till könsblandad öppen förskola tack vare att pappor, till skillnad från mammor, sägs vara ”slappare” och inte så ordentliga. Daniel vidareutvecklar sitt resonemang genom att påtala att han inte skulle kunna tänka sig att ta initiativ till umgänge med en enskild mamma:

Jag skulle aldrig fråga en morsa liksom, på en öppen förskola, om vi skulle träffas nån gång och fika med ungarna eller gå till nåt lekland, eller nånting sånt där. Men det kände jag att jag kunde göra när det var pappor. Då vet dom att det är inget annat jag är ute efter. Det är bara att vara kompis, liksom. Det kan väl misstolkas utav tjejer så jag har avstått från att fråga.

I Daniels utsagor framstår pappaverksamheter som avslappnade, unika och avsexualiserade platser. Deras avsaknad av mammor verkar vara behaglig, åtminstone för Daniel, eftersom pappor inte behöver uppfattas som att det är ”ute efter” något hos mammor. Heterosexuella laddningar mellan pappor och mammor är något som det enligt denna logik gäller att undvika, vilket med fördel verkar kunna göras genom att avstå från umgänge med mammor för att i stället prioritera umgänge med andra pappor.

I utdraget ovan framgår att det bland pappor finns en längtan bort från faktiska mammor. Genom att avstå från samvaro med kvinnor till förmån för pappor sägs könade och sexuella spänningar mellan pappor och mammor kunna undvikas. Men i materialet finns också en annan typ av längtan från något, nämligen en längtan bort från feminint kodade aktiviteter och moderskapsnormativa sociala miljöer och aktiviteter, som följer av de normativa och institutionella villkor under vilka mammor lever (jfr Johansson 2014). Här betonas särskilt att bestämda aktiviteter saknas på pappaverksamheter, särskilt på Pappaland, samt att verksamheterna är varsamma med att använda sig av musik och sång. Pedagog Håkan på Pappaland brukade informera nya deltagare om verksamheten. Vid dessa tillfällen berättade han bland annat att Pappaland inte har några gemensamma sago- eller sångstunder.

Gunnar beskriver Pappaland på ett liknande sätt. Till skillnad från den könsblandade öppna förskolan finns ”ingen programverksamhet”, berättar han:

Vi har ingen sån här att vi har sångstund eller samling eller nånting sånt. Ibland uppstår det. Det är ganska sällan, men ibland har vi liksom dragit igång en sångstund [...] men vi har inga såna fasta punkter.

Här framträder en bild av att Pappaland är något friare än den vanliga öppna förskolan genom sin avsaknad av programverksamheter. Ett liknande mönster går igen på Pappacentrum, som i stort sett också saknar förbestämda aktiviteter. På Pappacentrum finns dock ett undantag, nämligen en sångstund som avslutar dagen. Under intervjun med Gunnar, som lät mig veta att han är musiker, berättade jag att Pappacentrum till skillnad från Pappaland hade sångstunder. Gunnar säger att han gärna hade haft sångstunder på Pappaland, men invänder ändå att det nog är bäst utan:

Jag har hållit på med musik hela mitt liv. För mig är det jättenaturligt, men jag kan samtidigt förstå att det måste vara fruktansvärt [skratt] för vissa människor som inte alls, dels för att man själv känner sig utsatt och man oroar sig, alltså, bara: här ska jag sitta och sjunga barnvisor [...] Det kan jag tycka är bra med Pappaland, att vi inte har på ett sätt. Jag kan tycka det är synd för jag tycker det är roligt att sjunga Imse vimse spindel och sådär. Men det kan vara en väg in i familjecentralen för pappor, alltså just att, att bli bekväm i att man kan komma och man kan ändå prata om hur [det gick] i fotbollsmatchen sådär och det är fullständigt naturligt.

Gunnar uppskattar att uppleva sång och musik tillsammans med barn, men tycker samtidigt att det är rimligt att pappor slipper utsättas för sådana potentiellt obekväma aktiviteter. Han menar till och med att pappaverksamheter, genom att pappor slipper sådana saker och i stället får utrymme för att göra och diskutera vad de önskar, kan göra det möjligt för pappor att komma ”in i familjecentralen” (med vilket jag antar att Gunnar framför allt avser den könsblandade öppna förskolan).

Det vore alltför enkelt att benämna den öppna förskolans på förhand bestämda aktiviteter liksom sång och musik som feminint kodade och moderskapsnormativa. Men i de utsagor som presenterats förknippas onekligen sådana aktiviteter med en alltför strukturerad verksamhet och ett slags feminin och moderlig logik, som leder till att pappor främmandegörs inför sig själva och begränsas i sina inbördes relationer. Att distansera sig dels från mammor, dels från feminint kodade och moderskapsnormativa aktiviteter blir på så vis ett sätt att bejaka särorganisering för pappor.

Det andra mönstret, vilket jag betecknar som *längtan till andra män och pappor*, finns representerat på ett underförstått vis i exemplen om längtan bort från mammor ovan. Men mönstret framkommer också mer explicit, även om det inte är lika framträdande. När så sker är det framför allt pappors föreställda inbördes homogenitet som lyfts fram. Alexander berättar till

exempel att ”det är väldigt homogent” i termer av ålder, klassbakgrund och nationalitet på Pappaland. I Alexanders sätt att berätta om detta kan jag inte finna någon särskilt bejakande inställning, vilket jag dock kan göra i vissa andra fall. Här vill jag återvända till Christians uttalanden som togs upp avsnittet om ambivalenta förhållningssätt. Christian berättar att Pappaland är en ”så otroligt homogen grupp” bestående av ”bara pappor”, vilket gör det lättare att umgås, även för de pappor som ”inte tycker om att umgås med okända”. Här framstår könssammansättningen som en tillgång och ett socialt dragplåster i sig självt. Genom en föreställd gemenskap byggd på könshomogenitet tillskrivs pappaverksamheter en kommunikativ och social funktion som kan inkludera och sammanföra pappor.

Den föreställda könshomogenitet som beskrivs ovan sätts av intervjupersonerna i relation till andra maktordningar (framför allt ålder, klass och nationalitet) och förekommer i ett sammanhang där homogeniteten ges en social funktion (då den sägs underlätta pappors kontaktskapande). Även om en bejakande inställning till pappaverksamheter uttrycks härigenom, är det viktigt att säga att den inte förutsätter en kategorisk förståelse av kön och pappors särorganisering. Som en motbild till dessa sätt att uttrycka ett slags kontextuellt bejakande av pappors särorganisering ska jag avsluta med att ge ett exempel på en mer extrem form av bejakande. Jag ber Daniel att reflektera omkring vad han uppskattade mest med Pappacentrum:

Tobias: Vi går in lite mer på hur du har uppfattat Pappacentrum på och vad den möjligen kan ha betytt för dig? Den typen av frågor. Och då undrar jag om du har funderat om vad du tyckte var bäst?

Daniel: Att det bara var pappor där, om jag bara får plocka en grej. Det har jag sagt tidigare.

Det ska sägas att den nyans av bejakande som Daniel uttrycker är ovanlig i materialet. Under intervjun utvecklar Daniel sina resonemang om vad han uppskattat med att delta i en pappaverksamhet. Han berör allt från att det är en plats där det går att ”tillfredsställa barnen” till att det är en lugn plats som erbjuder en ”mjukstart” på dagen. Samtidigt kvarstår det faktum att Daniels uttalande framställer könstillhörighet som en betydande och till och med avgörande faktor i sig. Utsagan ”att det bara var pappor där, om jag bara får plocka en grej” tolkar jag som ett uttryck för en bejakande inställning till pappors särorganisering som angränsar mot en kategorisk förståelse av kön. Det förhållningssätt som han ger uttryck för kanske till och med kan kallas för en begärande inställning till pappaverksamheter.

9.1.5 Begärande

Om bejakande innebär att positiva känslor av att delta i pappaverksamheter kan kopplas till pappors samvaro, så handlar begärande snarare om att pappaverksamheter understödjer ett slags *lekfullhet* och *social åtrå*. Utifrån observationernas fokus på aktiviteter och förkroppsligade praktiker beskrivs här detta begärande förhållningssätt. Till vem/vilka/vad uttrycks begär? Hur kommer dessa begär till uttryck?

Begärande uttrycks till barn, andra pappor och till pappaverksamheterna som social miljö. Pappors begärande relationer till *barn* uttrycks genom blickar och kroppslig närhet, som i sin tur understöds av hur pappornas kroppar är positionerade i rummet. Detta illustreras i följande fältanteckningar om det i stora drag icke-verbala samspelet mellan pappor och barn på Pappaland:

En grupp pappor, omkring sex till sju stycken, sitter runt om i rummet. De flesta papporna har sina barn väldigt nära sig. Barnen rör sig försiktigt i rummet, men de flesta håller sig nära sina pappor. Uppmärksamheten riktas mot barnen, varav de flesta är i ettårsåldern, och bara några få ord utbyts mellan papporna [...] Ibland är det nästan som om ett skådespel äger rum när barnen leker. Papporna tittar fascinerat på, ler, söker ögonkontakt och bekräftelse hos varandra.

Här följer ett liknande utdrag om hur papporna på Pappacentrum betraktar barnen med beundran. Det åsyftar inte en specifik händelse utan är en mer allmän betraktelse som jag skrev mot slutet av observationsperioden:

Det finns ett ansiktsuttryck bland såväl pappor som barn – och säkert gäller det även mig – som den här sortens samvaro [...] medför: den beundrande blicken och de lätt uppåtdragna mungiporna. Ibland, när samtalen för tillfället ebbat ut, inträder en tystad i rummet. Då riktas blickarna mot barnen och ett slags stillsam beundran och fascination präglar den ganska så svår-fångade samvaron som uppstår.

De två utdragen närmast ovan illustrerar pappors kollektiva fascination över barnen. Situationerna visar att pappaverksamheter kan understödja pappors sociala åtrå gentemot barn. Genom verksamheternas barnorientering och lugna tempo ges pappor möjlighet att gemensamt vara påtagligt närvarande i stunden och tillgängliga för sina barn. I detta sammanhang kan inte blickarnas betydelse påtalas nog. Att papporna dessutom gemensamt betraktar barnen och utbyter blickar med varandra gör att den sociala åtrån för vilken barnen är föremål också delas pappor emellan.

Det är inte bara genom blickar som social åtrå gentemot barn uttrycks. Det sker också genom kropparnas position i rummet och genom kroppslig

närhet. På pappaverksamheterna är det vanligt att papporna sitter i cirkel-liknande formationer på golvet tillsammans med sina barn och att barnen, åtminstone om de är så stora att de kan krypa eller gå, har pappan som utgångspunkt för sina rörelser i rummet. Barnen rör sig en bit bort. Sedan tar de sig tillbaka till sina pappor, som i regel sätter barnen i knät eller rör vid dem på något annat sätt.

Pappor uttrycker också begär inför *andra pappor*. Sådana begär uttrycks såväl verbalt som icke-verbalt. Ett vanligt verbalt uttrycksmedel är att använda sig av humor. Pappor skojar sinsemellan om allt från hur flickor och pojkar skulle kunna bemötas på barnavårdscentralen ("Har hon börjat med smink än?" och "Har han fått nån borrmaskin än?"), att man skulle kunna mygla till sig andra föräldrars vårdnadsbidrag och starta egen barnomsorg på pappaverksamheter samt att den bästa tiden för föräldraledighet är under vinter-OS. Den humoristiska ton som anläggs på pappaverksamheterna kan, som i dessa fall, vara tämligen könsreflexiv (jfr Nordberg 2005b). När papporna skojar om könsstereotyper skapas en faderlig samhörighet som är av meta-reflexivt slag. Det är ett sätt att utveckla en samhörighet som å ena sidan bygger på en föreställt naturlig gemenskap på basis av könstillhörighet men som å andra sidan understryker det socialt konstruerade och något aparta i denna gemenskap. Sociala begär pappor emellan verkar vara lättare att försvara och befinna sig i om man får skoja om könsliga förhållanden. Detta visar hur viktig lekfullhet är i begärsrelationer på pappaverksamheter.

Begär pappor emellan uttrycks också icke-verbalt genom blickar och suckar. De redan nämnda exemplen om hur pappor utbyter blickar med varandra kan tolkas som en form av begärsförhållanden mellan pappor. Intresset och begäret som sådant riktar sig i dessa fall dock huvudsakligen till barn, inte till andra pappor. Vidare kan andra icke-verbala signaler, såsom suckar, skapa en begärsliknande samhörighet. Beakta följande två exempel från Pappaland:

Jag tycker att papporna ofta ser lättade ut när de kommer. Ett slags kollektiv utandning kan anas, synas eller till och med höras när de slår sig ner på golvet i lilla lekrummet.

Mitt intryck är att papporna, särskilt de som varit på Pappaland några gånger, slår sig ner hemtamt på lekmattorna. En antydning till lättnad kan anas i de utandningar som följer när några av föräldrarna får en stunds andrum på golvet i virrvarret bland andra pappor och barn.

Hur kan sådana suckar och utandningar tolkas? Framför allt signalerar de lättnad. Att ta sig friheten att pusta ut inför andra, en publik bestående av pappor, kräver antagligen att situationen uppfattas som trygg. Men suckarna och utandningarna signalerar också en sorts samhörighet som går bortom

känslor av trygghet. De blir något mer än markörer för att föräldraledigheten kan vara en ansträngd fas i livet som det kan vara skönt att få dela med andra i samma situation. De kan också ses som markörer för begär till andra pappor. Denna tolkning grundar jag i att läten och kroppsrörelser i sig är distinkt könade. Att dunsas ner i golvet med en ordentlig utandning blir på så vis ett uttryck för maskulinitet och fadrande, då sådana icke-verbala signaler tar en påtaglig plats i det sociala samspelets ljudrelaterade och rumsliga sammanhang. De signalerar för omgivningen att pappaverksamheter är en social miljö i vilken det är legitimt att ha en påtaglig närvaro med röst och kropp. När dessa beteenden riktas till och dessutom utförs av andra pappor bidrar de till att forma en social dynamik pappor emellan: en social dynamik där begär, i form av social åtrå, är ett bärande element.

Avslutningsvis ska jag behandla begär *inför själva pappaverksamheterna* som sådana. Sådana begär uttrycks genom att högljutt ta rummet i besittning inför pappaverksamhetens besökare och personal. Ett första exempel på detta framgår av följande fältanteckningar från Pappacentrum, vilka handlar om en knytislunch där papporna tagit med sig pajer hemifrån:

När jag har ätit färdigt reser jag mig från bordet och går iväg för att göra lite anteckningar inne på personalens kontor. I samband med att jag är på väg bort reser sig pappan Ulrik och utbrister: "Vem är ansvarig för den här med kantareller?" "Jag", svarar en annan pappa, varpå den ganska så högljudda och mycket tacksamma Ulrik bokstaverar "S", "A", "T", "A", "N" följt av ett "vad gott".

Ett andra exempel kommer också från Pappacentrum. En morgon kommer två pappor dit, medan jag sitter på personalens kontor:

Jag [...] ser inte vilka det är som kommer. Jag hör dock att en av dem ropar ut när han kommer: "God morgon! Här kommer vi – sista gången". Jag hör vem det är. Det är Victor, en av de mest flitiga besökarna, som kommer. Och tydligen kommer hans barn att skolas in på förskola eftersom det är "sista gången". Han presenterar sedan en kompis för personalen, en kompis som "ska ta över efter mig".

I Ulriks "satan"-utrop och Victors "sista gången"-entré lyfter papporna fram sina upplevelser och personligheter på ett påtagligt vis. De tar rummet i besittning. Vidare uttrycker de ett slags fascination för pappaverksamheten som social miljö. Ulriks lekfulla utrop vänder sig inte bara till den pappa som bakat den goda pajen, utan bör snarare ses som något som uttrycker uppskattning inför pappaverksamheten som sådan. Hans utrop är ett uttryck för den uppsluppenhet och avslappnade stämning, som pappor vittnar om under intervjuerna. Victors yttrande om att det är "sista gången" han deltar på Pappacentrum och den presentation har gör av sin kompis som

”ska ta över” efter honom, betraktar jag som ett uttryck för fascination inför pappaverksamheten som social miljö. Hans uttalande om det avslutande besöket och beskrivningen av kompisen som efterträdare understryker dessutom pappaverksamhetens livsfasspecifika, repetitiva och institutionella karaktär. Den framstår som en social miljö till vilken begär – här i form av minnen, vanor och upplevelser – knyts.

På frågan om till vem/vilka/vad pappor riktar sina begär har jag lyft fram tre huvudsakliga relationer: barn, andra pappor och pappaverksamheter som sociala miljöer. Hur begärens ser ut varierar, men ett genomgående drag är att de uttrycker lekfullhet och social åtrå. Med vilka medel de uttrycks varierar också. Det sker dels genom verbal kommunikation, framför allt genom humor. Dels sker det genom icke-verbal kommunikation, där suckar, blickar och förkroppsligade praktiker som kroppslig närhet och kroppars positioner i rummet har avgörande betydelser. De begärsrelationer som observerats är inte objektifierande. Snarare verkar de bygga på ömsesidighet. De uttrycker fascination över barns utveckling, tacksamhet inför att få dela erfarenheter med andra pappor samt uppskattning inför existensen av pappaverksamheter som social miljö.

9.1.6 Diskussion: könsparadoxala ståndpunkter

De förhållningssätt till mäns särorganisering som pappor uttrycker är mångfacetterade. Medan avståndstagande i princip inte uttrycktes alls, så var de andra förhållningssätten vanliga. Det är viktigt att påpeka att förhållningssätten inte utesluter varandra. De spänningar som finns mellan och inom de olika förhållningssätten överlappar.

Grovt sett är det möjligt att reducera de fem identifierade förhållningssätten till tre huvudsakliga ståndpunkter till pappors särorganisering som fenomen. För det första återfinns antiseparata ståndpunkter inom förhållningssätten ”avståndstagande” och ”ambivalens”. För det andra går det att finna proseparata ståndpunkter inom förhållningssätten ”ambivalens”, ”bejakande” och ”begärande”. Och för det tredje skulle förhållningssätten tillsammans kunna teoretiseras som en könsparadoxal ståndpunkt, då ett genomgående drag är att uppskattning visas inför pappaverksamhetens existens utan att särorganisering av pappor som sådan betonas.

Hur ser relationen mellan antiseparata, proseparata och könsparadoxala ståndpunkter ut? De *antiseparata* ståndpunkterna till särorganisering av män som pappor som kommer till uttryck i studien är ganska modesta. Något starkt motstånd finns inte, vilket är helt att förvänta bland pappor som själva väljer att delta i pappaverksamheter. I den mån det finns kritiska hållningar så handlar de framför allt om att pappaverksamheter ” egentligen ” inte borde behövas. De uppfattas som ett slags tillfälligt och generellt behov snarare än

ett varaktigt behov av manlig och faderlig autonomi i förhållande till kvinnor som mammor. Det betonas också att män bör agera ansvarsfullt som grupp, vilket bland annat innebär att inte uttrycka sig nedsättande om kvinnor eller att kulturellt nedvärdera mammor genom att framhålla pappors umgänges-
mönster som bättre. Detta kan läsas som att det finns en medvetenhet om mäns och pappors samhällseliga privilegier samt att dessa både kan utmanas och reproduceras när män som pappor kommer samman (jfr Egeberg Holmgren & Hearn 2009).

Proseparata ståndpunkter uttrycks särskilt genom längtan: bort från andra kvinnor som mammor och/eller till män som pappor/pappor som män. Den autonomi som uttrycks här är avståndstagande i relation till kvinnor som mammor, samtidigt som den är relationell på så vis att den inkorporerar såväl barn som andra pappor (jfr Bach 2017). De bejakande och begärande attityder som identifierats är vidare ett uttryck för de kostnader som kan knytas till att vara pappa. Den kostnad som framför allt framträder i materialet är pappors synlighet i moderskapsnormativa institutioner och sociala miljöer. Denna synlighet kan inte entydigt förstås som en kostnad. Synligheten kan nämligen också innebära uppvärdering (Bekkengen 2002). Oavsett om pappor har erfarenheter av att bli ifrågasatta eller uppvärderade så är det möjligt att tolka deras användning av pappaverksamheter som ett manligt och faderligt privilegium – inte minst i relation till att motsvarande forum för mammor saknas. Privilegium ska dock här inte tolkas som ett uttryck för kvinno- eller mammaförtryck. Hänsyn måste tas till det intersektionella förhållandet mellan kön och föräldraskap. Som kön är män som grupp på strukturell nivå överordnade kvinnor (Jónasdóttir 1994). Som föräldrar lever pappor med ett slags synlighet som åtminstone för enskilda individer kan uppfattas som en kostnad (Dowd 2010; Wells 2015, 2016). På så vis framstår pappaverksamheter som sociala miljöer med motstridiga budskap och användningsområden. Å ena sidan manifesteras privilegier kopplade till mäns och pappors köns-
makt och dominerande konstruktioner av maskuliniteter. Å andra sidan hanteras kostnader kopplade till pappor, faderskap och fadrande.

Den sista ståndpunkten som behandlas är att betrakta som *könsparadoxal*. Det betyder att pappaverksamheter värderas högt utan att dess särorganisering beskrivs som betydelsefull. Denna inställning kommer tydligast till uttryck i det förhållningssätt som jag kallar ”behovsbaserad”, men finns även närvarande i övriga förhållningssätt. Denna könsparadox skulle kunna sammanfattas så här: Det är bra att pappaverksamheter finns, men att det är bara är pappor där spelar ingen större roll.

Denna könsparadox fångar något centralt i hur kön och föräldraskap görs i det svenska nutida samhället som helhet. Tidigare forskning om pappapolitik,

relationen mellan barnomsorg och maskuliniteter, pappors levda erfarenheter av föräldraledighet och småbarnspappors möten med föräldraskapsstödande professioner, visar att pappor och faderskap konstrueras på ett sätt där barnomsorg införlivas i konstruktioner av maskuliniteter *och* på ett sätt som kan beskrivas som könsöverskridande, avkönat eller könsirrelevant (Björk 2016; Klinth 2002; Klinth & Johansson 2010; Nordberg 2007). Den könsparadoxala ståndpunkt som identifierats bör förstås i relation till de skiftande och ibland motsägelsefulla ideal och praktiker som finns beträffande faderskap, pappor och fadrande.

Slutligen kan de könsparadoxala och de proseparata ståndpunkterna förstås i termer av både privilegier och kostnader. Att inte artikulera köns-tillhörighet som en grund för samhörighet mellan män, i detta fall män som pappor, är ett privilegium och tecknen på könslig autonomi i sig självt. Detta grundar sig i att män alltjämt utgör normen för det allmänmänskliga (Hirdman 1988). Sådana positioneringar är problematiska då de knappast bidrar till att dekonstruera män som könsvarelser eller maskuliniteter som kulturella konstruktioner (jfr Hearn 2014). Det är samtidigt viktigt att påtala att pappor inte är en enhetlig grupp och att även tämligen privilegierade pappor i det nutida relativt jämställda och pappavänliga Sverige bär på erfarenheter av utsatthet i en moderskapsnormativ omgivning (Premberg 2011; Wells 2016).

9.2 Särorganisering: verksamhetsanordnares perspektiv

Detta och nästa avsnitt handlar om de motiv som anges för varför pappor sägs behöva organiseras separat. Mitt fokus ligger framför allt på hur pappor resonerar omkring detta. Jag börjar dock med att redovisa de motiv som verksamhetsanordnarna för Pappaland och Pappacentrum anger. Så som undersökningen planerades och genomfördes prioriterades de deltagande pappornas erfarenheter och inbördes relationer. Men under observationerna förde jag informella samtal med personalen på pappaverksamheterna. Ibland kom dessa samtal att handla om vilka behov pappaverksamheter sägs svara mot. Två huvudsakliga argumentationslinjer framkom i samtalen med personalen: För det första sägs pappaverksamheter kunna utgöra ett stöd i enskilda pappors anknytningsprocess till sina barn. För det andra uttrycktes att pappaverksamheter kan kompensera för att pappor utgör en könsminoritet på andra mötesplatser för föräldrar.

För att illustrera vad den första argumentationslinjen innebär följer här ett utdrag ur mina fältanteckningar från Pappaland. Det är skrivet efter ett samtal med pedagogen Håkan, som ofta tog initiativ till att tala med mig efter att verksamheten stängt för dagen:

Håkan menar att pappaverksamheten inte ska ses som en ”jämslällhetslösnng”. Snarare, menar han, är det ett erbjudande för individuella pappor [...] att själva komma i kontakt med andra föräldrar och att låta barnen leka med andra barn. Frågan är om hans tämligen nyanserade resonemang gör någon skillnad för vad som äger rum – det vill säga hur föräldraskap och kön görs – på pappaverksamheten som mötesplats. Det är svårt att veta. Hur som helst aktar sig Håkan för att framhålla att pappor egentligen skulle behöva något särskilt stöd som män, vilket gör pappaverksamhetens existens extra paradoxal. Detta medger också Håkan, varför han brukar hålla en låg profil i argumentationen kring pappaverksamhetens positiva effekter för jämslällhet. Därför, verkar det som, har han landat i en argumentation kring ett stöd för individuella män. Så länge det finns män som uppskattar verksamheten bör den finnas, menar han.

Dessa fältanteckningar ska läsas för vad de är. De ska ses just som anteckningar i vilka jag sammanfattar och funderar över ett komplext resonemang. Inspelningar från mina samtal med Håkan saknas, men jag har jag låtit honom läsa utdraget ovan. I ett mejl till mig berättar han att jag förstätt honom korrekt.²² Med detta sagt tolkar jag Håkans argumentation som att den först och främst utgår från *barns rätt att utveckla goda relationer* till sina föräldrar, även till pappor. Pappaverksamhetens eventuella jämslällhetseffekter tonas ned. Likaså nedprioriterar Håkan betydelsen av pappors särorganisering i egen rätt.

Den andra argumentationslinjen handlar mindre om barns behov och om relationen mellan pappa och barn. Här betonas pappors erfarenheter av att vara i *könsmminoritet* på andra föräldraforum, vilket motiverar pappors särorganisering. Detta sätt att resonera framgår i nedanstående fältanteckningar från Pappacentrum, där personalen på verksamheten kommenterar pappors tidvis utsatta position:

Omkring klockan 10 har det anlnt ytterligare några pappor så att det nu är fem stycken på plats. De flesta av oss – jag, personalen och papporna – har slagit oss ner med varsin kopp kaffe och (för ovanlighetens skull) en bit fika-bröd vid flera av de bord som står utplacerade vid hjärtats köksavdelning. En konversation som explicit handlar om pappors villkor och ställning på samt erfarenheter av öppen förskola tar vid, eftersom Maria tar upp att en av de för dagen närvarande papporna, Viktor, tillsammans med en pappa som ännu inte anlnt, besökte öppna förskolan i fredags förra veckan när det var 72 personer närvarande (vuxna och barn tillsammans). Maria beskriver lite roat hur papporna såg vilsna ut i den kvinnodominerande miljön. De hade, enligt personalen, svårt att finna någon plats att sitta vid för att fika och mata sina barn. Jan, som var där i fredags, beskriver det som ett slags chock att det

²² Personlig korrespondens 2017-05-18.

kunde finnas så många barn och föräldrar på plats. Det var, säger han med en ursäktande invändning, en massa "kackeldamer" på öppna förskolan då. 'Eller får man säga det?' "Ja", svarar båda i personalen. Diskussionen går vidare och förskolläraren Susanne stämmer in i att hon förstår pappans reaktion. Flera av papporna menar, i samtalet som fortsätter, att män har lättare att knyta an till andra män, och Maria håller med och beskriver ett fiktivt scenario där hon möter 40 män på en för henne ny plats. Det skulle inte kännas bekvämt, framhåller hon.

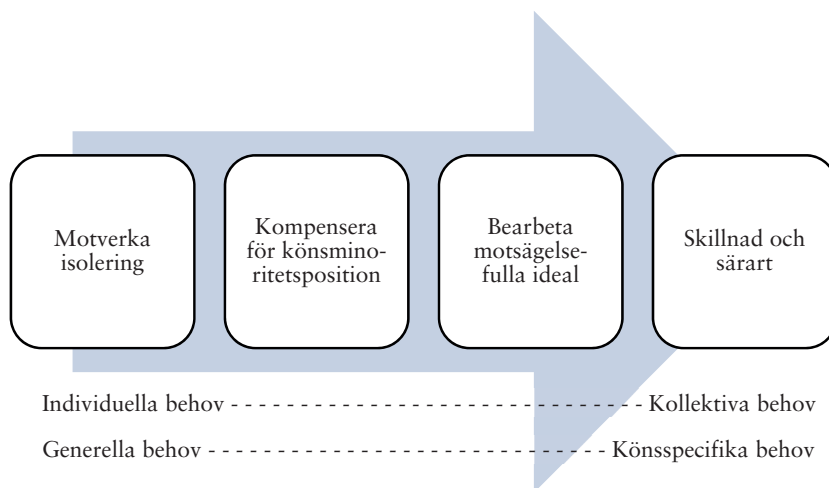
De motiv som framkommer här påminner om de mönster och spänningar som identifierades i analysen av pappors relationer till mammor i föregående kapitel. En önskan om att fadra relativt oberoende av mammor, som jag tidigare formulerat i termer av lärande, knyts här till en sorts utsatthet som består av vilshenhet, synlighet och obehag. Denna utsatthet kan enligt denna logik avhjälpas, åtminstone tillfälligt och platsspecifikt, genom att särorganisera män som pappor genom pappaverksamheter.

De båda argumentationslinjerna utesluter inte varandra. Att inrätta pappaverksamheter för att stödja anknytningsprocesser mellan barn och pappor eller för att kompensera för att pappor är i könsminoritetsposition är inte oförenliga motiv. De förhåller sig dock olika dels till det "problem" särorganisering avser till att lösa: Den första argumentationslinjen riktar in sig på barns *och* pappors behov medan den andra fokuserar på *pappors* behov. Dels förhåller de sig olika till särorganisering som principiell idé: I den första argumentationslinjen framstår inte särorganisering som ett mål i sig självt. I stället verkar den vara ett *medel* genom vilket anknytningsprocesser mellan pappa och barn kan främjas, åtminstone i de fall då enskilda pappor önskar delta i sådan verksamhet. I den andra argumentationslinjen förefaller särorganiseringen ha en sorts legitimitet i egen rätt: Å ena sidan utgör den ett medel som sägs kunna kompensera för pappors könsminoritetsposition. Men å andra sidan utgör den ett *mål* i sig självt på så vis att den förknippas med pappors rätt att orientera sig mot pappor i stället för mot mammor.

9.3 Särorganisering: pappors perspektiv

Till skillnad från analysen av verksamhetsanordnarnas perspektiv på särorganisering har jag i analysen av pappors perspektiv kunnat identifiera en rikare uppsättning motiv till varför särorganisering kan sägas vara behövlig. Precis som i avsnittet om förhållningssätt till pappaverksamheter redovisas här ett kontinuum av argument. Fyra huvudsakliga argument till varför särorganisering för pappor behövs har framkommit i analysen: för att motverka isolering, för att kompensera för pappors könsminoritetsposition, för att bearbeta motsägelsefulla ideal samt för att pappors särart kräver det.

Figur 9.2 Argument för behovet av särorganisering av pappor

Som figur 9.2 illustrerar presenteras pappors argumentation med utgångspunkt i två principer: individuella kontra kollektiva behov respektive generella kontra könsspecifika behov. Argumenten har jag i huvudsak identifierat genom att systematisera intervjupersonernas svar på frågor som ”varför tror du att pappaverksamheten finns?”, ”skulle du kunna rekommendera någon vän eller bekant att gå till pappaverksamheten?” och ”tycker du att pappaverksamheten behövs?”, det vill säga frågor som handlar om hur pappor värderar pappaverksamheterna.

9.3.1 Motverka isolering

Föräldraledighet förknippas i regel med positiva känslor, särskilt i förhållande till kontakten med barnen. Men åtminstone en avigsida verkar finnas med föräldraledigheten: isolering. Den isolering som framträder verkar på ett eller annat sätt ha att göra med känslor och upplevelser av att sitta fast och att känna sig *inlåst*: dels i begränsande tanke- och handlingsmönster, dels i mer fysisk bemärkelse.

Beträffande tanke- och handlingsmönster berättar Freddy att många pappor nog ”upplever det som ganska tråkigt” att vara föräldralediga. ”Dom är lite fast med barnet”, säger han. Detsamma framhålls av Eduard och Gunnar, som menar att pappor tenderar att begränsa sig själva: ”Man läser sig ofta i den lilla radie man bor”, säger Eduard, medan Gunnar uttrycker att pappor ”kannte är väldigt ensamma med barn [...] som behöver vara där [på Pappaland] för att få en sorts stöttning och se andra”. Mot bakgrund av sådana negativa tanke- och handlingsmönster, där pappor upplever tristess

och begränsar sig själva, framstår pappaverksamheter som något som kan främja goda vanor och mer sociala beteenden.

Beträffande isolering i mer fysisk bemärkelse ska jag med hjälp av följande tre exempel rikta särskild uppmärksamhet mot hemmets begränsande funktion. När jag frågar Alexander om han tycker att pappaverksamheter behövs svarar han:

Ja, jag tror det. Annars tror jag [...] att papporna blir sittande hemma i större utsträckning.

När jag frågar Freddy om varför han tror att pappaverksamheter finns svarar han något liknande:

Jag tror att många pappor sitter hemma själv under sin pappaledighet.

Under ett av tillfällena på Pappacentrum gjorde jag följande observation. Vid detta tillfälle sitter jag tillsammans med papporna Per och Staffan och talar om deras erfarenheter av en specifik öppen förskola som papporna ibland pratar om. De kallar den för Kyrkis. Samtalet glider dock snart över i att handla om relationen mellan Pappacentrum och hemmet:

På Kyrkis [...] är det öppet under en kortare tid, berättar Per. Föräldrarna träffas med en "lekledare", man sjunger och fikar, sedan är det slut och det är dags att gå hem. Här [på Pappacentrum] är det mer givande för en som förälder, förklarar han vidare. Man kan sätta sig ner, ta det lugnt och hålla koll på barnen som leker ganska så självständigt på golvet i närhet av papporna. Han beskriver deltagandet på pappaverksamheten som att 'det blir en liten paus när man inte behöver bry sig hela tiden'.

Den andra pappan vid bordet, Staffan, som ger sitt barn frukt medan vi pratar, flikar in i samtalet och menar att barnen leker mycket bättre här än hemma. Hemmet beskriver han som trångt, särskilt nu eftersom en flytt är nära förestående, och med ett slags ironisk desperation uttrycker han sig på följande sätt om att vara tillsammans med barnet i hemmet i dess nuvarande skick: "Jag får panik." Han fortsätter att berätta om vad jag uppfattar som en isolerad hemmatillvaro genom att säga att "jag går hellre ut".

I de två första exemplen, där Alexander och Freddy citeras, skildras pappor som passiva och ensamma. Det finns en patologiserande ton i hur pappor beskrivs som stillasittande i sina hem. Vid en bokstavlig läsning av orden "sittande" och "sitter" framstår passiviteten som obegriplig. Jag betvivlar att omsorgen om barnen och handhavandet av hushållet kan ske "sittande". Detta "sittande" ska nog läsas i överförd bemärkelse – det fungerar som en metafor för passivitet, ensamhet och isolering jämfört med det aktiva och frodiga föräldraledighetsliv som skulle kunna vänta utanför hemmet.

I det tredje exemplet, i samtalet mellan Per och Staffan, förknippas inte pappor och deras föräldradedighet med passivitet. I stället beskrivs handlingskraft, även om hemmet skildras på ett minst lika begränsande vis. Efter att Staffan framställt hemmet som ett slags isolat beskriver han hur han flyr undan det för att bibehålla hälsan. Pappaverksamheter framstår, återigen, som något som kan motverka pappors passivitet och isolering i ett alltför begränsande hem.

9.3.2 Kompensera för könsminoritetsposition

I avsnittet om verksamhetsanordnares perspektiv på särorganisering framkom att pappaverksamheter sägs kunna kompensera för den könsminoritetsposition pappor är i på andra föräldraforum. Detta uttrycks även av deltagande pappor. Så vitt jag har kunnat finna uttrycks detta argument bara av två av de pappor jag intervjuat: Christian och Daniel.

Christian berättar att mammors *kroppsliga erfarenheter* kan göra att pappor känner sig utanför i mammadominerade miljöer. Han kontrasterar öppen förskola mot andra sammanhang där kvinnor och män umgås tillsammans:

På träningen eller i skolan [...] har man ju samma förutsättningar. Man är där för samma sak. Men det verkar finnas, det finns så mycket mer skillnad när det kommer barn med i bilden. För just det biologiska. Dom har burit barnen i nio månader och har erfarenheter som inte en annan har en aning om. Dom har ammat barnet i allt från, jag vet inte, en vecka, till flera år, som man inte alls kan relatera till. Och givetvis blir det mycket fokus och prat bland mammor som är på en plats med sina barn, just kring det. Där känner man ju kanske inte att man har så mycket att tillföra i samtalet, eller kanske ens blir inbjuden i det samtalet. Det är ju ingen som frågar mig om hur det är att amma.

Pappor framställs dels som ointresserade eller oberörda av mammors samtal (man har ju inte "så mycket att tillföra i samtalet"), dels som exkluderade från dem (man kanske inte "ens blir inbjuden i det samtalet"). I Christians uttalande förknippas modrande till stor del med biologiska funktioner, medan pappors fadrande framstår som i det närmaste frikopplat från mänsklig biologi. Genom dessa åtskillnader skapas en könad asymmetri mellan mammor och pappor. Mot denna bakgrund framstår pappaverksamheter som ett värdefullt komplement till könsblandade mötesplatser för föräldrar. På pappaverksamheter behöver pappor inte ta hänsyn till skillnader, vare sig de är biologiska eller sociala, mellan pappor och mammor.

Christian berättar att han tillbringat mycket tid på Pappaland, men att han också har provat att gå till den vanliga öppna förskolan. Där fick han

inte lika bra kontakt med föräldrarna (huvudsakligen mammor). Särskilt svårt var det att få kontakt med vissa grupper av mammor, förklarar han:

Det är ju ännu svårare att få en kontakt med invandrarkvinnor upplevde jag [...] Det blir för mycket fördomar som kommer in, om man ska analysera varför dom inte kommer och pratar med främmande män, det vet jag inte. Man fick ju inte alls samma kontakt, om jag var där som i princip enda [...] nordbo [...] med mellanösternkvinnor i huckle. Så kände jag väl att man inte fick nån sån naturlig kontakt direkt. Det var givetvis några som var kontaktsökande [...] Det var ju det jag uppskattade med Pappaland. Här var det verkligen inga konstigheter. Det fanns liksom inga, det fanns inga barriärer emellan. Det var pappor som var där, och det var lätt att prata med folk.

Här framstår inte pappaverksamheter bara som något som kan kompensera för pappors könsminoritetsposition i allmänhet. Christians berättelse handlar nämligen uttryckligen om ”invandrarkvinnor”. Dessa kvinnor tillskrivs en avvikande och osvensk kvinnlighet på basis av dels nationalitet (genom den kontrast som byggs upp mellan Christian som ”nordbo” och kvinnorna som ”mellanösternkvinnor”), dels kulturella och religiösa attribut (genom påtalandet om kvinnors bruk av ”huckle”). Även om Christian i det närmaste ursäktar sig för att låta fördomsfull och framhåller att vissa kvinnor faktiskt sökte kontakt, är hans preferenser tydliga: Pappaverksamheter är att föredra på grund av den föreställda *homogenitet* som finns pappor emellan.

Daniel lyfter två andra aspekter av att vara pappa i könsminoritet. Han talar dels om den könsblandade öppna förskolan som en plats som mammor i det närmast har äganderätt till, dels om att mammor ibland måste kunna lämna pappor i fred. Beträffande den första aspekten följer här en del av en diskussion mellan Daniel och mig. Daniel berättar att han tycker att det borde finnas fler pappaverksamheter. ”Varför då?”, frågar jag:

Daniel: Det är ju fortfarande skillnad mellan pappor och mammor. Det märker jag ju bara på kompisar, hur mycket man tar ut mammaledigt, och hur mycket man tar ut pappaledigt. Det är lite såhär [paus] nu låter det väl som det är ett väldigt ålderdomligt synsätt, men [...] öppna förskolor, det är ändå mammas territorium [...] Jag vet inte hur länge det har funnits öppna förskolor, och jag vet inte hur länge pappor har gått på dom heller. Men det är väl mer pappor som kommer in på deras territorium. Jag vet inte vad jag ska säga. Förstår du vad jag menar?

Tobias: Ja, det gör jag nog. Du är inte den första som jag hört säga ungefär så. Sen är det alltid svårt, man kan ju inte gå in i nån annans huvud och exakt förstå.

Daniel: Nej, precis. Men, nej men det är ju gamla vanor, att mamman har tagit hand om barnen större tiden. Det säger ju Erika [Daniels fru] nu också.

Om ungarna är smutsiga, eller om det är stökigt, så går man ju inte till pappan och tycker det är hans uppgift att ta reda på det. Det är ju bara en generation tillbaka, så tycker dom det är mamman som ska ta hand om barnen. Så är det väl också lite med dom här öppna förskolorna, att det är mammas territorium. Jag ska inte säga att vi är inkräktare där, men vi kommer in liksom. Jag vet inte hur det är med mammor, vad dom tycker om att det är pappor där.

Tobias: Vad tror du?

Daniel: Nej, jag tror dom tycker det är roligt, det tror jag.

Tobias: Ja, så varför är det då deras territorium?

Daniel: Nej, jag vet inte.

Tobias: Jag ska inte lägga för stor vikt vid just det ordet såklart, men om man bollar tillbaks det lite.

Utdraget visar att Daniel historiserar och försöker förstå varför den öppna förskolan är en plats i huvudsak med och för mammor. Han tar hänsyn till mammors större omsorgsansvar för barn genom historien och den ojämställda fördelningen av föräldraledighet i samtiden. Samtidigt ger han bilden av att öppen förskola är ett "territorium" för mammor, där pappor möjligen riskerar att bli "inkräktare". Daniel ursäktar sig något för ordvalen och leker nästan med orden. Själv lägger jag, utan att tänka mig riktigt för, tillbaka orden i hans knä och ber honom utveckla sina tankegångar. Sammantaget ger Daniel uttryck för att öppen förskola är en mötesplats som mammor i det närmaste har *äganderätt* till, vilket motiverar pappors könsseparata organisering.

Den andra aspekt som Daniel tar upp handlar om att mammor ibland måste kunna *lämna pappor ifred*. När jag frågar Daniel om han tycker att det behövs fler pappaverksamheter svarar han jakande. "Varför då, tror du?", frågar jag, varpå han utvecklar sitt svar:

Man är i minoritet som pappaledig, oftast. Och då kan det vara bra att få komma bland likasinnade, om man säger så. Ja, jag vet inte vad jag ska säga mer. Men just för att man är färre på dom andra. Då kan det vara skönt att vara för sig själv. Det är ingen morsa som ska lägga sig i.

Utöver den allmänt hållna beskrivningen av att pappor ofta befinner sig i könsminoritet bland mammor och den föreställda homogeniteten som pappaverksamheter tillskrivs, framkommer ett mer tillspetsat argument beträffande varför pappaverksamheter behövs: Pappor sägs ha *rätt* att forma sin egen gruppdyamik utan att mammor är närvarande eller har insyn i vad de gör. Onekligen påminner detta sätt att argumentera om det kunskapsövertag som mammor sägs ha och om pappors behov av att lära sig fadra på sina egna

villkor, vilket togs upp i föregående kapitel. Men detta fall skiljer sig något från tidigare exempel på problematiska relationer mellan pappor och mammor. Det är tydligare och kanske till och med extremt. Det extrema ligger i sådana fall i att den gränsdragning som görs mellan pappor och mammor är skarp och konfliktorienterad. Det är inte bara ett önskemål som uttrycks ("det *kan* vara skönt att vara för sig själv"), utan argumentationen präglas också av en rättighetsbaserad logik ("det är ingen morsa som *ska* lägga sig i"). Utifrån detta konfliktorienterade sätt att resonera framstår säroorganisering för pappor som välkommet och nödvändigt i en moderskapsnormativ omgivning.

9.3.3 Bearbeta motsägelsefulla ideal

Ytterligare ett motiv för behovet av pappaverksamheter kan hänföras till att fadrande beskrivs som motsägelsefullt och komplext. Nutida ideal om män, pappor och jämställdhet i Sverige sägs vara såpass komplexa att män behöver komma samman, som pappor, för att hantera idealen kollektivt. Alexander beskriver vad detta handlar om:

Pappor behöver väl också komma ut och prata med andra pappor i samma situation om hur man har det. Det känns, föräldraledighetsbiten känns väl fortfarande, så är ju det, det är ju en kvinnlig sak att vara föräldraledig fortfarande, även om det svänger över, men det är ju långt kvar. Det är ju mycket vanligare att vara mammaledig än pappaledig, i alla fall om man tittar på hur lång tidsperiod man är det också.

Jag tolkar Alexanders uttalande om att det är en "kvinnlig sak att vara föräldraledig" men att det håller på att "sväng[a] över" (det vill säga att det håller på att bli vanligare att män är föräldralediga under längre perioder) som att han uppfattar att pappors vardagliga omsorgsansvar för barn håller på att normaliseras. Samtidigt pekar Alexander ut mammor som de som i realiteten är huvudansvariga för barnens omsorg. Mitt i denna långsamma process, där pappor succesivt tar ut mer föräldraledighet och där normer omkring pappors barnomsorg växer sig starkare, står enskilda pappor som Alexander. Hans sätt att resonera omkring att pappor behöver "komma ut och prata med andra pappor i samma situation" tolkar jag som ett sätt att hantera denna situation.

Jag uppfattar inte Alexanders yttrande som att han påtalar något egentligt problem med att vara pappa i ett nutida sammanhang där fadrande knyts till en viss ovana vid att ta huvudansvar för barn. Det verkar som sagt mest handla om att situationen är förhållandevis *ny*. Däremot formulerar sig Freddy på ett sätt som jag uppfattar som bekymrat:

Jag tror att idag kan många män uppleva nån form av identitetskris. Det funderar jag själv om jag har. Man ska dels vara den här hårda, och sen ska

man vara den här pappan som är hemma och hämtar och lämnar på dagis. Sen ska man samtidigt vara den här som är familjeförsörjare. Jag upplever att, förut kanske man skulle vara familjeförsörjare, vara lite mer grabbig och manlig. Kvinnan, det var hem och hushåll och barn. Det håller ju på att suddas ut. Jag tror att det kanske inte är helt lätt för alla pappor att hitta sin identitet i det där heller [...] Alla såna här aktiviteter för föräldrar eller pappor, det tror jag, det kan väl på nåt sätt, ju fler pappor som upptäcker att det kan vara kul att vara pappaledig, att det var en fin tid. Jag träffade dessutom andra pappor och hade jätteroligt. Jag menar, det kan bli att fler blir pappalediga och att det blir mer jämställt kring det här. Det tror jag alla gynnas av egentligen.

De identitetsbryderier som Freddy talar om kopplar han till svårigheten att navigera mellan två mans- och pappaideal: familjeförsörjaren och den omvårdande pappan. Historiskt sett är denna dubbelhet inte ny. Det är något kvinnor, som mammor, levt med länge. För män är denna situation, eller denna ”könsklämma”, däremot något nyare (Gíslason & Holter 2007). Den innebär att de domäner som ofta konstrueras som det privata respektive det offentliga, det vill säga pappors vardagsansvar för barn samt ekonomiska ansvar för familjen, succesivt närmar sig varandra. Denna utveckling påverkar i sin tur mäns identiteter (Nordberg 2005b; Pajumets 2012). Att, som Freddy gör, tala om maskuliniteter i kris speglar dock inte materialet som helhet. Snarare talar intervjupersonerna i positiva termer omkring de möjligheter som normförskjutningar mot mer omvårdande maskuliniteter ger dem. Detta utesluter dock inte att den könsklämma som pappor hamnar i kan upplevas som besvärande: ”Jag tror att det kanske inte är helt lätt för alla pappor att hitta sin identitet i det där heller”, som Freddy uttrycker det. Det är mot bakgrund av denna *könsklämma*, i navigerandet mellan att vara familjeförsörjare och omvårdande småbarnspappa, som Freddys resonemang bör förstås. Pappaverksamheter framstår som ett sätt för småbarnspappor att hantera denna könsklämma.

Jag ska slutligen illustrera hur det går att motivera behovet av pappaverksamheter mot bakgrund av motsägelsefulla ideal kopplade till maskuliniteter och fadrande. Gunnar talar om att särorganisering för pappor är det ”enda sättet” för pappor att hantera de ”väldigt motstridiga förväntningar” som finns på ”män med barn idag”. När jag frågar honom varför han tror att verksamheter som Pappaland finns, svarar han så här:

Ja, varför finns Pappaland? Jag tror att det finns för att, om jag ska ge ett såhär filosofiskt svar på det, så är det för att det finns ett behov för att pappa-rollen idag är ganska komplicerad.

Lite senare i intervjun utvecklar Gunnar sitt resonemang:

Det finns väldigt motstridiga förväntningar med män med barn idag. Därför så är den typen av forum viktiga för att det är sånt som män behöver prata med varandra om, kanske inte uttalat men ändå [...] Man ser hur andra är med sina barn och man kan bredda normer för vad en pappa är. Jag tror det enda sättet att göra det är att träffas. Därför finns Pappaland, tror jag.

Gunnar formulerar här ett problem, en lösning och ett slags resultat. Problemet är de motstridiga förväntningarna på pappor. Lösningen är att pappor får komma samman på föräldraforum såsom pappaverksamheter. Resultatet är att normerna för vad en pappa är och gör breddas. Den process Gunnar beskriver betraktar jag som en önskan om att ytterligare normalisera fadrande under föräldraledigheten och småbarnsåren. Som jag tidigare påtalat finns det redan idag ett starkt normativt stöd för småbarnspappor att engagera sig i sina barns vardag (Hill 2014; Hobson 2004; Klinth & Johansson 2010). Detta betyder dock inte att förväntningarna på pappor och mammor ser likadana ut. Genom att män organiseras separat som pappor kan de, enligt den logik som Gunnar uttrycker, tillsammans göra det än mer normalt att småbarnspappor agerar som förstahandsföräldrar. På så vis tillmäts pappaverksamheter ett slags *normaliserande funktion*. Detta är ofta ett av målen med att tillhanda olika mötesplatser och stödfunktioner för föräldrar, vilket i forskning och utredningar om föräldrars erfarenheter av att delta i föräldraskapsstödjande forum har visat sig vara något som föräldrar vanligen uppskattar (Sarkadi 2008; SOU 1997:161; SOU 2008:131). Föräldrar vill helt enkelt känna sig normala och kompetenta. I ett socialt landskap där småbarnspappors vardagsansvar för barn inte ännu är lika utbrett och normaliserat som mammors, verkar pappaverksamheter kunna ha en sådan normaliserande funktion.

9.3.4 Skillnad och särart

Som helhet präglas materialet av ett likhetsideal, det vill säga en tro på att sociala förmågor – som till exempel att vårda barn – är lika fördelade mellan kvinnor och män. Detta likhetsideal är dock något klucket. Det innehåller dels tydliga drag av skillnadstänkande, vilket är en benämning på vardagsförståelser som bygger på ett dualistisk tänkande om kön som kategori (Connell 2009; Martin 2004). Dels finns drag av särartstänkande, om än mindre tydliga. Det senare innebär att skillnaderna förstås som deterministiska, antingen av biologiska eller av sociala skäl (Connell 1987).

På mina uttryckliga intervjufrågor om likheter och olikheter mellan mammor och pappor är det vanligaste mönstret att papporna vacklar mellan att å ena sidan betona skillnader och å andra sidan likheter. Christians uttalande nedan är på många sätt typiskt för hur detta uttrycks:

Min spontana tanke blir att dom [mammor och pappor] är väldigt olika. Då tänker jag ju på mig själv och dom i min bekantskapskrets. Jag vet inte, det är svårt. Är det bara jag som är lite fördomsfull? Dom jag känner är ju en sån liten del av mammor och pappor i hela världen, så det kanske är svårt att dra några slutsatser. Men ja, om jag ser till mig själv och dom runtomkring mig är det ju helt klart [...] att killarna, vi är lite mer bekväma, eller att vi är lite mer avslappnade. Just det där i det lite fördomsfulla uttrycket hönsamma tror jag kanske har sitt ursprung i nåt sånt där, att dom är lite mer, vad ska man säga? Jag hittar inte rätt ord. Jag upplever många mammor lite överbeskyddande, lite curling. Medan dom jag känner [sannolikt avser intervjupersonen andra pappor], och kanske mig själv, har vart lite mer avslappnade. Det är inte så noga alltid, och man kan rucka lite på rutiner. Det är väl kanske den första tanke jag får så, i olikheter. Sen är vi alla föräldrar. I det stora hela skulle jag nog säga att vi är lika. Alla är mammor och pappor, och alla älskar sina barn och tar hand om dom. Sen är det ju i detaljerna jag tycker vi kan vara olika i, mammor och pappor.

Christians svar på min fråga följer ett visst mönster, som återkommer även i de andra intervjuerna. Först talas *olikheter* fram beträffande hur mammor och pappor förhåller sig till några av föräldraskapets sociala praktiker, i detta fall gällande hur engagemang för barnen visas (mammor är ”överbeskyddande” medan pappor ”är lite mer avslappnade”) och hur rutiner hanteras (mammor vill följa rutiner men för pappor är rutiner ”inte så noga”). Sedan talas *likheter* fram gällande känslor för barnen. ”Alla älskar sina barn”, uttrycker Christian det. Och Freddy säger i stort sett samma sak: ”Alltså, kärleken till barnet, det tror jag är väldigt lika. Den är liksom gränslös från både mamman och pappan.”

Denna typ av skillnadstänkande kan inte betraktas som uttryck för ett särartstänkande. De skillnader som talas fram sätts i regel in i en kontext och papporna verkar sträva efter att *förstå* de skillnader som de vittnar om, vilket även avsnittet om pappors relationer till mammor i föregående kapitel tog upp.

Medan skillnadstänkande framträder relativt tydligt i materialet, så gör särartstänkande inte det. Social determinism har jag inte kunna hitta exempel på vare sig under observationer eller intervjuer. I stället kännetecknas materialet av en tro på att föräldrapraktiker inte är könsspecifika, utan att de är historiskt, politiskt, socialt och psykologiskt *föränderliga*, vilket kan exemplifieras med dessa tre intervjuutdrag: ”Förut var det ju inte så många pappor som var lediga och nu är det mer och mer. Men det är ju för att det är mer och mer accepterat”, säger Eduard om den historiska förskjutningen i pappors omsorgsansvar: från icke-delaktighet till större deltagande. ”Det är ju ett fantastiskt system egentligen, att man kan vara hemma och få pengar för att ta hand om sitt barn”, säger Freddy om föräldraförsäkringen som

social och politisk innovation. ”Jag tycker absolut att man ska vara [föräldraledig] för att man lär sig [...] mycket om barnen och en del om sig själv”, säger Daniel om de sociala och psykologiska vinsterna med att vara föräldraledig.

Social determinism kan jag alltså inte finna några exempel på. Biologisk determinism finns det däremot inslag av. Denna form av särartstänkande kommer dock endast till uttryck när reproduktiva funktioner kopplade till föräldrapraktiker kommer på tal under intervjuerna. Som jag redan visat förekommer det att mammors föräldrapraktiker (modrande) kopplas till kvinnors könsspecifika biologiska funktioner (mödrande), medan pappors föräldrapraktiker (fadrande) distanseras från mäns biologiska funktioner (fädrande). Sådana föreställningar är kanske inte renodlat biologiskt deterministiska, men de (över)betonar åtminstone betydelsen av biologiska funktioner som föräldrar.

Som synes har skillnads- och särartstänkande en undanskymd position i en annars likhetsinriktad förståelse av mammors och pappors föräldrapraktiker. Ingenstans i materialet kan jag finna explicita resonemang omkring att särorganisering för pappor behövs för att pappor är *annorlunda* jämfört med mammor. Däremot är det vanligt att pappaverksamheter motiveras och försvaras med utgångspunkt i att pappor lever under delvis andra *villkor* än mammor. Med vissa undantag visar dock min läsning av materialet utifrån ett skillnads- och särartsperspektiv dels att föreställningar om likhet är dominerande. Dels visar den att de skillnader som talas fram – och därmed implicit motiverar särorganisering i form av pappaverksamheter – är nyanserade och kontextualiserade.

9.3.5 Diskussion: barn- och pappaorienterade argument

Detta avsnitt summerar och analyserar de huvudsakliga argument som anförts för särorganisering av män som pappor. Fokus ligger på pappors argumentation men verksamhetsanordnares argumentation berörs också. Analysen utgår från de argument som framkom i figur 9.2, som i sin tur tematiserats och presenterats enligt två dimensioner: från individuella behov till kollektiva behov samt från generella behov till könsspecifika behov.

I det första argumentet – *motverka isolering* – betonas att såväl begränsande tanke- och handlingsmönster som fysiska begränsningar kan behöva övervinnas under föräldraledighetsvardagen. Faderskap tillskrivs liknande villkor som moderskap, då isoleringen ses som individuell och generell snarare än kollektiv och könad. Särorganiseringen framstår, med Messners (1997) terminologi, vare sig som ett uttryck för manliga eller faderliga privilegier, kostnader eller ojämlikheter/skillnader. Detta beror sannolikt på att isolering som problem inte talas fram på ett kollektivt eller könat vis. I detta

argument framstår pappor i stället som individer snarare än som en könad kategori, vilket är en typ av argument som till stora delar överensstämmer med offentliga dokument om föräldraskapsstöd (Eklund & Lundqvist 2018). Slutligen skildras pappors föräldraledighet och fadrande som en ensamhetens praktik riktad mot självet och/eller mot barnet (jfr Chronholm 2004; Dermott 2008; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Haas 1992; Klinth & Johansson 2010). Isoleringen sägs kunna brytas genom att uppsöka mötesplatser för föräldrar, såsom öppen förskola och pappaverksamheter (jfr Berg & Zetterström 1989; Frank 2007). Fadrande blir då ett slags tillsammanspraktik som inte enbart utgår från det egna hemmet utan också görs och levs i de mellanliggande zoner som finns mellan vad som ofta konstrueras som privata respektive offentliga domäner (Morgan 2002, 2011; Stacey 1991).

Det andra argumentet – *kompensera för könsminoritetsposition* – förekommer bland verksamhetsanordnare, pappor och i vissa offentliga dokument (se till exempel SOU 1997:161). Här framträder fyra huvudsakliga linjer: avståndstagande från modrande och dess kroppslighet, föreställd homogenitet pappor emellan, pappor som avvikare från moderskapsnormativitet samt konfliktorientering. Särorganisering av män som pappor motiveras såväl individuellt som kollektivt. Till skillnad från föregående argument betonas könsspecifika erfarenheter (snarare än generella), vilka ligger till grund för varför särorganisering sägs behövas. Vidare framträder alla tre dimensioner i Messners (1997) maskulinitetspolitiska modell i detta argument. Trots att det inom gruppen pappor finns både ojämlikheter och skillnader verkar dessa övervinnas, åtminstone på ett retoriskt plan, genom att pappors särorganisering förknippas med ett slags föreställd homogenitet. Att det finns kostnader förknippade till att vara pappa framkommer också tydligt: Pappor talas fram som individer eller en grupp med ”fel” könstillhörighet, som inte är vana vid att behöva synas eller tilltalas *som* könsvarselser (Hearn 2014; Jónasdóttir 1994). Faderskap beskrivs som en icke-normativ och sidoordnad institution, om än delvis inkluderad i en moderlig norm (jfr Doucet 2006b; Holm 1993). Fadrande skildras som en självcentrerad eller barnorienterad praktik som i huvudsak görs distanserat från mammor och deras modrande. Ett sådant distanserat förhållningssätt till mammor och modrande kan läsas som ett uttryck för maskulinisering av barnomsorg (Featherstone 2010; Klinth 2008).

Genom att fokusera på manliga och faderliga kostnader samt föreställda likheter mellan män som pappor, etableras sammantaget en argumentation som legitimerar särorganisering för pappor. Dessa mönster ska samtidigt inte överdrivas, då decennier av pappapolitik har bidragit till att normalisera småbarnspappors vardagsansvar för barn (Hill 2014; Hobson 2004; Klinth & Johansson 2010). Ändå kvarstår det faktum att pappor erfar att de har

en något perifer position som pappor inom ramen för föräldraskapets som moderskapsnormativ institution och inom de arenor som tillhandahålls av samhällets föräldraskapsstöd (Premberg 2011; Wells 2015, 2016). Sådana erfarenheter används för att ta avstånd från mammor, moderskap och modrande.

Det tredje argumentet – *bearbeta motsägelsefulla ideal* – handlar dels om historiska och sociala närmanden mellan kvinnors och mäns villkor som könsvarelser och föräldrar, dels om att pappaverksamheter ges en normaliserande funktion. Motsägelsefulla ideal kan enligt denna logik inte hanteras på egen hand, särskilt inte om de uppfattas som att de nästan uteslutande gäller för pappor. Beträffande Messners (1997) maskulinitetspolitiska modell är det tydligt att fokus ligger på kostnader. Den mest framträdande kostnaden handlar om att pappor till följd av den samhälleliga jämställdhetsutvecklingen sägs ha hamnat i ett slags könsklämma någonsans i skärningspunkten mellan produktion och reproduktion (Gíslason & Holter 2007). Ojämligheter och skillnader mellan pappor är dock i stort sett osynliga i detta argument. I stället betonas likhet mellan pappor genom att de navigerar mellan idealen om den manliga familjeförsörjaren och den omvårdande pappan.

Till skillnad från föregående argument, där behovet av pappors särorganisering delvis legitimeras genom en konfliktorienterad retorik, motiveras inte särorganisering genom något slags patriarkal logik. Mäns särorganisering som pappor bygger inte på någon antagonism gentemot kvinnor eller mammor. I stället handlar det om att pappor har hamnat i ett historiskt, socialt och politiskt läge som de måste lära sig att hantera. Detta synsätt påminner om de skäl som brukar anföras för profeministisk och terapeutiskt färgad manlig särorganisering (Hill 2007) samt vid särskilda insatser för pappor i det offentliga föräldraskapsstödet regi (Elvin-Nowak 2005a; SOU 1997:161; Swedin 1996). Slutligen innebär detta att pappor beskrivs som osäkra individer som måste lära sig att navigera mellan motstridiga bilder av vad det innebär att vara man och pappa i Sverige. Faderskap förknippas med omsorgsansvar för barn, men trots att svensk pappapolitik i decennier strävat efter att både institutionellt och normativt ”fylla” faderskap med just omsorgsansvar för barn (Hill 2014; Hobson 2004; Klinth & Johansson 2010), tyder pappors argumentation på att faderskapet upplevs som nytt och motstridigt. Fadrande blir på så vis en praktik som, åtminstone tillfälligtvis, måste ha en relationell riktning gentemot andra pappor.

Det fjärde argumentet – *skillnad och särart* – handlar om att det i materialet huvudsakligen finns ett kluvet likhetsideal. Å ena sidan återspeglar likhetsidealerna de avkönande tendenser som finns i relation till pappors barnomsorg (Dermott & Miller 2015; Doucet 2006a; Nielsen 2007; Oftung 2009; Aarseth 2007). Även om likhet mellan mammor och pappor betonas finns det å

andra sidan tydliga drag av ett skillnadstänkande. Detta skillnadstänkande är dock inte deterministiskt. Snarare kan det kallas för ett *kontextualiserat skillnadstänkande*, i vilket det uttrycks en vilja hos pappor att visa upp en nyanserad förståelse för de skillnader som de berättar om. Skillnads- och särartsargumentet bär med all tydlighet på föreställningar om att det finns såväl kollektiva som könsspecifika behov av särorganisering för pappor. Argumentet bygger dels på att pappor som grupp till viss del lever under andra (icke-normativa och icke-inkluderande) villkor än mammor, dels på att det finns biologiska skillnader mellan pappor och mammor, fadrande och modrande (Holm 1993). Med Messners (1997) terminologi kan dessa skäl å ena sidan tolkas som kostnader, åtminstone utifrån pappors perspektiv. Å andra sidan fungerar denna kostnadsfokuserade argumentation som ett sätt att legitimera pappaverksamheter. Genom att betona skillnader mellan pappor och mammor samt genom att göra anspråk att tillhöra ett utsatt och avvikande kön, kan pappor försvara ”rätten” att organiseras/organisera sig könsseparat. Sammantaget skildras pappor i detta argument som en ambivalent och flytande kategori: Pappor artikuleras inte som män (Hearn 2002). Fadernskap skildras på ett liknande vis: Det framstår som en institution fylld av ambivalenser och instabilitet, då det konstrueras och uppfattas både som likvärdigt med moderskap och som något djupt annorlunda. Denna dubbelhet har till exempel observerats i tidigare forskning om pappors föräldraledighet (Chronholm 2004), pappaledighetskampanjer (Klinth & Johansson 2010) och i analyser av de synsätt som finns på moderskap och faderskap i föräldraskapsstödet politik och implementering (Björk 2016; Eklund & Lundqvist 2018; Elvin-Nowak 2005a). Enligt denna argumentation förstås alltså fadrande som en social praktik i vilken pappor orienterar sig mot sig själva, sina barn och andra pappor – men inte gentemot andra mammor.

Slutligen ska jag lyfta fram en skillnad mellan de argument som pappor för fram och ett av de argument som förs fram av verksamhetsanordnare. Det handlar om det argument som framfördes av familjepedagogen på Pappaland, nämligen att pappaverksamheter utgör ett stöd i enskilda pappors och barns anknytning till varandra. Detta mer barnorienterade argument till varför pappaverksamheter finns, har jag inte med samma tydlighet kunnat finna hos de besökande och intervjuade papporna. Hos dem finns snarare argumentationslinjer som, även om de skiljer sig inbördes, har det gemensamt att de kretsar omkring pappors behov. Argumenten är med andra ord pappaorienterade.

9.4 Sammanfattande kommentarer

Detta kapitel har handlat om särorganisering av män som pappor på pappa-verksamheter. Vilka förhållningssätt uppvisar pappor gentemot sådana

föräldraforum? Vilka argument använder verksamhetsanordnare och deltagande pappor för att motivera existensen och behovet av pappaverksamheter?

Kapitlet har presenterat en mångfald av förhållningssätt till och argument för/emot fenomenet särorganisering av män som pappor. Pappor kan vara allt från avståndstagande till begärande i sina förhållningssätt till pappaverksamheter. Vidare framkommer olika ståndpunkter omkring nyttan med särorganisering av män som pappor. Sådana ståndpunkter grundar sig i argument som å ena sidan är individuella eller generella, eller som å andra sidan är kollektiva och könsspecifika. Detta visar på variationsrikedomen och komplexiteten i det sociala fenomenet särorganisering av män som pappor.

Särorganisering av män som pappor innebär olika saker för olika pappor. Hur fadrande görs och hur pappor skapas i sociala miljöer såsom pappaverksamheter är inte något som låter sig besvaras med enkelhet. Det är verksamheter där pappor utvecklar såväl beroende som autonomi i sitt fadrande och som pappor. Det är verksamheter som privilegierar pappor, som ger utrymme för att hantera de kostnader pappor kan uppleva att de har som icke-normbärare av föräldraskap, och som ger en viss (om än begränsad) möjlighet för pappor med olika social bakgrund att mötas.

10. Slutdiskussion

Avhandlingens syfte har varit att analysera hur fadrande görs och hur pappor skapas genom särorganisering av män som pappor på *pappaverksamheter*, det vill säga en sorts verksamhet för enbart pappor och barn inom öppna förskolan. I detta avslutande kapitel sammanfattas inledningsvis avhandlingsstudien resultat med utgångspunkt i dess tre forskningsfrågor: Vad är pappaverksamheter? Hur görs fadrande genom pappaverksamheter? Varför finns särorganisering för män som pappor?

Därefter diskuteras avhandlingens bidrag till forskningsfältet, dess relevans ur ett pappapolitiskt perspektiv samt dess relevans ur ett föräldraskapsstödspolitiskt perspektiv. Avslutningsvis diskuteras i vems eller vilkas intressen pappaverksamheter och särorganisering av män som pappor finns.

10.1 Pappaverksamheter

Forskningsfrågan gällande vad pappaverksamheter är har huvudsakligen behandlats i kapitel 3, som handlade om föräldraskapsstödspolitik, och i kapitel 4, som gav en inledande bild av pappaverksamheter.

I de granskade offentliga dokumenten om föräldraskapsstöd nämns inte pappaverksamheter i öppen förskolas regi överhuvudtaget. I den meningen ”finns” de inte ens. Det finns inte heller några tillförlitliga uppgifter om hur vanligt det är med pappaverksamheter. Däremot berör dokumenten det vidare fenomen som pappaverksamheter är en del av, det vill säga det jag kallar särorganisering av män som pappor. Sådan organisering utgör dock en marginaliserad del i relation till föräldraskapsstödet universella principer. Av de granskade dokumenten, som omfattar tidsperioden 1997 till 2018, är det bara den statliga offentliga utredningen *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161) som explicit rekommenderar anpassade insatser för pappor. Trenden över tid är i stället att dokumenten på ett mer generellt plan förordar genusmedvetna och jämställdhetsfrämjande arbetssätt i vilka både mammor och pappor ska inkluderas. Sammantaget får detta pappaverksamheter att framstå som ett *undantag* i den svenska könsregimen, som i övrigt präglas av formell jämställdhet och könsneutralitet.

De offentliga dokumentens tystnad omkring pappaverksamheter och sättet att skriva fram särorganisering av män som pappor som ett undantag, kan läsas som ett uttryck för en idé om faderskap som något som kan jämföras med moderskap eller ett slags könsneutralt föräldraskap. Pappor, som individer eller grupp, och deras fadrande bör kunna inrymmas inom en universell föräldraskapsstödjande logik om bara den också inkluderar ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Vidare finns i dokumenten en medvetenhet om det potentiellt problematiska med särorganisering av män som pappor. I de

senaste två decenniernas offentliga dokument verkar det finnas en rädsla över att förstärka pappors autonomi och orättfärdiga privilegier. Samtidigt saknas mer djupgående problematiseringar av ojämlikheter och skillnader mellan pappor och de möjliga kostnader som pappor erfar. Det verkar vara svårt att finna en balans mellan, å ena sidan, perspektiv som förordar pappors rätt att organisera sig separat och, å andra sidan, perspektiv som inkluderar pappor inom ramen för ett välvilligt men bristfälligt formulerat genusmedvetet och jämställdhetsfrämjande arbetssätt.

Utifrån avhandlingsstudiens observationer och intervjuer framträder en bild av pappaverksamheter som *barnorienterade* sociala miljöer. Barnorienteringen uttrycks genom pappaverksamheternas fysiska miljö (till exempel väl tilltagna lekytor, välutrustade och barnanpassade kök samt leksaker i barnens höjd) och deras situerade aktiviteter (till exempel lek, fika, lunch och samtal i mindre eller större grupper). Verksamheternas barnorientering stimulerar till kontaktskapande mellan pappor och till relationskapande mellan pappor och barn. Kontakter mellan pappor knyts ofta med barnet som den enande länken. De olikheter som finns mellan pappor i termer av ålder, socioekonomisk status och nationell bakgrund utjämnas därmed i någon mån. Samtidigt ska det sägas att besökarna på pappaverksamheterna är en relativt homogen grupp, där en överväldigande majoritet av de föräldralediga papporna är vita, i 30- till 35-årsåldern och lever i heterosexuella familjebildningar. Det är vanligt att pappor talar med varandra om sina barn och om personliga, men inte privata, förhållanden. Vidare främjar de fysiska miljöerna och de situerade aktiviteterna ett pågående relationskapande mellan pappor och barn. Utifrån detta perspektiv, där pappaverksamheter framstår som barnorienterade miljöer, fungerar pappaverksamheter som platser där pappor på egen hand och tillsammans med andra pappor kan utforska sitt fadrande.

Den barnorientering som kommer till uttryck på pappaverksamheterna främjar ett fadrande där uppmärksamheten oundvikligen riktas mot det egna barnet och den beroenderelation som finns mellan barn och pappa. Det finns visserligen utrymme för pappor att rikta sitt relationella intresse mot andra pappor, men den starka barnorienteringen på verksamheten och barnens omsorgsbehov gör att detta utrymme är begränsat. Ur detta barnorienterade perspektiv handlar inte pappaverksamheter om pappor. Verksamheterna är inte bara sociala miljöer för pappor och deras barn. De är också sociala miljöer för barn och deras pappor.

10.2 Fadrande genom pappaverksamheter

Hur fadrande görs genom pappaverksamheter har behandlats i kapitel 5 (om situerade aktiviteter på pappaverksamheter) samt i kapitel 6, 7 och 8 (om

pappors relationer till sig själva, till barn och till kvinnor som mammor). Jag snuddar dock vid frågan även i kapitel 9 som explicit fokuserade på särorganisering av män som pappor.

Pappaverksamheter används framför allt av föräldralediga pappor med barn omkring ett år. Genom pappaverksamheter kan pappor skapa vardagsrutiner (vilket de för övrigt kan genom andra mötesplatser för föräldrar också) och hantera huvudansvar för barn genom att vara i ett barnorienterat sammanhang tillsammans med andra pappor. Att pappaverksamheterna dessutom utgör en mellanliggande zon, mellan det som brukar konstrueras som ”privat” och ”offentligt”, är ytterligare en aspekt av hur verksamheterna används. Fadrandets kollektiva dimension förstärks genom att pappor träffas i sådana sociala miljöer. Utifrån dessa användningsområden kan pappaverksamheter sägas fungera som ett slags *övergång*, genom vilken pappor successivt blir en del av faderskapsinstitutionen och det fadrande de utövar. På pappaverksamheter praktiseras vidare ett barnorienterat fadrande, och genom pappaverksamheter konkretiseras och normaliseras pappors omsorgsansvar för barn.

De användningsområden som pappaverksamheter har för föräldralediga pappor är nära sammankopplade med de normer som skapas på pappaverksamheter. Hur ser ett acceptabelt och önskvärt fadrande ut i sådana sociala miljöer? Det genomgripande temat för denna fråga är *ansvar*. Särskilt framträdande är ansvarstagandet för det egna barnet: Det framstår som givet att var och en ansvarar för sitt eget barn. Samtidigt är det ett framträdande drag i materialet att framställa sig själv som avslappnad genom att inte ta ”för mycket” ansvar. Vidare uttrycks att det på pappaverksamheter inte bör förekomma attityder som motverkar jämställdhet eller andra jämlikhetsfrågor, liksom att det är viktigt att låta andra pappor ta ansvar för hur de väljer att dra gränser för sin egen integritet och sina barns handlingar på pappaverksamheter. Mellan, å ena sidan, pappaverksamheter som *övergång* och, å andra sidan, det *ansvar* som praktiseras och betonas på sådana verksamheter finns en dialektisk relation: Dels fungerar pappaverksamheter, genom sin barnorientering, som en övergång som uppmuntrar pappor att känna och utöva omsorg. Dels kan de normer om ett acceptabelt och önskvärt fadrande som produceras på pappaverksamheter, påverka hur pappaverksamheter fungerar som övergång.

Vidare har ett flertal mönster och spänningar framkommit i materialet beträffande pappors relation till sig själva, till barn, till kvinnor som mammor och till andra pappor. Sådana mönster och spänningar är tongivande delar av hur fadrande görs under föräldraledigheten, under fadrandets inledande år samt på pappaverksamheter. En första spänning gäller hur fadrande själv

produceras. Här finns en spänning mellan mönstren *delaktighet* och *distansering*. Ett bärande element i ett delaktigt fadrande själv är beroende, vilket uttrycks genom att betona närheten till egna känslor och betydelsen av närvaro i barns liv samt genom att göra empatiska tolkningar av andra som ingår i fadrandets relationer. Distanserade fadrande själv uttrycks i stället med ett större mått av autonomi: Egna känslor och upplevelser tonas ned, och pappors närvaro i barns liv ges inte samma viktiga och självklara plats. I båda mönstren är dock barnorientering en bärande beståndsdel. Skillnaden mellan delaktighet och distansering handlar framför allt om hur fadrande själv framställs genom dessa två mönster.

En andra spänning handlar om hur pappor relaterar till sina barn. Utifrån tre empiriskt grundade teman – närhet, känslomässig intensitet och tid – framkommer en spänning mellan *relationsorientering* och *könsmässig status*. I studien som helhet framträder ett tydligt relationstema. Den relation som framställs som mest självklar och okomplicerad är pappa-barn-relationen. Relationsorienteringen mellan pappa och barn innebär att pappor uppfattar relationen i sig som betydelsefull likväl som att de ser sig själva som naturliga och oundgängliga omsorgspersoner i barns liv. Av denna relationsorientering kan följa ett slags könsmässig status som man och pappa. En sådan status kan ses som en följd av att ett omsorgsinriktat faderskap har blivit ett eftersträvanvärt maskulinitetsideal, bland annat i Sverige. Det ska dock sägas att det bland de deltagande papporna i denna studie finns en medvetenhet om detta och att det förekommer ett visst motstånd mot att kulturellt uppvärderas som involverad pappa.

En tredje spänning gäller pappors relationer till kvinnor som mammor. Dessa relationer pendlar mellan att uppfattas och beskrivas som *problematiske* respektive *oproblematiske*. De framställs som problematiska framför allt genom att mammor dels förknippas med kunskap om barn och barnomsorg, dels tillskrivs en övervakande funktion både i hemmet och på mötesplatser för föräldrar. Mammor associeras alltså med ett slags (moderligt kodad) auktoritet som pappor saknar, vilken pappor antingen kan sträva efter att erövra och inkorporera i sina fadrande själv och i sina relationer till barn eller att distansera sig från genom att betona sin särart och autonomi. Men pappa-mamma-relationerna är inte bara problematiska. De framställs också som självklara och naturliga. Pappors uttalade önskan om att lära sig mer om barnomsorg av och tillsammans med kvinnor som mammor är det ena bärande inslaget i konstruktionen av pappa-mamma-relationer som oproblematiske. Det andra inslaget är pappors önskan om att mammor skulle kunna lära sig mer av pappor, och då särskilt de avslappnade attityder till omgivningens krav som pappor och fadrande förknippas med. I bägge de senare fallen gör pappor empatiska tolkningar av och närmanden till kvinnors

könade och utsatta position som mammor inom ramen för en föräldraskapsinstitution med höga krav på moderlig prestation. Mellan de två ytterligheterna i den spänning som lyfts fram här – pappa-mamma-relationer som problematiska eller oproblematiska – finns dock en gemensam nämnare: barnorientering. Barns plats i pappors liv betonas i bägge fallen. Frågan är bara vilken plats kvinnor som mammor kan, får och bör ta.

En fjärde och avslutande spänning handlar om pappors relationer till andra pappor. Pappa-pappa-relationer har i avhandlingen framför allt förståtts i termer av särorganisering av män som pappor, som denna tar sig uttryck genom pappaverksamheter, vilket jag ska fördjupa i sammanfattningen av den tredje forskningsfrågan: Varför finns pappaverksamheter? En övergripande spänning i pappa-pappa-relationerna på pappaverksamheter som förtjänas att nämnas i detta sammanhang är förhållandet mellan dels *det individuella* och *det kollektiva*, dels *det generella* och *det könsspecifika*. Ett individuellt förhållningssätt betonar vikten av den egna upplevelsen av att medverka i pappa-pappa-relationer, medan ett kollektivt förhållningssätt betonar de gemensamma erfarenheterna av att utbyta lärdomar och erfarenheter i fadrandet. Ett generellt förhållningssätt innebär att pappor lägger vikt vid de allmänmännsliga erfarenheterna kopplade till att fadra, varpå närvaron av och relationer till andra män, som pappor, inte tillmäts någon betydelse: Det går lika bra med mammor eller andra föräldrar. Detta skiljer sig från ett könsspecifikt förhållningssätt, i vilket relationer till andra män, som pappor, ges en avgörande betydelse: Relationer till pappor är mer betydelsefulla och mer förtroliga jämfört med relationer till mammor.

10.3 Särorganisering för män som pappor

Forskningsfrågan gällande varför särorganisering av män som pappor finns har särskilt behandlats i kapitel 9 som explicit fokuserade på särorganisering av män som pappor med utgångspunkt i såväl observationer som intervjuer. Även kapitel 3, med genomgången av ett urval av offentliga dokument om föräldraskapsstöd, gav viss insikt i frågan. Frågan ”Varför finns särorganisering för män som pappor?” ska inte tolkas som att jag strävat efter att finna några explorativa mekanismer. Snarare används frågan för att blottlägga och diskutera förhållningssätt, ståndpunkter och argument rörande sådan särorganisering.

De granskade offentliga dokumenten om föräldraskapsstöd ger, som det framkom i sammanfattningen av forskningsfrågan om vad pappaverksamheter är, sällan eller aldrig några explicita rekommendationer om att pappor behöver särorganiseras. Ett undantag är dock den statliga offentliga utredningen *Stöd i föräldraskapet* som delvis rekommenderar könssegregerade föräldragrupper i barnhälsovårdens regi, mot bakgrund av att sådana tenderar

att ”domineras av de frågor som kvinnorna vill diskutera” (SOU 1997:161: 170). Även om ingen av de andra offentliga dokumenten förespråkar särorganisering av män som pappor finns föreställningen om att pappor hindras av en ”kvinnligt dominerad miljö” även i den statliga offentliga utredningen *Föräldrastöd – en vinst för alla* (SOU 2008:131: 56).

Vissa granskade offentliga dokument förmedlar ett förment könsneutralt eller könsblint tankegod, såsom Folkhälsomyndighetens vägledning *Föräldrar spelar roll* (Folkhälsomyndigheten 2014). Andra dokument förespråkar ett genusmedvetet eller jämställdhetsintegrerande arbetssätt där pappor förutsetts kunna ta del av föräldraskapsstödet interventioner jämte mammor. Detta budskap finns särskilt representerat i de två nationella föräldraskapsstödsstrategierna *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd* (Regeringskansliet 2009) och *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd* (Regeringskansliet 2018) samt i regeringsskrivelsen *Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor* (Regeringen 2013). Dokumentens skrivningar om pappors situation som användare av det samhälleliga föräldraskapsstödet kan inte förklara varför fenomenet särorganisering av män som pappor finns, men de ger en viss inblick i bevekelsegrunderna för detta. Argument för särorganisering av män som pappor återfinns särskilt i de statliga offentliga utredningarna *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161) och *Föräldrastöd – en vinst för alla* (SOU 2008:131). Här påtalas dels att pappor riskerar att övervakas av mammor och föräldraskapsstödet experter, dels att pappor mot sin vilja blir extra synliga i en moderskapsnormativ kontext. Sådana argument kan användas för att motivera (behovet av) särorganisering av män som pappor.

Med utgångspunkt i observationer och intervjuer har jag identifierat olika ståndpunkter gällande särorganisering av män som pappor. De ståndpunkter som identifierats är *antiseparata*, *proseparata* respektive *könsparadoxala*. Antiseparata ståndpunkter uttrycker avstånd till pappors särorganisering. Denna ståndpunkt är dock ovanlig i materialet. I den mån den förekommer uppfattas pappors särorganisering som ett tillfälligt behov, det vill säga något som kan behövas under fadrandets inledning eller i väntan på en tid och ett samhälle där pappors omsorgsansvar för småbarn är helt normaliserat. Proseparata ståndpunkter betonar nyttan med och behovet av pappors särorganisering. Sådana ståndpunkter uttrycks särskilt genom längtan – en längtan bort från mammor och/eller en längtan till pappor. Könsparadoxala ståndpunkter ger uttryck för att pappaverksamheter är värdefulla utan att deras könsseparatism tillmäts någon betydelse. Det är just däri som paradoxen ligger: Pappaverksamheter är bra, med det spelar ingen roll att det bara är pappor där.

Vidare har jag, utifrån observationer och intervjuer, identifierat fem argument för (behovet av) särorganisering av män som pappor. I materialet framkommer fem argument för sådan särorganisering, nämligen för att: 1) *motverka isolering*, 2) *kompensera för pappors könsminoritetsposition*, 3) *bearbeta motsägelsefulla ideal*, 4) *pappors skillnad och särart kräver det*, 5) *främja barns och pappors anknytning till varandra*.

Det första argumentet – motverka isolering – gör gällande att pappor, som individer, riskerar att genomlida en föräldraledighet där de tvingas fadra i ensamhet. Det andra argumentet – kompensera för könsminoritetsposition – bygger på att pappor sägs ha könsspecifika erfarenheter av att fadra någonstans i utkanten av det moderskapsnormativa föräldraskapet. Det tredje argumentet – bearbeta motsägelsefulla ideal – bygger på att ett omsorgsriktat faderskap ännu inte normaliserats: För att hantera och bearbeta detta behöver män, som pappor, komma samman. Det fjärde argumentet – skillnad och särart – är det som tydligast har en könsspecifik prägel. Enligt detta sätt att resonera behövs särorganisering delvis för att det finns biologiska skillnader mellan pappor och mammor men framför allt för att pappor delvis lever under andra villkor än mammor.

Gemensamt för de fyra första argumenten är att de finns på två parallella kontinuum: ett som spänner över individuella respektive kollektiva argumentationslinjer och ett annat som spänner över generella till könsspecifika argumentationslinjer. Dessa argument utgår, trots sina inbördes olikheter, från ett vuxenperspektiv, vilket skiljer dem från det femte identifierade argumentet: Särorganisering av män som pappor behövs för att främja barns och pappors anknytning till varandra. Det senare argumentet fördes fram av en pedagog vid en av pappaverksamheterna. Argumentet är värt att synliggöra eftersom det utgår från ett barnperspektiv, till skillnad från övriga argument som är pappaorienterade.

10.4 Bidrag till forskningsfältet

De resultat som förts fram i avhandlingen ska jag nu diskutera i relation till några av de tongivande mönster som finns i de senaste decenniernas feministiska faderskapsforskning.

För det första skisserade jag i inledningskapitlet tre tendenser gällande relationen mellan barnomsorg och maskuliniteter: *maskulinisering av barnomsorg*, *inkorporering av barnomsorg i maskuliniteter* och *avköning av barnomsorg*. Den första tendensen finner jag inget stöd för utifrån de observationer och intervjuer jag gjort. Däremot finns det sådana tendenser i ett av de offentliga dokument som granskats, den statliga offentliga utredningen *Stöd i föräldraskapet* (SOU 1997:161), i vilken särorganisering av män som

pappor motiveras med utgångspunkt i att mammors dominans riskerar att osynliggöra pappor och deras behov.

I övrigt är det de två senare tendenserna som bekräftas i denna avhandling. Att utöva barnomsorg verkar inte vara något som hotar högstatuskonstruktioner av maskuliniteter. Snarare knyts barnomsorg till maskuliniteter som ger föräldralediga män könsmässig status, vilket har bekräftats i ett flertal tidigare studier i Norden (se till exempel Bach 2017; Bekkengen 2002; Bjørnholt 2014; Eerola & Mykkänen 2015; Farstad & Stefansen 2015; Gíslason 2017; Johansson & Andreasson 2017; Suwada 2017a). Jag ifrågasätter dock behovet av att nödvändigtvis använda begreppet maskuliniteter och än mindre begreppet hegemonisk(a) maskulinitet(er) för att beskriva denna utveckling. Ett alltför ivrigt bruk av maskulinitetsbegreppet riskerar snarare att begränsa vetenskapliga förståelser av faderskap, pappor och fadrande. I denna avhandling har jag prövat att nå teoretisk förståelse av faderskap, pappor och fadrande genom att i stället betona *relationen* mellan beroende och autonomi samt mellan olika maskulinitetspositioner.

Den tredje tendensen – avköning av barnomsorg – framkommer också. Denna tendens bär även på lovande teoretiska implikationer. På pappaverksamheter understöds avköning av barnomsorg genom att verksamheternas fysiska miljö och de situerade aktiviteter och relationella praktiker som tar vid där, är starkt barnorienterade. För att bättre förstå detta fenomen behöver dock nya teoretiska redskap utvecklas. Befintlig forskning talar till exempel om att det könsmässiga hamnar i bakgrunden (Oftung 2009), att könsgränser överskrids eller korsas (Doucet 2006a) eller att pappor, särskilt i pappavänliga samhällen, kan närma sig könsneutrala föräldrapraktiker (Johansson & Andreasson 2017) när de sätter omsorgen om barn i fokus för sina handlingar. Ett möjligt sätt att uttrycka detta på är att kön är föremål för en situerad avkodning, vilket innebär att kön – under en given tid och på en given plats – görs irrelevant (Frödén 2012, 2018). Samtidigt som det finns ett visst stöd för att en sådan könsavkodning av pappors barnomsorg tillfälligtvis äger rum på interaktionsnivå på pappaverksamheter, så är det också tydligt att fadrande görs och att pappor skapas inom ramen för en starkt könad föräldraskapsinstitution. Könsneutrala föräldraskapsarrangemang framstår alltså som utopiska (Johansson & Andreasson 2017), men i barnomsorgens natur finns samtidigt en potential för att åtminstone tillfälligtvis nedtona betydelser av kön och makt i fadrandet.

För det andra kan avhandlingens resultat relateras till tidigare forskning om *pappors levda erfarenheter av föräldraledighet*. Denna forskning har i huvudsak studerat individuella pappors erfarenheter av och motiv till att vara huvudansvariga för barn under en tids föräldraledighet (Brandth &

Kvande 2003; Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Johansson & Andreasson 2017; Klinth & Johansson 2010; O'Brien & Wall 2017). I likhet med tidigare forskning visar även föreliggande studie att pappor uppskattar att axla huvudansvaret för barn under föräldraledigheten. Även om urvalet är litet är mönstret tydligt.

Till skillnad från tidigare forskning fokuserar avhandlingen på pappors upplevelser och göranden av att fadra tillsammans. På pappaverksamheter ges pappor möjlighet att fadra utan mammors närvaro (med undantag för att personalen kan utgöras av kvinnor). Vad detta kan innebära har jag gett många olika empiriska beskrivningar och teoretiska läsningar. I relation till tidigare forskning om pappors levda erfarenheter av föräldraledighet indikerar denna undersökning att pappaverksamheter är sociala miljöer som, genom sin särorganisering av män som pappor, utgör ett välkommet komplement till andra föräldraforum för de pappor som önskar använda dem. Det går inte att bevisa vare sig att pappaverksamheter skulle förändra föräldraskapets könsmaktsrelationer i en mer jämställd riktning eller upprätthålla de mekanismer som motverkar jämställdhet. Däremot antyder verksamheternas starka barnorientering och de verksamma normerna omkring ett ansvarsfullt och ett könsreflexivt fadrande att separat organisering av pappor inte slentrianmässigt kan avfärdas som jämställdhetsmotverkande avarter. På denna punkt är jag enig med Doucet (2006a), som menar att olikheter och åtskillnader mellan pappor och mammor i sig inte bör förstås som asymmetriska och ojämsställda. Det kan vara så att pappaverksamheter lämpar sig väl för en del pappor under föräldraledigheten, medan andra pappor väljer bort sådana föräldraforum av personliga och/eller politiska skäl och på grund av samhällets etnifierade och klassrelaterade skiktningar.

För det tredje vill jag lyfta fram att denna avhandling är ett bidrag till det forskningsfält och fenomen som jag valt att kalla *särorganisering av män som pappor*. Även om olika former av särorganisering skiljer sig inbördes, är de alla möjliga att diskutera i termer av maskulinitetspolitiska positioneringar (Messner 1997). Jag frågar mig, utifrån en feministisk kritisk ansats (jfr Elvin-Nowak 2005a; Featherstone, Rivett & Scourfield 2007; Miller & Nash 2017): Hur främjar eller motverkar sådan särorganisering pappors könsrelaterade privilegier och kostnader?

I relation till forskning om särorganisering genom sociala rörelser, särskilt papparättsgrupper (Eriksson & Pringle 2006; Wojnicka 2016), indikerar denna studie att barns närvaro och deras omsorgsbehov är avgörande för hur pappors interna sociala dynamik kommer till uttryck. I studiens material finns det otvivelaktigt konfrontativa inställningar till mammor representerade, liksom göranden av fadrande och skapande av pappor som (åter)skapar manliga och faderliga privilegier. Dessa ojämsställda föräldraskapsmönster

är dock inte tillnärmelsevis så tydliga och allvarliga som forskningen om papparättsgrupper visat. Genom att pappor kommer samman som huvudansvariga för omsorgen om barn i en barnorienterad social miljö, finns det inte mycket som understödjer sådana kvinno- eller mammafientliga attityder. Snarare finns här en möjlighet för pappor att på kollektiv basis, som den polska sociologen Katarzyna Suwada (2017a: 262) uttrycker det i sina jämförande studier av svenska och polska föräldralediga pappor, upptäcka "the more sensitive and emotional parts of their identities".

Tidigare feministisk forskning om separat organisering av pappor i föräldraskapsstödet regi har varnat för dess potentiellt jämställdhetskadliga effekter (Elvin-Nowak 2005a; Miller & Nash 2017). Resultaten i denna avhandling ligger dock snarare i linje med sådan forskning som påtalat att det i mäns särorganisering som pappor finns utrymme för pappor att skapa intima och förtroliga band till varandra (Dolan 2014; Eriksson & Salzmänn-Erikson 2013; Jenkinson 2016; Swedin 1996). Återigen, och även om de gentemot mammor konfrontativa och gentemot pappor uppvärderande mönster som identifierats i avhandlingen inte ska negligeras, menar jag att det är pappaverksamheternas barnorientering som är det avgörande i sammanhanget. När män möts som pappor i barns närvaro, verkar det snarare som om ett återskapande av auktoritära och traditionella maskulinitets- och faderskapsideal (Miller & Nash 2017) eller ett förstärkande av skillnads- och särartstänkande (Elvin-Nowak 2005a) inte äger rum. Dessa slutsatser baserar jag framför allt på mina observationer. De ger en fingervisning om att framtida feministisk faderskapsforskning i större utsträckning än tidigare bör använda sig av observationer som datainsamlingsmetoder, jämte andra metoder såsom intervjuer (O'Brien & Twamley 2017).

Tidigare genusforskning om mäns föräldraledighet (Chronholm 2004; Klinth & Johansson 2010) och hemmapappor (Doucet 2006a, 2006b) har noterat att det förekommer ett slags särorganisering av pappor genom informella relationer. Forskningen beskriver hur pappor kan välja att hantera sin isolering och könsliga synlighet under föräldraledigheten eller sina obekväma känslor inför att vistas i moderskapsnormativa och mammadominerade miljöer, genom att söka upp sammanhang för och med enbart pappor. Sådana tendenser finns även i denna studie. Att aktivt söka upp pappaverksamheter är ett sätt att hantera sådana upplevelser. Detta är dock inte det enda skäl som anförs till varför pappor använder sig av pappaverksamheter under sin föräldraledighet. Det finns en fara i att patologisera fadrandet, att förknippa det med isolering och att förutsätta att lösningen på pappors "problem" alltid stavas "andra pappor". För att anlägga en förståelse av fenomenet särorganisering av män som pappor har jag prövat att se till såväl *det individuella* och *det kollektiva* som *det generella* och *det könsspecifika* i hur fadrande görs och

hur pappor skapas. Jag menar att denna ansats kan vidareutvecklas i framtida forskning om de kollektiva innebörderna av faderskap, pappor och fadrande.

10.5 Pappapolitiken behöver komma närmare män och pappor

Vad säger avhandlingens resultat om den svenska pappapolitiken? En generell reflektion är att resultaten i stora drag bekräftar det som tidigare forskning hävdat, nämligen att idealet om omsorgsinriktat faderskap (Chronholm 2004) understöds av flera aspekter av den svenska könsregimen. Dess relativa jämställdhet och pappavänlighet (Hobson 2004), dess tvåvårdarmodell (Leira 2006) samt pappapolitikens institutionella och normativa stöd (Klinth & Johansson 2010; Suwada 2017a) utgör tillsammans ett könspolitiskt system i vilket pappor uppmuntras att stå för barns omsorg likvärdigt som deras försörjning.

För det första har avhandlingen bidragit med kunskap omkring den svenska pappapolitikens institutionella aspekter, där den könsneutrala föräldraförsäkringen och dess reserverade delar är av särskild betydelse. Beträffande föräldraförsäkringen ligger den tidigare forskningens fokus på dess konstruktion och pappors föräldraledighetsuttag (Bekkengen 2002; Blum, Koslowski & Moss 2017; Karu & Tremblay 2018), medan studier omkring hur pappor ”lever” eller ”gör” sin föräldraledighet fortfarande är relativt ovanliga. Till skillnad från intervju- och enkätstudier som framför allt fokuserat på pappors beslut att ta föräldraledigt och upplevelser av föräldraledigheten (Chronholm 2004; Duvander, Haas & Thalberg 2017; Elvin-Nowak 2005b; Haas 1992; Klinth & Johansson 2010; Larsson 2012; Nordberg 2005a, 2007; Suwada 2017a, 2017b), har jag genom att kombinera offentliga dokument och intervjuer med *observationer av pappaverksamheter* kunnat göra något mer detaljerade beskrivningar av hur en del av vardagen som föräldraledig pappa kan se ut. Genom att utveckla sådana företrädelsevis etnografiska ansatser, skulle feministisk faderskapsforskning kunna bidra med mer kunskap om hur pappapolitiken kan utvecklas och designas. Detta är av särskild vikt i en könspolitisk framtid som kommer att kräva pappors delaktighet i barnomsorg i ännu större utsträckning än idag för att uppvärdera den omsorg och de beroenderelationer alla människor och samhällen behöver för att må bra. Precis som Johansson och Andreasson (2017) menar jag att fortsatta förändringar, eller transformationer som de uttrycker det, i pappapolitikens utformning och fadrandets praktik är helt nödvändiga för ökad jämställdhet och jämlikhet.

För det andra kan avhandlingens resultat relateras till pappapolitikens normativa aspekter. Resultaten kan läsas som en bekräftelse på att de ideal som pappapolitiken skapat är genomgripande och närvarande, åtminstone

bland de pappor som tar en längre föräldraledighet (jfr Klinth & Johansson 2010). Men avhandlingen har också uppmärksammat hur produktionen av normer omkring fadrande och pappor går till på pappaverksamheter. Dessa normer handlar om ansvar i allmänhet och om omsorgsansvar för barn i synnerhet. Att fadrande på pappaverksamheter associeras så starkt med praktiska omsorgsfärdigheter i relation till barn är en indikation på att pappapolitiken behöver expanderas. När män, som pappor, vistas i en barnorienterad miljö framstår det som givet för dem att ta ansvar för barn på ett sätt som i många fall är moderligt kodat (Holm 1993; Johansson 2014). Därför är det inte nog att utvidga de reserverade dagarna i föräldraförsäkringen, vilket föreslås i den senaste statliga offentliga utredningen om föräldraförsäkringen: *Jämställt föräldraskap och goda uppväxtvillkor för barn – en ny modell för föräldraförsäkringen* (SOU 2017:101). Om pappapolitiken på allvar ska kunna ”förändra männens förhållningssätt till familj och barn” (Klinth 2002: 49), behöver män exponeras för och uppleva värdet av omsorg och beroende. Eftersom den könssegregerade arbetsmarknaden består (SCB 2018), vilket leder till att män alltjämt avstår från att arbeta i omsorgsyren, får omsorgen komma till männen. Frågan är bara hur en politik där omsorgen och barnorienteringen präglar de olika domäner där män vistas – i maktens korridorer, i arbetslivet, i de nära relationerna, på fritiden – utformas i praktiken. Det bästa vore givetvis om män och pappor själva vore drivande i denna utveckling (jfr Karlsson 2004), men i väntan på och parallellt med en sådan mobilisering behöver pappapolitiken sträva efter att låta alla män få erfara glädjen och smärtan i att få sörja för andras omsorgsbehov. En närvarande och stöttande stat med en aktiv pappapolitik är en absolut förutsättning för att åstadkomma ett mer jämställt och jämlikt samhälle.

10.6 Mer feministisk faderskapsforskning om föräldraskapsstöd

Avhandlingens resultat ska här diskuteras i relation till det svenska föräldraskapsstödet former, det vill säga dess innehåll och historiska förändring, och interventioner, det vill säga dess organisering i praktiken och dess huvudsakliga antaganden (Daly 2015b).

Det svenska föräldraskapsstödet former har ett innehåll som präglas av en folkhälsopolitisk och barnrättsorienterad inriktning (Eklund & Lundqvist 2018). Över tid har dock jämställdhetsanspråken tilltagit och formulerats med allt större tydlighet. Regeringens senaste föräldraskapsstödsstrategi, *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd*, och dess vision om att få pappor att ”i högre utsträckning [engagera] sig som föräldrar” (Regeringskansliet 2018: 31) är ett steg i rätt riktning mot en jämställdhetsintegrerad föräldraskapsstödspolitik, där främjandet av pappors barnomsorg även i fortsättning bör vara ett prioriterat område.

Om pappaverksamheter eller andra former av särorganisering av män som pappor kan leda till det föräldraskapsstödsstrategin önskar, kan vare sig denna avhandling eller annan befintlig forskning svara på. Det pappaverksamheter däremot gör, vilket är av vikt för föräldraskapsstödspolitiken som helhet, är att de artikulerar män och pappor som en könad föräldrakategori. I offentliga dokument om föräldraskapsstöd råder en generell brist på sådana sätt att tilltala män. Här kan föräldraskapsstödspolitiken lära sig av pappapolitiken. Under flera decennier har diskussionen varit livskraftig omkring hur föräldraförsäkringen bäst kan utformas för att få pappor att använda den (Axelsson 2018; Haas & Rostgaard 2011; Klinth 2002). Pappaverksamheter kan tolkas som ett försök att inte bara stödja pappor i deras fadrande, utan också ett sätt att synliggöra pappor som könsvarselser med ett givet omsorgsansvar för barn. Det är dock tveksamt i vilken mån sådana ansatser förmår att bidra till att dekonstruera män som könsvarselser (jfr Hearn 2014).

Det svenska föräldraskapsstödet interventioner kännetecknas av en universell inriktning, där det huvudsakligen är offentliga aktörer som erbjuder föräldrar olika arenor (Lundqvist 2015; Pettersson 2017; Regeringskansliet 2018). I relation till denna universella inriktning är öppna förskolans pappaverksamheter, i egenskap av anpassad insats på basis av deltagarnas köns-tillhörighet, något av en anomali som har ett svagt stöd på politisk nivå. I enlighet med idén om proportionell universalism (Marmot & Bell 2012), kan pappaverksamheter visserligen både motiveras och försvaras. Men det finns ändå ett spänningsförhållande mellan generella insatser för alla föräldrar och anpassade insatser för enbart pappor. Frågan är dock om de genusmedvetna och jämställdhetsfrämjande angreppssätt som hittills förordats i offentliga dokument om föräldraskapsstöd under 2000- och 2010-talet förmått att erbjuda ett jämställt föräldraskapsstöd som pappor använder sig av i samma utsträckning som mammor.

Svaret på denna fråga har hittills varit nej. Denna avhandling erbjuder inget givet svar på hur detta kan lösas. Det den däremot visar är vikten av dels ett förhållningssätt till föräldraskap som utgår från relationen mellan *barnet* och de föräldrar som står för dess omsorg, dels en förmåga att pendla mellan *individuella föräldrars* behov och erfarenheter och de *könsmönster* som präglar föräldraskapet som institution. För att bidra till kunskapsutveckling inom detta område behöver därför samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet och genusvetenskaplig forskning i synnerhet, påverka den i övrigt medicinska, psykologiska och folkhälsovetenskapliga forskningen om föräldraskapsstöd (Sundsbø 2018). Det är min övertygelse att den feministiska faderskapsforskningen – vilken bland annat granskat faderskapets institutionella karaktär (Hobson & Morgan 2002), pappors levda erfarenheter

(O'Brien & Wall 2017) och fadrandepraktiker (Johansson & Andreasson 2017; Suwada 2017a) – skulle kunna göra positiva avtryck inom såväl politik som forskning om föräldraskapsstöd.

10.7 Pappaverksamheter: i vems eller vilkas intressen?

Efter att ha diskuterat avhandlingens resultat i ett vidare politiskt och samhällsligt sammanhang, ska jag avsluta med att återvända till de pappaverksamheter jag studerat. Ibland har jag fått frågan om jag tycker att det behövs fler pappaverksamheter. Jag har svårt att svara på frågan, även efter att jag genomfört denna avhandlingsstudie. En helt nödvändig motfråga blir dock följande: I vems eller vilkas intressen särorganiserar män som pappor genom pappaverksamheter: mäns/pappors, kvinnors/mammors, barns, samhällets?

Förhoppningsvis är tiden förbi då *pappor* sades behöva särorganiserar utifrån en schablonmässig förståelse av föräldraskapets könsmonster, där det i offentliga dokument kan skrivas fram att det ”gäller att papporna får en egen plattform i denna miljö för att de skall känna att det är viktigt för dem att delta” (SOU 1997:161: 170). Pappaverksamheter kan däremot rättfärdigas om hänsyn tas till det intersektionella förhållandet mellan män och pappor, gruppen pappors inbördes skillnader och ojämlikheter samt till de egenupplevda kostnader i termer av extra synlighet och utanförskap som män kan erfara när de blir pappor. Ett sådant förhållningssätt tar hänsyn till flera dimensioner samtidigt: pappors institutionella privilegier *som män*, mäns egenupplevda kostnader *som pappor* samt skillnader och ojämlikheter *inom* gruppen pappor (jfr Messner 1997).

Jag har svårt att föreställa mig ett slags pappaverksamheternas kommande revolution. Sådana verksamheter har svagt stöd i föräldraskapsstödspolitiken. Men i den mån de förekommer och fortsätter att förekomma är det också viktigt att ha *kvinnor och/eller mammor* i åtanke. Om pappaverksamheter ska kunna försvaras bör de utformas så att de uppvärderar den barnomsorg som historiskt sett utförts och även i nutid utförs av kvinnor och mammor (Doucet 2006a; Holm 1993). Verksamhetsanordnare behöver medvetet medverka till att pappa-pappa-relationer inte förstärker särarts- och skillnadsorienterade diskurser om föräldraskap eller bidrar till avståndstagande från eller underordning av kvinnor och/eller mammor. Med andra ord behövs en medvetenhet om att inbördes relationer mellan män och/eller pappor, även i särorganiserade sociala miljöer, påverkar kvinnor och/eller mammor (Hearn 2004).

Denna avhandling är huvudsakligen skriven utifrån ett perspektiv som fokuserar på föräldraskap som en könsrelation mellan dess vuxna parter. Jag har inte anlagt ett *barnperspektiv* eller *barns perspektiv* i någon större

utsträckning. Om jag ändå anlägger sådana perspektiv på pappaverksamheter eller på särorganisering av män som pappor, framstår det som uppenbart att det är på barnen fokus bör ligga. Trots att avhandlingen har ett vuxenperspektiv har jag många gånger återkommit till att det är pappaverksamheternas *barnorientering* som sätter agendan för hur pappor knyter kontakter med varandra. All särorganisering av män som pappor behöver utgå från barns perspektiv och barns rätt att utveckla nära band till de potentiella omsorgsgivare som finns tillgängliga. Att motivera särorganisering av män som pappor utifrån en barnorienterad argumentation bryter helt med de deterministiska förståelser av föräldraskapets könsmonster som kan ligga till grund för sådan särorganisering (Elvin-Nowak 2005a; Eriksson & Pringle 2006; Miller & Nash 2017; Wojnicka 2016). Särorganisering av män som pappor bör främja barns intressen.

För att avslutningsvis anlägga ett *samhällsperspektiv*: I vems eller vilkas intressen kan och bör pappaverksamheter eller annan särorganisering av män som pappor bedrivas? Det svenska samhället är vare sig jämlikt eller jämställt, trots att det kännetecknas av en förhållandevis stark demokrati och formell jämställdhet. De könsvarsel som befolkare det svenska samhället, och liknande välfärdssamhällen, lever alltså inte under vare sig jämlika eller jämställda förhållanden. En grundorsak till detta är en manligt kodad strävan efter en till synes kostnadsfri autonomi. Denna strävan skapar ojämlikheter och ojämställdheter av olika slag. Ett radikalt perspektivbyte som placerar beroenderelationer främst behövs för att åstadkomma reella förändringar av människors livsvillkor. Det fina med pappaverksamheter är att män, som pappor, får uppleva glädjen och nyttan av sådana beroenderelationer.

English summary

Aim and research questions

The aim of this thesis is to analyse *how fathering is done and how fathers are constructed through the separate organising of men as fathers* in meeting places for fathers on parental leave in Sweden. The analysed meeting places for fathers are organised as so-called ‘open preschools’: a parenting support intervention, most often run by municipalities, to provide parents on parental leave and their children with an arena for socialisation and social support. Open preschools are, in turn, often located in family centres together with antenatal clinics, child health centres, and other social services.

While open preschools are usually directed to all parents, they may also direct their activities to selected groups of parents, for example fathers. This thesis focuses on such separate organising of men as fathers within open preschools, which, hereafter, will be named and analysed as *fathering spaces*.

The research questions posed in the thesis are:

1. What are fathering spaces?
2. How is fathering done through fathering spaces?
3. Why does separate organising of men as fathers exist?

The national context

The study is located within a Swedish *gender regime*. Although not a gender equal country, Sweden is one of the most gender-equal and father-friendly countries in the world. Characteristic of the Swedish gender regime is its: *dual-earner/dual-carer model*, in which fathers as well as mothers are expected to participate in both paid work and unpaid childcare; progressive *parenthood and daddy politics*, giving institutional and normative support for caring fathering, and universally-oriented *parenting support*, aiming to support all parents or other important caregivers of children up to 18 years. These features are important institutional and normative contexts for the empirical study of fathering spaces that are examined in this thesis.

Theory and methodology

Theoretically, the thesis draws on a critical realist understanding of gender as a *social reality*, and a ‘doing gender’ theoretical understanding of gender as a set of *relational doings*. The main analytical dimensions of the thesis are *fatherhood* (institutional and cultural aspects), *fathers* (as position and identity/self), and *fathering* (social practices). The concepts used in the analysis are, first, the dialectical relationship between *autonomy* and *dependence*,

and, second, the following overlapping positions of masculinity politics: *privileges, costs, and differences/inequalities*.

Methodologically, the dissertation draws upon a combination of qualitative methods of data collection and data analysis. The research material comprises: *observations* of two fathering spaces on 25 occasions, individual and semi-structured *interviews* with seven fathers who have participated in fathering spaces, and six *policy documents* published between 1997 and 2018 concerning parenting support. The analysis of the material has been guided by central principles in *qualitative content analysis*.

Results

Concerning the first research question – *What are fathering spaces?* – the studied policy documents regarding parenting support do not mention or recommend, with one exception, fathering spaces or other forms of separate organising of men as fathers. Thus, fathering spaces can be seen as *exceptions* in relation to the Swedish gender regime characterised by formal gender equality and gender-neutrality.

Based on the observations and interviews, fathering spaces are *child-oriented* settings. This is mirrored in the physical milieu of fathering spaces as well as in social interactions between fathers. Moreover, a vast majority of the participating fathers in fathering spaces: are in their thirties and have one child around one year; are white and of Swedish origin; have a middle-class background; and live in heterosexual family arrangements.

The second research question – *How is fathering done through fathering spaces?* – is examined through observations and interviews. As regards how fathers make use of fathering spaces during parental leave, fathering spaces function as *transitional sites*, through which fathers successively may feel integrated in the institution of fatherhood that they are part of, as well as in the fathering practices they perform. Moreover, morally acceptable fathering in fathering spaces is characterised by *responsibility*. However, taking responsibility is a balancing act: on the one hand, fathers are expected to act as fully responsible for their children, and, on the other hand, keep to a relaxed attitude in not taking ‘too much’ responsibility.

A series of tensions have been found in the material concerning fathers’ relations to: 1) their selves; 2) children; 3) women as mothers; and 4) other fathers. First, concerning the self, there is a tension between *presence* and *distance*, which is expressed by either emphasising personal emotions, closeness to children, and empathy, or by stressing autonomy in relation to emotions, closeness, and empathy.

Second, concerning father-children relations, there is a tension between fathers' *relational orientation* towards children and fathers' *gendered status* as men. From these tensions it follows that father-child relations are seen as obvious and straightforward relations in which fathers perceive themselves as natural and indispensable caregivers. However, this relational orientation among fathers is also connected to high gendered status.

Third, relations between fathers and mothers are portrayed as both *problematic* and *natural*. On the one hand, father-mother relations are seen as problematic in that mothers are associated with mother-specific knowledge and authority, as well as surveillance of children and fathers. On the other hand, these relations are seen as natural in that both fathers and mothers are affected by child-oriented norms that fathers are willing to learn from mothers, and that mothers could gain from applying more 'male and relaxed' attitudes to their mothering.

Fourth, concerning relations between fathers, there is a tension between *individual* and *collective approaches* to fathering spaces, as well as *general* and *gender-specific approaches* to fathering spaces. Individual approaches stress the personal experience of father-father relations, while collective approaches underline the need for exchanging advice and experiences between fathers. In general approaches, fathers emphasise the universal aspects of parenting, in which the presence of and relations to other fathers are given no significance, whereas in gender-specific approaches, fathers increase the importance of father-father relations, thus portraying such relations as more important and intimate compared to father-mother relations.

The third research question – *Why does separate organising of men as fathers exist?* – is examined through policy documents, observations, and interviews. In the analysis of this question, several approaches to and arguments for/against separate organising of men as fathers have been identified.

In the analysed policy documents, separate organising of men as fathers is seldom mentioned or recommended, albeit with one exception. In the governmental report *Support in parenthood*, from 1997, it is said that separate organising is needed because of female dominance in the parenting support sector. Although no other policy document explicitly recommends separate organising of fathers, the view that fathers may be excluded by a 'female-dominated milieu' is also expressed in the governmental report *Parenting support – a gain for all*, published in 2008. Some of the analysed policy documents represent a supposedly gender-neutral or gender-blind understanding of parenthood. This view is especially prominent in *Parents matter*, published in 2014 by The Public Health Agency of Sweden. Other policy documents advocate a gender-conscious or gender-mainstreamed approach to parenting-

support, in which fathers are seen as receivers and users of parenting support just as are mothers. This message is expressed in: the two national parenting support strategies *National strategy for a developed parenting support*, published in 2009, and *A national strategy for a strengthened parenting support*, published in 2018; and in the governmental communication *A strengthened parenting support – for the child’s right to safe upbringing conditions*, published in 2013.

Based on the observations and interviews, the dissertation identifies three main *approaches* to separate organising of men as fathers: 1) anti-separation, 2) pro-separation, and 3) gender paradoxical. The anti-separation approach, although it is very rare in the material, expresses a view in which separate organising of men as fathers is seen as a temporal need. In the pro-separation approach, the benefits of and the needs for separate organising of men as fathers are expressed through forms of yearning – either yearning to be away from mothers, or yearning to be with others fathers. In the gender paradoxical approach, fathering spaces are described as useful at the same time as their separate organising of men as fathers is given no importance.

Based on observations and interviews, the thesis identifies five *arguments* for (the existence of) separate organising of men as fathers: 1) counteracting isolation, 2) compensating for a minority position, 3) processing contradictory ideals, 4) differences in the gendered nature of parenting, and 5) promoting attachment between children and fathers. In the first argument, counteracting isolation, it is claimed that fathers, as individuals, may suffer from loneliness during parental leave. According to the second argument, compensating for a minority position, fathers have gender-specific experiences of fathering in the margins of a female-coded parenthood institution. The third argument, processing contradictory ideals, is based on the notion of a caring fathering which has not yet been fully normalised; in order to manage this specific problem, men have to get together as fathers. The fourth argument, differences in the gendered nature of parenting, is explicitly gendered in a way that the other arguments are not; it is based on a belief in biological and social differences between fathers and mothers – beliefs that altogether legitimise separate organising of men as fathers. Jointly, these arguments can be located along two parallel continua: one that stretches from individual to collective ways of argumentation, and another that stretches from general to gender-specific ways of argumentation. In addition, all these arguments, although they vary internally, originate from an adult and paternal perspective, which distinguishes them from a fifth identified argument: promoting attachment between children and fathers. This way of arguing for separate organising of men as fathers rather is mainly child-oriented.

Discussion and conclusions

This dissertation contributes to: 1) previous research on the relations between *childcare and masculinities*, *fathers' lived experiences of parental leave*, and *separate organising of men as fathers*; 2) previous research and contemporary policy debates on *parenthood and daddy politics* in Sweden; and 3) previous research and contemporary policy debates on *parenting support*.

First, this thesis supports central findings in previous research on the relation between *childcare and masculinities*. It shows that childcare is incorporated in high-status configuration of masculinities. It also shows that the childcare performed by fathers, at least at certain points in time and space, has the potential to de-gender and to de-emphasise the power aspects of fathering by acknowledging dependence rather than articulating autonomy.

In relation to the literature on *fathers' lived experiences during parental leave*, this thesis provides an analysis of fathering practices focusing on fathers' collective experiences and practices. The thesis indicates that fathering spaces are settings that make up a complement to other meeting places for parents, at least for those men who wish to use fathering spaces. It is not certain whether fathering spaces may change gendered patterns in parenthood either in a gender-equal or in a gender-unequal direction. However, the child-orientation and the norms present regarding a responsible and gender-reflexive fathering in fathering spaces imply that separate organising of men as fathers shall at least not be seen as antagonistic towards gender equality.

In relation to the literature on *separate organising of men as fathers* – in the fathers' rights movement, in fathers-only parenting support groups, and in informal organising among fathers during parental leave – this thesis discusses whether fathering spaces support or resist male privileges and costs related to masculinities. Although confrontational attitudes women and mothers are expressed in the material, they are not as harsh as in the fathers' rights movement. Moreover, although some feminist analysis, for good reasons, have been critical towards the potential gender-unequal aspects of fathers-only groups, this study rather indicates that men, as fathers, may create intimate and close relations with each other through separate organising. In addition, this study supports previous research findings regarding how fathers on parental leave deal with feelings of loneliness and gendered visibility: fathers actively seek occasions to interact only with fathers. One should however be cautious about fathers' 'needs' for other fathers, since in the material a great variety of reasons for visiting fathering spaces are mentioned, whereas the 'fathers-only' aspect is only one of many reasons.

Second, in relation to previous research on *parenthood and daddy politics* in Sweden, this study confirms that the caring fathering ideal is prevalent in

several aspects of the Swedish gender regime. Concerning the *institutional* aspects of Swedish parenthood and daddy politics, this thesis contributes to the existing body of work especially through its methodology in which analysis of policy documents and interviews have been combined with *observations of fathering spaces*, thus making more comprehensive descriptions of daily life of fathering during parental leave. In further research, similar approaches need to be developed. Through such preferably ethnographic methods, one could reach new understandings of how daddy politics can be developed and designed. This is of importance in a gendered political future, which will require fathers' participation in childcare in order to improve the quality of caring and dependency relations. Changes and transformations in the design of the daddy politics are necessary in order to achieve increased equally and gender equality.

Concerning the *normative* aspects of parenthood and daddy politics in Sweden, this thesis contributes to previous research in that it analyses which norms are produced in fathering spaces. Here, responsibility, both in an overreaching paternal aspect and in relation to children's needs, is crucial. Moreover, the fact that fathering practices in fathering spaces are closely connected to practical care work indicates that Swedish daddy politics needs to be expanded. If daddy politics shall be able to change how men relate to family and children, men (fathers or not) need to be exposed to the value of care and dependence. Therefore, the goal of daddy politics should be to facilitate all men being able to experience the joy and the burden of caring for the needs of others. An active and supportive state is a precondition for this.

Third, the results of this thesis can be related to the forms and interventions of *parenting support* in Sweden. Over time, the public health and children's rights-oriented perspective on parenting support has been supplemented by a more visible and distinct gender equality perspective. This is especially prominent in the policy document *A national strategy for a strengthened parenting support*, published in 2018. Although it is difficult to say how and whether different parenting support interventions, such as fathering spaces, may contribute to increased gender equality in parenthood, this thesis provides an understanding of fathering spaces as interventions that *articulate men and fathers as gendered*. Explicit gendering of parental positions, which generally is lacking in parenting support politics but more prominent in daddy politics, is a presumption for developing forms of parenting support and interventions that are able to promote gender equality in parenthood.

Generally, parenting support interventions in Sweden are universally-oriented, thus making fathering spaces into *exceptions*. Although fathering

spaces can be justified by the notion of proportional universalism, there are still gendered tensions between universal support for all parents and targeted support for fathers.

This thesis recommends a feminist approach to parenting support that, on the one hand, takes the *child* and its caring needs as a point of departure, and, on the other hand, has an ability to shift between the needs and experiences of *individual parents*, as well as recognising and actively managing the gendered patterns which characterise *parenthood as an institution*. In order to contribute to ongoing research and policy debates on parenting support, more feminist research on the relation between parenting support and fathering is needed.

Finally, the thesis asks: in whose interest are men, as fathers, organised through fathering spaces? First, fathering spaces can be justified by acknowledging the *intersectional relations between men and fathers*. Such an approach simultaneously takes into account: fathers' institutional privileges *as men*; men's perceived experiences of costs *as fathers*; and inequalities and differences *among fathers*. Second, to the extent separate organising of men as fathers occurs, one has to take *women's and mothers'* perspectives into account. Separate organising of men as fathers must: value more childcare performed by women and mothers; resist gender difference-oriented approaches to parenthood that may reinforce male/paternal detachment from or subordination of women/mothers; and be aware of how internal relations between fathers, also in gender-segregated settings as fathering spaces, may affect the lives of women/mothers and children. Third, this thesis is written from an adult perspective. However, it is obvious that the *child-orientation* in fathering spaces sets the agenda for how fathers relate to each other. Based on this finding, all forms of separate organising of men as fathers need to take their point of departure from a *child perspective*. If children's rights to establish close bonds to all possible adult caregivers, including their fathers, are acknowledged, fathering spaces and other forms of separate organising of men as fathers may be argued for, since they provide fathers and children with such an arena to bond socially. Fourth, if one applies a *societal* approach to separate organising of men as fathers, it is obvious that socio-sexual individuals in Sweden, and in similar gender regimes, do not live under gender-equal conditions. One cause to this is a male-coded striving for autonomy. This striving creates multiple inequalities. Therefore, a radical shift, which stresses the need for dependency, is needed in order to create improvements in people's lives. What is good about fathering spaces is that men, as fathers, may experience the joys and the benefits of such dependency relations.

Referenser

- Abrahamsson, Agneta & Vibeke Bing (2009) ”Öppna förskolans betydelse för familjecentralen – medborgarperspektivet”. Agneta Abrahamsson, Vibeke Bing & Mikael Löfström (red.) *Familjecentraler i Västra Götaland. En utvärdering*. Västra Götalandsregionen, Folkhälsokommittén, s. 9–58.
- Abrahamsson, Agneta & Vibeke Bing (2011a) ”Tema: Familjecentraler – Vad är en familjecentral?”. *Socialmedicinsk tidskrift* 88(2): 98–99.
- Abrahamsson, Agneta & Vibeke Bing (2011b) ”Familjecentralen. Mer värde för alla föräldrar genom samlokalisering?”. *Socialmedicinsk tidskrift* 88(2): 100–109.
- Allard, Karin, Linda Haas & C. Philip Hwang (2007) ”Exploring the paradox. Experiences of flexible working arrangements and work–family conflict among managerial fathers in Sweden”. *Community, Work and Family* 10(4): 475–493.
- Allard, Karin, Linda Haas & C. Philip Hwang (2011) ”Family-supportive organizational culture and fathers’ experiences of work–family conflict in Sweden”. *Gender, Work and Organization* 18(2): 141–157.
- Almqvist, Anna-Lena (2008) ”Why most Swedish fathers and few French fathers use paid parental leave: an exploratory qualitative study of parents”. *Fathering* 6(2): 192–200.
- Almqvist, Anna-Lena & Ann-Zofie Duvander (2014) ”Changes in gender equality? Swedish fathers’ parental leave, division of childcare and housework”. *Journal of Family Studies* 20(1): 19–27.
- Almqvist, Anna-Lena, Anette Sandberg & Lars Dahlgren (2011) ”Parental leave in Sweden: motives, experiences, and gender equality amongst parents”. *Fathering* 9(2): 189–209.
- Alsarve, Jenny & Katarina Boye (2012) ”Inte bara jämställdhet. Beslutet om föräldraledighet, moderskaps- och faderskapsideal och idéer om barns bästa”. *Sociologisk Forskning* 49(2): 103–128.
- Ambjörnsson, Fanny & Maria Jönsson (red.) (2010) *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam.
- Andersson, Catrine (2016) ”När staten talar om kärlek. Normalitet och temporalitet i svenska statliga utredningar om äktenskap och samboende”. *Tidskrift för genusvetenskap* 37(2): 59–76.

- Andersson Bruck, Kjerstin & Åsa Cater (2016) ”Men for Gender Equality – promising projects for preventing men’s violence against women”. Majone Steketee, René Römken, Eliane Smits van Waesberghe, Trees Pels, Katinka Lünemann, Jodi Mak, Jamila Mejdoubi, Hanna Hart-hoorn (red.) *Preventie van intergenerationeel geweld in Nederland en EU. Verkenning van wat werkt*. Atria & Verwey-Jonker Instituut, s. 51–63.
- Annell, Cecilia (1999) ”Från redaktionen”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 20(1): 1–2.
- Ansökan om etikprövning*. Dnr: HumUS 71-92/2012. Örebro universitet.
- Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder. Att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Axelsson, Tobias K. (2018) *Fostering paternal involvement, gender equality and caring masculinities*. The EU Mutual Learning Programme in Gender Equality. ÖSB Consulting. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/se_comments_paper_de_october2018_en.pdf (hämtad 2018-11-23).
- Bacchi, Carol Lee (2009) *Analysing policy. What’s the problem represented to be?* Frenchs Forest, N.S.W.: Pearson.
- Bach, Anna Sofie (2017) ”The ambiguous construction of non-dominant masculinity: configuring the ’new’ man through narratives of choice, involved fatherhood, and gender equality”. *Men and Masculinities* 1–22. Publicerad online 2017-07-04.
- Barr, Bonnie (2009) ”Regnbuefamilier i Danmark, Sverige og Norge”. Jennie Westlund (red.) *Regnbågsfamiljers ställning i Norden. Politik, rättigheter och villkor*. NIKK Publikationer 2009:1. Oslo: NIKK, s. 62–118.
- Beasley, Chris (2008) ”Rethinking hegemonic masculinity in a globalizing world”. *Men and Masculinities* 11(1): 86–103.
- Bekkengen, Lisbeth (2002) *Man får välja – om föräldraskap och föräldrale-dighet i arbetsliv och familjeliv*. Akademisk avhandling vid Karlstads universitet. Malmö: Liber.
- Bekkengen, Lisbeth (2006) ”Men’s parental leave: a manifestation of gender equality or child-orientation?”. Lena Gonäs & Jan Ch. Karlsson (red.) *Gender segregation. Divisions of work in post-industrial welfare states*. Burlington: Ashgate, s. 149–162.

- Bekkengen, Lisbeth (2011) ”Kärnfamiljen som social praktik: Om stabilitet och förändring i strukturer och diskurser”. Helena Bergman, Maria Eriksson & Roger Klinth (red.) *Föräldraskapets politik – från 1900- till 2000-tal*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier/Dialogos, s. 245–272.
- Berg, Lars-Erik (2002) ”Good enough fathering. Om identitetsbildning hos skilsmässofäder och deras barn”. *Socialvetenskaplig tidskrift* 9(1): 63–81.
- Berg, Lars-Erik & Thomas Johansson (1999) *Den andre föräldern. Om deltidspappor och deras barn*. Stockholm: Carlsson.
- Berg, Lars-Erik & Lotten Zetterström (1989) *Öppen förskola – lärarika möten*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, Tomas (2007) *Det goda faderskapet – i svenskt 1800-tal*. Akademisk avhandling vid Mittuniversitetet. Stockholm: Carlsson.
- Bergman, Helena, Maria Eriksson & Roger Klinth (2011) ”Föräldraskapets omvandlingar och styrningens omvandlingar”. Helena Bergman, Maria Eriksson & Roger Klinth (red.) *Föräldraskapets politik – från 1900- till 2000-tal*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier/Dialogos, s. 7–26.
- Bergman, Helena & Barbara Hobson (2002) ”Compulsory fatherhood: the coding of fatherhood in the Swedish welfare state”. Barbara Hobson (red.) *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 92–124.
- Bergmann, Nadja, Elli Scambor & Katarzyna Wojnicka (2014) ”Framing the involvement of men in gender equality in Europe: Between institutionalised and non-institutionalised politics”. *Masculinities and Social Change* 3(1): 62–82.
- Bergström, Malin (2017) ”Are men monkeys? Why are child healthcare professionals reluctant to include fathers in parenting support interventions?”. *Acta Pædiatrica* 106(12): 1896–1897.
- Bergqvist, Christina & Steven Saxonberg (2017) ”The state as a norm-builder? The take-up of parental leave in Norway and Sweden”. *Social Policy and Administration* 51(7): 1470–1487.
- Björnberg, Ulla (1994) ”Mäns familjeorientering i förändring”. Ulla Björnberg, Anna-Karin Kollind & Arne Nilsson (red.) *Janus & genus. Om*

- kön och social identitet i familj och samhälle*. Stockholm: Brombergs, s. 49–71.
- Bjørnholt, Margunn (2014) *Modern men. A Norwegian 30-year longitudinal study of intergenerational transmission and social change*. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet.
- Björk, Nina (2008) *Fria själar. Ideologi och verklighet hos Locke, Mill och Benedictsson*. Akademisk avhandling vid Göteborgs universitet. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Björk, Sofia (2013) "Doing morally intelligible fatherhood: Swedish fathers' accounts of their parental part-time work choices". *Fathering* 11(2): 221–237.
- Björk, Sofia (2017) *Gender and emotions in family care. Understanding masculinity and gender equality in Sweden*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Björk, Stefan (2016) *Män möter mödravård. Om betydelsen av "vi" i mötet med mödravård, förlossningsvård och BB-vård*. Akademisk avhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Blum, Sonja, Alison Koslowski & Peter Moss (red.) (2017) *13th international review of leave policies and related research 2017*. International network on leave policies and research. http://www.leavenetwork.org/fileadmin/Leavenetwork/Annual_reviews/2017_Leave_Review_2017_final2.pdf (hämtad 2018-05-02).
- Boye, Katarina (2015) *Mer vab, lägre lön? Uttag av tillfällig föräldrapenning för vård av barn och lön bland svenska föräldrar*. IFAU/Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering. Rapport 2015:15.
- Brandth, Berit (2016) "Rural masculinities and fathering practices". *Gender, Place and Culture* (23)3: 435–450.
- Brandth, Berit & Elin Kvande (1998) "Masculinity and child care: The reconstruction of fathering". *The Sociological Review* 46(2): 293–313.
- Brandth, Berit & Elin Kvande (2003) *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid, velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brandth, Berit & Elin Kvande (2017) "Norway country note". Sonja Blum, Alison Koslowski & Peter Moss (red.) *13th international review of leave policies and related research 2017*. International network on leave policies and research, s. 304–312.

- Bredström, Anna & Sabine Gruber (2017) "Närvarande och frånvarande fäder. Intersektionella perspektiv på jämställdhetsstrategier i svensk mödravård". *Tidskrift för genusvetenskap* 38(3): 11–30.
- Brink, Josefin (2001) "Välkommen till pappaland". *Bang* (2): 24–28.
- Bruno, Linnéa (2007) *Pappgruppen – herrklubb eller profeministisk rörelse?* D-uppsats. Lund: Lunds universitet.
- Bruno, Linnéa (2015) "Familj i välfärdsstaten". Anna Hedenus, Sofia Björk & Oksana Shmulyar Gréen (red.) *Feministiskt tänkande och sociologi. Teorier, begrepp och tillämpningar*. Lund: Studentlitteratur, s. 169–185.
- Bruno, Linnéa (2016) *Ofridstid. Fäders våld, staten och den separerande familjen*. Akademisk avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Camauër, Leonor (2000) *Feminism, citizenship and the media. An ethnographic study of identity processes within four women's associations*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Chronholm, Anders (2004) *Föräldraledig pappa. Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Collier, Richard (2009) "Fathers' rights, gender and welfare: some questions for family law". *Journal of Social Welfare and Family Law* 31(4): 357–371.
- Connell, R.W. [Raewyn] (1987) *Gender and power. Society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity.
- Connell, Raewyn (2009) *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Crowley, Jocelyn Elise (2008) *Defiant dads. Fathers' rights activists in America*. Ithaca: Cornell University Press.
- Crowley, Jocelyn Elise (2009) "Conflicted membership: Women in fathers' rights groups". *Sociological Inquiry* 79(3): 328–350.
- Dahlin, Sara & Johanna Lauri (2013) *Det löser sig jämt. Om föräldraledighet och jämställdhet i vardagen*. FOFF Forum för feministiska föräldrar.
- Daly, Mary (2013) "Parenting support policies in Europe". *Families, Relationships and Societies* 2(2): 159–174.

- Daly, Mary (2015a) "Introduction. Parenting support in European countries: A complex development in social policy". *Social Policy and Society* 14(4): 593–595.
- Daly, Mary (2015b) "Parenting support as policy field: An analytic framework". *Social Policy and Society* 14(4): 597–608.
- Daly, Mary & Katherine Rake (2003) *Gender and the welfare state. Care, work and welfare in Europe and the USA*. Cambridge: Polity.
- Danermark, Berth, Mats Ekström, Liselotte Jakobsen & Jan Ch. Karlsson (2003) *Att förklara sambället*. Lund: Studentlitteratur.
- Davies, Karen & Johanna Esseveld (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Dermott, Esther (2008) *Intimate fatherhood. A sociological analysis*. London: Routledge.
- Dermott, Esther & Tina Miller (2015) "More than the sum of its parts? Contemporary fatherhood policy, practice and discourse". *Families, Relationships and Societies* 4(2): 183–195.
- DiQuinzio, Patrice (1999) *The impossibility of motherhood. Feminism, individualism, and the problem of mothering*. New York: Routledge.
- Dolan, Alan (2014) "'I've learnt what a dad should do': The interaction of masculine and fathering identities among men who attended a 'dads only' parenting programme". *Sociology* 48(4): 812–828.
- Doucet, Andrea (2006a) *Do men mother? Fathering, care, and domestic responsibility*. Toronto: University of Toronto Press.
- Doucet, Andrea (2006b) "'Estrogen-filled worlds': fathers as primary caregivers and embodiment". *The Sociological Review* 54(4): 696–716.
- Doucet, Andrea (2013) "A 'choreography of becoming': Fathering, embodied care, and new materialisms". *Canadian Review of Sociology* 50(3): 284–305.
- Doucet, Andrea (2015) "Parental responsibilities: Dilemmas of measurement and gender equality". *Journal of Marriage and Family* 77(1): 224–242.
- Dowd, Nancy E. (2010) *The man question. Male subordination and privilege*. New York: New York University Press.
- Duvander, Ann-Zofie (2014) "How long should parental leave be? Attitudes to gender equality, family, and work as determinants of women's

- and men's parental leave in Sweden". *Journal of Family Issues* 35(7): 909–926.
- Duvander, Ann-Zofie, Tommy Ferrarini & Sara Thalberg (2005) *Swedish parental leave and gender equality. Achievements and reform challenges in a European perspective*. Arbetsrapport 2005:11. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Duvander, Ann-Zofie, Linda Haas & Sara Thalberg (2017) "Fathers on leave alone in Sweden: Toward more equal parenthood?". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 125–145.
- Duvander, Ann-Zofie & Linda Haas (2018) "Sweden country note". Sonja Blum, Alison Koslowski, Alexandra Macht & Peter Moss (red.) *14th international review of leave policies and related research 2018*, s. 401–410. https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/annual_reviews/Leave_Review_2018.pdf (hämtad 2018-10-15).
- Duvander, Ann-Zofie & Mats Johansson (2015) "Parental leave use for different fathers: a study of the impact of three Swedish parental leave reforms". Guðný Björk Eydal & Tine Rostgaard (red.) *Fatherhood in the Nordic welfare states. Comparing care policies and practice*. Bristol: Policy Press, s. 347–369.
- Duvander, Ann-Zofie & Johanna Lammi-Taskula (2011) "Parental leave". Ingólfur V. Gíslason & Guðný Björk Eydal (red.) *Parental leave, child-care and gender equality in the Nordic countries*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers, s. 31–64.
- Eerola, Petteri (2015) *Responsible fatherhood. A narrative approach*. Akademisk avhandling. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Eerola, Petteri & Johanna Mykkänen (2015) "Paternal masculinities in early fatherhood: Dominant and counter narratives by Finnish first-time fathers". *Journal of Family Issues* 36(12): 1674–1701.
- Egeberg Holmgren, Linn & Jeff Hearn (2009) "Framing 'men in feminism': theoretical locations, local contexts and practical passings in men's gender-conscious positionings on gender equality and feminism". *Journal of Gender Studies* 18(4): 403–418.

- EIGE (2017) *Gender equality index 2017. Measuring gender equality in the European Union 2005–2015*. <https://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2017-measuring-gender-equality-european-union-2005-2015-main-findings> (hämtad 2018-05-02).
- Ekenstam, Claes (2007) ”Klämda män: föreställningar om manlighet och omanlighet i det samtida Norden”. Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. He-demora: Gidlund, s. 173–224.
- Eklund, Lisa & Åsa Lundqvist (2018) ”Children’s rights and gender equality in Swedish parenting support: policy and practice”. *Journal of Family Studies*. Publicerad online 2018-06-12.
- Elgán, Elisabeth (1994) *Genus och politik. En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget*. Akademisk avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Ellingsæter, Anne Lise & Arnlaug Leira (red.) (2006a) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol: Policy Press.
- Ellingsæter, Anne Lise & Arnlaug Leira (2006b) ”Introduction: politicising parenthood in Scandinavia”. Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (red.) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol: Policy Press, s. 1–24.
- Elvin-Nowak, Ylva (2005a) ”Mamma-barn-pappa – Barn-mamma-pappa. Om mödra- och barnhälsovårdens syn på föräldraskapets ordning”. SOU 2005:73 *Reformerad föräldraförsäkring. Kärlek, omvårdnad, trygghet*, bilaga 4, s. 97–123.
- Elvin-Nowak, Ylva (2005b) *Världens bästa pappa? Om mäns relationer och strävan efter att göra rätt*. Stockholm: Bonnier.
- Elvin-Nowak, Ylva (2011) *Finns det några pappor i din mammagrupp? Att prata jämställt föräldraskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Enell, Sofia (2007) *Kunskapsöversikt om familjecentraler*. IFO FoU-rapport 2007:2. Jönköping: Luppen kunskapscentrum.
- Engwall, Kristina (2010) ”Barnfria män i Sverige”. Kristina Engwall & Helen Peterson (red.) *Frivillig barnlöshet. Barnfrihet i en nordisk kontext*. Stockholm: Dialogos, s. 331–353.
- Engwall, Kristina & Helen Peterson (red.) (2010) *Frivillig barnlöshet. Barnfrihet i en nordisk kontext*. Stockholm: Dialogos.

- Epstein, Anne & Rachel Ginnis Fuchs (red.) (2017) *Gender and citizenship in historical and transnational perspective. Agency, space, borders*. London: Palgrave Macmillan.
- Eriksson, Henrik & Martin Salzmänn-Erikson (2013) "Supporting a caring fatherhood in cyberspace – an analysis of communication about caring within an online forum for fathers". *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 27(1): 63–69.
- Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fädrens våld*. Akademisk avhandling vid Uppsala universitet. Stehag: Gondolin.
- Eriksson, Maria & Keith Pringle (2006) "Gender equality, child welfare and fathers' rights in Sweden". Richard Collier & Sally Sheldon (red.) *Fathers' rights activism and law reform in comparative perspective*. Oxford: Hart, s. 101–124.
- Evertsson, Marie (2016) "Parental leave and careers: Women's and men's wages after parental leave in Sweden". *Advances in Life Course Research* 29(3): 26–40.
- Eydal, Guðný Björk & Tine Rostgaard (red.) (2015) *Fatherhood in the Nordic welfare states. Comparing care policies and practice*. Bristol: Policy Press.
- Farstad, Gunhild R. & Kari Stefansen (2015) "Involved fatherhood in the Nordic context: dominant narratives, divergent approaches". *NORMA: International Journal for Masculinity Studies* 10(1): 55–70.
- Featherstone, Brid (2009) *Contemporary fathering. Theory, policy and practice*. Bristol: Policy Press.
- Featherstone, Brid (2010) "Engaging fathers – promoting gender equality?". Brid Featherstone, Carol-Ann Hooper, Jonathan Scourfield & Julie Taylor (red.) *Gender and child welfare in society*. Chichester: Wiley-Blackwell, s. 173–194.
- Featherstone, Brid, Mark Rivett & Jonathan Scourfield (2007) *Working with men in health and social care*. London: Sage.
- Ferrarini, Tommy (2003) *Parental leave institutions in eighteen post-war welfare states*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

- Fetterman, David M. (2009) "Ethnography". Leonard Bickman & Debra J. Rog (red.) *The Sage handbook of applied social research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage, s. 543–588.
- FFFF – Föreningen för familjecentralers främjande (u.å.) "Vad är en familjecentral?". <http://familjecentraler.se/vad-ar-en-familjecentral1/> (hämtad 2018-06-28).
- Fink, Janet & Åsa Lundqvist (red.) (2010) *Changing relations of welfare. Family, gender and migration in Britain and Scandinavia*. Farnham: Ashgate.
- Flick, Uwe (2002) "Semi-structured interviews". *An introduction to qualitative research*. London: Sage, s. 74–95.
- Flood, Michael (2010) "'Fathers' rights' and the defense of paternal authority in Australia". *Violence Against Women* 16(3): 328–347.
- Folkhälsomyndigheten (2014) *Föräldrar spelar roll. Vägledning i lokalt och regionalt föräldrastödsarbete*. Östersund: Folkhälsomyndigheten.
- Forsberg, Lucas (2009) *Involved parenthood. Everyday lives of Swedish middle-class families*. Akademisk avhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Frank, Catharina (2007) *På upptäcktsfärd i öppna förskolan – en institution som väcker frågor*. Magisteruppsats. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholms universitet.
- Frödén, Sara (2012) *I föränderliga och slutna rosa rum. En etnografisk studie av kön, ålder och andlighet i en svensk waldorfförskola*. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet.
- Frödén, Sara (2018) "Situated decoding of gender in a Swedish preschool practice". *Ethnography and Education*. Publicerad online 2018-01-03.
- Försäkringskassan (2011) *Föräldrapenning. Båda föräldrarnas försäkring? Socialförsäkringsrapport 2011:13*.
- Försäkringskassan (2012) *Föräldrapenning. Analys av användandet 1974–2011. Socialförsäkringsrapport 2012:9*.
- Försäkringskassan (2013) *De jämställda föräldrarna. Vad ökar sannolikheten för ett jämställt föräldrapenninguttag? Socialförsäkringsrapport 2013:8*.
- Försäkringskassan (2014) *Föräldraförsäkringen och den nya föräldranormen*. <https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/c451635e->

- [1d21-41e9-b6f4-ba5abe4b1817/fk_publication_den_nya_foraldranormen_140925_3.pdf?MOD=AJPERES](https://www.forsakringskassan.se/publikation-den-nya-foraldranormen-140925-3.pdf?MOD=AJPERES) (hämtad 2018-05-08).
- Försäkringskassan (2016) *Föräldrapenning och yrke. Akademiker delar mest lika*. Korta analyser 2016:1.
- Försäkringskassan (2017a) "Framtiden är delad". Film uppladdad 2017-11-09 på https://www.youtube.com/watch?time_continue=9&v=oU-ovG28uqJ8 (hämtad 2018-05-08).
- Försäkringskassan (2017b) *Föräldrapenning. Vägledning 2002:1. Version 14*. Beslutad 2017-06-15. https://www.forsakringskassan.se/wps/wcm/connect/80bf8c2b-594a-4e52-b996-e2b7583a175d/vagledning_2002_01.pdf?MOD=AJPERES (hämtad 2018-05-03).
- Försäkringskassan (2018a) "Andel föräldrar som delat lika (40/60) på dagarna när barnet fyllt 2 år, barn födda 2005–". <https://www.forsakringskassan.se/statistik/barn-familj/foraldrapenning> (hämtad 2018-10-15).
- Försäkringskassan (2018b) "Antal uttagna nettodagar vid uppnådd ålder på barnet efter födelseår, 1999–". <https://www.forsakringskassan.se/statistik/barn-familj/foraldrapenning> (hämtad 2019-03-05).
- Försäkringskassan (2018c) "Föräldrapenning". https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/nar_barnet_ar_fott/foraldrapenning (webbsida hämtad 2018-05-03).
- Försäkringskassan (2019) "Antal nettodagar och utbetalt belopp efter dagstyp, 1999–". <https://www.forsakringskassan.se/statistik/barn-familj/foraldrapenning> (hämtad 2019-02-07).
- Försäkringskassan (u.å.) "Det som är bra delar man lika på". <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/dela-lika> (webbsida hämtad 2018-12-28).
- Gavanas, Anna (2001) *Masculinizing fatherhood. Sexuality, marriage and race in the U.S. fatherhood responsibility movement*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.
- Gillis, John R. (1993) "Alltid lika problematiskt att göra fäder av män". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 14(1): 3–21.
- Gíslason, Ingólfur V. (2007) "Maskulinitet eller sociala möjligheter". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 75–117.

- Gíslason, Ingólfur V. (2017) "Fathers on leave alone in Iceland: Normal paternal behaviour?". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 147–162.
- Gíslason, Ingólfur V. & Øystein Gullvåg Holter (2007) "Välfärdsstat i könsklämna: kön, ekonomi och livskvalitet". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 22–61.
- Giuliani, Giuliana & Ann-Zofie Duvander (2017) "Cash-for-care policy in Sweden: An appraisal of its consequences on female employment". *International Journal of Social Welfare* 26(1): 49–62.
- Gleichmann, Lee (2004) *Föräldraskap mellan styrning och samhällsombändling. En studie av syn på föräldrar och relation mellan familj och samhälle under perioden 1957–1997*. Akademisk avhandling. Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholms universitet.
- Gottzén, Lucas & Rickard Jonsson (red.) (2012) *Andra män. Maskulinitet, normskapande och jämställdhet*. Malmö: Gleerups.
- Gunnarsson, Lena (2013) "The naturalistic turn in feminist theory: A Marxist-realist contribution". *Feminist Theory* 14(1): 3–19.
- Haas, Linda (1992) *Equal parenthood and social policy. A study of parental leave in Sweden*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Haas, Linda, Karin Allard & Philip Hwang (2002) "The impact of organizational culture on men's use of parental leave in Sweden". *Community, Work and Family* 5(3): 319–342.
- Haas, Linda & Philip Hwang (1995) "Company culture and men's usage of family leave benefits in Sweden". *Family Relations* 44(1): 28–36.
- Haas, Linda & C. Philip Hwang (2007) "Gender and organizational culture. Correlates of companies' responsiveness to fathers in Sweden". *Gender and Society* 21(1): 52–79.
- Haas, Linda & C. Philip Hwang (2009) "Is fatherhood becoming more visible at work? Trends in corporate support for fathers taking parental leave in Sweden." *Fathering* 7(3): 303–321.
- Haas, Linda & Tine Rostgaard (2011) "Fathers' rights to paid parental leave in the Nordic countries: consequences for the gendered division of leave". *Community, Work and Family* 14(2): 177–195.

- Hagström, Charlotte (1999) *Man blir pappa. Föräldraskap och maskulinitet i förändring*. Akademisk avhandling vid Lunds universitet. Lund: Nordic Academic Press.
- Halldén, Gunilla (2003) "Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp". *Pedagogisk Forskning i Sverige* 8(1–2): 12–23.
- Hammarlind, Anders & Leo Lindström (2004) *Pappagrupper. Var och hur? En kartläggning*.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson (2007) *Ethnography. Principles in practice*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Hannah, Robert & Lars Tysklind (2016/2017) *Stöd till män vid destruktivt beteende*. Riksdagsmotion 2016/17:1996.
- Hauck, Yvonne, Christopher Cooper, Lucy Lewis, Renae Gibson, Fiona Ronchi & James Foley (2015) "Blokes talking with blokes: feasibility of a 'dads-only' session within an Australian parent education programme". *Evidence Based Midwifery* 13(3): 100–106.
- Hauser, Orlee (2015) "Maintaining boundaries: Masculinizing fatherhood in the feminine province of parenting". *Qualitative Sociology Review* 11(3): 84–104.
- Hearn, Jeff (2002) "Men, fathers and the state: national and global relations". Barbara Hobson (red.) *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 245–272.
- Hearn, Jeff (2004) "From hegemonic masculinity to the hegemony of men". *Feminist Theory* 5(1): 49–72.
- Hearn, Jeff (2008) "The personal is work is political is theoretical: Continuities and discontinuities in women's studies, (pro)feminism, 'men' and my selves". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 16(4): 241–256.
- Hearn, Jeff (2014) "Men, masculinities and the material(-)discursive". *NORMA: International Journal for Masculinity Studies* 9(1): 5–17.
- Hearn, Jeff & Keith Pringle (2006) "Men, masculinities and children: some European perspectives". *Critical Social Policy* 26(2): 365–389.
- Hearn, Jeff, Marie Nordberg, Kjerstin Andersson, Dag Balkmar, Lucas Gottzén, Roger Klinth, Keith Pringle & Linn Sandberg (2012) "Hegemonic masculinity and beyond: 40 years of research in Sweden". *Men and Masculinities* 15(1): 31–55.

- Hearn, Jeff, Sofia Strid, Liisa Husu & Mieke Verloo (2016) "Interrogating violence against women and state violence policy: Gendered intersectionalities and the quality of policy in The Netherlands, Sweden and the UK". *Current Sociology* 64(4): 551–567.
- Hearn, Jeff & Teemu Tallberg (u.å.) "A note on homosociality". Opublicerat paper.
- Heilman, Brian, Ruti Levtoy, Nikki van der Gaag, Alexa Hassink & Gary Barker (2017) *State of the world's fathers. Time for action*. Washington, DC: Promundo, Sonke Gender Justice, Save the Children & Men Engage Alliance.
- Hernes, Helga Maria (1987) *Welfare state and woman power. Essays in state feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hill, Helena (2007) *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal*. Akademisk avhandling vid Umeå universitet. Umeå: H:ström – Text & Kultur.
- Hill, Helena (2014) "Drömmen om en ny man. Maskulinitet och nationell identitet i talet om 'nya svenska män'". Anders Burman & Lena Lennerhed (red.) *Tillsammans. Politik, filosofi och estetik på 1960- och 70-talen*. Stockholm: Atlas, s. 509–536.
- Hirdman, Yvonne (1988) "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9(3): 49–63.
- Hobson, Barbara (red.) (2002) *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, Barbara (2004) "Pappavänligt samhälle. Faderskap, papparoll och pappor i välfärdssamhället". Christina Florin & Christina Bergqvist (red.) *Framtiden i samtiden. Könrelationer i förändring i Sverige och omvärlden*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier, s. 84–105.
- Hobson, Barbara & David Morgan (2002) "Introduction: making men into fathers". Barbara Hobson (red.) *Making men into fathers. Men, masculinities and the social politics of fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–21.
- Holm, Ulla M. (1993) *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Akademisk avhandling vid Göteborgs universitet. Göteborg: Daidalos.

- Huttunen, Jouko (1996) "Full time fathers and their parental leave experiences". Ulla Björnberg & Anna-Karin Kollind (red.) *Men's family relations*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, s. 79–90.
- Huttunen, Jouko (2006) "New directions and diversity of fatherhood". Jouni Varanka & Maria Forslund (red.) *Possibilities and challenges? Men's reconciliation of work and family life – conference report*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, s. 27–35.
- Hwang, Philip (red.) (1985) *Faderskap*. Stockholm: Natur och kultur.
- ILO (2018) *World employment social outlook. Trends 2018*.
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_615594.pdf (hämtad 2018-05-02).
- Ingólfssdóttir, Edda Sigurbjörg & Ingólfur V. Gíslason (2016) "Gendered solutions to the care gap issue in Iceland". *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 24(4): 220–233.
- ISF (2012) *Ett jämställt uttag? Reformer inom föräldraförsäkringen*. Rapport 2012:4. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- ISF (2013a) *Effekter på jämställdhet av reformer i föräldrapenningen*. Rapport 2013:17. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- ISF (2013b) *Föräldrapenning och föräldraledighet. Mått på olika aspekter av föräldraledighet*. Rapport 2013:13. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Jansson, Maria & Maria Wendt (2006) "Heja Uffe! Så legitimeras mäns överordning". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 27(4): 7–27.
- Jenkinson, Hilary (2016) "The value of peer support and a strengthsbased approach in a groupwork programme for fathers in a family support setting". *Groupwork* 25(3): 25–40.
- Johansson, Monica (2014) *I moderskapets skugga. Berättelser om normativa ideal och alternativa praktiker*. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet.
- Johansson, Thomas (2000) *Det första könet? Mansforskning som reflexivt projekt*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, Thomas (2011) "Fatherhood in transition: Paternity leave and changing masculinities". *Journal of Family Communication* 11(3): 165–180.

- Johansson, Thomas & Jesper Andreasson (2017) *Fatherhood in transition. Masculinity, identity and everyday life*. London: Palgrave Macmillan.
- Johansson, Thomas & Ingegerd Jons (2002) *Föräldragrupper i praktiken*. Stockholm: Gothia.
- Johansson, Thomas & Roger Klinth (2007) "De nya fäderna. Om pappaledighet, jämställdhet och nya maskulina positioner". *Tidskrift för genusvetenskap* 28(1–2): 143–166.
- Johansson, Thomas & Roger Klinth (2008) "Caring fathers. The ideology of gender equality and masculine positions". *Men and Masculinities* 11(1): 42–62.
- Johansson, Vicki (2001) *Där könsmakten ändras. Om män och kvinnor i starka och svaga könsmaktsordningar*. Umeå: Boréa.
- Jónasdóttir, Anna G. (1994) *Why women are oppressed*. Philadelphia: Temple University Press.
- Jónasdóttir, Anna G. (1998) "Varför använda 'genus' när 'kön' finns?". *Nytt fra NIKK* (2): 8–9.
- Jónasdóttir, Anna G. & Kathleen B. Jones (2009) "Out of epistemology: feminist theory in the 1980s and beyond". Anna G. Jónasdóttir & Kathleen B. Jones (red.) *The political interests of gender revisited. Redoing theory and research with a feminist face*. Manchester: Manchester University Press, s. 17–57.
- Jonsson Malm, Carolina (2011) *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*. Akademisk avhandling. Lund: Lunds universitet.
- Järvklo, Niclas (2008) "En man utan penis. Heteronormativitet och svensk maskulinitetspolitik". *Lambda Nordica* 13(4): 18–37.
- Järvklo, Niclas (2009) "Maskulinitetspolitik från vildar till i-princip-män". *Arena* (6): 28–31.
- Kantola, Johanna & Mieke Verloo (2018) "Revisiting gender equality at times of recession: a discussion of the strategies of gender and politics scholarship for dealing with equality". *European Journal of Politics and Gender* 1(1–2): 205–222.
- Karlsson, Gunnel (2004) "Skaffa mamma jobb och göra pappa med barn". *Historisk tidskrift* 124(4): 912–920.

- Karlsson, Kristina (2018) *An evaluation of the third daddy month in the Swedish parental leave system*. Masteruppsats. Uppsala: Uppsala universitet.
- Karu, Marre & Diane-Gabrielle Tremblay (2018) "Fathers on parental leave: an analysis of rights and take-up in 29 countries". *Community, Work and Family* 21(3): 344–362.
- Kaufman, Gayle & Anna-Lena Almqvist (2017) "The role of partners and workplaces in British and Swedish men's parental leave decisions". *Men and Masculinities* 20(5): 533–551.
- Kaufman, Gayle, Eva Bernhardt & Frances Goldscheider (2017) "Enduring egalitarianism? Family transitions and attitudes toward gender equality in Sweden". *Journal of Family Issues* 38(13): 1878–1898.
- Kerstis, Birgitta, Michael B. Wells & Ewa Andersson (2017) "Father group leaders' experiences of creating an arena for father support – A qualitative study". *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 32(2): 943–950.
- Kling, Sofia (2007) *Vi våga ej helt leva. Barnbegränsning, sexualitet och genus under den svenska fertilitetstransitionen*. Akademisk avhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Klinth, Roger (2002) *Göra pappa med barn. Den svenska pappapolitiken 1960–95*. Akademisk avhandling vid Linköpings universitet. Umeå: Boréa.
- Klinth, Roger (2008) "The best of both worlds? Fatherhood and gender equality in Swedish paternity leave campaigns, 1976–2006". *Fathering* 6(1): 20–38.
- Klinth, Roger & Thomas Johansson (2010) *Nya svenska fäder*. Umeå: Boréa.
- Korpi, Walter (2000) "Faces of inequality: Gender, class, and patterns of inequalities in different types of welfare states". *Social Politics* 7(2): 127–191.
- Korpi, Walter, Tommy Ferrarini & Stefan Englund (2013) "Women's opportunities under different family policy constellations: Gender, class, and inequality tradeoffs in Western countries re-examined". *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 20(1): 1–40.
- Kremer, Monique (2007) *How welfare states care. Culture, gender and parenting in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Kvande, Elin & Berit Brandth (2017) "Fathers on leave alone in Norway: Changes and continuities". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 29–44.
- Kyle, Gunhild (1979) *Gästarbeterska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*. Stockholm: Liber.
- Lamb, Michael E. (red.) (1986) *The father's role. Applied perspectives*. New York: Wiley.
- Lamb, Michael E. (2010) "How do fathers influence children's development? Let me count the ways". Michael E. Lamb (red.) *The role of the father in child development*. Hoboken, N.J.: Wiley, s. 1–26.
- Lammi-Taskula, Johanna (2007) "Faderskap på arbetsplatsen – att komma ut ur skåpet". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 62–74.
- Lammi-Taskula, Johanna (2017) "Fathers on leave alone in Finland: Negotiations and lived experiences". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 89–106.
- Larsson, Jörgen (2012) *Studier i tidsmässig välfärd – med fokus på tidsstrategier och tidspolitik för småbarnsfamiljer*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Layder, Derek (1993) *New strategies in social research. An introduction and guide*. Cambridge: Polity.
- Leira, Arnlaug (2006) "Parenthood change and policy reform in Scandinavia, 1970s– 2000s". Anne Lise Ellingsæter & Arnlaug Leira (red.) *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol: Policy Press, s. 27–51.
- Lennerhed, Lena (1994) *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*. Akademisk avhandling vid Stockholms universitet. Stockholm: Norstedts.
- Levtov, Ruti, Nikki van der Gaag, Margaret Greene, Michael Kaufman & Gary Barker (2015) *State of the world's fathers. A MenCare advocacy publication*. Washington, DC: Promundo, Rutgers, Save the Children, Sonke Gender Justice & MenEngage Alliance.

- Lewis, Jane (1992) "Gender and the development of welfare regimes". *Journal of European Social Policy* 2(3): 159–173.
- Lewis, Jane (1997) "Gender and welfare regimes: Further thoughts". *Social Politics* 4(2): 160–177.
- Lewis, Jane (2002) "Gender and welfare state change". *European Societies* 4(4): 331–357.
- Lilius, Johanna (2016) "Domesticification of urban space? Mothering and fathering while on family leave in the inner city of Helsinki". *Gender, Place & Culture* 23(12): 1763–1773.
- Liljeström, Marianne (1998) "Bortom kön? Om makt och sexualitet". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 19(1): 23–32.
- Liljeström, Rita (1978) "Sweden." Sheila B. Kamerman & Alfred J. Kahn (red.) *Family policy. Government and families in fourteen countries*. New York: Columbia University Press, s. 19–48.
- Lincoln, Yvonna S. (2004) "Trustworthiness criteria". Michael S. Lewis-Beck, Alan Bryman & Tim Futing Liao (red.) *The Sage encyclopedia of social science research methods*. Thousand Oaks: Sage.
- Lipman-Blumen, Jean (1976) "Toward a homosocial theory of sex roles: An explanation of the sex segregation of social institutions". *Signs* 1(3): 15–31.
- Lister, Ruth (2009) "A Nordic Nirvana? Gender, citizenship, and social justice in the Nordic welfare states". *Social Politics* 16(2): 242–278.
- Littmarck, Sofia (2017) *Barn, föräldrar, välfärdsstat. Den politiska debatten om föräldrautbildning och föräldrastöd 1964–2009*. Akademisk avhandling. Linköping: Linköpings universitet.
- Littmarck, Sofia, Judith Lind & Bengt Sandin (2018) "Negotiating parenting support: Welfare politics in Sweden between the 1960s and the 2000s". *Social Policy and Society* 17(3): 491–502.
- Lundgren, Ulf P. (2017) "Förskolans framväxt och styrning – läroplaner och huvudmannaskap". Anne-Li Lindgren, Niklas Pramling & Roger Säljö (red.) *Förskolan och barns utveckling. Grundbok för förskollärare*. Malmö: Gleerups, s. 29–44.
- Lundqvist, Åsa (2011) *Family policy paradoxes. Gender equality and labour market regulation in Sweden, 1930–2010*. Bristol: Policy Press.

- Lundqvist, Åsa (2015) "Parenting support in Sweden: New policies in old settings". *Social Policy and Society* 14(4): 657–668.
- Lundqvist, Åsa (2017) "Ensam mamma i familjepolitiken – inkluderad eller marginaliserad?". Jenny Alsarve, Åsa Lundqvist & Christine Roman *Ensamma mammor. Dilemman, resurser, strategier*. Malmö: Gleerups, s. 17–36.
- Länsstyrelsen i Jönköpings län (2016) #DELAPÅDET. <http://www.lansstyrelsen.se/Jonkoping/SiteCollectionDocuments/Sv/manniska-och-samhalle/jamstallldhet/dela-pa-det/folder%20-%20delap%C3%A5det.pdf> (hämtad 2018-05-08).
- Madhok, Sumi (2013) "Reflexivity". Mary Evans & Carolyn H. Williams (red.) *Gender. The key concepts*. New York: Routledge, s. 187–192.
- Magnusson, Eva (2006) *Hon, han och hemmet. Genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur och kultur.
- Marmot, Michael & Ruth Bell (2012) "Fair society, healthy lives". *Public Health* 126(Supplement 1): S4–S10.
- Marsiglio, William & Joseph H. Pleck (2005) "Fatherhood and masculinities". Michael S. Kimmel, Jeff Hearn & R.W. [Raewyn] Connell (red.) (2005) *Handbook of studies on men and masculinities*. Thousand Oaks, C.A.: Sage, s. 249–269.
- Marsiglio, William, Kevin Roy & Greer Litton Fox (red.) (2005) *Situated fathering. A focus on physical and social spaces*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Marsiglio, William & Kevin Roy (2012) *Nurturing dads. Social initiatives for contemporary fatherhood*. New York: Russell Sage Foundation.
- Martin, Patricia Yancey (2001) "'Mobilizing masculinities': Women's experiences of men at work". *Organization* 8(4): 587–618.
- Martin, Patricia Yancey (2004) "Gender as social institution". *Social Forces* 82(4): 1249–1273.
- Martin, Patricia Yancey (2006) "Practicing gender at work: Further thoughts on reflexivity". *Gender, Work and Organization* 13(3): 254–276.
- Maxwell, Nina, Jonathan Scourfield, Brid Featherstone, Sally Holland & Richard Tolman (2012) "Engaging fathers in child welfare services: a

- narrative review of recent research evidence”. *Child and Family Social Work* 17(2): 160–169.
- Mellström, Ulf (2006) ”Nytt faderskap i skärningspunkten mellan produktion och reproduktion?”. *Socialvetenskaplig tidskrift* 13(2): 114–128.
- Messner, Michael A. (1997) *Politics of masculinities. Men in movements*. Oxford: AltaMira Press.
- Miller, Tina & Meredith Nash (2017) ”I just think something like the ”Bubs and Pubs” class is what men should be having’: Paternal subjectivities and preparing for first-time fatherhood in Australia and the United Kingdom”. *Journal of Sociology* 53(3): 541–556.
- Milotay, Nora (2018) *A new directive on work-life balance. Briefing. EU legislation in process*. European Parliamentary Research Service. [http://www.europarl.europa.eu/Reg-Data/etudes/BRIE/2018/614708/EPRS_BRI\(2018\)614708_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/Reg-Data/etudes/BRIE/2018/614708/EPRS_BRI(2018)614708_EN.pdf) (hämtad 2018-07-06).
- Morgan, David H. J. (2011) *Rethinking family practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moss, Peter & Sheila B. Kamerman (2009) ”Introduction”. Sheila B. Kamerman & Peter Moss (red.) *The politics of parental leave policies. Children, parenting, gender and the labour market*. Bristol: Policy Press, s. 1–14.
- Mulinari, Diana (2009) ”’Den andra’ familjen: genus, nation och migration”. Janet Fink & Åsa Lundqvist (red.) *Välfärd, genus och familj*. Malmö: Liber, s. 201–224.
- Mussino, Eleonora, Ann-Zofie Duvander & Li Ma (2016) *Does time count? Immigrant fathers’ use of parental leave in Sweden*. Working paper 2016:05. Stockholm: Stockholms universitet.
- Månsdotter, Anna, Peeter Fredlund, Johan Hallqvist & Cecilia Magnusson (2010) ”Who takes paternity leave? A cohort study on prior social and health characteristics among fathers in Stockholm”. *Journal of Public Health Policy* 31(3): 324–341.
- Månsdotter, Anna & Andreas Lundin (2010) ”How do masculinity, paternity leave, and mortality associate? A study of fathers in the Swedish parental & child cohort of 1988/89”. *Social Science & Medicine* 71(3): 576–583.

- Nash, Meredith (2017) "It's just good to get a bit of man-talk out in the open': Men's experiences of father-only antenatal preparation classes in Tasmania, Australia". *Psychology of Men and Masculinity* 19(2): 298–307.
- Nielsen, Sten Baagøe (2007) "I omsorgens sted – om fædres realitetsorientering og læring af omsorgskompetence i samværet med børn". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 272–311.
- NIKK (2017) "Sweden". Webbsida publicerad 2017-10-19: <http://www.nikk.no/en/facts/gender-equality-policy/sweden/> (hämtad 2018-01-25).
- Nordberg, Marie (2005a) "Jag sa till chefen att familjen går först ...' Mäns längtan efter en annan sorts liv". Gunnel Forsberg & Cristina Grenholm (red.) ... *och likväl rör det sig. Genusrelationer i förändring*. Karlstad: Karlstad University Press, s. 107–123.
- Nordberg, Marie (2005b) *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Akademisk avhandling vid Göteborgs universitet. Göteborg: Arkipelag.
- Nordberg, Marie (red.) (2005c) *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Nordberg, Marie (2007) "En 'riktig man' gör karriär... Diskursbrott, ambivalenser och mäns längtan". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 312–359.
- Nordiska ministerrådet (2016) *The ultimate balancing act. Work and family in the Nordic region*. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1045569/FULLTEXT03.pdf> (hämtad 2018-05-02).
- Norlander, Kerstin (2012) "Empatisk läsning. Om konsten att läsa en text på dess egna villkor". Anna Lundberg & Ann Werner (red.) *Genusvetenskapens pedagogik och didaktik 1. En skriftserie om genusvetenskap*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, s. 21–27.
- Nyberg, Anita (2012) "Gender equality policy in Sweden: 1970s-2010s". *Nordic Journal of Working Life Studies* 2(4): 67–84.

- O'Brien, Margaret & Katherine Twamley (2017) "Fathers taking leave alone in the UK – A gift exchange between mother and father?". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 163–182.
- O'Brien, Margaret & Karin Wall (red.) (2017) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer.
- Oftung, Knut (2009) *Skilte fedre. Omsorg, mestrings og livskvalitet*. Akademisk avhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Oláh, Livia Sz. (2011) "Should governments in Europe be more aggressive in pushing for gender equality to raise fertility? The second 'YES'". *Demographic Research* 24(9): 217–224.
- Oliver, Daniel G., Julianne M. Serovich & Tina L. Mason (2005) "Constraints and opportunities with interview transcription: Towards reflection in qualitative research". *Social Forces* 84(2): 1273–1289.
- Olsen, Bente Marianne (2000) *Nye fædre på orlov – en analyse af de kønsmæssige aspekter ved forældreorlovsordninger*. Akademisk avhandling. København: Københavns universitet.
- Olsen, Bente Marianne (2007) "Tid til omsorg, tid till förändring. Familie og arbejdsliv hos en gruppe danske småbørnsfædre". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 146–172.
- Ostner, Ilona & Christoph Schmitt (red.) (2008) *Family policies in the context of family change. The Nordic countries in comparative perspective*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Pajumets, Marion (2012) *Post-socialist masculinities, identity work, and social change. An analysis of discursive (re)constructions of gender identity in novel social situations*. Akademisk avhandling. Tallinn: Tallinn University.
- Palinkas, Lawrence A., Sarah Horwitz, Carla Green, Jennifer Wisdom, Naihua Duan, Kimberly Hoagwood (2015) "Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research". *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research* 42(5): 533–544.

- Peterson, Helen (2014) "Absent non-fathers: Gendered representations of voluntary childlessness in Swedish newspapers". *Feminist Media Studies* 14(1): 22–37.
- Pettersson, Camilla (2017) *Föräldraskap och tonårstid. Om stöd till föräldrar med tonårsbarn*. Länsstyrelserna. Publikation nr 2017:7.
- Plantin, Lars (2001) *Mäns föräldraskap. Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Plantin, Lars, Sven-Axel Månsson & Jeremy Kearney (2003) "Talking and doing fatherhood: On fatherhood and masculinity in Sweden and England". *Fathering* 1(1): 3–26.
- Pleck, Joseph H. (2010) "Paternal involvement. Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes". Michael E. Lamb (red.) *The role of the father in child development*. Hoboken, N.J.: Wiley, s. 58–93.
- Premberg, Åsa (2011) *Förstagångsfäders upplevelser av föräldrautbildning, förlossning och första året som far*. Akademisk avhandling. Göteborg: Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet.
- Pringle, Keith (2012) "Fadrande, mansforskning och sexualiserat våld i det 'jämsställda' Sverige". Lucas Gottzén & Rickard Jonsson (red.) *Andra män. Maskulinitet, normskapande och jämställdhet*. Malmö: Gleerups, s. 119–134.
- Proposition 2015/16:1 *Budgetpropositionen för 2016. Utgiftsområde 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg*.
- Rapley, Tim & Gethin Rees (2018) "Collecting documents as data". Uwe Flick (red.) *The Sage handbook of qualitative data collection*. Los Angeles: Sage, s. 378–391.
- Regeringen (2013) *Ett stärkt föräldrastöd – för barnets rätt till trygga uppväxtvillkor*. Skrivelse 2013/14:87.
- Regeringen (2016) *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*. Skrivelse 2016/17:10.
- Regeringskansliet (2009) *Nationell strategi för ett utvecklat föräldrastöd. En vinst för alla*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Regeringskansliet (2018) *En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd*. Stockholm: Regeringskansliet.

- Rich, Adrienne (1976) *Of woman born. Motherhood as experience and institution*. New York: Norton & Company.
- Roman, Christine (2018) "Gendered and classed experiences of work–family conflict among lone mothers in Sweden". *Community, Work and Family*. Publicerad online 2018-04-02.
- Rubin, Herbert J. & Irene Rubin (2004) *Qualitative interviewing. The art of hearing data*. Los Angeles: Sage.
- Russell, Graeme (2001) "Adopting a global perspective on fatherhood". Bob Pease & Keith Pringle (red.) *A man's world? Changing men's practices in a globalized world*. London: Zed, s. 52–68.
- Ryan-Flood, Roisin (2005) "Lesbiskt föräldraskap i Sverige och på Irland". Don Kulick (red.) *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 364–388.
- Sainsbury, Diane (1999) "Introduction". Diane Sainsbury (red.) *Gender and welfare state regimes*. Oxford: Oxford University Press, s. 1–11.
- Sainsbury, Diane (2011) "Könsregimer, skattepolitik och välfärdsstater: ett komparativt perspektiv". Lenita Freidenvall & Maria Jansson (red.) *Politik och kritik. En feministisk guide till statsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur, s. 173–191.
- Salmi, Minna, Johanna Närvi & Johanna Lammi-Taskula (2017) "Finland country note". Sonja Blum, Alison Koslowski & Peter Moss (red.) *13th international review of leave policies and related research 2017*. International network on leave policies and research, s. 146–165.
- Sarkadi, Anna (red.) (2008) *Föräldrastöd i Sverige idag – vad, när och hur?* Rapport till Statens folkhälsoinstitut. Föräldrastödsprojektet/Statens folkhälsoinstitut/Landstinget i Uppsala län.
- Sarkadi, Anna & Sven Bremberg (2005) "Socially unbiased parenting support on the Internet: a cross-sectional study of users of a large Swedish parenting website". *Child: Care, Health and Development* 31(1): 43–52.
- Saumure, Kristie & Lisa M. Given (2008) "Data saturation". Lisa M. Given (red.) *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage, s. 195–196.
- Saxonberg, Steven (2013) "From defamilialization to degenderization: Toward a new welfare typology". *Social Policy & Administration* 47(1): 26–49.

- SCB (2018) *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet 2018*. Örebro: SCB.
- Schreier, Margrit (2012) *Qualitative content analysis in practice*. Los Angeles: Sage.
- Scourfield, Jonathan, Clare Allely, Amanda Coffey, Peter Yates (2016) "Working with fathers of at-risk children: Insights from a qualitative process evaluation of an intensive group-based intervention". *Children and Youth Services Review* 69: 259–267.
- SFS 1949:381 *Föräldrabalk*.
- SFS 1995:584 *Föräldraledighetslag*.
- SFS 2010:800 *Skollag*.
- Shwalb, David W, Barbara J. Shwalb & Michael E Lamb (red.) (2013) *Fathers in cultural context*. London: Routledge.
- Silverman, David (2001) *Interpreting qualitative data. Methods for analyzing talk, text and interaction*. London: Sage.
- SKL (2018) *Maskulinitet och jämställt föräldraskap. Arbete för pappors ökade delaktighet*. <https://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7585-673-5.pdf> (hämtad 2018-12-28). Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Skolverket (2000) *Allmänna råd med kommentarer för öppen förskola*. Allmänna råd 2000:1. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2006) *Öppen förskolas utveckling. En studie av perioden 1980–2005*. Skolverkets rapport 269. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2018a) *Barn och personal i annan pedagogisk verksamhet hösten 2017*. Dnr 5.1.1 - 2017:670. https://www.skolverket.se/sitevis-ion/proxy/publikation/svid12_5dfce44715d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skol-bok/wpubext/trycksak/Blob/pdf3950.pdf?k=3950 (hämtad 2018-06-29).
- Skolverket (2018b) "Förskola – Barn och grupper – Riksnivå". <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-skola-och-vuxenutbildning> (hämtad 2018-06-29).
- Sköld, Johanna (2011) "Den annorlunda normala familjen: Krav på fosterföräldrar under hundra år". Helena Bergman, Maria Eriksson & Roger

- Klinth (red.) *Föräldraskapets politik – från 1900- till 2000-tal*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier/Dialogos, s. 55–84.
- Smith, Alison J. & Donald R. Williams (2007) "Father-friendly legislation and paternal time across Western Europe". *Journal of Contemporary Policy Analysis: Research and Practice* 9(2): 175–192.
- Socialstyrelsen (2008) *Familjecentraler. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Solomon, Catherine Richards (2014) "I feel like a rock star': Fatherhood for stay-at-home fathers". *Fathering* 12(1): 52–70.
- SOU 1978:5 *Föräldrautbildning. Kring barnets födelse*. Betänkande från barnomsorgsgruppen. Stockholm: Gotab.
- SOU 1980:27 *Barn och vuxna*. Barnomsorgsgruppens slutbetänkande om föräldrautbildning. Kungälv: Gotab.
- SOU 1997:161 *Stöd i föräldraskapet*. Betänkande av Utredningen om föräldrautbildning. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:6 *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Betänkande från Kvinnomaktutredningen. Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:73 *Reformerad föräldraförsäkring. Kärlek, omvårdnad, trygghet*. Betänkande av Föräldraförsäkringsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:131 *Föräldrastöd – en vinst för alla. Nationell strategi för samhällets stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap*. Betänkande av Föräldrastödsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:55 *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*. Slutbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:86 *Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken*. Betänkande av Jämställdhetsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2017:47 *Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa. Förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa*. Slutbetänkande av Kommissionen för jämlik hälsa. Stockholm: Wolters Kluwer.
- SOU 2017:101 *Jämställt föräldraskap och goda uppväxtvillkor för barn – en ny modell för föräldraförsäkringen*. Slutbetänkande av Utredningen om en modern föräldraförsäkring. Stockholm: Wolters Kluwer.

- Stacey, Margaret (1991) *The sociology of health and healing. A textbook*. London: Routledge.
- Stanfors, Maria (2007) *Mellan arbete och familj. Ett dilemma för kvinnor i 1900-talets Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sundsbo, Astrid Ouahyb (2018) "Parenting support in Europe's north: How is it understood and evaluated in research?" *Social Policy and Society* 17(3): 431–441.
- Sundsbo, Astrid Ouahyb & Ella Sihvonen (2018) "Parenting support in the Nordic countries: Is there a specific Nordic model?". *Social Policy and Society* 17(3): 425–429.
- Suwada, Katarzyna (2017a) "'It was necessary at the beginning to make this whole revolution': Men's attitudes to parental leaves in Sweden and Poland". *Men and Masculinities* 20(5): 570–587.
- Suwada, Katarzyna (2017b) *Men, fathering and the gender trap. Sweden and Poland compared*. Cham: Springer.
- Sümer, Sevil (2009) *European gender regimes and policies. Comparative perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Sümer, Sevil (2014) "The Nordic approach to work and care: Challenges on the way to inclusive citizenship". *Tidsskrift för Kønnsforskning* 38(1): 59–69.
- Svenska Akademien (2009a) "Autonomi". *Svensk ordbok*. Stockholm: Norstedt. <https://svenska.se/so/?id=02366&pz=7> (hämtad 2019-02-01).
- Svenska Akademien (2009b) "Beroende". *Svensk ordbok*. Stockholm: Norstedt. <https://svenska.se/so/?id=04107&pz=7> (hämtad 2019-02-01).
- Sweden (2018) "Gender equality in Sweden". Webbsida publicerad 2018-06-28: <https://sweden.se/society/gender-equality-in-sweden/> (hämtad 2018-12-28).
- Swedin, Göran (1996) "Modern Swedish fatherhood: The challenges and the opportunities". *Reproductive Health Matters* 4(7): 25–33.
- Thévenon, Olivier (2011) "Family policies in OECD countries: A comparative analysis". *Population and Development Review* 37(1): 57–87.
- Tinnerholm Ljungberg, Helena (2015) *Omöjliga familjen. Ideologi och fantasi i svensk reproduktionspolitik*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

- UNICEF (2017) *Early moments matter for every child*. https://www.unicef.org/media/files/UNICEF_Early_Moments_Matter_for_Every_Child_report.pdf (hämtad 2018-05-02).
- Valarino, Isabel, Ann-Zofie Duvander, Linda Haas & Gerda Neyer (2018) "Exploring leave policy preferences: A comparison of Austria, Sweden, Switzerland, and the United States". *Social Politics* 25(1): 118–147.
- Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Väterzentrum Berlin (2018) *Programm 2018*. https://vaeterzentrum-berlin.de/wp-content/uploads/2017/01/vaeter_pro_18end.pdf (hämtad 2018-12-27).
- Walby, Sylvia (2004) "The European Union and gender equality: Emergent varieties of gender regime". *Social Politics* 11(1): 4–29.
- Walby, Sylvia, Jo Armstrong & Sofia Strid (2012) "Intersectionality and the quality of the gender equality architecture". *Social Politics* 19(4): 446–481.
- Wall, Karin & Margaret O'Brien (2017) "Discussion and conclusions". Margaret O'Brien & Karin Wall (red.) *Comparative perspectives on work-life balance and gender equality. Fathers on leave alone*. Cham: Springer, s. 257–266.
- Warren, Carol A. B. & Jennifer Kay Hackney (2000) *Gender issues in ethnography*. Thousand Oaks: Sage.
- Wells, Michael B. (2015) *An unequal chance to parent. Examples on support fathers receive from the Swedish child health field*. Akademisk avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Wells, Michael B. (2016) "Literature review shows that fathers are still not receiving the support they want and need from Swedish child health professionals". *Acta Paediatrica* 105(9): 1014–1023.
- West, Candace & Don H. Zimmerman (1987) "Doing gender". *Gender and Society* 1(2): 125–151.
- West, Candace & Don H. Zimmerman (2009) "Accounting for doing gender". *Gender and Society* 23(1): 112–122.
- Westerling, Allan (2015) "Reflexive fatherhood in everyday life: the case of Denmark". *Families, Relationships and Societies* 4(2): 209–223.

- WHO (2007) *Fatherhood and health outcomes in Europe*.
http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0017/69011/E91129.pdf
 (hämtad 2018-05-02).
- Widding, Ulrika (2011) "Problematic parents and the community parent education: Representations of social class, ethnicity, and gender". *Journal of Feminist Family Therapy* 23(1): 19–38.
- Widding, Ulrika (2018) "Parental determinism in the Swedish strategy for parenting support". *Social Policy and Society* 17(3): 481–490.
- Widerberg, Karin (1986) "Har kvinnoforskning med jämställdhetspolitik att göra?". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 7(3): 36–47.
- Wissö, Therése (2012) *Småbarnsföräldrars vardagsliv. Omsorg, moral och socialt kapital*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Wojnicka, Katarzyna (2016) "Masculist groups in Poland: Aids of mainstream antifeminism". *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 5(2): 36–49.
- World Economic Forum (2018) *The global gender gap report 2018*. Geneva. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (hämtad 2019-02-01).
- Yücesahin, M. Murat & Pinar Yazgan (red.) (2017) *Revisiting gender and migration*. London: Transnational Press London.
- Aarseth, Helene (2007) "Nye fedre 1990–2005: Fra fascinasjon og romanisering til kjønnsnøytrale livsstilsprosjekter i familien". Øystein Gullvåg Holter (red.) *Män i rörelse. Jämställdhet, förändring och social innovation i Norden*. Hedemora: Gidlund, s. 118–145.
- Aarseth, Helene (2013) "De nye barneorienterte fedrene". Berit Brandth & Elin Kvande (red.) *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 238–250.
- Åström, Lissie (1990) *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*. Stockholm: Carlsson.

Bilagor

Bilaga 1: Anslag som sattes upp på pappaverksamheterna

ÖREBRO UNIVERSITET

Forskning pågår

Just nu pågår samhällsvetenskaplig forskning på [namn på platsen]. [Beskrivning av tidpunkt] besöks [namn på platsen] av en forskare som observerar verksamheten.

Forskaren skriver en bok om mötesplatser för föräldrar. Boken skrivs på ett sådant sätt att ingen av er, era barn eller den här platsen kommer att kunna identifieras.

[Namn på personalen] kan lämna mer upplysningar och har kontaktuppgifter till forskaren. Om du *inte* vill vara med i undersökningen så är det bara att säga det till personalen på öppna förskolan eller direkt till forskaren.

[Ansvarig chef] har gett sitt tillstånd att forskning bedrivs på [namn på platsen].

Bilaga 2: Intervjuguide

Personlig information – individuella intervjuer med pappor som besöker/har besökt pappaverksamheter under sin föräldraledighet

Datum: _____

Intervju med intervjuperson nummer _____

Var snäll och fyll i lite information om dig själv. Du behöver inte uppge ditt namn. Ingen kommer att få veta att det är du som fyllt i denna blankett.

Kön: _____

Ålder: _____

Boende: Hyreslägenhet
 Bostadsrätt
 Villa
 Annat. Ange vad: _____

Ungefär hur långt har du till pappaverksamheten? _____

a) Födelseland: _____

b) Om du inte är född i Sverige, i vilket land är du född? _____

c) Om du inte är född i Sverige, när kom du till Sverige? _____

Högsta utbildningsnivå: Grundskola
 Gymnasieskola
 Högskola/Universitet

Nuvarande yrke/sysselsättning (när du inte är föräldraledig): _____

Arbetsgivare: Privat
 Offentlig
 Egen företagare
 Studerande
 Arbetslös

Tack för hjälpen!
Tobias

Intervjuguide – individuella intervjuer med pappor som besöker/har besökt pappaverksamheter under sin föräldraledighet

Före intervjun

- ✓ Småprat
- ✓ Ta reda på om pappan fortfarande är föräldraledig eller inte samt om han fortfarande besöker pappaverksamheten

1) Föräldraledighet och familj

Familj

- Skulle du kunna börja med att berätta om din familj? (Fru/Sambo/Partner; Bor tillsammans/Separerad; Antal barn, deras kön och ålder.)

Erfarenheter av föräldraledighet

- Kan du berätta om hur det är [att vara/att ha varit] föräldraledig?
- [Hur kan/Hur kunde] en vanlig dag som föräldraledig se ut?
- Vad [uppskattar/har du uppskattat] mest? Vad tycker du [är/har varit] sämst/tråkigast/jobbigast?
- Kan du berätta hur länge du [ska vara/har varit] föräldraledig? (Omfattning; heltid/deltid; Om flera barn: berätta om vartdera barnet.)

Fördelning av föräldraledighet

- Skulle du kunna berätta om hur du och din fru/sambo/partner har fördelat föräldraledigheten? Hur kom ni fram till att dela just då? Vad tycker du om den uppdelning ni gjort?
- Jag undrar hur det gick det till, i praktiken, när du ”tog över” föräldraledigheten? Hade din fru/sambo/partner några rutiner som du tog över? [Gör du/Har du gjort] annorlunda? Har du lärt dig något av henne/honom?
- [Har ni använt er av/Använder ni er av/Ska ni använda er av] vårdnadsbidrag?

2) Pappaverksamheten som social miljö

Kontakt, intryck och atmosfär

- Jag undrar hur du fick veta att [pappaverksamheten] finns?
- Har du funderat över vad det var som fick dig att gå dit?
- Kan du berätta om den första gången du gick dit?
- Skulle du kunna beskriva stämningen på [pappaverksamheten]?

Aktiviteter och relationer

- Skulle du kunna uppskatta hur ofta du [brukar/brukade] gå till [pappaverksamheten]?
- Kan du beskriva hur en vanlig dag ser ut på [pappaverksamheten]?
- Kan du berätta om vad ni [gör/gjorde] där?
- Kan du också berätta om vad ni [pratar/pratade] om?
- Har du tänkt på om det [finns/fanns] något som ni inte [pratar/pratade] om på [pappaverksamheten]? Är det något du skulle [vilja/ha velat] prata om?
- Skulle du kunna berätta om hur det uppstår kontakt mellan papporna på [pappaverksamheten]?

Deltagare

- Kan du berätta om de pappor som kommer till [pappaverksamheten]? Hur skulle du vilja beskriva dem?
- Känner du någon som inte skulle vilja gå till [pappaverksamheten]?
 - Om ja: Varför/Hurdan är han?
 - Om nej: Tror du att det finns pappor som inte vill gå dit? Varför/Hurdana är de?
- Skulle du säga att du [passar/passade] in på [pappaverksamheten]? Finns det de som inte gör det, tror du? Varför passar inte de in?

3) Andra mötesplatser och relationer

- Numera finns det många mötesplatser där föräldralediga kan träffas, till exempel öppna förskolan, familjecentraler, babysång, babysim, barnvänliga caféer och diskussionsforum på nätet: Är det så att du har varit på några andra mötesplatser för föräldralediga än [pappaverksamheten]?
 - Om ja: Kan du berätta vilka? Berätta gärna vad ni [gör/gjorde] där? Hur ofta skulle du säga att du [är där/var där]? Hur kom det sig att du började gå just dit? Kan du jämföra den platsen/de här platserna med [pappaverksamheten]? Vilka skillnader finns? Vilka likheter finns?
 - Om nej: Kan du berätta hur det kommer sig?
- [Pappaverksamheten] är ju en del av [familjecentralen]. Så jag undrar om du [brukar vara/brukade vara] med på [familjecentralen] de dagar när det inte är [pappaverksamhet]? Vad skulle du säga att det beror på? (Se följdfrågorna ovan.)
- Nu har vi ju pratat en del om att träffa andra föräldrar, och jag undrar: Hur viktigt skulle du säga att det [är/har varit] att träffa andra föräldralediga? Skulle du kunna berätta något om vilka du [träffar/har träffat]? Tycker du att det [spelar någon roll/spelade någon roll] om du [träffar/träffade] pappor eller mammor?
- Om intervjupersonen träffar/träffat andra föräldralediga: Kan du berätta var ni [brukar/brukade] ses? Var [träffar/träffade] du helst andra föräldralediga? (Hemma, på stan, på [pappaverksamheten], andra platser.)

4) Individuella upplevelser av pappaverksamheten

Pappaverksamhetens betydelse

- Hur viktig skulle du säga att [pappaverksamheten] [är/har varit] för dig? Om du jämför med till exempel familj, släkt och vänner: hur viktig [är då pappaverksamheten/har pappaverksamheten då varit] för dig?
- Har du funderat över vad du [tycker/tyckte] bäst om med att gå till [pappaverksamheten]? Finns det något som inte [är/var] bra?
- Skulle du säga att du [har/har haft] någon nytta av att gå till [pappaverksamheten]? Har du lärt dig något?
- Har du träffat någon eller några som du har behållit kontakten med efteråt?

Värdering av verksamheten

- Varför tror du att [pappaverksamheten] finns? Vem eller vilka skulle du säga att [pappaverksamheten] är till för?
- Om du skulle få chansen att förändra något på [pappaverksamheten], det kan vara vad som helst, vad skulle det vara?
- Skulle du kunna rekommendera någon vän eller bekant att gå till [pappaverksamheten]? Kan du berätta varför? Låt säga att han inte vet någonting om [pappaverksamheten]: Hur skulle du då beskriva [pappaverksamheten] för honom?
- Tycker du att [pappaverksamheten] behövs? Skulle du vilja att det fanns flera [pappaverksamheter]?

Förändring:

- Tycker du att du [håller på att förändras/har förändrats] på något vis av att gå till [pappaverksamheten]?
- Kan du märka om det har förändrat något mellan dig och din fru/sambo/partner och hur ni är som föräldrar?
- Tror du att [pappaverksamheten] på något vis har förändrat relationen mellan dig och ditt barn/dina barn?
- Tror du att [pappaverksamheten] kan förändra män på något vis?

5) Pappor/män och mammor/kvinnor

Bara pappor/män

- Har du tänkt på om det spelar någon roll att det bara är pappor på [pappaverksamheten]? Kan du beskriva om det märks på något vis?
- Kan du komma på några andra sammanhang, förutom [pappaverksamheten], där du bara [träffar/träffat] män eller pappor? Hur är det att vara på [pappaverksamheten], jämfört med andra sammanhang där det bara finns män eller pappor? (Sportklubben, arbetsplatser, killkompisarna etc.)

Kön och föräldraskap

- Tycker du att mammor och pappor är lika eller olika varandra som föräldrar? Vad tror du det beror detta på? Skulle du kunna ge några exempel?
- Varför tror du att det inte finns några [mammaverksamheter]? Skulle det behövas, tror du?
- Vad tror du skulle hända om en kvinna kom och ville vara med på [pappaverksamheten]?
- Tror du att ditt föräldraskap hade sett annorlunda ut om du var kvinna? Hur då?

Villkor

- Har kvinnor och män har lika villkor som föräldrar i Sverige? Vad tycker du?

6) Avslutning

- Till sist undrar jag om det finns något mer du skulle vilja säga? Är det något som du har tänkt på men som du inte fått chans att säga under intervjun?

Efter intervjun

- ✓ Tack!
- ✓ Stäm av med intervjupersonen så att denne har tagit del av informationen i dokumentet ”Angående deltagande i forskningsintervju om pappaverksamheter”
- ✓ Be intervjupersonen fylla i uppgifter i dokumentet ”Personlig information – individuella intervjuer med pappor som besöker/har besökt pappaverksamheter under sin föräldraledighet”
- ✓ Erbjud möjlighet till genomläsning av intervjuutskrift
- ✓ Erbjud möjlighet till att lämna fler upplysningar och att ställa frågor

Bilaga 3: Informationsbrev till intervjupersoner

Tobias Axelsson

Örebro universitet

Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap

701 82 Örebro

Telefon: 019-30 12 69 [mobilnummer]

E-post: tobias.axelsson@oru.se

[Webbadress]

Angående deltagande i forskningsintervju om pappaverksamheter

Hej!

För en tid sedan hade vi kontakt med varandra angående din medverkan i en forskningsintervju om pappaverksamheter (det vill säga öppen förskola för pappor och barn). Jag undrar om du fortfarande vill delta i studien. Om du fortfarande kan tänka dig att bli intervjuad så är det viktigt att du läser igenom detta brev.

Om studien

Bakgrunden till studien är att tidigare forskning om mäns föräldraskap i Sverige har visat att män engagerar sig mer och mer i sina barns liv. Å ena sidan tar allt fler män ut allt längre föräldraledighet. Å andra sidan finns det fortfarande en skillnad mellan kvinnor och män i uttaget av föräldraledighet. Mot denna bakgrund är syftet med studien att undersöka hur pappor sinsemellan hanterar sitt föräldraskap och sin föräldraledighet i så kallade *pappaverksamheter*. Med pappaverksamheter menas här ett slags mötesplats som tillhandahålls av vissa öppna förskolor och som vänder sig till föräldradiga pappor och deras barn.

Om vilka som deltar i studien

Anledningen till att just du tillfrågats att delta är att du var en dem som besökte den öppna förskola där jag tidigare genomförde observationer i samband med den här studien. Du lämnade dina kontaktuppgifter till mig och du får därför detta brev. Fler personer som, precis som du, har deltagit i pappaverksamheter under sin föräldradledighet kommer att intervjuas i studien.

Om hur intervjun går till

Intervjun beräknas ta en timme eller möjligen något mer. Tidpunkt och plats för intervjun kommer vi fram till gemensamt över telefon eller e-post.

Om hur information och personuppgifter behandlas

De uppgifter som du lämnar om dig själv under intervjun kommer endast att användas i forskningssyfte. Dina uppgifter kommer att anonymiseras och avidentifieras. Det betyder att den information du lämnar i intervjun presenteras på ett sådant sätt att det inte är möjligt för någon utomstående att veta att det är just du som har deltagit i intervjun. Intervjun kommer att:

- 1) spelas in (och sparas digitalt som ljudfil);
- 2) skrivs ordagrant i ordbehandlingsprogram och sparas som textfil;
- 3) skrivs ut på papper.

Detta material kommer att förvaras på Örebro universitet. Ingen obehörig kommer att veta vad just du sagt under intervjun. Personuppgiftsansvarig är Örebro universitet. Enligt personuppgiftslagen, PUL, har du rätt att gratis en gång per år få ta del av samtliga uppgifter om dig som hanteras och vid behov få eventuella fel rättade.

Om att ta del av intervjun och forskningsresultaten

Om du vill så kan du få ta del av den intervjuutskrift som görs efter intervjun. Du kan också få ta del av den eller de publikationer som skrivs efter den genomförda intervjun. Meddela mig detta i sådana fall.

Om att delta och att avbryta sitt deltagande i studien

Det är frivilligt att delta i intervjun. Du kan när som helst avbryta ditt deltagande: före intervjun, under intervjun eller efter intervjun. Det gör du genom att kontakta mig via e-post, telefon eller brev. Du hittar mina kontaktuppgifter överst i detta brev. Du kan välja att ta

tillbaka vissa delar av det du berättat i intervjun eller att dra tillbaka hela ditt deltagande. Om du avbryter ditt deltagande så förstörs ljudfilen med din intervju, textfilen med transkriptionen från din intervju samt pappersutskriften av den transkriberade intervjun.

Om ansvar och frågor

Det är Örebro universitet som är forskningshuvudman för studien. Har du frågor eller synpunkter på studien så är jag, Tobias Axelsson, en av två kontaktpersoner som du kan vända dig till. Mina kontaktuppgifter finns överst i brevet. Den andra kontaktpersonen är min handledare, professor Liisa Husu (projektansvarig forskare). Henne når du per e-post, liisa.husu@oru.se, per telefon, 019-30 39 15, eller med vanlig post på följande adress: Liisa Husu; Örebro universitet; Institutionen för humaniora, utbildnings- och samhällsvetenskap; 701 82 Örebro.

Samtycke

Genom att delta i intervjun så lämnar du ditt samtycke till att studien genomförs på det sätt som har beskrivits i det här brevet.

Med vänliga hälsningar

Örebro den [datum]
Tobias Axelsson

PUBLICATIONS *in the series*
ÖREBRO STUDIES IN GENDER RESEARCH

1. Strid, Sofia (2009). *Gendered Interests in the European Union. The European Women's Lobby and the Organisation and Representation of Women's Interests.*
2. Gunnarsson, Lena (2013). *On the Ontology of Love, Sexuality and Power: Towards a Feminist-Realist Depth Approach.*
3. Bjørnholt, Margunn (2014). *Modern Men. A Norwegian 30-Year Longitudinal Study of Intergenerational Transmission and Social Change.*
4. Axelsson, Tobias K. (2019). *När män möts som pappor. Fadrandets politik och praktik i det jämställda och pappavänliga Sverige.*

